لوکاں کملیاں نوں قصّہ ہشیار

نجم حسین سید

لوکاں کملیاں نوں قِصہ ہشیار

لوکاں کملیاں نوں قصہ ہشیار

نجم حسین سید

ورتاوے

سُچیت کتاب گھر: شرف مینشن، چوک گنگا رام، لہور

فون: 042-3608265 ای میل:suchet2001@yahoo.com

monthlypancham@yahoo.com

فون:042-36312790 ای میل: kitabtrinjin@yahoo.com

ویب سائٹ: www. kitabtrinjin.8k.com

پہلی وار ستمبر 2004 وچ رت لیکھا، 22- میاں چیمبرز 3- ٹیمپل روڈ، لہور ولوں عباس علی صدیقی نے

نیو لائن 042-36662196 توں چھپوائی

وارث شاہ میاں لوکاں کملیاں نُوں قِصہ جوڑ ہُشیار سُنایا ای

(وارث شاہ)

پانی دھرتی وِچ دھرت وِچ پانیئے
نیچوں نیچ نہ اُچ نِرمل جانیئے
سہندا بابلی بُکھچ نِوے نِوانیئے
مَن میلی گُھل مِچ سَبھ رَنگ مانیئے
وِچھڑے نانہہ ورِچ دَر پروانیئے

(بھائی گُرداس)

اِک تخت ہزاریوں گل کیجیے

اِک مولوی صاحب دا دسدے نیں جو اوہناں نُوں کسے پُچھیا تُسیں ہر رنگ دے شاعر نُوں واعظاں خطبیاں وِچ ورت لیندے او، اِک وارث شاہ کولوں کان کریندے او ایہہ کیہ گل اے؟ دانے بندے ہر تھاں ہوندے نیں- مولوی صاحب آکھن لگے ورت تے لئیے پر وِچ دو قباحتاں نیں- اِک تے اوہ گند بولنوں نہیں جھکدا تے دُوجے اوہدا پتہ نہیں ہوندا کیہڑے ویلے ہس پوے-

داناں دی گل سٹ نہیں پاونی چاہیدی- اسیں وی وارث شاہ دیاں ایہہ دووں قباحتاں پھڑ لیے متاں ایہناں وِچ ای اوہدا بھیت ہووے جیہڑا آہدے نیں:

وارث شاہ دا آکھنا بھیت اندر دانش مند نُوں غور ضرور یارو

ہیر وارث وِچ گند کِتھے کِتھے بولیا گیا اے- ایہہ سمجھن لئی وی داناں دا ای لڑ پھڑنے آں دانشمنداں دا- سن 60ء وِچ شیخ عبدالعزیز دی سودھی ہیر پنجابی ادبی اکیڈمی لہور نے چھاپی تے اوہدے وِچ کئیں تھائیں لفظاں دی جگہ نِکے نِکے ٹمکنے پئے ہوئے سن- دیباچے وِچ اکیڈمی والیاں دسیا ایہہ اوہ لفظ نیں جیہناں نوں چھاپن دی ذمے داری اکیڈمی آپنے سر نہیں لے سکدی- جے کسے نوں بہتی لوڑ اے تے اکیڈمی نُوں جوابی لفافہ پا کے لفظ منگوا لوے- ایس حالت وِچ جوابی لفافہ پاون دا حوصلہ خبرے کسے شریف آدمی نُوں ہویا کہ نہ- ہاں ایہہ ہویا جو تھوڑے چر وِچ ای اوسے شیخ عبدالعزیز والی ہیر دے ہور ایڈیشن دُوجیاں عالماں دے سودھے ہوئے بزار وِچ آ گئے

جیہناں وِچ ٹمکلیاں دی تھاں لفظ سن- ایس گل نال وارث شاہ دا بھیت تے نہ لگا پر ایتنا پتہ لگا گیا پئی دانشمند جدوں لفظاں دا گند بناؤندے نیں تے پہلوں اوہناں دے ٹمکنے کر لیندے نیں- ٹمکلیاں والی ہیر جدوں اِک تھڑے دے عالم ڈِٹھی تے آکھن لگا ایہہ کتاب ایہناں پاء پڑھیاں یونیورسٹیئے باؤاں دے وس دی نہیں جی- ایہناں ٹوں تے ایہہ گاہلاں لگنیاں ہوئیاں- ہوئے جو گاہلاں جوگے- ایہو تے رمزاں نیں پیر دیاں-

ساڈیاں لوکاں وِچ عالماں دِیاں جیہڑیاں ترے موٹیاں قسماں وجدیاں نیں تھڑے دے عالم اوہناں وِچ اِک نیں- باقی دو نیں مسیتڑ عالم تے باؤ عالم- سارے عالم آپو آپنے رنگ وِچ ہیر وارث شاہ ٹوں پڑھدے نیں تے دُوجیاں نوں ان پڑھ آکھدے نیں- تھڑے دے عالم ہوراں کھڑے کھلوتیاں رُوح قلبوت دے حساب نال سارے ٹمکنے نبیڑ دِتے-

عالماں دِیاں ایہہ تریوے موٹیاں قسماں تے اگوں ایہناں ترونہہ دیاں پتلیریاں موہیاں ایہہ نہیں دسدیاں جو لفظ گند کیویں تھی ویندے نیں، گالھ کیویں بن ویندے نیں- نہ ای ایہہ دسدیاں نیں جو ہیر وارث وِچ ایس گند دا کم کیہ اے- عالماں دِیاں ساریاں قسماں یاں تے نک تے کپڑا دھر کے کولوں لنگھ جاندیاں نیں یاں لفظاں اُتے ٹمکنے دھوڑ دیندیاں نیں یا کوئی رُوح قلبوت ورگی موکلی بُہاری گھن کے اُنج ای صفائی کر دیندیاں نیں-

کُھلی گالھ تے ہیر وِچ پہلی وار آئی اے جتھے رانجھے دا ٹاکرا لُڈن ملاح نال ہویا اے- پر جنانی نال ''خراب'' ہوون دا میہنا تے کہانی دا مُڈھ بنھدا اے- ایہہ میہنا گالھ دا اِک رنگ اے- فرق ایتنا ای اے جو ایہدے اتے ٹمکلیاں والا مسالہ نہیں دھوڑیا جا سکیا- ٹمکنے کِتھے پینے نیں تے کِتھے نہیں ایہہ ویلے ویلے دی گل اے-

ہُن گالھ شاعر نے پلیوں تے بنائی نہیں- گالھ تے بنی وسیب وِچ- وسوں دے ویہار بنائی تے بولی دی ریت وِچ رلائی- گالھ ویکھن ٹوں تے جنی نُوں پُندی اے پر اصل وِچ پُندی اوس ساک نوں اے جیہدے وِچ جنی بدھی کھلوتی اے- وارث شاہ دا وسیب پرانا بھوئیں وال وسیب اے- ایہدے وِچ جنی دا جنے نال ساک ای اوہدی ہوند اے- اوہ یاں کسے جنے دی رن اے یاں کسے دی ماں اے دھی بھین اے- ہر ساک وِچ جنا پردھان اے- جنی جنے دی سانبھ وچ اے- ایہہ پردھانی تُردی رن کھسم دے ساک توں اے- ایہہ ساک ٹبر دا مُڈھ مول اے- ایسے وِچوں اگوں سارے ساک نکلدے نیں، ماں پیو بھین بھرا والے وی، چاچے پُھپھیاں مامے ماسیاں والے وی تے ہور وی- ایس ساک وِچ جنی دا کم جنے دے بال جم کے اوہدی پیڑھی ٹورن تے اوہدا گھر چلاون اے- ایتھے جنی دی مُڈھلی صفت اوہدی جاون سکت اے- ایہہ جاون سکت کھسم دے ناویں لگی ہوئیاے- اوہدی سانبھ وِچ اے اوہدے دس بیٹھ اے- آپدے نیں جنی آپوں بال نہیں جاء سکدی- جنی تے ہوئی بھوئیں- بھوئیں دا مالک ہل وگیندا اے بی گھتیندا اے- بھوئیں دی اُپج مالک دی ہوندی اے- سو جنی دی اُپج وی اوہدے مالک دی ہوئی جانے کھسم دی- جیویں بھوئیں دا اُپج مالک دے زور تے وس پاروں اے اوہدے زور تے وس دا نشان اے، اونویں ای جنی دی اُپج کھسم دے زور تے وس پاروں اے، اوہدے زور تے وس دا نشان اے-

مالکی دا تت زور تے وس اے سو مالکی ویہار والے سمجھدے نیں جو اُپج دا تت وی زور تے وس ای اے- پر اُپج دا تت زور تے وس نہیں میل اے- بھوئیں دا اُپج بندے تے بھوئیں دے میل پاروں اے- بندے دی سکت تے بھوئیں دی سکت قدرت دی سکت دے وکھ وکھ انگ نیں جیہڑے اپج وِچ مُڑ مِلدے نیں- جنے جنی دا میل وی قدرت دی سکت دیاں دونہہ انگاں دا میل اے- میل کیہ اے؟ دو ہوندیاں

اک ہوون- اک نواں تھیون- ایہو میل انند اے- ماکی ویہار وِچ اُتج زور تے وس راہیں تھیوندی اے یاں آکھو اتھے قدرت دی میل سکت زور تے وس راہیں ورتیندی اے- سو ایس اتج وِچ بندا میل نہیں ماندا زور تے وس دے مونہہ لگدا اے- میل دا قدرتی انند وی زور تے وس دا نشہ بن کے سر پر نوں چڑھدا اے- میل نہ مان سکن پاروں اصل انند بندے کنوں کھنج گیا اے- ہُن انند وکھرے جی دی وکھری ہانڈی دا سانجھا سواد اے جیہڑا جھٹ دا جھٹ اوہدے سر پر نوں چڑھدا اے تے لہندیاں اوہنوں اتھاہ اکلیپ دی اتھاہ بے وسی تے بے وساہی وِچ لاہ جاندا اے- بندہ ایس بے وساہی کنوں بچن لئی مُڑ مُڑ اوسے جھٹ دے نشے نوں ہتھ مریندا اے-اندرو اندر چیت اچیت اوہدی بھال وِچ آپنی بے وسی نوں بھلاون دا ترلا پیا مریندا اے- میل وچ انند سانجھ دا اے اوہدا کوئی وکھرا سواد نہیں- ماکی ویہار وچ انند وکھریویں دا وکھرا پھل اے- وِس اے-

ماکی دے جُولے وِچ جنی آپنی اُتج سکت نوں دھگان دے مونہہ آیا ویکھدی اے- اوہدی مُڈھلی سکت اوہدا تت ست اوہدی ہستی کنوں وکھرا تھی کے اوہدا ویری تھی کے اوہدے ساہمنے آکھلوندا اے- آپنے سر پر دی ورتوں راہیں اوہ آپنی ہوند نوں اہوند تھیندا ویکھدی اے- ہُن جے اوہ ہوند ہے تے اوہ جنے نال اِک ڈونگھے ویر راہیں ہے- میل وہونے بھوگ راہیں مالک جنا وی آپنے تت ست توں وانجیا ویندا اے اوہدی ماکی اصلوں اوہدا ونجاپ اے- اوہدی من مرضی اوہدی قید-

وارث شاہ دے بھوئیں دی ماکی تے جنی دی ماکی اِک دوجے نال بدھیاں ہوئیاں نیں- اِک دوجی وچوں نکلدیاں اِک دوجی نوں ساردیاں سنبھالدیاں نیں- ٹبر ایہناں دونہاں مالکیاں نال بندا اے- ایہہ دوویں ٹبر دا تانا پیٹا ہن- پر ٹبر دی ایس بنتر وِچ اِک دوپھیڑ وی اے- ٹبر دا مُڈھ بھجدا اے رن کھسم دے ساک نال- ایسے وِچوں

اگوں ماں پیو، پُتر دھی، بھین بھرا والے ساک نکلدے نیں پر ایہہ ساریاں جُڑتاں بھوئیں وِچوں اُپجائے رزق دی پال سنبھال پاروں نیں- دو پھیڑ ایہہ اے جو رن دا مالک تے اکلا کھسم اے پر بھوئیں دی مالکی سارے ٹبر دی اے- ایسے دو پھیڑ وِچوں شریکا جمدا اے- لفظ ''شریک'' سانجھ وِچ اسانجھ وکھاوندا اے- جُڑت وِچ اجوڑ- ایہہ لفظ بھوئیں والی وِچ ساکا چاری دا بندیاں دی رل ورتن دا اصلا وکھالدا اے- جیویں ''کھسم'' لفظ جنے جنی دے ساک دا اصلا وکھالدا اے- (کھسم (خصم)= مالک یاں ویری)-

ٹبر بھوئیں دی سانجھی ورتوں پاروں جُڑدا اے تے جنی دی اسانجھی ورتوں پاروں نکھڑدا اے- جنی دی ورتوں نوں اکلے مالک ہیٹھ رکھن واسطے ٹبر دے اندر باندھاں بن- ہٹکاں- ماں پتر پیو دھی بھین بھرا ایہناں باندھاں دے ناں بن- ایہو باندھاں بھوئیں دی ورتوں وِچ رزق دی سنبھال وِچ جُڑتاں بن-

اسیں گالھ توں ٹرے ساں جاپدا اے ڈراڈے آگئے آں پر اصل وِچ نیڑے پئے ڈھکنے آں-

گالھ کڈھن والا جنی نوں نہیں پُندا اوہ جنی دی ورتوں اُتے لگیاں ٹبر واری باندھاں نوں پُندا اے- اوہ ماں نوں ماں بھین نوں بھین رکھ کے اوہناں نوں بھوگن دا ہوکا دیندا اے- اوہ باندھاں توں چُھٹنا نہیں چاہوندا- باندھاں دی پرت توں خلاصی نہیں لوڑدا، اوہ باندھاں نوں نت رکھ کے نت النگھن دا سواد گھندا اے- جیویں چوریاں دھاڑوی مالکی دی پرت نہیں تروڑدا اوہدا سواد اوہدی ہستی مالکی دی باندھ النگھن وچ ای اے- جے ایہہ باندھ اصلوں نہ رہوے تے اوہدا سواد ای مک جاوے اوہدی چور دھاڑوی والی ہستی ای مک جاوے- جیویں چور دھاڑوی مالکی دی ای اِک گھڑت اے، اوہ مالکی نوں دھڑکاء کے مالکی نوں ای پکیریاں کریندا اے، ایویں ای گالھ بار ٹبر

واری باندھاں دا جایا اے- اوہ باندھ اُلنگھن دے ہت اندرے اندر لُرکدے دھڑ کے کے ٹوں عام کر کے ایہناں باندھاں ٹوں پکیریاں کریندا اے- آپنی پلیتی نال ایہناں دی پا کی ساجدا اے-

گالھ ہارا باندھ اُلنگھن دی سکت دا مالک بن کے ماکی ویہار دے اندر آپنی اُچیچی تھاں بنیندا اے- اوہ دُوجیاں ٹبراں دی باندھ اُلنگھ کے آپنے ٹبر والی باندھ اُلنگھن دا وی اچیتا سواد ماندا اے- پر ایہہ اچیتا سواد اوہنوں ودھیرے چھتیاں کریندا اے- اوہ آپنے اندر دے چور کولوں نُسن دی کریندا اے تے آپنی باہرلی چور ہستی دی اوٹ وِچ وڑ کے سُکھالا تھیوندا اے-

گالھ ہارا کوئی نویں کاڈھ نہیں کڈھدا- بھوئیں وال ویہار وچ گالھ مندا اِک ریتل کم اے- گالھ دی ریت اوتنی ای پُرانی اے جتنی جنے دی جنی اُتے سرداری- سیانے دسدے نیں جو چرکالاں وِچ ٹابریاں اِک دُوجے دا مال کھوہن لئی دھاڑے مریندیاں سن- مال وِچ جنانیاں وی سن- سو اِک ٹابری دِیاں دھیاں بھیناں دُوجی دِیاں رناں بن ویندیاں آہیاں- اِک دیاں باندھاں دُوجی واسطے کُھل ہو ویندیاں آہیاں- پر ہوندیاں ہن دھگانے ای- دھاڑنے راہیں- گھر والے دھاڑویاں ٹوں ٹھلن دا چارا وی کریندے آہن- سیانے دسدے نیں جو ویاہ پرناہ دی ریت پچھے ایہو دھاڑا اے- گھوٹ یاں لاڑے دی گھوڑی اُتے ہتھیار بند سواری نال جنج دا لشکر اگوں گھر والیاں دِیاں سٹھیاں، سبھ اوسے دھاڑے نوں ریت بند کرن دا آہر اے- ویاہ جیہدے اُتے وسیب کھلوتا ہویا اے، جیہنے ٹبر بناونا اے، آپ ٹبر واری باندھاں دا اُلنگھن اے- سو گالھ تے وسیب دی نیہنہ دے اندر اے- وسیب دی اساری وچ ای باندھاں دا کھلیارن وی اے تے اُلنگھن وی- ایہو دو پھیڑ گالھ کڈھویندا وی اے تے گالھ توں کان وی کرویندا اے- لفظاں ٹوں گالھ بنیندا وی تے اوہناں دی جائیں ٹمکنے وی

گھتیندا اے- ہر ساک اک گالھ وی اے تے گالھ ہارا جنے دے اندروار اے- جیویں چور ہر مالک دے اندروار اے- گالھ کڈھن گالھ نوں باہر کڈھن اے- گالھ کھاون گالھ نوں اندر لنگھاون اے- سو اِک گالھاں کڈھدے نیں تے اِک کھاندے نیں ایہہ دوویں نہیں جاندے جو گالھ تے ڈھروں ای اندر اے، اندر پچّی پئی اے ہر جنے دے-

سو جیہڑا گالھ کڈھدا کھاندا اے، جیہڑا گالھ نوں چڑھائی لہائی سمجھدا اے اوہ بھولا وسیب دی نیہہ دا جانو نہیں- جانو ہووے وی کیویں تے کیوں- جانو تے تاں ہووے جے وسیب دی نیہہ اُچیڑے- جیہڑی آپنے اندر وی ہے تے باہر وی- پر اُچیڑے تاں جے کوئی اصلوں نویں نیہہ دھرنی ہوویس- عالم وی جے اصلوں نویں نیہہ دھرن دے آہر وِچ نہ ہوون تاں بھولے ای ہوندے نیں، مسیتڑ ہوون باؤ ہوون کہ ٹھڑے دے- وارث شاہ ہوریں عالم تے ہوئے کوئی نہ بھاویں عالم اوہناں نوں عالم ای سمجھدے آئے نیں- اوہ تاں ہوئے شاعر- اوہناں دی کتاب وِچ جیہڑا گالھ گند آوندا اے اوہ بھوئی وال وسیب دی نیہہ دِیاں وکھالیاں نیں اوہ نیہہ جیہڑی اوہناں دی شاعری اُچیڑ دی ہے پئی- (شاعر وی جے پرانی نیہہ اُچیڑ کے نویں دھرن دے آہر وچ نہ ہوون تاں بھولے ای ہوندے نیں-)

گالھاں اِک تے اوہ نیں جتھے اِک جنا دُوجے نوں باندھ اُلنگھو ہوون دا میہنا مریندا اے، اوہنوں وسیبوں باہرا گِندا اے- اوہدی وسیبی ہستی نوں چھیکدا اے- سمجھو اوہدے بندے ہوون توں انکاری تھیندا اے- دُوجیاں اوہ نیں جتھاں اِک جنا دُوجے نوں بے زورا تے علجا بنیندا اے- جیہڑی باندھ دا توں راکھا ایں اوہ میں بھنو آں- ایہہ دوجیاں خبرے اوس واریوں ٹُریاں نیں جد وکھ وکھ ٹابریاں مال کھوہن لئی اِک دُوجی اُتے دھاڑے مریندیاں آہن- ٹابریوں اندر جے کوئی کسے دا مال کھوہے یاں کوئی ٹبر

داری باندھ اُنگھے تاں اوہنوں ٹابری والے بندیایوں وانجیا گِندے آہے- اوہنوں مُڑ بندیاں ساواں تھیون کیتے ڈنڈ بھرنے پوندے آہن- پر جیہڑا کسے بئی ٹابری دا مال کھس لوے یاں اوہدیاں ٹبر داری باندھاں اُنگھ آوے اوہ آپنی ٹابری لئی وریام بن ویندا ہا- پُوجن جوگی تھی ویندا ہا- اجے تائیں مال دی لُٹ تے تریمتاں اُتے دھگان فوجی چڑھت دا قدرتی انگ سمجھیا جاندا اے- گالھ کڈھن والا ٹابری دا جی رہندیاں وسیبوں اندر رہندیاں تھوڑے چر لئی اِک دھاڑوی اِک باہرلا بن ویندا اے تے آپنے آپ نُوں جھٹ دا جھٹ اِک جنگل سُورے دے رُوپ وچ ویکھدا اے- ایویں بے نشانہ گالھاں، ہاسے بھانے کڈھیاں گالھاں وی ایہو ای کم کریندیاں نیں- یُھتی نیڑ جتاون لئی وی گالھاں کڈھیندیاں نیں- جانے اسیں اِتنے نیڑے آں جو اِک دوجے دی باندھ انگھ سکنے آں- یار اِک دوجے نوں گالھ مندا کر کے کُجھ گھڑیاں دھاڑویاں والی کُھل ماندے نیں-

جد بندے دی اُنج میل دا راہ نہ رہوے شریکے دا پڑ بن ونجے تاں بندے دا تن شریکے دا رَچھ بن ویندا اے- جنے دے انگ مل مارن مل ہنڈاون دُوجیاں نالوں وکھرا تھیون بھاروتھیون تے دُوجیاں نوں ہولا کرن دے اوزار بن ویندے نیں- جنی دے انگ بندے دی ہار جت دے لہائی چڑھائی دے نشانے تھی ویندے نیں- انگاں دے ناں میہنا بن ویندے نیں، بولی وِچ رہندیاں بولیوں باہر ہو جاندے نیں، بولی دی ورتن وان پدھر دے وِچ ای ہر بیٹھاں کر کے ٹمکنے باہر چھڈ جاندے نیں، گند بن کے پاکاں نوں پاک تے پلیتاں نوں پلیت پئے کریندے نیں- گالھ بندے دی وجوگ موئی ہستی دی ہواڑ اے ایہدے وِچ بندے دے چِروکے مُڈ ھلے روگ دا دُکھ بولدا ہے- گالھ ماکی ویہار دی زور وس والے ورتارے دی قدرتی لازمی بولی اے، جیویں بندے دا بندے نوں تھاں مارن، تریمت دی پَت لاہون ایس ورتارے دا

قدرتی لازمی کرم اے۔

ہیر وارث وِچ رانجھے دی کہانی اوہدیاں بھراواں دے میہنے توں ٹُردی اے:

کھائیں رن کے گُھوردا پھیریں راناں، کڈھ رکتاں دھیدو نوں چھیڑدے نیں

پیو دے ہوندیاں بھراواں دا رانجھے نال ویر گُجھا ہا۔ ''وس نہ چلنیں کڈھ چھڈن۔''

گُجھیاں میہنیاں راہیں بولدا ہا۔ ہُن پیو مر گیا اے تے وَس بھراواں دے ہتھ اے، ہُن کُھلے میہنے راہیں رانجھے نوں وسیبوں باہر کرن دا کم وِڈیو نیں۔ رانجھے نوں گالھ کڈھ کے اوہ اوہدے وسیبوں کڈھن دی رسم پئے کریندے نیں۔ اوہنوں ٹبرداری باندھاں دا اُلنگھو بنیندے نیں۔ پر ویکھو نال ای اوہنوں رزق دا چور وی آکھدے نیں، ''کھائیں رج کے۔'' اِک تے توں باندھ اُلنگھو ایں تے دُوجے آپنے ونڈے دا کم نہیوں کریندا۔ ساڈی کیتی کھانا ایں۔ رج کھاون جدوں میہنا ہووے تے اودے وِچ سینتر ایہو ہوندی اے، کیتیوں باجھ کھاون، حرام کھاون۔ ایہہ سمجھیا جاندا اے جو رج کھاونا ونڈیوں ودھ کھا کے پھٹ گیا اے تے ہُن کوئی ودھیکی وی کر سکدا اے۔ ودھ کھاون نال جیہڑی وادھو سکت ڈِھیندی اے اوہو مستی اے جیہڑی ٹبر داری باندھاں بھنویندی اے۔ یاں ونڈیوں ودھ کھاون دی بشرمی گاکھ کے رن کھاونا اصلوں نلجا تھی جاندا اے تے ٹبرداری باندھاں دی وی کوئی شرم نہیں سو رہندی۔ ایہناں گلاں دے پچھے تت ایہو اے جو ٹبر داری باندھاں دا تے رزق ونڈ دا مول اِکو اے۔ تے اِک دا النگھن چیت اچیت دُوجے دا النگھن سمجھیا ویندا اے۔ رج دا میہنا نکلیا تے کامیاں د مالکاں بارے سوچ وِچوں ہوسی۔ پر مالک وی کامیاں نوں نکم پاروں یاں ویہر پاروں چگھن چکن لئی ایہو میہنا ورتدے نیں۔ بھرا بھرجائیاں دی واج وِچ وی مالکاں والی ہینکڑ اے۔ اوہ رانجھے نوں مستیا پشو بنا کے باندھ النگھنا بندیائی ہینا رن پھٹیا بنا کے آپنی ماکی وِچوں نکھیڑدے نیں۔

جیہناں رناں نوں گھورن دا رانجھے نوں دوس اے اوہناں وچ بھرجائیں پہلوں نیں- بھرجائیاں بھراواں دی مل نیں اوہناں دے رُوح بھراواں دی مالکی دے لیکھے لگے ہوئے نیں- ایسے مالکی وِچ اوہناں دی جیوکا اے- ایہہ مالکی اوہناں دا گھر اے- ایہدے ودھا لئی اوہ آپنی باندھ نُوں ہتھیار بنا کے مالکاں دے ہتھ دیندیاں نیں- جیویں اوہناں دے سریر مالکاں دی ورتوں وِچ نیں سریاں دی باندھ وی مالکاں دی ورتوں وِچ اے-

ایس گل توں جاپدا اے جیویں وارث شاہ ہوراں ایس بارے کوئی بیان دِتا ہووے- شاعری نوں کھولن وِچ گھاٹا ایہو ہوندا اے شاعری کُھلدی کُھلدی ودھیرے بندھی کے سون بُوٹی ہار کھولن والے کولوں اصلوں وکھی کھلوندی اے تے کھولن والا بیان دیندا رہ جاندا اے- وارث شاہ ہوریں تے سدا بیاناں والیاں نوں بُھلیں پا کے ہسدے نیں- ویکھو اساں کیڈے ہیے نال آکھیا ہا ہیر وارث دی کہانی ٹُردی گالھ توں اے- وارث شاہ ہوریں آکھدے نیں میاں اساں تے کہانی تخت ہزاریوں ٹوری اے- شاعری اِک کھیڈ بنیدی اے- پڑھن کھیڈ وِچ رَلن ہے پر کھیڈ ہے کیویں کوئی رلے جے کھیڈ دی بتر دی سار ای نہ ہووے- سو شاعری دی بتر دی سنبھال ای شاعری دا گُھلن ہے- یاں آکھو ایہہ پڑھنہار دا شاعر دی کھیڈ وِچ گُھلن اے-

اِک تخت ہزاریوں گل کیجیے جتھے رانجھیاں رنگ مچایا اے
چھیل گھبرو مست اربیلڑے نیں سُندر اِک تھیں اِک سوایا اے
والے کو کلے مُندرے مجھ لُنگی نواں ٹھاٹھ تے ٹھاٹھ چڑھایا اے
کیہی صِفت ہزارے دی آکھ سکاں گویا بہشت زمین تے آیا اے

ایہہ سَنکھال جھاکی پوندکھنی من موہنی جاپدی اے- کوئی فکر فاقہ نہیں کسے نُوں- اِک سدیویں ترنگ وِچ نیں ہزارے والے- ہر کوئی حسن جوانی دی امند لہر وِچ اے-

''رنگ مچایا''، ''اک تھیں اک سوایا''، ''ٹھاٹھ تے ٹھاٹھ چڑھایا'' ایس لہرنوں ابھار کے بہشتیں چاڑھ دیندے نیں- پر جد بھراواں دے میہنے تے پُج کے ایس جھاکی نوں پرت ویکھنے آں تاں جاپدا اے ساڈے نال ہتھ ہو گیا ہے- ایہہ جھاکی تے جھاکا ای آہی- ہُن سانوں لفظ رنگ وٹیندے لگدے نیں- ''رنگ'' نوں ای ویکھو- رنگ جیون وی اے رونق وی- پر رنگ کھیڈ وی اے- ناٹک وی تے تماشا وی- کیہ رانجھیاں دا رنگ اوہناں دا جیون نرا وکھالا ای اے- اوہناں دا نواں ٹھاٹھ تے ٹھاٹھ نرا باہرلا ای اے گہنے کپڑے دا- لفظ ''رنگ'' نے آپ وی بھراواں دے میہنے وچ وڑ کے آپنی پہلی ورتوں نوں پرچولن لئی سانوں اکھ ماری اے:

دیندے میہنے رنگ برنگ دے نیں

جیویں بھابیاں دے میہنے وِچ ''رج کے کھان دیاں مستیاں'' نے سانوں ''چھیل گھبرو مست اربیلڑے ''والے ''مست'' نوں پڑچولن دی سینتر کیتی اے- ہُن سانوں دھیان آوندا اے جو والے کوکلے مُندرے سارے کناں دا ای سنگھار نیں- جیہڑی ون سون دسدی سی اوہ ہُن اکو رنگ دی دُہرائی جاپدی اے- والے کوکلے مُندرے سنگھار دی ون سون دے اوہلے لُکی کسے وکھالے دی اِک رنگ باندھ دے نشان تے نہیں؟ ایہہ ''اِک تھیں اِک'' تے ''ٹھاٹھ تے ٹھاٹھ'' وی دوہرائی ای نہیں وکھالے دی؟ ہُن اسیں ایہہ وی سوچنے آں جو ایہہ رنگ پوری وسوں دا تے ہے ای نہیں- نرا رانجھیاں دا مچایا ای اے- رانجھے تے مالک جٹ نیں- کمی کمیرے تے آئے ای کوئی نہیں ایس رنگ وِچ- کیہ اوہ نرا تماشا ویکھن والے ای نیں مالکان دی حُسن جوانی دا- نالے ایہہ بہشت تے نرا آدماں دا اے- مالک جنیاں دا- وِچ حوا تے ہے ای کوئی نہیں- پر نہیں، ہے کیوں نہیں، بھابھی بنی ماکی دی سیاست دا مہرا بنی آپنی نوکری پئی پکی کریندی اے اوہ-

سیانے دسدے نیں جو آدم دا کنک نُوں مونہہ پا کے بہشتوں نکلن رمز اے بندے دے واہی وان وارے وڑ کے بھوئیں اُتے جنی دی ماکی ملن دی- واہی جنی دی کاڈھ آہی، اوہدی سوجھ سنبھال پاروں آہی- جنے اوہدی سوجھ سنبھال اُتے آپنے زور دا بھار پایا تے واہی جنیاں دی کار بنی- ایہو گھڑی اے جد جنے جنی دے تن دے انگ وجوددوں نویکلے تھی کے ننگیج بن گئے-میل کام بن گیا- تے اگوں ہابیل تے قابیل وی ایسے بھوئیں اُتے جنی دی ماکی وچوں جمے شریکے دیاں رمزاں نیں- بھرپی والے ویر دیاں رمزاں- اساں ''بہشت زمین تے آیا اے'' والی گل پہلوں گولی ای نہ آہی- گولدے تاں جے ''گویا'' والا سُر سیاندے- ''گویا'' ملوک رہتل دی بولی اے- درباری شاعری وِچ صفت اوہا ہوندی اے جیہڑی حدوں باہروں ہووے- ایتھے ''گویا'' راہیں درباری وکھالے دے پیتڑے دی نقل بنا کے رانجھیاں دے تماشے دا تماشا بنایا گیا اے- پر بنایا گُجھے ہتھ نال ای گیا اے-نقل والے سُر کہانی کرن والے دی سُرل آکھنی وِچ ملھے ہوئے نیں، اوہ آکھنی جیہڑی ''اک تخت ہزاریوں گل کیجیے'' دے نال ای آپنا سُر جمالیندی اے- آکھنی دی ایسے اٹکل پاروں پوند اسیں پڑی دے سُکھال وِچوں سُکھالے ای لنگھ گئے ہاسے-

اگلی پڑی وِچ بہشت چج ای ''زمین'' تے آ گیا اے- زمین دیاں مالکاں دا بہشت-

موجو چودھری پنڈ دی پانڈ والا چنگا بھائیاں دا سردار آہا
اُٹھ پُتر دو بیٹیاں تِس دیاں سن وڈا درب تے مال پروار آہا
بھلی بھائیاں وِچ پرتیت اس دی مَنیاں چونترے اُتے سرکار آہا
وارث شاہ ایہہ قدرتاں رب دیاں نیں دھیدو نال اُس بہت پیار آہا

پانڈ عزت وی اے تے سرداری وی- پر ایتھے لفظ پانڈ نُوں پنڈ نال جوڑیا اے

نیں جیویں ایہہ پنڈ وِچوں ای نکلیا ہووے یا پنڈ ایہدے وِچوں- جیویں ایہدا پنڈ دے پنڈ ہوون نال جماندرو جوڑ ہووے- جیویں پنڈ دی ہوند پانڈ والے دے سِر تے ای ہووے- جیویں موجو پنڈ ہووے تے پنڈ موجو- پنڈ دی جیہڑی ہوند ایہناں تروہہ سطراں وِچ دِسدی اے اوہ موجو دے گھر دا سکھال اے، اوہدے کول جُڑیا درب (ناواں) تے مال (ڈھور ڈنگر) موجو دی سرکارے دربارے اپڑ تے بھائیاں وِچ اوہدی ساکھ- پر کہانی کرن والے دی سُگھڑ آکھنی پاروں موجو دا سکھال پوری وسوں دا سکھال سہی ہوندا اے تے ایہہ سکھال جاپدا اے جیویں موجو دے سبھا پاروں اوہدے قدرتی وسباں پاروں اے- جیویں تخت ہزارے دا رنگ جاپدا اے رانجھیاں دے سبھا پاروں اوہناں دیاں قدرتی وسباں پاروں اے-

ایس سکھال دا اصل سوما لفظ پانڈ دے اندر اے- پانڈ بھوئیں دی مالکی وِچ پتی اے- موجو دی چودھر، بھائیاں وِچ سرداری، سرکارے تے چونترے ساکھ سبھ اوہدی مالکی صدقہ اے- رانجھے پنڈ دے سانجھے مالک نیں پر ٹبرداری دے وکھرپ پاروں ایہہ سانجھی مالکی وکھ وکھ پانڈاں وِچ ونڈیج کے اسانجھی تھی گئی اے- ایسے ونڈ پاروں ای موجو دی پرتیت کرن والے بھائی نالوں نال بھراواں دے سلوک اُتے کچھاں مار شریک مزاخ کردے نیں- اجے مالکی وِچ شریکا انج ای لُکیا پیا اے جیویں مالکی آپ چھیل گھبرو رانجھیاں دے سُندر بانے وِچ اوہناں دی مستی وِچ تے موجو دے ساؤ سبھا وِچ لکی پئی اے، جیویں پانڈ دے پتی والے معنے عزت والے معنیاں ہیٹھ لُکے پئے نیں، جیویں جنی دی ہستی ''پتر اٹھ دو بیٹیاں تسدیاں سن'' وچ لکی پئی اے تے چاکراں کمیاں دی ہوند ''پروار'' وِچ-

دھیاں ایس وسیبیں پرایا دھن نیں بھاویں ایہہ دھن پرایاں نُوں دے کے کُجھ اثر رسوخ دی وٹیا جا سکدا اے تے پُتراں لئی رناں وی- جیہدے گھر جنیاں دھیاں نیں

اوتنا ای اوہ دُوجیاں دے بھار بیٹھ اے تے جتنے پُتر نیں اوتنا ای دُوجیاں اُتے بھارو- اولادنُوں مال دولت دے نال ای گنیا گیا ہے، اوہدے وِچ ای- ''پُتر اُٹھ دو بیٹیاں'' وِچ زور اُٹھ تے دو دے ٹاکرے اُتے اے جیویں وہی کھاتے دا لیکھا ہوندا اے- (عبدالعزیز دی سودھ ''پتر اٹھ دو بیٹیاں'' تے شریف صابر دی ''اُٹھ پُتر دو بیٹیاں'' دونویں سر دیاں نیں پر ''پتر اُٹھ'' وِچ اُٹھ تے زور پوندا اے تے لیکھے والا رنگ ودھیرے اُگھڑدا اے- ''پتر اٹھ دو بیٹیاں'' موجو دی وڈیائی اے- موجو دی طاقت ودھ اے تے کمزوری گھٹ- اوس لینا ودھ اے تے دینا گھٹ- بھائیاں وچ پرتیت ایس پاروں وی ہیس-

رُکھ دے ٹاہن ٹاہنیاں تے پُھل پتر، پوری توں اُپرلا پیار جیہڑا پوری دے آسرے ہوندا اے پروار اکھواوندا اے- اجکل بندے دا آپنا جیا جنت ای اوہدا پروار ہوندا اے- پر پرانے بھوئیں وال وسیب وچ پروار موکلیرا ہوندا ہا- پروار وچ اوہ سارے ای آوندے آہے جیہڑے مالک دے آسرے تے ہوون- کمی کمیرے تے چاک وی پروار ای آہے- مالک وی اوہناں نوں بھائیا چاچا کر کے ای سدیندے آہے- تے اوہناں دی اصل ہستی پروار دی چھاں ہیٹھ لُکی رہندی آہی-

موجو دا ساؤ سبھا اوہدی سیانپ مالکی گُھکاون تے سرداری نبھاون دے رَچھ نیں- چونترہ تے سرکار دوہیہ اڈیاں دے ناں نیں- چونترہ پرہے دی تھاں اے- سرکار مغل بندوبست دی پدھر اے صوبیوں ہیٹھلی- موجو دا واہ ودھیر ایسے پدھر نال اے- اوہ وڈا مالک ہوون پاروں چودھری اے، پنڈ ولوں سرکار نوں مالیہ تاردا اے- اوہدی سیانپ برادری ولوں راج نوں تے راج ولوں برادری نوں وتر رکھدی اے- چونترے تے سرکار دی مُنیج آپس وچ جُڑی پئی اے- اج تے مغل راج دی گوں دا مالکان دی گوں نال مالکان دی گوں دا کمیریاں دی گوں نال بہت دا ٹکراؤ وی ہے پر ایہناں ٹکراواں نوں

ٹھارن، ٹکراویاں ہتاں نوں وتر کرن ای موجو دا آہر اے- ایس سیانے آہر باجھوں نہ اوہدی چودھر سِر سکدی اے نہ سرداری- موجو دے دھیدو نال پیار والی گل موجو دے سبھا وِچوں ای نکلی جاپدی اے پر آئی اِنج اے جیویں ایہہ پیار اوہدے چودھر سرداری والے آہر توں باہرا ہووے، جیویں ایتھے موجو دا سبھا اُلارتھی گیا ہووے- ''وارث شاہ ایہہ قدرتاں رب دیاں نیں-'' ایہہ کہانی کاری دا اوہ عام پینترا اے جس راہیں انہونی دسی وی جاندی اے تے انہونی نوں ہونی بناون دا آہر وی کیتا جاندا اے- ایہہ پینترا ''اِک تخت ہزاریوں گل کیجیے'' والی سرل آکھنی نال ساڈا سنیئراں دا پلہ وی بنھی رکھدا اے پر نال ساڈی انجول کہانی رُدھی سُننی نوں ٹکوندا وی اے جیویں دسدا ہووے جو کہانی دے سواہرے ویہن وچوں ہزارے دے سواہرے وسیب وچوں اک نواں ٹوکواں دھارا وگ ٹریا اے یاں آکھو بیٹھو بیٹھ وگ ٹریا ہُن اُپر آن ظاہر تھیا اے-

موجو دا دھیدو نال ''بہت پیار'' انہونی وی اے تے ہونی وی- ایہہ بندے دے سانبھ سنبھال چلائے پربندھ وِچ ٹھوکی قدرت دی نویکل اے- ایس پیار دی کیہ کیوں بارے اسیں تُرت ای سچیت نہیں ہو کھلوندے- ساڈا گویڑ کہانی نال اگیرے ٹُردا ٹُرت پرت کے ایس کیہ کیوں نُوں مُڑ ساردا اے- کیہ ایہہ اِک بڈھڑے بندے دا پچھلیری اولاد نال پیار اے یاں ماکی ویہار دا گیڑ گیڑن والے ساری عمر اوس گیڑ وِچ آپ گِڑن والے چودھری نوں دھیدو وچ آپنا اُلٹ دسیا اے تے اوہدے اندروں ایس اُلٹ نوں مانن دی دبی ہوئی تانگھ اچیتے ای ''دھیدو نال بہت پیار'' بن کے جاگ کھلوتی اے- کتے بُڈھڑیاں دے پچھلیری اولاد نال گھنیرے پیار پچھے آپنے کسے گوائے وجوگے رُوپ دی تانگھ ای نہ دُھکھدی ہووے-

ماکی ویہار وِچ اولادوں باہر پیار وِرلا تے کچ پکا ای ہوندا اے- اولاد نال پیار ہے تاں ماکی دی اُنائی تنائی میں دا ای اِک رنگ پر خبرے موجو دا دھیدو نال پیار ایہو

پیا دسدا ہووے جو ایس میں دے اندر وی کوئی تند اولی ہو سکدی اے- تے بھائیاں نُوں وی متے ایہو اولی تند ای پئی چُبھدی ہووے- اوہ وی دھیدو وِچ آپنا الٹ ای پئے ویکھدے ہوون- پر اوہ نویں جُپسے گھر ہستیے نیں- اجے اوہناں دا آپنے الٹ نُوں دباون ای بندا اے- اُتوں ایہہ الٹ باپ دے نیڑے ہوون پاروں گدی نال جُڑے ہوون پاروں وڈا شریک جاپدا نیں-

باپ کرے پیار تے ویر بھائی ڈر باپ دے تھیں پئے سنگدے نیں
گُھّے میہنے مار کے سپ وانگوں اوس دے کالجے نُوں پئے ڈنگدے نیں
کوئی وس نہ چلنی کڈھ چھڈن دیندے میہنے رنگ برنگ دے نیں
وارث شاہ ایہہ غرض ہے بہت پیار ہور ساک نہ سَین نہ انگ دے نیں

''باپ کرے پیار تے ویر بھائی'' وِچ ویر پیار دے وِچوں نکلدا دِسدا اے، اوہدا ''قدرتی'' ہٹھ، (قدرتاں رب دیاں نیں-) وَیر بھائیاں دا کوئی جماندرو سبھا نہیں- رانجھا آپ بھابیاں نوں آکھدا اے:

سکے بھائیاں نالوں وچھوڑ مینوں کنڈا وِچ کلیجے دے پوڑیا جے

وَیر بھابیاں وی نال نہیں لے کے آنیاں- بھابیاں دا آون ٹبرداری دے وکھرپ دا نشان اے- بھائیاں دی جُڑت ماکی ویہار دی ٹبرداری نے جوڑی اے تے اوہو ایہنوں نکھیڑدی اے- ٹبر دے جی رزق دی سانجھ پاروں آپس وِچ جڑے ہوندے نیں تے ہور جگ نالوں کٹیجے- جد ایہناں جیاں دی آپو آپنی وکھری ٹبرداری بن ویندی اے تاں ایہہ آپو وِچ وی کٹیجے ویندے نیں- رزق دی سانجھ جتنی وی رہوے شریکا بن ویندی اے- جد رزق دی ونڈ ہو جاندی اے تاں سانجھ نری رسما چاری رہ جاندی اے- رانجھے دے بھائیاں داہت تِج کھیچ کے آپنے ٹبر جوگا ای رہ گیا اے- آپو آپنے ٹبر دی غرض ہُن اوہناں دی سوچنی کرنی دا مُول اے سو اوہناں دا سبھا

جاپدی اے-

بھائی آپنے اندر جیہڑے دھیدو نُوں دبائی بیٹھے نیں باہر اوہو اوہناں دا شریک بنیا کھلوتا اے- باپ دے ہوندیاں اوہدے پیار دا شریک تے اوہدے مویاں اوہدی مِلکھ دا شریک- باہروں رانجھے نُوں کڈھ چھڈن نال اوہ خبرے اوہنوں آپنیوں اندروں وی کڈھنا چاہوندے ہوون- ''کوئی وس نہ چلنی کڈھ چھڈن'' وِچ جیہڑا چھتا جیہا کرودھ اے اوہ سمجھیندا اے جیویں رانجھا بھائیاں دے اندر وڑیا کوئی سپ اے جیہنوں اوہ کڈھ نہیں سکدے تے اوہدے ڈردے آپ سپ بن کے زمین بیٹھ ہو گئے نیں- میہنا سپ بولی اے-

ماکھی ویہار دی ٹبرداری وِچ ساگیاں دے ترے رنگ نیں، ساک، سین تے انگ- ''خون'' دے سانگے، ویاہ راہیں جُڑے سانگے تے واہ ورتن راہیں جڑے سانگے- پرچاریا ایہو جاندا اے جو ایہہ رنگ ساگیاں دے غرضوں پاک ہوندے نیں پر ایتھے رانجھے دے بھراواں دا ورتارا دسدا اے جو ماکھی ویہار وِچ بندے دے سارے سانگے غرض پرنے ہن- باپ نُوں دھیدو نال ''بہت'' پیار اے، بھائیاں نوں غرض ''بہت'' پیاری اے-خبرے موجو دا نت ہنڈایا آپا وی غرض ای اے تے ایسے غرض دا اُلٹ سہی ہوون پاروں دھیدو موجو دی نویں غرض بن گیا اے چھیکڑے-

تخت ہزارے رانجھا کاہدا اُلٹ اے تے کیوں ایہدی دس سانوں میہنیاں وِچوں پوندی اے:

تقدیر سیتی موجو حق ہویا بھائی رانجھے دے نال کھیہڑدے نیں
کھائیں رج کے گُھوردا پھیریں رناں کڈھ رکتاں دھیدو نُوں چھیڑدے نیں

باپ دے مردیاں ای بھائیاں دے گُجھے میہنے باہر آ گئے نیں- موجو دے ہوندیاں بھائیاں کول وَس نہ ہا- موجو دے مگروں بھائی اوہدی چودھری تے سرداری دے وارث

نیں- ہُن وس اوہناں دا اے- اگے اوہناں دے میہنے بے وسیاں دا گُجھا ساڑا آ ہے،
ہُن وس والیاں دے بیان بن گئے نیں، اوہ بیان جیہناں اُتے چودھر تے سرداری دی
مُہر اے- سرداری اجے پکی نہیں تھئی- پکی ایہہ ہونی اے بھوئیں دی ونڈ نال- سو اجے
بھائیاں دی رانجھے نال کھیہڑ اے- بھائی ایس کھیہڑ نال ای رانجھے نوں ہلے لاونا
چاہوندے نیں- کھلی لڑائی اوہناں نوں وارا نہیں کھاندی- ہُن اوہناں دے میہنے رانجھے
نوں ہلے لاون دا ہتھیار نیں- ایہناں ہتھیاراں دی ورتوں باریک اے، سوچی سمجھی-
''تقدیر سیتی موجود حق ہویا'' وی اِک عام چینتڑا اے کہانی دا- پر ویکھو عام چینتڑا ایتھے
خاص کیویں تھیا اے- ''بھائی رانجھے دے نال کھیہڑدے نیں'' ایہدے نال ای جُڑیا
ہویا اے ایہدے وِچوں نِکلیا جاپدا اے- جیویں تقدیر دا بھانا تُرت اے تیویں بھائیاں
دی تدبیر دا تُورا تُرت اے- یاں ایہہ تدبیر وی اِک تقدیر ای اے جیہڑی بھوئیں والی
مالکی ویہار دی ہتر وِچ اُنی پئی اے-

رانجھے نال بھراواں جو کرنی اے اوہدے لئی اوہنوں باندھ اُلکھو حرام خور بناون
ضروری تے ہے- پر ہر میہنا کسے سچ دے اُتے کھلوندا اے، کسے سچ نوں مونہدا کر کے
اوہدے اُتے- سچ نوں مونہدیاں کرن ای میہنے دی اٹکل اے- رانجھا گاوندا وِنجھلی
وجاوندا اے، جنی کھنی نال ہس رسدا اے، پر مالکی دے آہر وِچ گُھبدا کوئی نہیں- ایہہ
گلاں سانوں میہنے ای دسیندے نیں پر دسیندے کیویں نیں:

پِنڈا چِت کے آرسی نال ویکھن تیہناں واہن کیہا ہل واہنا اے
پِنڈا پال کے چوپڑے پٹے جیہناں کسے رن کیہ اوہناں تھوں چاہونا اے
بُنے بھوئیں دے جھگڑے کرے مُنڈا ایس توڑ نہ مول نباہونا اے
دیہنیں وِنجھلی واہے تے رات گاوے کوئی روز دا ایہہ پراہونا اے

واہن اوہ بھوئیں ہوندی اے جتھے ہل وگ گیا ہووے- بھوئیں رانجھے نوں ملی

اے بنجر- میہنا ایس گل نوں ٹھپّن دی کردا اے اکھے رانجھا تے وگی وی نہیں واہ سکدا- نال ای ''واہن'' دا مطلب وسیبوں باہر کڈھیجی جنی وی اے، جیہنوں ماکی ویہار ''کسبی'' بنا کے ورتدا وی اے تے بنجر وی بناوندا اے، ورتنوں باہری- لفظ واہن دی ایس دوہر پاروں ''ہل واہن'' دے معنے وی دوہرے تھی ویندے نیں- اُتّج دی کار گالھ بن ویندی اے پر نال ای رانجھے نوں ملی بنجر بھوئیں جیہڑی میہنے نے آپ اوہلے کیتی آہی دِس لگ پوندی اے- ماکی ویہار دے کج نُوں ننگن جو گالھ دا کم ہویا-

میہنا آکھدا اے رانجھا واہن وی نہیں واہ سکدا کیونجو اوہ جنا نہیں آپ واہن اے- ''کسے رن'' وچ واہناں نال گھرہستناں وی آرلدیاں نیں- گھرہستن نوں رانجھا نہ اولاد دے سکدا اے نہ رزق نہ سانجھ- اوہ تے آپ رناں ورگا اے آپنے پنڈے نُوں دُوجیاں دی اکھ نال آرسی وچ ویکھدا اے، دوجیاں دے ویکھن جوگا بنیندا اے سجا کے- (ایہہ آہر گھرہستناں واہناں وِچ سانجھا اے- دیکھو گھرہستناں واہناں نوں اک کر کے میہنا کیویں ماکی ویہار دی بنتر نوں ننگا کری آوندا اے- جیہناں دا ہتھیار اے اوہناں وی سلی آوندا اے-) میہنا اچیت ای رانجھے نوں ہوراں مالک گبھرواں نال جوڑ دیندا اے جیہناں تخت ہزارے وچ رنگ مچایا اے- کوکلیاں مُندریاں والے، سجاوٹی سوہن والے چھیل مست اربیلڑے-

بھوئیں وال ماکی جنی دی ہوند نوں جنے کنوں وکھرا کے جنے دی مرضی ہیٹھ کریندی اے- جنی دی ایہہ وکھرائی ہوند اوہدی آپنی نہیں جنے دی ویتری ہوئی اے- پنڈے نوں جنے دے ورتن لئی سجاون ای ایس ہوند دا ہوون اے- ہزارے دیاں مالکاں جنی وکھرا کے سجا کے ہنڈا تے گھدی کتے گھرہستن کتے واہن کر کے، پر اچیت ای اوہ مُڑ اوہناں دی ہوند وِچ آوڑی، جو اوہناں بنائی آہی اوہو بن کے- جنیاں دیاں پنڈیاں وِچ دوجیاں دے ویکھن ورتن والا سجاوٹی سوہن بن دِسی- ماکی آپنے آپ کنوں قدرت

کنوں وکھ تھیون اے، آپنے آپ نوں دوجیاں کرن- آپنے آپ نوں دوجا بن ویکھن- میہنا آپ ای ایہہ پڑدہ سرکیندا اے، میہنے باپ نوں وجدا میہنے ماراں نُوں جا وجا اے، رانجھے نوں وسیبوں کڈھیندا وسیب دے دُھر اندر گھن گیا اے- رانجھا ایسے اندر وِچوں ای جمیا اے پر ایہہ اندر آپنی بنتر پاروں آپ ای اوہنوں باہر کن دا آپنے کنوں نکھیڑن دا ڈھو پیا بیندا اے، آپ ای آپنے جائے نوں آپنی بنتر پر چولن جوگ پیا کریندا اے- کیہ رانجھے دے وجود وِچ جمی دی بے قید ہوند نال میل جوگی تھاں پئی بندی اے، اوہ میل جیہڑا مالکی ویہار نوں وارا نہیں کھاندا-

میہنے بارے سانوں ایہہ سہی نہیں ہوندا جو ایہدے وِچ بھابیاں دی بنائی کیہڑی اے تے پھکڑاں شریکاں دی ودھائی کیہڑی- میہنا بولیاں دے رُوپ وچ اے- پہلیاں دو بولیاں تے گالھ نوں اکھان دا بانا پواندیاں نیں، میہنے دی نیت نُوں قدرتی قانون دی ہٹ پرکھے پرتائے سچ دی رنگن چاڑھدیاں نیں، پر جدن ''جیہناں'' ''تیہناں'' دا مُونہہ میہنے ماراں ول مُڑدا اے تاں ایہو رنگ نقل دی بھار مارنا لگ پوندی اے-

دُوجیاں دُونہہ بولیاں وِچ میہنا اکھان بانا لاہ کے مونہہ سدھا رانجھے ول کریندا اے تے دَسدا تے جو ایہدا تے چالا ای نکل وِنجن والا اے- میہنا آپنی نیت نُوں اگونہی سُوہ بنا کے ورتیندا اے پر مونہہ سدھا رانجھے ول کر کے وی میہنا آپنا کلاوسوں وچ ورتیندیاں عام دلیلاں وچ ٹھوکی رکھدا اے- ایہہ بُنے بھوئیں دے جھگڑے کریندا اے، ایہنوں گھر دی وڈکیاں دی ساڈی رہت دی کوئی دید نہیں، ایہ سمجھو گیا کہ گیا- ایہو جیہے وی کدیں نباہ کریندے نیں- دینہہ ونجلی واہون تے رات گاون آہری جنیاں دا کم نہیں لٹاں دا کم اے، بے اتباریاں تے آپ مُہاریاں دا جیہڑے نہ رزق دے آہر وِچ ٹُھکدے نیں نہ ٹبرداری باندھاں دا خیال کریندے نیں- ایہو جیہے سر پر کہے نوں

کڈھ کھڑدے نیں- ''کوئی روز دا ایہہ پراہونا اے'' وِچ ایہو سینت اے-

ویکھو میہنا ریتل چ دے پینترے راہیں اوس حاضر سچ نُوں کیویں دباؤندا اے جیہڑا رانجھے نال ورتیا اے تے اوہدی تھاویں کیویں آپنی مرضی دا سچ گھڑ ورتاوندا اے- ایس توں ایہہ وی سہی ہوندا اے جو ریتل چ بھاویں اوہ اکھان روپ ہووے بہتا اوسے دھڑ دا سچ ہوندا اے جیہڑی اوہنوں ورتاؤندی اے- اکھاناں دی ٹھُکی بنتر وِچ وکھ وکھ دھڑاں میلاں دے لاہے پوری وسوں دے فیصلے بن کے قدرت دے قانون بن کے بولدے سُنیندے نیں تے کئیں ہد ھے مدھولے سچ گنگیاں سینتاں کریندے وی دِسدے نیں- میہنا مارن والیاں میہنا بنا کے پرچارن والیاں رانجھے دی پوری ہستی نوں ''باہرلی'' بناون داٹل لایا، بھئی ویکھو ایہدا سریر ایہدا سبھا ایہدا گُن ایدے نشانے سبھ باہر ہوون جوگیاں والے ہے- پر آپنی دُکھ سوارن وِچ مست ہوون تے مالکی والیاں دا عام آہر اے تے پرانی بھوئیں وال وسوں وچ بھوئیں دا جھگڑا تے ہویا ای مالکی دا مُڈھ مُول- گاون تے وِنجھلی واہون باہرلیاں دے کم ضرور آ ہے پر ایہناں نوں وی پرانی بھوئیں وال ریتل نے اندرا لیا ہا- سو رانجھے دے متھے میہنے جو گُجھ لایا اے اوہ نویکلا تے کوئی نہیں- اصل گل ایہہ ہے جو بھراواں دے ویر نے رانجھے دی ہستی وچ ہزارے دے وسیب ولوں مالکی ویہار ولوں جیہڑا اجوڑ بیجیا اے اوہو اوہدے سبھا اوہدیاں گُناں اوہدیاں نشانیاں نوں پیا وکھراوندا ہے- ویہار دے اصلے دی جیہڑی سار بھائیاں دے ورتارے اوہنوں دِتی ہے اوہو اوہدا نواں تت پئی بندی اے، نویں سنجان نویں ستیا- خبرے ویہار نال اجوڑ دا بیں وی پرانا ای ہا جیہنے پُوند پیو دا پیار تے بھائیاں دا ویر اُبھاریا-

ویہار نال رسائی تے اجوڑ دے بیں ہر جی وچ جماندرو ای ہوندے نیں، ایہہ دوویں ویہار دی بنتر دے انگ جو ہوئے- دونویں بیں پُھٹدے وی کٹھے نیں، کیہڑا

ودھدا اُسردا اے ایہہ ہر جی آپو آپنی ورتی ہر اے، ورتی دی سنبھال سر- ہر جی ورتی دی سنبھال سر ویہار رسائی ول اُلار تھیوندا اے یاں ویہار اجوڑ ول- پر اک پاسے اُلار تھیندیاں وی دُوجی سکت اصلوں مُک نہیں ویندی- دوویں رنگ بندے دی بتر وچ اوہدی کرنی وچ نت لُگدے تے نتر دے نیں- کدائیں سُنجان ایہناں دی سہج سبھا پئی تھیندی اے کدائیں گھنی نیجھ وی مساں ای نکھڑیندی اے ایہناں نُوں- شاعری وچ وی ایہو لیکھا اے- رانجھے دی اَکھ دُکھ بارے اوہدی سوچنی کرنی بارے سانوں ہن تائیں جو دِسیا اے میہنیاں ای وکھایا اے- میہنیاں دی آپنی دُولی بتر وچوں اوہناں دی وکھائی لکاونی وچوں ای اسیں رانجھے نوں پاونجا سکتے آں:

رانجھا جوترا واہ کے تھک رہیا لاہ ارلیاں چھاوں نُوں آوندا اے

بھتا آن کے بھابی نے کول دھریا حال آپنا رو وکھاندا اے

چھالے پئے تے ہتھ تے پیر پھٹے سانوں واہی دا کم نہ آوندا اے

وارث شاہ جیوں لاڈلا باپ دا سی اَتے کھرا پیارڑا ماؤں دا اے

ہُن پہلی وار ایتھے رانجھے دا کم آپ ساڈے ساہمنے آیا اے- پوند ایہہ کرم میہنیاں نُوں سچ کریندا جاپدا اے، ایتا سچ جو اخیرلی سطرے جد میہنا مُڑ ایس کرم نُوں پڑھن آکھلوندا اے تے اسیں اوہنوں سُنجان ای نہیں سکدے پل دا پل- سانوں اخیرلی سطر کہانی کرن والے دی کیتی گل جاپدی اے، رانجھے دے سچ بارے کہانی کار دا نتارا- اوہ تے جد اگلی پڑی وِچ رانجھا بولیا تاں پتہ لگا جو ایہہ کہانی کار دی کیتی گل نہ آہی بھابی دی ٹوک آہی- ''وارث شاہ'' شاعر دا ٹھپہ نہ ہا شاعر دا مکھوٹا ہا جیہدے پچھوں او رانجھے نوں وکھاوندا اے- (''وارث شاہ'' شریف صابر دی سودھ وچ اے- عزیز دی سودھ وچ تے ہے ای ''بھابی آکھیا'') وارث شاہ ہوریں ایہہ مکھوٹا تھاؤں تھائیں آپنیاں پاتراں نوں پواندے لاہوندے نیں- خبرے آپنے مکھوٹے وچ پاتراں نوں لکا

کے اوہ ایہہ وکھالدے نیں جو ایہہ پاتر وی اوہناں وچ لُکے ہوئے نیں یاں ایہہ جو اوہ آپ ایہناں پاتراں وچ لُکے ہوئے نیں- باہے بھانے اوہ ایہہ مکھوٹا پاوندے لاہوندے نیں تے باہے بھانے اسیں وی نسل ہو کے اوہناں دی ایس کھیڈ وچ رل بہنے آں تاں سہی ہوندا اے جو ایہہ پاتر ساڈی آپنی بتر دا انگ نیں- جیویں اوہ آپنے مکھوٹے نوں باہروں ہس ویکھدے نیں ایویں اسیں وی آپنی بتر نوں باہروں ہس ویکھنے آں- ایہہ شاعری وی ریت اے، جدوں شاعری کھیڈ بن کے کھڈاوے، لُکن میٹی بن کے بھُلاوے تے بھُلاون راہیں لبھاوے- ایہہ وکھری گل اے جو کئیاں نُوں ایس بھُلاوے وِچوں بھُل ای لبھدی اے-

رانجھا بولیا تاں اساں پہلی وار ''وارث شاہ'' والے مکھوٹے پچھے اوہنوں لُکیا ڈِٹھا- سانوں ایہہ وی سہی ہویا بھئی جیہڑا اگے کہانی کار دا ناں یا اوہ ہُن کھڈ کار دا مکھوٹا بن گیا اے تے اسیں سُنن توں کرن دے پڑ وِچ آ لتھے ہاں- رانجھا بولیا تاں اسیں مکھوٹے اوہلے لُکے رانجھے نوں ماری بھابی دی بولی سُنی- بھابی نوں تے ایہہ پتہ ای نہیں جو رانجھا مکھوٹے اوہلے وڑ بیٹھا اے، اوس تے بولی ماری اے رو کے حال وکھاوندے نوں تے ماری اِنج اے جیویں تیار بیٹھی ہووے بولی مارن لئی- جیویں بولی گھڑ کے تیار رکھی ہووے اگیتی- بولی دا ایہہ گھڑیا گھڑاتا تیار سبھا سُنیہاراں نوں وی بھُلیندا اے جو ویکھو ہوئی نہ اونویں جیویں اساں آہدے ہاسے- نکلیا نہ ایہہ لاڈ دا چوڑ کیتا امرد- ہُن اگوں وی ویکھو ایہنے آپنا قصور ساڈے متھے لاونا جے- پر بولی دے ایسے گھڑے گھڑاتے تیار سبھا وچوں ای اساں بھابیاں دا کرودھ سُنیا تاں سانوں شک گذریا جے ایس توں پچھلی سطر وی جیہنوں اسیں رانجھے دی حال وکھاونی سمجھی بیٹھے آں بھابی دی بولی ای نہ ہووے، متے اوہ رو کے حال وکھیندے نوں پئی چگھدی ہووے، رونی واج کڈھ کے اوہدی نقل بنیندی ہووے:

چھالے پئے تے ہتھ تے پیر پھٹے سانوں واہی دا کم نہ آوندا اے

شک شک ای رہندا اے پک نہیں بندا پر ایہہ بھابی دی بولی ہووے یاں رانجھے دی حال وکھاونی ایس پوری پڑی وچ ہوئی کھیڈ ہُن سانوں ہوروِیں دِسن لگ پئی اے- رانجھا تھکیا تے ہے پر جوترا واہ کے- اوہ آپنے بھانے ''چھاں'' نوں پیا آوندا اے- تریجی سطر رانجھے دی آکھی سمجھوتاں ہو سکدا اے رانجھا بھابی نوں دوس نہیں پیا دیندا جو تہاڈی دِتی بنجر واہ کے میرا ایہہ حال تھیا اے، اوہ دوس آپنے سر پیا لیندا اے- ''سانوں واہی دا کم نہ آوندا اے-'' (ترنجی سطر بارے شک دا پھل ہے ایہہ پڑھت-) اوہ بھابی نوں آپنی بھیال سمجھ کے اوہدی چھاویں بہہ کے حال دسن آیا ہے جیویں کوئی آپنیاں کول دم دلاسے کان آوندا ہے- بھتا لے کے آئیاں دا آون اک دلاسا اِک تھاپڑا وی ہوندا یا واہی وان کیتے- پر اگوں بھابی دی چھاں (''بھتا آن کے بھابی نے کول دھریا'') اِک چھبہہ جاپدی اے جیہدے اوہلیوں رانجھے اُتے اخیر لا پھٹ لاوناس:

پر ایہہ پھٹ ہے کاری- ایہدے نال رانجھا مر جیویا اے-

رانجھے حال تے دَسیا اے اِک جنی نوں جیہڑی اوہدے لئی بھتا لے کے آئی اے- پر اوہ اگوں بولی اے ساریاں ولوں- اوس بھراواں بھرجائیاں دا سانجھا میہنا مار کے دسیا اے جو میری میں میری ٹبرواری باندھ توں وکھ نہیوں- تیرا میرا ٹاکرا دونہہ آپنیاں دا نہیں جو میں تیرے دُکھ دی بھیال بن بہواں، ایہہ بھوئیں دی مالکی دیاں دونہہ شریکاں دا ٹاکرا اے- ایہہ گل میہنے دے پیٹھ اے، میہنے دے پچھوکڑے- رانجھا ایس پچھوکڑ نوں موہرے کریندا اے- نال ای اوہ بھتا لے کے آئی جنی نال چھیڑی آپنیت والی تار ہتھوں چھڈ دیندا اے- اوہ اوہنوں اوہو بنا کے گل کریندا اے جو اوہ آپ بنی اے- اوہ ہُن رانجھے لئی اِک جنی نہیں ''بھابیو'' اے، ویری دھڑے دا اِک مہاندرا اے:

خوشی رُوح نوں بہت دلگیر کیتا تساں پُھل گلاب دا توڑیا جے
سکے بھائیاں نالوں وچھوڑ مینوں کنڈا وِچ کلیجے دے پوڑیا جے
نال ویر دے رکتاں چھیڑ بھابی سانوں میہنا ہور چموڑیا جے
جدوں صفاں ہوُرن گلیاں طرف جنت وارث شاہ دی واگ نہ موڑیا جے

''بھابیاں'' جنیاں دا ناں نہیں- ایہہ ناں ہے اِک ساک دا، اِک پربندھ دا جیویں ''بھائی'' اے- بھابیاں مالکی دے اندر ونڈ دا نشان نیں- موجودے گھر دی سانجھی مالکی نوں پُتراں دے پرنیویں تریڑیا اے- بھائیاں دا بھرپ آپو آپنی ٹبرداری پاروں اندروں شریکا بن گیا اے- بھائی چارے دی جُوت گلاب دا پُل ہے، بوٹے نال لگا- ایہدا سُکھ گلاب دا رنگ اے، اوہدی سُگندھ- پر سانجھ والا ایہہ پُھل لگا ای مالکی دے باغ وِچ اے سو ایہدے نال ای کنڈے وی نیں- سانجھ کُھلیاں جنیاں دی نہیں مالکی بدھیاں دی اے- مالکی وال پُھل تروڑ کے آپو آپنے ہتھ وچ پھڑن دی کریندے نیں- پُھل سُک ویندا اے تے کنڈے وِچ کلیجے دے پُڑ ہیجدے نیں- بھابی ''میہنا ہور چموڑیا اے'' دا جواب دیندی اے:

کریں آ کڑاں کھا کے ددھ چاول ایہہ رج کے کھان دیاں مستیاں نیں
آکھن دیورے نال نہال ہوئیاں سانوں سبھ شریکنیاں ہسدیاں نیں
ایہہ رانجھے دے نال ہن گھیو شکر پر جیو دا بھیت نہ دسدیاں نیں
رناں ڈگدیاں دیکھ کے چھیل مُنڈا جیویں شہت وِچ مکھیاں پھسدیاں نیں
اک توں کلنک ہیں اساں لگا ہور سبھ سُکھالیاں وسدیاں نیں
گھروں نکلیں تے پیا مریں بُھکھا وارث بُھل جاون خرمستیاں نیں

رج کے کھان دی مستی آکڑ وی اے تے کام وی- ایہہ ددھ چاول پاروں اے، ددھ چاول سکھالا کھا جا اے اپچ والا- بھابی آکھدی اے ددھ چاول ساڈا سلوک اے-

تینوں ایس سلوک پاروں آ کڑ تے کام دی مستی چڑھدی اے تے شریکلیاں ایہنوں ساڈے کام دا نشان بنیندیاں نیں- بھائی آ کھدے نیں ''کھائیں رج کے گھوردا پھریں رناں-'' اوہو بھابیاں آ کھدیاں نیں، ''رناں'' وچ اوہ آپ پہلوں نیں-

گھیو شکر، ددھ چاول تے شہت سُکھالا رزق اے- بھوئیں وال وسوں وچ تھندا مِٹھا کھاجا اوہناں دا ہوندا اے جیہناں کول لوڑوں ودھ جُڑدا اے کیتیوں ودھ ڈُھلدا اے- ایسے پاروں تھندا مٹھا لوک ریت وچ لِھ دا نشان ٹُریا آیا اتھے ایہو کام دا نشان بن گیا اے- لِھ تے کام پچھوں اِک جو ہوئے، لوڑوں ودھ لوچنی میں دے انگ، مَل مارنی میں دے- کام جنے جنی دی مَلن تانگھ نہیں، مَل مارنی میں دی انکھٹ بُھکھ اے- مَلن ماکی تے ٹبرداری والے وکھرپ دی دِتی بے وساہی وِچوں جمدا اے تے مِلن دا بدل بن دِسدا اے- بندے دِیاں نڈھلیاں سکتاں مِلن دا جم پل نیں مِلن واسطے نیں- ویکھن سُنن چھوہن سُنگھن- مَلن ایہناں نُوں کُھنڈیاں کریندا اے، ایہناں نوں آپنے اندر گُھٹ بنھ کے بندے نوں لِسا کریندا اے- بندے دی بے وساہی ودھا کے اوہدے اندر ہورمَلن دا ہابڑا مچیندا اے- کام دُوجے نوں مِلن دا پیچ پا کے دُوجے دے سریر اُتے مَل مارن اے- دُوجے دے سریر نُوں آپنی ورتوں ییٹھ کر کے آپنا بے زورا زور مانن اے- آپنی بے ہوند میں دی ہوند مانن اے- کام مَلن دی، مَل ہنڈاوان، ہنڈامکاون دی بُھکھ اے-

بھابیاں میہنے نُوں جیویں کھولیا اے اوہ مالک جنالی دے ورتارے دی قدرتی وکھالی اے- پیو دے ہوندیاں بھراواں دی بھوئیں ماکی وچ سانجھ تے رن ماکی وچ اسانجھ ہے- ایہہ دوپھیڑ دوہناں رنگاں وچ نترداا ے، بھوئیں وکھری کیتیاں یاں سوانی سانجھی کیتیاں- سوانی ویہی باندھ پاروں کُھل کے سانجھی تھی نہیں سکدی- سو جد تائیں بھوئیں دی ماکی سانجھی رہندی اے ادھ گُجھی سوانی سانجھ ویہار دے اندر آپنی راہ پئی

کڈھدی اے- بھرجائی والی باندھ دے بیٹھو بیٹھ سوانی دی سانجھی ورتوں بھائیاں دی بھوئیں ماکی نوں سانجھی رکھن دا اِک ترلا ہے- گاوناں وِچ ایہہ اَدھ گھا ورتارا ہاسے بھانے مانیا منیا وی جاندا اے:

مینوں دیور دے ویاہ وِچ نچ لین دے نی
جیہنوں جھوٹھ جھوٹھ آہندے نیں ہو سچ لین دے نی
جیٹھ نے بانہہ پھڑ لئی، کیکن آکھاں نہیں

ایہہ سانجھا ہوون اسانجھ دی باندھ دے تھلیوں دی اے، سو میہنا اے- بھابیاں ایہدے دووِیں پکھ ورتدیاں نیں- اوہ رانجھے نوں ورتے رزق نوں آپنے چاوڑ تے تج صدقہ دسدیاں نیں تے ایس دس وِچ اوہنوں آپنے نال "سانجھا" تھیون دی سُلاہ وی مریندیاں نیں- پر نال ای ایسے ورتے رزق نُوں، ایسے چاوڑ تے تج نوں رانجھے دی آکڑ دا اوہدی کام بھوتر دا کارن دسدیاں نیں- بھابھیاں ماکی ویہار وچ سوانی دا باندھ روپ نیں- اوہناں دے سِریر ماکی دی سیاست دا رچھ بن گئے نیں- اوہناں دی میل سکت کام بن گئی اے- اوہ ماکی ویہار دے دوزخ وِچ منکیاں پییاں نیں- رانجھا ایس دوزخ نُوں چھڈ ٹرن دی سیتر "وارث شاہ" دے مکھوٹے پیٹھ تھی کریندا اے:

جدوں صفاں ہوئرن گلیاں طرف جنت وارث شاہ دی واگ نہ موڑیا جے

رانجھیاں دے گھر وِچ سانجھ تے وکھرپ دا دو پھیڑ ویکھو رزق دیاں رمزاں راہیں کیویں رنگ کڈھدا اے- گھر دا رزق اجے سانجھا اے سو رزق رمزاں (گھیو شکر ددھ چاول شہت) اک پاسے بھابیاں دے اندرے اندر رانجھے نال "سانجھیاں" تھی ونجن دی سدھر بن کے اوہنوں موہن دا اُپرالا نیں تے دُوجے پاسے ایسے سانجھیاں تھیون دا میہنا بن کے اوہنوں وکھ کرن دا اپرالا:

بھابی آکھدی گُنڈیا مُنڈیا وے اساں نال کیہ رکتاں چائیاں نی

الی جیٹھ تے جیہناں دے فتو دیور ڈُب موئیاں اوہ بھرجائیاں نی

گھروگھریں وچاردے لوک سارے سانوں کیہیاں پھاہیاں پائیاں نی

تیری گل نہ بنے گی نال ساڈے پرنا لیا سیالاں دیاں جائیاں نی

شریف صابر ہوراں آپنی سودھی ہیر وچ (پنا 509) الی فتو دی کہانی انج دسی اے جو ایہہ چار بھرا آہے- الی ولی فتو تے متو- الی تے فتو آہے جھلے- چوہناں وچوں اک ولی ویاہیا ہویا ہا- ووہٹی دا ناں سہاگن- اوہ ساریاں بھراواں دی سیوا کریندی آہی- ولی مرگیا تے سہاگن آکھیا ہُن اِکو متو ای رہ گیا اے سو میں ایہدے نال نکاح کر رہواں- پر لوکاں الی فتو نوں چکیا بھئی تسیں وڈے او تہانوں چھڈ کے نکے نال نکاح کرن لگی اے ڈُب مرو- الی فتو آکھیا اسیں کیوں ڈُب موئیے- ایہنوں ای ڈوب کے رپھڑ کیوں نہ مکایئے- سو راتیں سُتی سہاگن دی منجی دریا وچ جا سٹیونیں- ایہہ ہاس کہانی وی سانجھی رزق مالکی وچ اسانجھی سوانی نوں کسے رنگ وچ سانجھیاں کرن والی ریت بارے ای اے- بھابی نے کہانی چھیڑی تے رانجھے نوں چگھن لئی ہے پر جاپدا انج اے جیویں اوہ مالکی دی ٹبرداری نوں ای چگھ گئی ہووے- جیویں ایس ٹبرداری وچ آپنی بدھی ہستی دے پواڑے دی سار ہوویس- بھابی دی ایس چھیڑ وچ رانجھے نوں باندھ بھنو ہوون دا میہنا گھٹ اے تے باندھ بھنن جوگا نہ ہوون دا میہنا گھنیرا- یاں آکھو دونویں میہنے ساویں نیں پر ہن اک دوجے وچ ولھیٹے ہوئے- اگلی سطر وچ وی ایہو ڈول اے- اخیرلی سطرے ایس ڈول وچوں اک تریجا رنگ وی چمکیا اے- رانجھے دی بے پرواہی دا ساڑا- ایہہ ساڑا جیویں رانجھے دے کام وہونے سبھا دا اے، اوہدی ہلن سکت دا- متے ایہہ ساڑا آپنی ہلن سکت دا وگوچا اے اچیتا- تے میہنیاں دی ڈولی ولھیٹ وچوں کردا کام متے ایسے وگوچے والے کھپے نوں پوران داہل اے:

کیہا بھیڑ مچایا اے کچیا وے متھا ڈاہیو ای سوکناں وانگ کیہا

جا سجرا کم گوا ناہیں ہو جاسیا جوبنا پھیر بیہا

رانجھا بھابی نُون سوکن جاپدا اے دیور نہیں- رزاق ونڈاوَ سوکن- باندھ دی شریک سوکن- ''سوکن'' وِچ جنا نہ ہوون دا میہنا وی ٹُری آوندا اے، جنانا ہوون دا (''کچیا وے'')- سگوں اگلی سطرے ایہہ چوبھڑ ترکھی تھی ویندی اے- جا (سیالاں دی نڈھی پرناون دا) سجرا کم گوا نا ہیں- ''کم'' ہے تے کاج، ڈھو، پر اتھے جاپدا اے ایہدے پچھے لفظ ''کام'' وی کھلوتا ہویا اے- (شریف صابر ہوراں دی جاچے تے ایہہ لفظ ہے ای کام، کم نہیں-) بھابیاں اکو ویلے رانجھے نوں کام وہونا وی بنیندیاں نیں تے کام رُدھا وی-

بھرجائی دی ساری گل وچوں رانجھے نوں وجوگ دا سُنیہا مِلدا اے- ایہہ وجوگ ظاہرا تے بھائیاں بھابیاں نال اے اوہناں پاروں اے پر وچوں رزق دے اوس ویہار نال اے جیہدے موہرے مہاندرے بھائی بھابیاں نیں، جس بھائیاں بھابیاں نوں اوہ بنایا ہے جو اوہ ہن- اوڑک پک تھیونداس جو میں ایس ویہارے وس نہیں سکدا:

رانجھے کھا غصہ ہر دھول ماری کیہی چنبڑی اُن نُوں وانگ لیہا
تُسیں دلیس رکھو اسیں چھڈ چلے لاہ جھگڑا بھابیئے گل ایہا
ہتھ پکڑ کے جُتیاں مار بغل رانجھا ہو ٹُریا وارث شاہ جیہا

''کیہی چنبڑی اُن نوں وانگ لیہا'' غصے تے کھج دی بولی جاپدی اے پر ویکھو ایس غصے تے کھج وچ رانجھا آپنے تت ست دی سنبھال کیویں کریندا اے- اوہدا تت ست اُن ہار نرم اے، اوہدی سکت نرمائی دی سکت اے- جیویں اُن وچ اُنیجن دی نگھ دیون دی سکت ہوندی اے- آپنے بارے ایہہ چاننݨ دوجیاں بارے ویہار بارے چاننݨ وی اے- اوس شریکے تے باندھ دی، غرض تے کام دی دُولی سیاست والا لیہا سنجان گھدا اے- ایس لیہے کنوں چٹیجن ہن اوہنوں منظور نہیں- ''ہتھ پکڑ کے جُتیاں مار بغل-'' نکل ٹُرن دے ایس ڈھنگ وچ پک اے کدائیں پُجن دا، کسے ان ڈِٹھی دنیا

وِچ- پک آپے تت داوی ہے تے اوس دُنیا داوی جو اوہ ایس دھرتی اُتے ہے ساڈی پُج وچ- نکل ٹُرن دے ایس ڈھنگ وچ پچھلی دنیا نوں چھڈن دی اوتی ای اُتاول ہے جتنی اگلی نوں اپڑن دی- ایہہ ڈھنگ مالک جٹالی دے جی داتہیں، اوہدا اے جیہدا کوئی ناں تھاں نہیں- جیہڑا اصلوں املا اے-

خبر بھائیاں نُوں لوکاں جا دِتی دھیدو رُس ہزاریوں چلیا جے
ہل واہنا اوس توں ہوئے ناہیں مار بولیاں بھابیاں سلیا جے
پکڑ راہ ٹُریا ہنجو نین رودن جیویں ندی دا نیر اُچھلیا جے
اگوں وِیر دے واسطے بھائیاں نے ادھ واٹیوں راہ جا ملیا جے
روح چھڈ قلبوت جیویں وداع ہوندا تیویں ایہہ درویش سدھاریا ای
ان پانی ہزارے دا قسم کر کے قصد جھنگ سیال چتاریا ای
کیتا رزق تے آب اُداس رانجھا چلو چل ہی جیو پکاریا ای
کچھے ونجھلی مار کے رواں ہویا وارث وطن تے دیس وساریا ای

پہلی وار گل ''لوکاں'' دے وس پئی اے- ایہہ لوک کون نیں- ایہہ چاپدا اے نہ رانجھے نیں نہ اوہناں دے شریک- ایہہ اجیہے لوک ہن جیہڑے رانجھے دے حال دے جانو ہن، ہڈ ورتی پاروں- ایہہ مالکاں دی وسوں وِچ اَملے لوک ہن، نمانے جنیاں جنے- ایہہ رانجھے نُوں اوٹ نہیں دے سکدے- اوہدے نال، اوہدے ولوں، کھلو نہیں سکدے پر رزق اداس تھی کے وسیبوں نکل ٹُرن اوہناں دی ورتی کنوں ڈھیر دراڈا نہیں- رانجھا ہُن اوہناں ورگا ہے، اوہناں دے اوس رنگ ورگا جیہڑا اوہناں دے چیت بنیرے اُتے ہر ویلے پیا بلدا بجھدا اے- ایہو رنگ ہے جیہنوں اوہ ''درویش'' آکھدے نیں- ایہو لوک ہن جیہناں نوں ولاون کیتے ''اگوں وِیر دے واسطے بھائیاں نیں ادھ واٹیوں راہ جا ملیا جے-''

ہُن بھائیاں دی گل رانجھے لئی گھٹ تے ایہناں لوکاں لئی ودھیرے ہے- ہُن بھائی ظاہر ایہہ کریندے نیں جو دھیدو بھرجائیاں دی گل توں ای رُسیا اے ساڈے کیتے توں نہیں- اوہ اوہنوں ''رانجھا'' آکھ کے اُچیچا آپنے وِچوں گِن وکھالدے نیں-

آکھ رانجھیا بھا کیہ بنی تیرے دیس آپنا چھڈ سدھار ناہیں
ویرا امبڑی جائیا جا ناہیں سانوں نال فراق دے مار نائیں
ایہہ باندیاں تے اسیں ویر تیرے کوئی ہور وچار ناہیں
بخش ایہہ گناہ جو بھابیاں نوں کون جمیا جو گنہگار ناہیں

بھائیاں ریتل بھر پن دے اوہلیوں گل ٹور ویکھی اے- اگوں اوہ ریتل بھر پن دے پکے کھوٹے لاکھلوتے نیں-

بھائیاں باجھ نہ مجلساں سوہندیاں نیں اتے بھائیاں باجھ بہار ناہیں
بھائی مرن تے پوندیاں بھج بانہاں بنا بھائیاں پرھے پروار ناہیں
لکھ اوٹ ہے کول وسیندیاں دی بھائیاں گئیاں جیڈی کوئی ہار ناہیں
بھائی ڈھاوندے بھائی اُساردے نیں بھائیاں باجھ بانہاں بیلی یار ناہیں

بھرپی بارے بھائیاں ریت دا پورا بھار آپنے بیان وچ اُتاریا اے- پر بیان دے پہلے ادھے وچ آپنا ذمہ ولا کے پورا گناہ بھابیاں دے متھے لا کے آپنی سیاست دا گھر تے پورا کیتو نیں جانے ایہہ سوانیاں شودھیاں آکھ ای دیندیاں نیں ماڑا چنگا، ایہناں نوں ماف ای کر چھڈنا چاہیدا اے- پر سیاست دا ایہہ پینترا لوکاں نوں بھرپی دی ریت دا اصلا وی وکھال جاندا اے، ماکی تے ٹبرداری دے دو پھیڑ دا تریڑیا اصلا- بھائیاں ایس اصلے دے اُتے بھرپی دی ریت دا صدیاں بدھی پرتیتیا کھوٹا تے کسیا اے پر کسن نے ای کھوٹے دی کھوچل ظاہر کر دِتی اے- بھرپی بارے بھائیاں دے بیان والی اکھاناں ورگی سیانپ جیہڑی صدیاں بدھی مالک ٹابریاں دی مالکی دی اوٹ بنی اے،

ماکی دا سنگھار وی رہی اے تے ہتھیار وی، ہُن ماکی دا اصلا وکھالن دا ڈھو بن گئی اے۔

بھوئیں وال ٹابریاں دی سانجھی ماکی بھائی دے ساک نوں پردھان گِن کے ویہار دا بُتا ساردی آئی اے۔ بھائی دا ساک بندے دی بندے نال جُڑت نوں نہیں مندا بھائی دی بھائی نال جُڑت نوں مناوندا اے، بندے دی بندے نال جُڑت نوں ان قدرتی تے بھائی دی بھائی نال جُڑت نوں ''قدرتی'' آکھدا اے، بندے دی بندیائی نوں ماکی تے ٹابری وِچ جُول کے ادھ رنگی کریندا اے۔ ماکی دی بھرپی وچ پلے بندے دی بندیائی نری بھائیاں جوگی ہے۔ بھرپیوں باہر اوہ ادھ بندہ ہے، جے اصلوں کنبدا نہیں تاں۔ پر مالک بھرپی دے آپنے چوکھٹے دیاں چولاں وچ جماندرو کان اے۔ ماکی دی سانجھ ٹبرداری پاروں ای جُڑدی اے تے ٹبرداری پاروں ای کھنڈدی اے۔ مالک بھرپی دا مُڈھ شریکا اے۔ ''بھائی ڈھاوندے بھائی اُساردے نیں۔'' ویکھو ایس گل وچ رانجھے بارے بھائیاں دی سیاست کیویں نِکھری گئی اے۔ نرا ایتا نہیں پورا بیان ای آپنے آپ نوں آپ ہسدا جاپدا اے۔ رانجھے دا ولدا سچ سبھا ای بھرپی دے اصلے اُتے اُنگل دھریندا اے۔

رانجھے آکھیا اُٹھیا رزق میرا مِیتھوں بھائیو تُسیں کیہ منگدے ہو
ونڈ لیا جے باپ دا مِلکھ سارا تُسیں ساک نہ سین نہ انگ دے ہو
وس لگے تاں منصور واںگوں مینوں چا سُولی اُتے ٹنگدے ہو
وِچوں خوشی ہو اساں دے نکلنے تے مونہوں آکھدے گل نہ سنگدے ہو

ایہہ اصلا ہے ونڈ، مِلکھ دی ونڈ۔ مِلکھ تے ونڈ اِک دوجے نال جماندرو جُڑے پئے نیں۔ اتھے ونڈ ہے وی کائی۔ بھراواں پیو دا مِلکھ نے رانجھے دے حصے دے آپو وچ ونڈ لیتا اے۔ وکھالے دے حساب ایہہ ونڈ شرعی اے، ریت پروانی اے ایہدے

اُتے حضرت قاضی تے پینچاں دی مہر اے- پر ایہدے پیٹھ وڈھی اے (وڈھی ماکی دے قانون تے پربندھ دا اصلا ہے اونویں ای جیویں شریکا ماکی دی جُھوٹ دا اصلا ہے-) ایسے ونڈ رانجھے نوں ساک سین تے انگ دا اصل سچ وکھا لیا اے تاں اوہدا رزق اُٹھیا اے- بھائیاں نال جُھوٹ تے آہی رزق دی، بھرپی دامُول تے رزق سانجھ آہی- ہُن رانجھے کول بھائیاں نوں دین جوگی کیہڑی شے اے- جو ہے اوہدے اوہ گاہک نہیں- اوہ ہے سچ دی سنجان ایہہ سنجان اوہدی اندر ورتی اے جیہڑی ہُن کرنی بن ٹُری اے- سچ دی سنجان ہلکھوان رزق ویہار دی پرچول توں ٹُری اے تے ملکھوان رزق ویہار نالوں اٹنک تھیون دے پندھ پئی اے، ایس رزق ویہار وچوں آپ نکلن ایہنوں آپنے وِچوں کڈھن دے پندھ- لاگویاں پڑیاں وچ ایہہ گل اُتوڑتی آئی اے-

لوک آہدے ہن:

کیتا رزق تے آب اُداس رانجھا چلو چل ہی جیو پکاریا ای

رانجھا آکھدا اے:

بھابی رزق اداس جاں ہوٹُریاں ہُن کاس نُوں گھیر کے مُھگدیاں ہو

''اُداس'' پرانی بولی وِچ اٹنک تھیون ہے- رانجھے ان پانی دا روزہ نہیں رکھ گھدا- اوہ چالو رزق ویہار دے ورتن ورتاون توں وکھ تھیون دے راہ تے ٹُر پیا اے، مل دی ساکا چاری تے ساکا چاری دی مل والے چکر نوں تروڑن دے راہ تے- آپنے آپ نُوں منصور نال جوڑن جٹ چھوہر دی بڑھک جاپدی اے- ایہدے وچوں ہاسے دی کنی کردی اے- ایہو کنی سانوں نویں سُوجھ دس دس پاوندی اے، رانجھے بارے ای نہیں منصور بارے وی- کتاباں وچ، ریتل شاعری وچ، منصور نوں سنے سُولی اِک کتابی مرتبے اُتے ٹنگ دِتا گیا اے جیہڑا جنی کھنی دے وس نہیں، جیہدا بندے دی روز ورتی نال جوڑ ای کوئی نہیں- اتھے رانجھے دی گل وچوں کری ہاسے دی کنی تُجھیندی اے متاں

منصور دی سُولی پچھے وی ایہا ونڈ ای ہووے جیہڑی جی نوں جی کنوں تے اِک نوں گل کنوں وچھوڑ دی اے، متاں منصور دی سُولی اُتے وی اوسے شرع دی مہر تے نہیں جیہڑی رانجھے دیاں بھراواں دے ہتھ وس اے-

شریف صابر ہوراں دی سودھ وچ اے

وِچوں خوشی ہو اساں دے نکلنے تے گل آکھدے مونہوں کیوں سنگدے او

شیخ عبدالعزیز ہوراں ''مونہوں آکھدے گل نہ سنگدے ہو'' چُھپیا اے- ''کیوں سنگدے ہو'' نال ''گل'' دا مطلب بندا اے بھراواں دے اندر دی گل- ایہہ لکھت بھراواں دے اندر باہر وِچ فرق کریندی اے- اندروں خوشی ہن پر خوشی ظاہر کرن توں سنگدے ہن- ''نہ سنگدے ہو'' نال ''گل'' دا مطلب ہے اوہ ریتل بیان جیہڑا بھراواں رانجھے نوں تے خلقت نوں واچ سُنایا اے- رانجھا آکھدا اے تُسیں وچوں خوش ہو، ایتنے خوش جو جیہے دینہہ خلقت دے ساہمنے کُوڑی گل آکھنوں سنگدے نہ ہو- بھرپی نُوں مار کے بھرپی بارے تقریر کردیاں تہانوں کوئی حیا نہیں آئی- سو تہاڈا ورتارا تہاڈے اندر کنوں وکھ نہیں- تہاڈی گل نری گل اے، ایہہ مینوں بُھلاوے نہیں پا سکدی- تُسیں جتنے ننگے دل نال مینوں کڈھیندے او پئے اوتنی ای ننگی جیبھ نال لفظاں نوں معنیاں کنوں نکھیڑ کے ورت سکدے او، بولی نوں ابولی سگوں کبولی بنا سکدے ہو-

''رزق'' دے نالو نال ای رانجھے دی بولی وِچ لفظ ''دیس'' وی اچیچا دھیان گوچرا تھی ویندا اے-

ہتھوں تیریوں دیس میں چھڈ جاساں رکھ گھر ہنسیار رہئے واسطہ ای
تُسیں دیس رکھو اسیں چھڈ چلے لاہ جھگڑا بھایے گل ایہا
کچھے ونجھلی مار کے رواں ہویا وارث وطن تے دیس وساریا ای

دیساں دی ویتر رزق ویہار کریندا آیا اے- ٹابریاں دی مالکی دی جُوہ اوہناں دا

دیس بنیا- ٹابریاں وی ونڈ جڑت نال دیساں دی ونڈ جُڑت تھئی- (اجو کے دیس اجو کے رزق ویہار دے ونڈے ویترے نیں-) ایتھے رانجھے لئی ''دیس'' بھائیاں دی مالکی تے ٹبرداری دی سیاست دے گھیرے دا ناں اے- وطن تے دیس وسارن چالو ویہار دی ساری رہتل دی پکڑ وِچوں نکل کے اِک نویں سُرت ول نویں ستیا ول رواں تھیون اے- ہزارا دیس بھائیاں بھابیاں دی پرانی رہتل دا گھیرا اے، جیہڑا اوہناں دی سُرت نوں گھیری بیٹھا اے، سو اوہو ایہہ دیس رکھن، گھر رکھ- ''گھر'' دیس ونڈ دی وچلی ونڈ اے، اپنائت تے جُڑت دے بھلاوے راہیں بندے نوں بندے کنوں، آپنے آپ کنوں وجوگن دا ڈھو، بندے نوں اوہدے اصل گھروں بے گھر کرن دا ڈھو-

رانجھے اندر ایس ویہار دی نابری، ایس رہتل دا تروڑ اُبھریا اے- ایہو تروڑ اوہدی میل سکت دے بنھ کھلیندا اے (''رکھ''، ''چھڈ''، ''لاہ'' بنھ کھولن دیاں سینتراں نیں)، اوہدے ساہ نوں سُر کریندا اے، اوہدی ونجھلی بن ویندا اے- سُرت قدرت نال بندے دی اکائی اے، ونڈیار ''میں'' نالوں نکھڑن اے- ساہ سُر تھی کے سُرت نوں اکائی دا رس چکھا کے ونڈیار میں دی پکڑ نوں ڈِھلیاں کریندا اے- ایہو سُر کتاباں وِچ انہد ناد اے- انا الحق جیہدا سُنن سناون ونڈیار میں نوں مت اے سو اوہ ایہنوں حرام کریندی اے سُنن والے کن وِچ سیسہ گھتیندی اے سناون والے ساہ نوں سولی چڑھیندی اے-

کتاباں وچ وڑ کے گل ونڈیار میں دا ای راتب بن ویندی اے کیونجو کتاباں دا لکھن لکھاون ورتن ورتاون پڑھن پڑھاون ونڈیار میں وی چھاں ہیٹھ اے- پر ایتھے گل کتاباں باہر آئی اے تے اُتھائیں آکھلوتی اے جتھوں ٹُری آہی، لوک بولی دی ورتن وِچ، جتھے لوک ویہار نوں پرچولن دے آہر وِچ رل سکدے نیں- ایتھے گل ونجھلی اے، مالک جٹالی دے وسائے دیس نوں چھڈ نکلدے چھوہر دی کرنی اے-

فرض کج کے رات گذار جائیں

واہ لا رہے بھائی بھابیاں بھی رانجھا اُٹھ ہزاریوں دھایا اے
بُھکھ ننگ نُوں جھاگ کے پندھ کر کے راتیں وِچ مسیت دے چھلیا اے
ہتھ ونجھلی پکڑ کے رات ادھی مزا بھی خوب بنایا اے
رن مرد نہ پنڈ وچ رہیا کوئی سبھا گرد مسیت سدایا اے

تخت ہزاریوں اُٹھ ٹرے رانجھے نوں وارث شاہ توں پہلیاں قصہ کاراں وی رات مسیتے رکھیا اے- دمودر دے رانجھے نوں مسیتے مُلاں نہیں ٹکریا- اِک مچھانی کُڑی ملی اے، جیہڑی ویکھدیاں ای رانجھے نال پرنیون تے ٹُل گئی کُجھ جٹ ملے نیں، اوہناں رانجھے نوں آپنا بال بنا کر کُڑی دی ماں کنوں رجویں روٹی انوا کھادی- رانجھا جٹاں دی ایس ٹھگی وِچ نہیں رَلیا- بُھکھا بھانا اوہناں نوں نند مسیتوں نکل گیا اے- مُقبل دے مُلاں رانجھے دی چنگی خاطر کیتی اے- شاگرداں گھراں توں کھنڈ چاول انوا کھوایا، آدر بھاء نال رات رکھیا تے دِنے جاندے رانجھے کنوں دُعائیں لیاں- احمد دے مُلاں وی رانجھے نوں رات رکھیا اے- شاگرداں کُجھ نویاں پڑھیاں والی جھیڈ کیتی اے رانجھے نال پوند پر مُڑ اوہنوں گھروں ٹکر آن دتو نیں بُھکھا ویکھ کے- سو جاپدا اے وارث شاہ ای پہلی وار مُلاں تے رانجھے دا ٹکراء کروایا اے تے اِک نوکواں رنگ وکھایا اے مُلاں دی لوک نال واہ ورتن داوی تے وسیب وچ مسیت تے درس دے کم داوی- اُنج دمودر دی مسیت وکھالی وچ وی اک سمجھوتی تاں ہے سمجھن والیاں لئی- ایہو جو جٹاں دی

''جماعت'' مسیت نوں ورتیا اے ٹھگی نال ٹکر اُگراہون لئی- دوجی سمجھوتی رانجھے دی جاندی وار دی گل وچ ہے-

جیہے آئے تیہے چلے ایہہ گل اساں جو کیتی
ننگے ٹکر نہ چکھے ودیفے لسی پا نہ پیتی
آپنا جُھگا سنبھال مچھانی پیا ہئی مسیتی

اتھے ودیفہ (وظیفہ) اوہ بدھا ٹکر اے جیہڑا مسیت والیاں نوں زمینداراں ولوں یاں سرکاروں ڈھیندا اے- دمودر دی سمجھوتی وارث شاہی نقل وِچ کُھلی ہتھ بن گئی اے- ایہہ سٹھ ٹردی اے رانجھے دے وِنجھلی وجاون توں تے مسیت دی صفتوں پڑھائی دے ویرویوں لنگھ کے رانجھے نال مُلاں دے کُھلے مُتکے اُتے جانبڑدی اے- کُھلی ایہہ سٹھ ایس پاروں وی اے جو خلقت موہرے کیتی گئی اے پر خلقت نری سٹھ سنئیر ای نہیں سٹھ پاتر وی اے- سگوں سٹھ دا ایہہ رنگ بنیا ای خلقت دے وچ ہوون پاروں اے-

شریف صابر ہوراں ہیر وارث دی سودھ وچ دس پائی اے جو ہتھ لکھیاں وچ لفظ ''چھایا'' آوندا اے، اِک وچ رانجھے بارے:

بُھکھ ننگ نُوں جھاگ کے پندھ کر کے راتیں وِچ مسیت دے چھایا اے

تے دُوجی وِچ خلقت بارے:

رَن مرد نہ پنڈ وچ رہیا کوئی سبھا گرد مسیت دے چھایا اے

چھاون اِک تے ہوندا اے تھوڑے چر لئی کدائیں ٹک ونجن- ایسے توں ''چھاونی'' وی اے کچا ٹکانا- پر چھاون چھاں کر دیون وی اے چھا جاون وی، دُوجے نوں دباون وی- جے ایہہ لفظ رانجھے لئی آیا اے تاں پہلے معنے موہرے نیں تے دُوجے پچھوکڑے- جے خلقت لئی آیا اے تاں دُوجے معنے موہرے ہوندے جاپدے نیں (اُنج شاعری وچ پچھوکڑے معنے موہرلیاں نوں پچھیرے کرن دی مار تے تاں رہندے

ای نیں-) ''چھایا'' او ہلے اِک ہور لفظ وی لُکی بیٹھا سہی ہوندا اے- چھاہیا- (شاعری وِچ لفظ ہوراں بے جوڑ لفظاں نوں ٹکلاں وچ لکائی بیٹھے ہوندے نیں)- چھاہن، چھہہ لاون اے، وار کرن لئی لُک بیٹھن- ایتھے رانجھا مسیتیں چھہہ لائی بیٹھا اے یاں خلقت چُھپتی آن مسیت دوالے چھہہ مار بیٹھی اے؟ رانجھے دا ہزاریوں اُٹھ ٹُرن تے رات کٹن لئی مسیتیں آبہن تاں اِک نمانے نتھاویں جی دی عام ہڈورتی اے- پر ایہناں چونہہ سطراں وچ کہانی دا ترکھ ٹورا گُجھ ہور وی ٹجھیندا اے پیا، جیویں رانجھے دے سارے کرم وچ کوئی گُجھ گھاتا آہر ہووے، ظاہرا بےتھوہے پندھ پچھے کوئی نویکلا ٹچا ہووے- اُٹھ دھایا، چھایا، سدھایا (سدایا؟) ہتھ ونجھلی پکڑ کے رات ادھی، بُھکھ ننگ نوں جھاگ کے پندھ کر کے ایہناں سبھناں کرماں وِچ اک ٹھک اے، اک مہاڑ- سہج سبھا کیتی یاں سبھوں ہوئی ورتی پچھے کوئی چِت متھی وی سہی ہوندی اے پئی- دھاون چھاون وِچ تے بھڑن دی نیت بھوں گجھی ہے وی نہیں-

پر ایہہ بھڑن ہے نویکلا ای جیہدا ہتھیار ونجھلی اے- رانجھے نوں ہزاریوں کڈھاون وچ وی ایس ہتھیار دا ہتھ اے:

دِینہہ ونجھلی واہے تے رات گاوے کوئی روز دا ایہہ پراہونا اے

پر رانجھے نوں ہزاریوں تے کڈھیا اوہدیاں بھراواں، مُڑ اوہ ایتھے مسیتیں کیہدے نال بھڑن آن دھایا اے- مسیت دا رانجھے دیاں بھراواں نال کوئی لاگا ہے؟ لاگا ظاہر تے کوئی نہیں ظاہرا تے مسیت رانجھے دے بےتھوہے پندھ دا اِک پڑاں اے، رات دا ٹکانہ- بھیت ایس پندھ والی رمز وچ ای اے متے- ایہہ پندھ ظاہرا کدایں پُجن لئی تاں نہیں ہاں گُجھ چھڈن لئی ضرور اے، ہزارا چھڈن لئی- شہر ہزارا نہیں، بھراواں دا وسیب اساںجھی مَل دا ویہار چھڈن لئی- پر چھڈن دے ایس پندھ وچ مسیت والا پڑاں کیوں آیا اے- مُقبل دی لکھت وچ مل ہین رانجھے نوں مسیت دی اوٹ اے، مُلاں

دا تھاپڑا اے- وارث شاہ دی لکھت مُقبل دی نقل بنیندی اے-مقبل دی گل نوں سجا بنا کے اُلٹا دیندی اے- ایتھے مُلاں مَل وانی چھڈ تُرے پاندھی دا بھیال نہیں، مسیت رانجھے دی اوٹ نہیں- بھراواں نوں جیہڑے بج لا کے کڈھیا اے، مُلاں اوہناں اُتے شرع دی مُہر گھتیندا اے- جیہڑا کم بھراواں قاضی راہیں چھوہیا ہا رانجھیوں وسیبوں باہرا کرن دا:

حضرت قاضی تے پینچ سدا سارے بھائیاں زمیں نُوں کچھ پوائی آہی
وڈھی دے کے بھوئیں دے بنے مالک بنجرز میں رنجھیٹے نوں آئی آہی

اوہ مُلاں ہتھوں توڑ چڑھیا اے- بھراواں بھابیاں دی بولی میہنے دی بولی آہی، مُلاں سدھی پھٹکار دی بولی ورتیندا اے- بھراواں بھابیاں رانجھے دے بانے تے ٹوک کیتی آہی:

پِنڈا چیت کے آرسی نال ویکھن تنہاں واہن کیہا ہل واہنا اے
پِنڈا پال کے چوپڑے پٹے جیہناں کسے رن کیہ اوہناں تھوں چاہنا اے
چیرا بنھ کے بھنڑے وال چوپڑ وچ ترنجاں پھیریاں گھتنا ایں
زُلفاں کالیاں گنڈھیاں ہونک منگو جھوکاں ہک تے آن بہائیاں نی

مُلاں رانجھے دے بانے اُتے سِدھا فتوا ٹھوکیا اے:

مُلاں آکھیا چونیاں ویکھدیاں ہی غیر شرع توں کون ہیں دُور ہو اوئے
ایتھے لُچیاں دی کائی جا ناہیں پٹے دُور کر حق منظور ہو اوئے
تارک ہو صلات دا پٹے رکھے لباں والیاں مار پچھاڑیئے اوئے
نیواں کپڑا ہووے تاں پاڑ سٹیے لباں ہون دراز تاں ساڑیئے اوئے

بھائی بھابیاں بولیاں مریندے آہے رانجھے نوں- بولیاں رمز بولی بولیندیاں نیں- سریر دی سجاوٹ رمز اے کام حرص دی- رانجھا سُبھا دا کامی اے سو ریت اُلنگھنا اے-

مُلاں دی بولی رمز وہونی اے- رانجھے دے بانے پچھے سجا دا کیہ وگاڑ اے اوس وگاڑ توں خطرہ وسیب نُوں کیہ اے مُلاں نہیں دسدا- اوہدے لئی رانجھے دا بانا شرع د کتاب دا اُلنگھن اے تے ایہدے واسطے تتھی سزا اے کتاب وچ- پر قانون دی خشک اکہری بولی تے میہنے دی تر تے پرتدار بولی دونہاں دا نشانہ اِکو اے- جاپدا اے جیویں رانجھا ہزارے دیاں چودھریاں دی رپوٹ تے پھڑیجا مُلاں ساہمنے پیش ہویا اے تے مُلاں کتاب دے حساب رپوٹ نوں ٹھیک من کے تُرت فیصلہ سُنا دِتا اے- ریت تے قانون دا لیکھا اِکو اے- قانون دی ریت دا ای ویتر یا اے- ریت تے قانون دونویں بھارومیل دے لاہے دی سنبھال کریندے نیں-

مُلاں کول قانون دی کتاب وی اے تے علم دی وی- تے علم وچ شاعری وی اے تے شاعری وچ حافظ جیہا غیر شرع شاعر وی اے- پر جاپدا اے شاعری مدرسیاں وچ بہتی مُلاں ای پڑھاوندے آئے نیں- مُلاں دی پڑھائی نے بُھکھ ننگ جھاگ کے آئے پاندھی نوں ایہہ نہیں پُچھیا بھئی تیرے نال بنی کیہ- رانجھے نوں اوس جیویں ڈِٹھا ای کوئی نہیں چھیڑے اوہدے وال ای ویکھ کے فتوا ٹھوک دِتو س:

مُلاں آکھیا چونیاں ویکھدیاں ای غیر شرع ٹُوں کون ہیں دُور ہو اوئے

پر فتوے دا اگلا حصہ دسدا اے جو گل متے نری والاں دی نہیں:

اناالحق کہاونا کبر کر کے اوڑک مریں گا وانگ منصور ہو اوئے

ایہہ سطر مُلاں تے ہزارے دیاں چودھریاں دی سانجھ وکھاوندی اے- اوہناں دے سبھنے اِکو جیہے ہن رانجھے ولوں- دونہاں نوں رانجھا منصور جاپدا اے- رانجھے بھراواں نوں آکھیا آہا:

وس لگے تاں منصور وانگوں مینوں چا سُولی اُتے چاڑھدے او

پوند تے ایہہ گل ہساونی ای جاپدی اے- پئے کبر دی نشانی کیویں ہو گئے تے

زریاں پٹیاں نال رانجھا منصور کیویں بن گیا- پر موقعے ول دھیان کریئے تے زریاں پٹیاں نال رانجھا منصور کیویں بن گیا- پر موقعے ول دھیان کریئے تاں ایس گل وچوں مُلاں دی کوئی ہور چنتا وی بولدی جاپدی اے- مُلاں رانجھے دی ونجھلی وی سُنی اے تے مسیت دوالے خلقت دا گھیرا وی ڈِٹھا اے، اوہنوں اینویں نہیں ایس پٹیاں والے مسافر وچ منصور رڑکیا-

ساڈا دھیان وت ''دھایا'' ''چھایا'' ''سدایا'' ول ویندا اے تے ''ہتھ ونجھلی پکڑ کے رات ادھی'' ول وی- کیہ مُلاں نوں ایہہ سارتھی گئی اے جو مسیت جیہڑی دینہہ ویلے اوہدی آہی رات ویلے رانجھے دی تھی گئی اے- کیہ اوہ آپنے دینہہ تے رانجھے دی رات دے فرق دا بھیت پا گیا اے، رانجھے دی رات جیہڑی ہت دا تروڑ بن کے اوہدے دینہہ نال چمبڑی ہوئی اے- کیہ مُلاں مسیت دوالے اوہناں لوکاں دی تک کُجھ ہوروِیں ہوئی ڈِٹھی اے جیہڑے دِنے اوہدے پچھے نمازنیتن آوندے آہے (یا ناہے آوندے)؟ آپنا درس کیہ ہُن رانجھے دا درس بنیا جاپیوس؟ (بُہتیاں سودھاں وِچ ''سبھا گرد مسیت سدھایا'' ہے- شریف صابر سدھایا نوں ''سدایا'' پڑھدے نیں تے ''سدایا'' دی ٹکل وِچ اوہناں نوں لفظ ''سدائی'' دِسدا اے- ''سدائی'' درس پورا کر بیٹھیاں نوں کوئی سند سوغات دیون ہوندا اے-)

پر ایہہ جو ''سدایا'' نال درس اے اوہ کتے ''چھایا'' نال چھاونی تے نہیں- کیہ مُلاں نوں کُھڑک گئی اے بھئی جو میرے درس دا تروڑ اے اوہ متے حاکماں دی چھاونی دا وی تروڑ اے-

اگوں مُلاں تے رانجھے دا جھیڑا جیویں خلقت دی کچہری وچ اے- پر فیصلہ خلقت آپنے بارے کرنا اے- فیصلہ ایہہ نہیں نیں کرنا جو ایہناں دونہاں وچوں سچا کون ہے، فیصلہ ایہہ کرنا نیں جو اساں کون ہاں- مُلاں دی واج وچ مُڈھوں ای اِک تھرتھلی جیہی اے چِنتا دی جیہڑی اوہدے کڑکے دے ہیٹھ ہیٹھ وگدی جاپدی اے جیویں خلقت دی

نویں نہار دا ڈر ہوویس، جیویں رانجھے نُوں تراہوندا اوہ خلقت نوں تراہ کے آپنا ڈر پیا لاہوندا ہووے۔ مُلاں دا ایہہ ڈر ''کہاونا'' وچ اُگھڑدا اے۔ ڈر رانجھے دے آپ اناالحق کہن دا نہیں خلقت نُوں اناالحق کہاون دا اے، وِنجھلی سُنا کے جنی کھنی نُوں منصور بنا دیون دا۔

منصور آکھیا ہا میں سچ آں۔ ایس گل وچ اِک ہاں اے تے اِک نہ۔ میں سچ آں۔ میں میں نہیں۔ کوئی نویں ناہی کیتی منصور۔ نہ کوئی نواں پواڑا آہا جیہڑا نبیڑنا ہاس۔ ایہ پواڑا ہر جی دا اے تے ہے وی دُھر دا۔ ہر جی آپنے سریر نوں آپنے مَن دیاں لوڑاں تھوڑاں نوں آپنا آپا سمجھدا اے، ایہنوں میں آکھدا اے۔ ایہہ میں اوہنوں باقی ہوند کنون وکھریاں کریندی اے۔ پر پواڑا ایہہ ہے جو ہر جی دا ہوون باقی ہوند دے ہوون نال ای اے۔ اوہ کیہ کرے، آپنے آپ نوں باقی ہوند دا انگ جانے یاں باقی ہوند نوں آپنا شریکا؟ رل ورتن راہیں باقی ہوند نال آپنی اکائی سُنجانے مانے کہ باقی ہوند نوں شریک سمجھ کے ڈھاوے، آپنے حکم ہیٹھ کرن دی واہ لاوے؟ آپنی سکت نوں کُل ہوند دا انگ جان کے کُل نال رَل ورتے کہ کُل ہوند دی سکت اُتے مَل مار کے آپنی وکھری ہوند دا پالن بناوے اوہنوں؟

منصور آکھیا ہا میں سچ آں۔ میں میں نہیں۔ میری وکھری ہوند کوئی نہیں، کُل دی ہوند ای میری ہوند اے۔ حاکماں تے اوہناں دی دھڑ دیاں عالماں سمجھیا جو منصور آہدا اے کُل دی ہوند کوئی نہیں میری وکھری ہوند ای کُل ہوند اے۔ اوہناں منصور دی نہ نوں ہاں تے ہاں نوں نہ جاتا۔ جاپیو نیں جو ایہہ تے ساڈا شریک اے۔ کُل ہوند اُتے مَل دے دعوے دار تے ہاں اسیں۔ ایہہ کون اُٹھ کھلوتا اے۔ سو منصور نوں سُولی چاڑھیو نیں۔

یاں متھے اوویں ای سمجھی حاکماں عالماں منصور دی گل جیویں اوس سمجھائی تے سوچیو

نیں جے ایہہ گل عام تھی گئی خلقت پلے بنھ گھدی تاں ساڈی حاکمی نوں کون منسی- جے ہر جی گُل ہوند دا انگ ہے تاں اساں کیہڑے حساب لکھاں جیاں دی کیتی آپنے پیٹے پائی آونے آں جدیں پُشتیں، تے کیہڑے حساب آپنے حکم ہیٹھ کیتی بیٹھے آں اوہناں دا مرن جیون- جے وکھری ہوندیاں وی ہر ہستی گُل دا ای سُروپ اے تاں اسیں لکھاں اُتے بھارو کیویں تھی گئے، لکھاں دی بُھکھ نوں آپنا رن بناون دی منظوری سانوں کِس دِتی- سو اوہناں منصور دی نہ نوں ہاں تے ہاں نوں نہ بنا ہو کیا-

اک بھیت منصور دی گل وچ ہور آہا- جیہڑی میں دا اوہ مُنکر تھیا اوہ چھڈی نہیں چُھٹدی- اوہ نری بندے دے ظاہرا وکھرے ٹُری پھِردے جیو جامے وچوں ای نہیں پُنگری اوہدیاں جڑھاں وسیب وچ نیں، وسیب دے ویہار وچ جیہڑا گُل دی کیتی کمائی نوں وکھو وکھ ڈھانیاں تے وکھو وکھ جیاں دے لیکھے لا کے اوہناں دی ماکی بنا دیندا اے تے ماکی نوں ای ہوند مندا منویندا اے- صدیاں بدھی ایس ویہارے وسدیاں مَل ای بندے دی میں بن کھلوتی اے- مَل ہے تاں مَل میں، نہیں تے مَل دا وگوچا میں- وگوچا ای میں اوڑک، کیونجے مَل ہووے نہ ہووے وگوچا نال نبھدا اے- مَل آونی جاونی اے، وگوچا ہت دا اے- ہت وگتی میں میں دی شریک اے- ایہو شریکا وسیب دے ویہار دا ڈھرا پیا بنیا اے صدیاں بدھی- ایہو جگ دا مُول جاپیا اے جگ والیاں نوں تے ایسے دا تروڑ بھالیا اے وارث شاہ ہوراں:

اول حمد خداء دا ورد کیجے عشق کیتا سُو جگ دا مُول میاں

اوہناں جاپے قدرت شریکے نوں نہیں عشق نوں جگ دا مُول کیتا اے- عشق ہے شریکے دا نہ ہوون- مَل پالی مَل وگتی میں دا نہ ہوون- جے ایہہ میں نہ ہووے تاں ہر جی اِک دوجے نوں گُل ہوند دا سُروپ جانے- دُوجے دے وکھرپ نوں آپنا ای رُوپ سُنجان کے مانے- ایہو عشق ہے- پر عشق کیویں تھیوے- شریکا کیوں نہ تھیوے-

جے مَل ویہار ہے تاں مَل ای، مَل دا وگوچا ای، بندے دی میں اے- ایس میں دے ہوندیاں جی جی نال بھُڑ ای سکدا اے ہِل نہیں سکدا- سو مَل ویہار وِچ عشق آپنی ان ہوند بن کے ظاہر تھیندا اے، آپنے ہوون دی تانگھ بن کے، مَل ویہار نوں ڈھاون دی آس بن کے- رانجھا ایہو تانگھ ایہو آس بن کے نِکلیا اے ہزاریوں، بلن نِکلیا اے آکھو، شریکے دے پڑ وچوں اُٹھ کے، مَل تج کے مَل دا وگوچا ڈھو کے- ایہو آس ایہو تانگھ اوہدی ونجھلی وچ بولدی اے تے رات خلقت نوں جگا جوڑدی اے- ایسے تانگھ تے آس دا چمکار مُلاں خلقت دی اکھ وِچ ڈِٹھا تے جاپیوس جانے ایہہ اناالحق پئے آکھدے نیں- آپ تے ایہہ ماڑے وانگ کی کُجھ آکھن جوگے نہیں ایہناں نوں سر پر ایسے غیر شرع لُچے ای اناالحق کہایا اے- مُلاں دی پُوری آکھنی ویکھنی نال جُڑ کے ''کہاون'' دے ہور رنگ اُگھڑدے نیں- کہاون دو رنگ دا ہے- اک جو پڑھیا اوہ دوجیاں نوں کہاونا- دُوجیاں دا اصل کم چھڑا کہائے دا دوہراون ای اے- ظاہر بنتر نوں سگواں اُتار وِکھاون بن پرکھیاں بن سمجھیاں- دُوجا رنگ کہاون دا ہے آپنی مرضی دی گل دوجیاں دے مونہوں کہاون- مُلاں ہوراں دے کہاون وِچ ایہہ دونویں رنگ ہن- کہاون اوہناں دا کسب ہویا، اوہناں دی مَل- سو جے رانجھے خلقت نُوں کُجھ کہایا اے تاں رانجھا مُلاں ہوراں دا شریک اے-

مُلاں دی جھڑک وِچ لفظ حق پہلاں وی آیا اے:

اتھے لُچیاں دی کوئی جا ناہیں پٹے دُور کر حق منظور ہووے

جانے لُچیاں نوں حق دی منظوری جھٹا پٹ ہِل سکدی اے جے اوہ پٹے دور کر لین- (شریف صابر نوں دور پڑھدے نیں تے ایہدا مطلب والاں دا کن توں کن تائیں گول شرعی خط کردے نیں) مُلاں واسطے پچ باہرلی نکھیڑ اے بانے دی، رسم ریت دی، ناں دی- جے جی دا جی نال مَل شریکا قُدرتی اے تاں بندے دا بندے نال میل

تے تھی نہیں سکدا، جیاں دی اصل جُڑت تے بن ای نہیں سکدی- سو ظاہر باہرلی نکھیڑی ای جوڑیندی اے جی نوں جی نال- یاں آکھو جُڑن دا بھرم بھریندی اے- جد تائیں ایہہ نکھیڑ رہندی اے جُڑت دا بھرم وی بنیا رہندا اے- دُوجے نال ظاہرا نکھیڑ اوہلے تھی ونجے تاں آپسی شریکا ننگا تھی ویندا اے، جُڑت دے جوڑ کُھل ویندے نیں- بھارو ڈھانیاں ماڑیاں نوں ظاہرا نکھیڑاں راہیں دھڑاں وِچ ونڈیندیاں نیں، ماڑیاں نوں دھڑ ویر وچ ٹھوک کے آپنی چودھری بنائی رکھدیاں نیں- مُلاں ہوراں دی شرع ظاہرا نکھیڑ نوں ای حق آکھدی اے، جیویں ظاہر انکھیڑاں نوں منظورن ورتارن ٹھوکن ای حق دا کم اے- جے ایہہ نکھیڑاں ای حق نیں، ہستی دا مُول، کُل ہوندا دا سر جن سوما، تاں جی دیاں سبھ سکتاں ایہناں نوں مَنن مناون وِچ ای لگنیاں چاہیدیاں نیں-

مُلاں دی پُوری تقریر وچ اِکو رمز آئی اے:

وارث شاہ نہ ہِنگ دی باس چھپدی بھاویں رَکھی وِچ کافور ہواوے

تے اوہ وی شاعر دا ناں وِچ آون نال اِک حکمت بھری رمز بن گئی اے جیہدی کاٹ دُولی ہے- مُلاں آکھدا تے ایہہ جاپدا اے رانجھے نُوں جو تیری ظاہرا سوہنی شکل تیرے اندر لے گند نوں چھپا نہیں سکدی- ایہہ رمز منصور والی گل دے نال ای آئی اے- جیویں اتھے اپڑدیاں مُلاں نوں رانجھے دے سوہن دا کافور دی جاپیا ہووے تے اوہ آپنے آپ نوں پیا تھاپڑدا ہووے بھئی میں ایس کافور اندروں منصوری والی ہِنگ جو سُنگھ لئی اے مینوں ایہہ کیویں بھرما سکدا اے- ہِنگ تے کافور دونویں دوائیاں وِچ پوندے نیں- سو مُلاں ہوراں آپنی حکیمی پرکھ دا وکھالا وی کیتا اے- پر ہِنگ سستی جـتکی ورتوں دی شے ہے تے کافور مہنگی ملوک وست- عاماں بھانے تے کافور گھنا کفنیرن وچ ای ورتیندا اے جیہناں نُوں جُھوے- سو باس دا لفظ جھب رانجھے دی اگوں

کیتی ٹوک نال ونج رلدا اے:

باس حلویاں دی خبر مُردیاں دی نال دُعائیں دے جیوندے ماردے ہو

کافور دی باس حلوے دی باس نال رَمس گئی اے۔ موت لالچ نال رَمس گئی اے۔ حلوہ کافور راہیں ہنگ ہو گیا اے، لالچ موت بن گیا اے۔ ایہہ خبر مُلاں ہوراں نُوں نہیں (یاں منتے ہے تے ایسے پاروں اوہ اڈے چھتھے پئے ہوندے نیں۔)

ہنگ کافور والی رمز ہور جُگت وی کریندی اے مُلاں دی ویکھنی نال۔ مُلاں اُنج تے ظاہر نکھیڑ جاچن والا اے پر اتھے اوہ ظاہر نکھیڑ راہیں اندر دا بھیت بجھن دا دعوے دار اے۔ پر اوہ خشبو وِچوں بو سُنگھن دا وجری اے بو وِچوں خشبو نہیں۔ رانجھے دے ملے جٹکے وال اوہنوں منصوری ہنگ تائیں لے گئے نیں پر رانجھے دا حُسن کسے اندر لے گُن دا سِر ناواں نہیں سُو جاپیا۔ جے حُسن نے اکھ دی کنی چھکی وی اے تے مُلاں تُرت اوہنوں کافور وِچ کفنیرن دی کیتی اے۔ کافور دی رمز ایہہ وی دسدی اے جو حُسن مُلاں لئی مہنگی ملوک رہتل والیاں دا امیر پچھے والیاں دا وصف اے (مُـــردیـــاں رُوحاں دا سُروپ) سو رانجھے دا پچھا ہو سکدا اے سوکھا ہووے پر مندا بانا دسدا اے جو اوہ پچھا ہُن پچھے ای رہ گیا اے اوہدے نال کوئی نہیں۔ مُلاں نُوں رانجھے دا حُسن اوہدے بانے وچ کفنیر یا جاپدا اے تے بانا اوہدے بھانے ہویا اصل حق۔ باوا فرید امیر رہتل نوں، اوہدے بانے نوں، ہنگ نال رمزدے نیں تے کفن نال وی:

نھاتی دھوتی سنبھیئے سُتی آہی نچنت

رہی سو ہیڑی ہنگ دی گئی کتھوری گندھ

مُلاں دی ویکھنی فرید دی ویکھنی دا اُلٹاء کریندی جاپدی اے۔

''باس حلویاں دی'' تے اپڑدیاں ہنگ کافور والی رمز مُلاں دی آپنی رمز بن ویندی اے۔ دعویاں دے کافور وِچ کفنیر یا اوہدا مُشکیا آپا رانجھے وکھال دِتا اے۔ لفظ

رَمسی والی تجگت دا وکھرا سواد اے۔ ''رَمسی'' لفظ کھان والیاں شیواں نال ورتیندا اے عام۔ خشک جیبھ دے ٹُلارے بیٹھوں تر جیبھ دا چسکور اُلریا اے پر کفن مُردے والی رمز نال رَمس کے۔ ظاہرا کھروے آکڑے سبھا دا ٹھنڈا پولا تھلا لفظ رَمسی راہیں ہسدا باہر آیا اے جیویں مُلاں ہوریں آپنے سانگ راہیں آپنے ہساونے سروپ نوں پئے مِلدے نیں۔ جیویں اوہ آپنے آپ اُتے پئے کھلدے ہوون۔ وارث شاہی نقل وِچ گل کرن والے گل دے وچ وی ہوندے نیں پر گل توں باہر وار وی ہو کھلوندے نیں۔ نقل کھیڈ وکھائی آوندی اے، کھڈار آپنیاں پاتراں وِچ اُتردے نیں پر نالو نال باہر کھلو کے ویکھنہاراں نال رل کے پاتراں نوں ویکھدے وکھاوندے وی نیں۔ ایہہ رنگ شاعر دے ناں والیاں تکاں وِچ ودھیرے اُگھڑدا اے۔ جیویں نقلیے سانگ وِچ گھنے ٹُھک کے وی سہج سبھا ای ویکھنہاراں نال سِدھی گل کرن لگ پوندے نیں تے آپ باہر آوندے آوندے اوہناں نُوں کھیڈدے اندر آن کھلیاردے نیں۔

مُلاں رانجھا جھگڑا خلقت دے روبرو ہے، جیویں جلسے دی نقل ہووے۔ مُلاں دی جھڑک سٹیجوں کیتی تقریر جاپدی اے تے رانجھے دی ٹوک سُنیہاراں وِچوں وگائی وِگتی۔ مُلاں رانجھے نُوں دبیڑ کے جیویں خلقت اُتے آپنا کُھنجیا داہا مُڑ دھرنا چاہوندا اے تے رانجھا مُلاں نُوں چِتّھ کے خلقت ولوں اوہدا وار ولاوندا اے۔ مُلاں رانجھے دی ٹوک دا سدھا ولدا نہیں دیندا۔ اوویں کریندا اے جیویں سٹیجی ٹُلا پڑوں اُٹھ ٹوکن والیاں نال کریندے نیں۔

پہلے بند وِچ اوس رانجھے اُتے سِدھا وار کیتا اے پر رانجھے دی پرتاویں سٹ پاروں رتا پچھانہہ ہٹ کے آپنے عہدے دی ڈھال اگیرے کیتیوس۔ رانجھے دے ''توں'' دے جواب وِچ اوہ ''اسیں'' تھی کھلوتا اے۔ آپنے کِتے دا ویروا، آپنی برادری دی پونچ تے اختیار۔ ایہہ اوہدا نواں پینترا اے آپنا رُعب بحال کرن لئی۔ رانجھے دی

چاگھ ننگی تے تے ننگی چاگھ دا سِدھا جواب ہتھوں ودھیری لبھائی کرا سکدا اے لوکاں ساہمنے- سو مُلاں دا وار ہُن آپنے عہدے دے متھے فرض نبھاون دی دھونس راہیں اے- جیویں اوہ دفتری کتاب کڈھ کے رانجھے نوں (تے خلقت نوں) قانون پیا سُناوندا ہووے- اوہ سِدھا رانجھے نوں کُتا یا فقیر نہیں آکھدا- ایہناں دونہاں تھوکاں بارے کتابی ضابطہ پڑھ سُناوندا اے- پر ایہہ ساری کارروائی وی ہتھوں اوہنوں آپ نُوں ای بھنڈیندی اے- کُتیاں تے فقیراں نوں ڈریاں نال بنھ مارن لمیاں لباں ساڑ سٹن نیویں کپڑے پاڑ سٹن دا جِس ہجے نال اوہ اعلان پیا کریندا اے اوہ آپ ای اوہنوں ہاسو ہینا بنا دیندا اے- لوک دیاں اصل پواڑیاں دی یاں تے اوہنوں سار ای نہیں تے یاں اوہ ایس سار نوں آپنیاں چِتلیاں رُجھاں دے بھار گور ہیٹھ دبنا چاہوندا اے- رانجھا متے اوہنوں ایس سار دا ای سروپ سہی ہویا ہووے تے رانجھے نوں دباون لئی پورا ٹِل لا کے مُلاں بھاویں آپنی سار نوں ای پیا دبیڑدا ہووے، خاص کر جد ایہہ سار خلقت دی کویلی جاگ وِچ آن ظاہر تھئی اے تے مُلاں دی سرکاری ہستی نوں خطرہ بنی کھلوتی اے- مُلاں آپوں وی ماڑے میل وِچوں ہے تے خبرے بُھکھ ننگ دا پندھ جھاگ ای مسیتے اپڑیا اے پر ایس پندھ نوں گوکھیا چاچیا اوس کوئی نہیں- خبرے اوہ ایس پندھ دا ترٹھا ای آوڑیا اے مسیتے تے شرع نوں آپنے ایسے ڈر دا ای سرپوش بنایوس چا- تے ایسے پاروں ای اوہ وڈا روادار اے گنہگار دا یاں روادار اے وڈے (ہستی والے) گنہگار دا- ایہہ رواداری متے اوہو اے جو حضرت قاضی تخت ہزارے دیاں چودھریاں نال ورتی اے-

رانجھا مُڈھلے لوک پواڑے دی سار پاروں ای بُھکھ ننگ دے پندھ پیا اے بھراواں دی ورتن نے رانجھے نوں ساریاں اے جو مَل ای مُڈھلا لوک پواڑا ہے- ایس سار پاروں ای مَل تجی ہے اوس تے بُھکھ ننگ دا ڈر کڈھیا اے آپنے اندروں- بُھکھ

بُھکھ وی اے تے لالچ وی، تنگ کپڑے دا لہن وی اے تے عزت دا لہن وی- بُھکھ تنگ دی جھاگ رانجھے دی سار پکیری کیتی اے، ایہو سار ہُن اوہدی ونجھلی دیاں سُراں وِچ تے اوہدیاں گلاں وِچ پئی بولیندی اے- ونجھلی تے اوہ اگے وی وگیندا ہا:

دینہہ ونجھلی واہوے تے راگ گاوے

پر ہُن ونجھلی دے واج وِچ جیہڑی نویں سکت اے اوہ متے ایہو سار اے جیہڑی اوہ سُنیراں نال سانجھی کریندا اے-

ونجھلی پُھوک اے، ساہ، دَم، بندے دا ہنڈایا دَم، سریر وِچ لہہ پرتیا دم، ہوند دا انہوند انگ، ہاں دا نہ انگ- ایہو اوہ انہوند اے جیہڑی ہوند نوں ہوند بنیندی اے اوہ نہ جو ہاں نوں ہاں کریندی اے، اوہ ان ہوون جس باجھوں ہوون نہیں، جس باجھوں ہوون نوں وِیہل نہیں- ایہہ لُٹ ہے، واند ہے، ہوون دی سکت، اوہدا گھر- ونجھلی وِچ انہوند ہوندتھی الیندی اے- ونجھلی نہ دا الاء ہے، واند وجود ہے-

نہ دا دم وانس دی واند نوں بھر کے اوتھوں وت نِکل پوندا اے، نہ وِچوں ہاں تھی وت نہ تھیوندا اے، تاں واج بندا اے، نہ وِچ نہ تھی ہاں بندا اے تے ہاں توں مُڑ نہ تھی نہ دی ہوند وکھالدا اے- بندے دے ونجائے دم دا وانس دی لُٹ وِچ جِند جلن تے وت وانس دیاں موریاں راہیں ونجی کے واج تھیون-

ونجھلی ساہ گھندی اے ہِک موریوں تے کڈھیندی اے گھنیاں موریاں وِچوں- انہوند ہوندتھیون کیتے بہوں رُوپیں ڈھلدی اے- ونجھلی دے ست سُنیندے سُر اِک ان سُنیندے سُر دی سنوت نیں، ان سُنی دی سناونی، میں دا نہ رُوپ تے کُل دا ہاں سروپ- ''رن مرد نہ پنڈ وِچ رہیا کوئی'' اِنج اے جیویں سارے جی آپو آپنی میں ونجا کے کُل سُروپ مانن انہوند وچ ہوون ڈُھکے نیں- مُلاں رانجھے وِچ منصور ٹھیک پچھاتا اے پر منصور نوں نہیں پچھاتا اوس- یاں آکھو منصور نوں پچھاتا اے اوہنے آپنے ای

رُوپ وِچ، میں سمجھ کے، کِبر کر کے- کبر وڈیائی اے، چھوٹائی دی منگ چھوٹائیوں سنگ- ایہہ چھوٹائی تے پلیا ہے- ایہہ دُوجے نوں چھوٹائی دیندا اے تے آپ چھوٹائی توں ڈُردا اے- ایہہ میں دی سوڑ اے، اکہر اے، ہوند دا انہوندوں وِچھنا رُوپ، ہوند دی کھلوت- کھلوتی ہوند ہوند نہیں ہوند دا بُھرا اے- بھرم آپنے آپ نُوں کُجھ ویکھدا اے، آپنی نِت سوڑوں چھتھا ہو کے آپنے آپ نوں نت پیاردا اے، سوڑ نوں نِت سوڑی کریندا اے، بھرم نوں وَل وَل بھرمیندا اے- چھوٹائی توں ڈر اے کبر- چھوٹائی توں ڈر ہوون پاروں کبر کبر دا شریک اے- کبر دُوجے اُتے سوار تھی کے اوہنوں نِت نہ ہویا کر کے ای رہ سکدا اے، دُوجے دے نال نہیں- ایسے پاروں مُلاں رانجھے دے منصور دا شریک اے- اوہ رانجھے وِچ منصور ویکھدا اے تے منصور وِچ آپنا آپ- آپنی دُوج-

رانجھے دے وار توں بچدیاں پِچھانہہ ہٹ کے جیویں اوس آپنا آپ آپنے عہدے دے ویروے وچ لُکایا اے تیویں ای منصور دے ویرنوں وی ہُن کھل کے نہیں ہوکدا اوہ، آپنے عہدے دے بدھے کماں وِچ رُکن رَڑکاندا اے:

جیہڑا فِقہ اصول دا نہیں واقف اوہنوں چا سُولی اُتے چاڑھیے اوئے

رانجھے دی ٹوک نال جیہڑی سَوڑ پئی اے آپنے عہدے مگر کھلو کے مُلاں اوہنوں مُکاون دا چارا لاوندا اے تے ''اوئے'' آکھ کے رانجھے نُوں چھوٹیاوندا تے آپنے آپ نُوں پیاردا اے-

رانجھے جاچ رکھدا اے جو مُلاں چاگھ ولاون لئی عہدے دے بھار گور اوہلے ہو بیٹھا اے سو اوس اِک یمل نال چاگھ دا مُونہہ مُلاں دی ایسے کاریگری ول موڑ دِتا اے- اچھا جی ایڈا اختیار اے تُہاڈا تاں سانوں ان پڑھاں نُوں وی کُجھ نماز دی پچھان کراؤ- تُسیں بندے دی پچھان جِس حساب نال کریندے او نماز دی وی اوسے حساب ای

کریندے ہوسو- سو نماز بارے رانجھے دی پُچھ نقل اے اوس تصویر دی جیہڑی مُلاں آپنی آپ بنا وکھائی اے آپنے کم دا چرچا کر کے- ایہہ نقل اے جیون بارے اوس ویکھنی سوچنی دی جیہڑی مُلاں دی تقریر وِچوں جڑ اُگھڑی اے-

کُجھ رنگ ایس جھیڈ وِچ مناظرے بازی دا وی ہے جیویں مناظرے وِچ اک ول اچن چیت پینترا بدل کے دُوجے نوں کوئی کولا جیہا سوال پا دیندا اے- مُلاں ایس جھیڈ نوں وی ولاوندا اے پر نری دوہرائی راہیں- اوہدے کول پینترے وی گنے منے نیں- اوہدا وڈا رچھ دوہراون ای اے، اکو گل نوں مُڑ مُڑ آکھن تے ودھیرے زور نال آکھن- رانجھے دا موہنہ تے خلقت دے کن بند کرن دا ہیا ڈھنگ اوہدی رچھانی وچ کوئی نہیں- پر نہیں، دُوجیاں وارث شاہی پاتراں وانگ ایس پاتر دی دِت وی پڑھت میچیوں باہری رہندی اے کُجھ- ویکھو جدن دھونس نال کم نہیں سریا تاں مُلاں اک دم جاپدا اے جیویں ہس پیا ہووے، کُجھ بھیڑا پے کے کُجھ بھیڑاپو نوں بچن لئی-

مُلاں آکھیا نامعقول جٹا فرض کج کے رات گزار جائیں
فجر ہوندی تھوں اگوں ہی اُٹھ ایتھوں سر کج کے مسجدوں نکل جائیں
گھر رب دے نال نہ بنھ جھیڑا ازغیب دِیاں جُتیاں نہ اُٹھائیں

''نامعقول جٹا'' بُزرگاں والی اینویں ہس کے درگزر کرن والی پولی جیہی جھڑک اے بے سمجھ پینڈو نوں- رانجھا منصور وی نہیں رہیا پر ''کتا اتے فقیر'' والے درجیوں اُتانہہ وی آ گیا اے- بھاویں ''جٹا'' ایتھے ان گھڑ بے علم دے ارتھ لے کے ای آیا اے پر ایہہ لے کے ای آیا اے پر ایہہ رانجھے دی جات نوں اوہدے چودھر والے پچھے نوں پولا جیہا چھوہ کے رانجھے نوں پسماون دا ترلا وی مریندا اے- مُلاں ایس پینترے راہیں پچھلی تقریر دے اُلٹ کھلو کے آپ آپنی بے ضروری سختائی اُتے ہسدا جاپدا اے، جیویں نقلیے آپنے پاتروں جھٹ دا جھٹ باہر تھی کے اوہدے تے ہسدے نیں-

سُتا، فقیر، منصور وسیب باہرے نیں- نامعقول جٹ بنا کے مُلاں رانجھے نوں مُڑ اندراون دا چارا کیتا اے- اوہدے اُتے پلہ گھت کے اوہنوں آپنی ورت دا اِک وِگڑیا بال بنا کر جان چُھڈاؤ اے مُلاں- ایہہ جٹ آکھن اوہ ہے جیہدے وِچ درس پڑھیاں دی ہتھ کار کرن والیاں کنوں دُوری وی ہے تے ہتھ کار کرن والیاں نُوں پولا جیہا وڈپ چاری کم کڈھو تھاپڑا وی ہے- واہی واناں وِچ رہندیاں اوہناں دا کیتا کھاندیاں اوہناں کنوں نویکلے تھی کھلوون تے اوہناں دی رہتل نوں پینا جانن پُرانا وتیرا لگا آیا اے پڑھ لکھ گیاں دا- کیونجو پڑھن لکھن بوہا ہا اوس میل دی نیڑ دا جیہڑا واہی واناں دی کمائی دے سِر تے آپنا راج اُساری کھلوتا ہا- درس دیاں کتاباں ویکھو- ساری پڑھائی عربی فارسی دی اے- دیسی بولی وِچ اِکو کتاب ہے ''انواع باراں'' فِقہ دیاں مسئلیاں دی- شاعری علم عقل جیویں اتھوکے ہوئے ای کوئی نہیں نہ ہو سکدے نیں- گل آہی وی ٹھیک- جیہناں دی کیتی کھوہ کے آپنے پیٹے پاونی ہووے، جیہناں نوں کیتی کھوہن لئی ہتھل رکھنا ہووے- اوہناں دے چج سوجھ نوں علم دا اوہناں دے لیکھ جوڑ نوں شاعری دا درجہ دے کے درس نہیں واڑیا جا سکدا- ایہہ چج سوجھ تے لیکھ جوڑ وی رانجھے ہار پلیت تے غیر شرع اے- جے ایہہ اندر آوڑے تاں ایہنوں نامعقول آکھ کے جُھوٹھا جیہا ہس کے سِر گج کے باہر نکل جان دا راہ دس دِتا جاندا اے- اجے کیتی کھوہ کھاون والیاں نامعقول جٹاں دی حرام وِنجھلی نوں مہنگی ٹکنالوجی دی شرع وِچوں لنگھا کے حلال کرن تے مشہوری دی چُھری پھیر کے وِیچ کھاون دا ڈھنگ نہ ہا کڈھیا، نہ اوہناں نُوں اجے ایس ڈھنگ دی لوڑ آہی- اوہ درباری سنگیت وِچ جگہ دے کے وِنجھلی دا مُل پوا سکدے آہے-

درس وِچ کتاباں حاکم رہریت دی اکھ نال پڑھیاں پڑھائیاں ویندیاں نیں- کتاباں وِچ جو لکھیا سو لکھیا پر اوہ پڑھیندا اے حاکم ویہار نال رسیون لئی- درس دا وڈا

کم اے حاکم ورتارا چلاون لئی لوڑیندے آہری گھڑے- درس ویروا ترے بنداں وچ اے جیویں ترے ڈپارٹمنٹ نیں یونیورسٹی دے یاں ٹریننگ اکیڈمی دے- پہلے وِچ علم ہے فِقہ، عربی صرف نحو، تفسیر- دُوجے وِچ فارسی بولی دی سکھلائی اے تے فارسی نظم نثر دی پڑھائی- ترتیجے وِچ لکھن دی سکھلائی اے مسودے سیاق خسرے سیاہے اردا ہے- ایہہ پڑھائی لکھائی سرکاری دفتراں دیواناں عدالتاں دے آہری تیار کریندی اے تے درس چلاون والے عالم وی- نالو نال ایہہ واہکاں کامیاں کاریگراں دے سر تے جوڑ کھاہیاردی اے اوہناں وِچوں اُسریا پر حاکمی رہریت وِچ رنگیا اوہدی چَس دا ڈنگیا اِک وچولا میل- درس دی پڑھائی سکھلائی دا ڈھنگ خلقت دی سوچنی نوں حاکم رہریت لئی وتر کریندا اے- لوک دے چت چیتے اوہدا رُعب بہاوندا اے تے اوہدی موہ جگاوندا اے-

وڈیری ماکی والے آپ درس بہن نہ بہن آپنی ماکی تے چودھر پاروں اوہناں دا درس والیاں نال لاگ تے ہوندا اے، درس پڑھیاں مُنشیاں مسدیاں کروڑیاں ایناں عاملاں تے دیواناں نال وی تے قاضیاں مُفتیاں نال وی، بھاویں ایہہ ماکی والے رانجھے دے پیو جیہے ہوون چونترے اتے سرکار منے ہوئے تے بھاویں رانجھے دیاں بھراواں جیہے، قاضیاں نوں وڈھی دے کے اوہناں کولوں آپنی مرضی دا کجھ پوان والے- درس والیاں نوں وی پتہ ہے جو درس نوں خرچہ چودھریاں دی کیتی اُگراہی وِچوں ای ڈھیندا اے- رانجھے دا مسیتے آن کے لوک نوں ونجھلی سُنا جوڑن تے مُلاں نوں چھکن ہزارے دیاں چودھریاں نال اوہدے اجوڑ دا ای ودھان جاپدا اے- ایس کرنی جوگی سکت اوہنوں مل ویہار دے رزقوں اُداس تھیون پاروں ای ملی اے-

درس کتاباں دی گین پکا مُونہہ بنا کے کیتی جاپدی اے آدر بھا نال، جیویں درس دی مشہوری دِتی ہووے- نویں کُھلے کالج دا اخباری اشتہار یاں پُرانے آدرے کالج دا

پراسیکیٹس- درس دا روز وار آہر وکھایا گیا اے- پاڑھواں تے پڑھاواں دا بھار گور تے پڑھائی دی ٹُھکی ویتر تُکاں دی گھڑت راہیں وکھالے گئے نیں، پر تُکاں دی گھڑت راہیں ای اِک تِلّی ٹُچکر پُورے بند دے ہیٹھو ہیٹھ وگائی گئی اے- سواریا نیں نواریا نیں نتاریا نیں حفظ قراریا نیں دا بھوں ٹُھکیا چِج آپ ای ایس ٹُچکر نوں لُکیندا تے لکا کے وکھیندا اے- ''روضہ نال اخلاق پساریا نیں'' وِچ ٹُچکر ٹھٹھ بندی جاپدی اے پر ٹرت ای ''نخونتاریا نیں'' وِچ شاعر دا مُونہہ مُر پکا بن گیا اے- تکاں دی ایہہ باریک گت اخیرلی سطر دی تھاپ نال ہور ای رنگ پھڑ جاندی اے:

کرن حفظ قُرآن تفسیر دوراں غیر شرع نوں دُریاں ماریا نیں

گل ایتھے اِنج مُکدی اے جیویں ایہہ سار، ٹُھک، چِج، پڑھائی دا سارا نکھیڑ نتارا دُرے دی مار وکھاون واسطے ای آیا، جیویں ایہہ سکھر اے ساری پڑھت گُڑھت دا سارے علم تے حِکمت دا- اُنج ایہہ اخیرلی سطر سَج سبھا پچھلیاں نال جُڑی کھلوتی اے جیویں نتاریا سواریا قراریا والی لڑی دا ماریا اُتے مُکنا کوئی اچنبھا نہیں- سطر دے پہلے ادھے تائیں علمائی والا پینترا انگیا کھلا اے- دُوجے ادھے وِچ اچیتیں جُبّے تھلیوں کوتوال دی وردی دِس پوندی اے- وردی وٹاون وِچ نقل دیاں پاتراں نوں کوئی کھیچل نہیں ہوندی- اوہ بینت نال ای بانا وٹا کے نویں تھی ویندے نیں تے اوہناں دا ایہہ وٹاء باسے بھانے سُجھیندا اے جو ظاہر پینتریاں تے لگیاں سبھاواں وِچ کتنی گھنی میر ہوندی اے کیویں پینترے تِلک کے سبھاواں وِچ وڑیہندے نیں تے کیویں سبھا اُلر کے پینتریاں دے اندر جا کھلوندے نیں ان گولے-

میت دے ٹُوری ڈول تے درس دے علم ادب والے درشن ہیٹھوں جیہڑی ڈاڈھ اخیرلی سطرے اُگھڑی اے اوہ کتوں باہروں نہیں آئی اوہ سوبھا دے اُلار تے ویروے دی باریکی دے اندر ای اُنی ہوئی اے- ایہہ اُلار تے ایہہ باریکی جیویں ایس ڈاڈھ دا

اک اَن گولیا رُوپ اے- جے چونترے اُتے سرکار نال ویاہی ہوئی اے درس وانی، جے اوہناں دے آہر نوں ویہارن اک ایہدا مُڈھلا کم اے تاں ایہدا نُوری ڈول ایہدی باریک علم داری ایہدی شاعری دا سوہن سواد اوس ڈاڈھ دے اک روپ بہروپ نیں جیہدے ہر تے چونترا اُتے سرکار پئے چلدے نیں-

سانوں دس نماز ہے کاس دی جی کاس نال بنا کے ساریا نیں

وِچ رانجھے دی پہلی پُچھ ٹوک اے درس اُساری سُرت اُتے- نماز جیویں کوئی کرم نہیں، کُل حضوری راہیں آپ حضوری تے آپ حضوری راہیں کُل حضوری نہیں، کیسے سانگے دی جاپ سنجاپ نہیں، کوئی گھڑت اے کوئی رَچھ کوئی جنتر، بندیاں نوں دُوجن والا، دوج کے کیلن والا:

متھے کیہناں دے دُھروں ایہہ ماریا نیں

ایہہ وی پکی نہیں جو ایہہ گل کسے جنتر دی پَکی ہوندی اے یاں کسے جاندار جی دی- اک پاسے نک کن نیں تے دُوجے پاسے کلیاں- کیہ رانجھا درس واناں نوں ایہہ پیا دسدا اے جو تُسیں نکھیڑ کرن دے سیانے بندے او پر تُہانوں نکھیڑ کرنی آوندی کوئی نہیں، تہانوں تے چیزاں دے مُڈھلے فرق دا وی پتہ نہیں- یاں اوہ پیا آہندا اے جو تُسیں جانداراں تے جنتراں نوں اِکو لیکھے سمجھدے او یاں ایہہ بھئی تہاڈا علم تہانوں بزا وس کرن تے ورتن ای سکھاوندا اے، بندے ہوون توڑے شیواں- یاں متے ایہہ بھئی تہاڈا علم تے ہے ای کوئی نہیں- تُسیں تے جاچ دسدے او دُوئی دی، کماں نُوں جیاں نوں آپنے نالوں پروکھا رکھ دی، وِتھ ہر رکھن دی، جیوندیاں نوں بے جان جنتر بناون دی- یاں ایہہ جو تُسیں جیہڑیاں بنتراں بنا کے لوکائی دے ہر دھردے او اوہ گوہ کیتیاں بے جوڑ سہی ہوندیاں نیں- گوہ کرو تاں سہی-

یاں خبرے رانجھا سچی مُچی کوئی بُجھارت پیا پاوندا اے مُلاں نُوں اوہدے علم بارے

کرتب بارے جان سنجان بارے، اجیہی بجھارت جیہدے بُجھن اُتے بُجھن والے دا ہوون نہ ہوون مُکنا ہووے- یاں ایہہ پُچھ رانجھے دی کوئی سدا اے مُلاں نُوں ویکھن کرن دے پُرانے ڈھنگ چھڈن دا مُڑ بال بن کے کھیڈے رلن دا، ہستی بارے اِک نواں سنبھالا سکھن دا- لفظ ''جی'' دی ورتوں بُجھیندی اے ایہہ- سانوں دس نماز ہے کاس دی جی-

درس کتاباں دی گین ''غیر شرع نُوں ڈریاں ماریا نیں'' اُتے اِنج مُکدی اے جیویں ایس پڑھائی دی نینہہ ایہو دھگان ای ہووے، جیویں ایس پڑھائی دا مُچا دھگان کرن دا ول سکھاونا ہووے- مُلاں دی تقریر وچ تے دھگان دی تلوار ننگی اے پر مسیت سوبھا تے درس درشن وی ایسے تلوار دا نیام اے- پر نیام ہے نقل دے ہتھ، سو بڑا ٹُھکواں جاپدا اِک دم کھوچلا جیہا تھی ویندا اے- کتاباں والے لمیرے بند دے اخیر وچ تلوار کھوچلے واہ باہر ڈھیین لگی اے پر جھٹ اندر کر دِتی گئی اے اگلے بند دے شعر ادب نال- لکھت سکھلائی والے محکمے وچ اپڑ کے نقل مُڑ نیام دی کھوچل کھڑکاوندی اے جھٹ سارا:

کوئی بُھل کے عین دا غین واچن مُلاں جند کڈھن نال کڑکیاں دے

اُتوں تے ایہہ سطر سکھلائی دا پک وکھاوندی اے تے مُلاں ہوراں دی ہر دم چوکس نگرانی- پر وچوں لڑ ایہہ جوڑدی اے دراز لباں تے نیویں کپڑے والیاں سطراں نال اِک پاسیوں تے منصور والی سطر نال دُوجے پاسیوں-

پڑھیار بال وی نقل دے پاتر نیں بُھل کے ط دا ظ یا ص دا ض نہیں واچدے ع دا غ ای واچدے نیں تے مُلاں ہوراں نوں جھٹ دا جھٹ منصور والی جھکانی دے کے تیلی لا جاندے نیں- عین رمز رُری آ نیاے سگویں بچ دی تے غین وگویں دی- عین عین اوہا تے غین غیر، عین حاضر ناظر تے غین غائب- بُلھے شاہ ایہدی کھیڈ بنیدے

نیں:

جیسی صُورت عین ہے ویسی غین پچھان
اِک نقطے دا پھیر ہے بُھلا پھرے جہان

غیر وی عین اوہو ہے- ہر یک جی گُل دا سروپ اے- نکھیڑ جُرت دا ای رنگ اے- عین اکھ اے پر اکھ آپنے آپ نوں تے نہیں ویکھ سکدی- جے ویکھ سکدی اے تاں دُوجے نوں ویکھن راہیں- ایہو دُوجا ای نقطہ ہے اکھ دی تک دا- جے تک عین دی ہووے تے نقطہ ای عین سہی کرویندا اے غین پیٹھوں تے نقطہ ای عین غین دی سانجھ سُجھیندا اے، نہیں تے نقطے دا پھیر جہان دا پھیر بن ویندا اے- مُلاں ہوراں لئی عین دا غین واچن بُھل اے تے بُلھے شاہ لئی غین نوں عین نہ واچن بُھل- فرق ایہہ وی ہے بھئی مُلاں ہوریں بُھلیاں دی ہند کڈھونیں کڑکیاں نال تے بُھلے شاہ بُھلیاں وِچ بُلھا، بالاں وچ بال تھی رلے نیں تے کھیڈ کھڈا کے سمجھدے سمجھیندے نیں پئے، کھیڈ ای پڑھائی اے اوہناں دی، رل کھیڈن ای درس نیں-نقل وی رل کھیڈن ای ہوندی اے، ہس کھیڈن- خبرے ایسے پاروں ای خلقت نوں وارث شاہ تے بُلھے شاہ بانی پنے جاپدے نیں اکو درس پڑھے، توڑے اصل وچ لماں پاڑ ہووے پیا دوہناں دے ویلے وچ- جیہڑی کھیڈ لسیاں رل کھیڈی ڈاڈھیاں موہرے جُڑ کے اٹھارویں صدی وِچ، بُلھے شاہ اوہدے پوند لے ہرے تے نیں تے وارث شاہ چھیڑ لے تے- خلقت متے اوسے کھیڈ دا چیتا ہرا رکھن لئی دوہنویں ہرے جوڑ ویکھدی اے- مُڈھ نُوں اخیر نال اک کریندی اے اخیر وچ لُکیا مُڈھ بھالن دی تانگھ-

متے کڑ کا فوجاں نوں ہلا شیرن والے جنگی ترانے نوں وی آکھدے سن- کڑکے وچ پُراتن لڑاکاں دا جَس وی ہوندا ہا- ایہہ پچھو کے جیہے معنے مُلاں دے کڑکے پچھے نقل دا اِک ہور سُر وی چھیڑدے نیں- کیہڑے جنگ وچ اُتارُو اے ایہہ کڑکا درس

پڑھیاراں نوں- اوسے لسیاں ڈاڈھیاں دے بھیڑ وچ (ڈاڈھیاں ولوں) جیہڑا اٹھارویں صدی دے پنجاب وچ لگا، بُلھے شاہ دے وارے توں وارث شاہ دے وارے تائیں؟ کیہ مُلاں ہوراں دے کڑکے رانجھے دے دھاون چھاون دا تروڑ نیں؟

اگلی سطر وچ کڑکے والی ڈاڈھ اصلوں لُک گئی اے بالاں دے شگھڑ رُوپ وچ:

اِک آوندے شوق جُزدان لے کے وِچ مکتباں دے نال تڑکیاں دے

پچھلی سطر دے دُوجے ادھے وچ کرڑی کس اے- ''عین دا غین واچن'' وِچ اِک جھول اے- ''بُھل'' پہلوں تے ایس جھول نوں ڈِھل دیندی جاپدی اے پر اگوں ''بُھل دی پیش ''مُلاں'' دی پیش دے پیش پے کے اوس جھول نوں دولیوں چھلدی اے تے اُتوں ''جِند'' ''کڈھن'' ''کڑکیاں'' والیاں جھپیٹاں شکنجہ کس دیندیاں نیں- تے عین دا غین واچن والی ٹکڑی ہُن انج سہی ہوندی اے جیویں بُھلے جاتک عین تے غین دے رولے وچ ای گواچے کھلوتے ہوون سہم کے، سُرت دوس دی سَٹ نال سُن ہو گئی ہووے تے بے تھوہیاں اکھاں حرفاں اُتے ایویں پیاں پھردیاں ہوون- پر اگلی سطر وچ وزن دی سواہری ونڈ پچھلی سطر نوں اِک ہور رنگ چاڑھدی اے-

اِک آوندے شوق جُزدان لے کے وِچ مکتباں دے نال تڑکیاں دے

دونویں سطراں ''اِک'' توں ٹُردیاں نیں- دو رنگ نیں جاتکاں دے- ایہہ ''اِک'' جیویں میسنے ہوون، لے دی سواہری ونڈ ہر ٹُردے لیہے لگے، تے اوہ پچھلے ''اِک'' جیویں شطونگڑے ہوون، جان کے بُھلے، مُلاں ہوراں نوں کڑکا کے کڑکیاں دی کڑکی وچ ہر سٹ کے عین غین بنے وچو وچ گُھوکدے- میسنیاں دے رنگ پرتدار نیں- شوق جُزدان سکھنے نیں کُجھ بھر کھڑن لئی- کیہ؟ علم؟ کیہڑا؟ بُھلن والا کہ کڑکیاں نال بھلاون والا؟- مُلاں جیویں ایہناں نوں پلوسدے ہوون دوجیاں نوں وکھا کے دیکھو

اوئے ایہناں ورگے بنو، تے پچھلیاں دی کڈھی جند ایہناں دیاں اڈیاں شوق جُزداناں وِچ پا دیندے ہوون- خبرے ایہہ میسنے اُتلیاں شطونگڑیاں نال وِچوں رلے ہوون- یاں متے میسنے میسنے ہوون ای نہ اصلوں ساؤ ہوون تے جیویں ''شوق جُزدان'' ''قلم دان'' نال رل کے بند دی پہلی تے اخیرلی سطر دی سواہری لے نوں اکٹھاں کریندا اے، اوویں ایہہ آپنے ساؤ پُنے نال شطونگڑیاں دی بُھل نوں رفع دفع کر کے درس دا قانون بحال پئے کریندے ہوون:

قلم دان دوات دفتین پٹی ناویں ایملی ویکھدے لڑکیاں دے

ہر شے آپنی تھاں سِر- محنت وِچ جُٹے لکھیار:

لکھن نال مسودے ساق خسرے سیاہے ادوار جے لکھدے ورقیاں دے

سرکاری لِکھت وچ مہارت بناون دی لگن، پکیاں ہوون دی- پر یے آں دے پیار نال اُگھڑی ایہہ محنت تے لگن سیناں دی گھسر پاروں آپنے آپ نوں آپ ای پھوکا بنا وکھیندی اے جیویں کسے نکلے کم وِچ پھسی ہووے، جیویں میسنے یاں ساؤ سکھیار وَگ تنگ دفتراں دا کم سانبھن وچ جُٹ گئے ہوون تے انھے واہ بدھے ڈھبنگ دیاں سرکاری لِکھتاں دا جال اُنی آوندے ہوون دوجیاں نُوں پھسائی آون لئی تے آپ پھسے رہن لئی- ایسے جال دی سواہری وگا تنگ اُنتی نوں اچیتیں تُھلدی اے عین دا غین واچن والیاں دی بُھل-

''تڑکا'' ظاہرا تے فجر اے پر ایہدے گُجھے رنگ وی نیں- تڑکا بُھکھ نوں وی آکھدے نیں تُھڑ تے غریبی نوں- کیہ ایہہ شوق جُزداناں والے لِسیاں دے بال نیں- ایہناں دے شوق دا ماپیاں دی بُھکھ نال کیہ لاء تُکراء ہے- کیویں مُکاوندا اے درس دا شوق ایس بُھکھ نوں- اِک تڑکا لاون نُوں لائیدا اے تھندا سوادلا کرن لئی، بُھکھ بھکھاون لئی- ایہہ تڑکا لِسیاں دی بُھکھ وِچوں لنگھ کے ڈاڈھیاں دی بُھکھ ول جاندا

اے اوہناں کہانیاں راہیں جیہڑے مُلاں ہوراں نُوں ساؤ گھراں وِچوں آوندے نیں۔

شاعری ادب دی پڑھائی دا محکمہ ویکھیے:

اِک نظم دے درس ہر کرن پڑھدے نام حق اتے خالق باریاں نی

لفظ نظم شاعری تے بندوبست دوہناں واسطے ورتیندا آیا اے۔ "نظم دے درس" وِچ گل تے شاعری دی اے پر بندوبست بہوں دُور نہیں۔ اُپرلا بند دُریاں دی مار تے مُکا اے تے اگلا بند بندوبستی لکھتاں دی سکھلائی دا ہے تے مُلاں دیاں کڑکیاں دا۔ وارث شاہ ایتھے نظم لفظ وِچ جیہڑی جُگت دھری اے اوہ سو ورھے مگروں میاں محمد دین دے مرزے وچ مُڑ آئی اے کُجھ ودھیرے کُھل کے۔ بالڑی صاحباں دے وڈکے سیال راٹھ اوہدی پڑھائی بارے مسلت کریندے نیں:

یارو پڑھن بہایئے صاحباں نظموں فقہ قرآن

صاحباں پڑھن بہندی اے پر الفوں اگے نہیں ٹُردی اوہنوں نظم پڑھا کے یا نظموں ولا کے "نظماون" دا متا توڑ نہیں چڑھدا۔

سعدی حافظ نظامی خسرو فردوسی دے نال ابوالفضل دا ناں لفظ نظم دی جُگت نوں ای آس دیندا اے۔ (ابوالفضل دا وڈا کم شاعری نہیں سی بندوبست سی۔) شاعراں دی نظم دا درس ایتھے ویہار دے نظم دے درس کولوں وکھرا نہیں۔ شاعری دا پربندھ ویہار دا انگ بنیا جاپدا اے۔ نظم دھاگے وِچ پروون ہے، ٹھک سر ٹھوکن۔ پر ہر ٹھوکن والے دا ٹھک وی آپنا ہوندا اے، دھاگا وی آپنی مرضی دا تے پروت وی آپنیاں لوڑاں سر۔ شاعر آپنے حساب سر لفظ پروندے نیں تے ویہار والے آپنے حساب سر پڑھدے پڑھاوندے نیں اوہناں لفظاں نُوں۔ ایتھے شاعراں دا لکھیا حاکم بولی دا لکھیا ہوون پاروں پیا پڑھیندا اے۔ اوہدی پڑھت وِچ حاکمی دی داب تے درازی اُچیری رہت دی موہ اُنی ہوئی اے۔ شاعری دا نظم ویہار دے نظم نال گڈاوڈ ہویا پیا اے۔

نظم پروون اے، جوڑن لفظاں دا، لفظاں راہیں چت چیتے دا چت چیتے راہیں وسیب دا- ایہہ کم درسوں ٹُردا اے- درساں وچوں پڑھ نکلے ویہار نال رَسن ویہار وچ رس وَسن نکلدے نیں- پر وچوں کوئی وِرلے پُھل کے عین دا غین واچن والے وی نکل آوندے نیں، جیہڑے شاعری دے نظم نوں ویہار دے نظم دی پرچول بناون ٹر پوندے نیں، شاعری دے جوڑ نوں ویہار دے جوڑ دا تروڑ بناون، جیویں وارث شاہ ہوریں نیں:

حُکم من کے سجناں پیاریاں دا قصہ عجب بہار دا جوڑیا اے
فقرہ جوڑ کے خوب درست کیتا نواں پُھل گلاب دا توڑیا اے
بہت جیو دے وِچ تدبیر کر کے فرہاد پہاڑ نوں پھوڑیا اے
سبھا وین کے زیب بنا دِتا جیہا عطر گلاب نچوڑیا اے

ایتھے بہار، گلاب، عطر گلاب، فرہاد فارسی نظم دیاں ریتل رمزاں نیں درس پڑھائیاں (خسرو شیریں دا قصہ درس وچ لگا ہویا اے-) ایہہ رمزاں درباری رہریت دا سنگھار بندیاں آئیاں نیں- ایتھے اِک چوہل ہے ایہناں رمزاں نال- بہت جیو دے وِچ تدبیر کرن، فقرہ جوڑ کے خوب درست کرن شاعری دا کسب اے- ایس قصے وچ ایس کسب راہیں درباری رہریت دی اوہنوں سہارن والے رزق ویہار دی پرچول ہوئی اے- ایہو ایہناں ریتل فارسی رمزاں وچ جگت اے- فرہاد دی نقل بنا کے جیویں ریتل رمزاں دا پہاڑ ای پیا پھوڑدا اے شاعر-

رانجھا منصوروں نامعقول جٹ تھی گیا اے فجر دی نیڑ پاروں جیویں مُلاں ہوراں تڑکا سُنگھ لگھدا اے دھمدی رات وچوں تے چِتا دا اُنہیرا لہن نال منصور دی ڈراونی وکھالی جھوں گئی اے، تے رانجھا نرا پُرا معقول جٹ بن کے آپنے ہتھ وس ہوندا جاپیا ہووے نیں- نامعقول جٹاں دی منصوری اجے سُپن رات ہے متاں-

جیہناں نوں سُولی دا حُکم ہا اوہناں نوں ہُن فرض کج کے رات گُزارن دی اجازت مِل گئی اے۔ متے رانجھے دی اخیرلی ٹوک پاروں ای ملی اے ایہہ اجازات:

وارث شاہ مسافراں آیاں نوں چلو چل ہی پئے پُکاردے ہو

متے ایہہ میہنا ووٹ تروڑ جاپیا اے مُلاں نُوں یاں کوئی ترلا سہی کیتوس رانجھے دی گل وِچ جِس پاروں فرض کجاون والی گُنجائش نِکل آئی اے۔ رانجھے دا سریر ہے تاں غیر شرع پر فرض کجا کے ایہہ وی آپنی کتابے چاڑھیا جا سکدا اے۔ سریر دا کجن جیویں رات دا دینہہ کرن اے، منصور دا نا معقول جٹ کرن۔ فرض لفظ رانجھے دی اوس ٹُھٹھ اُتے وی پلہ گھتیندا جاپدا اے:

جیہڑے تھاوں ناپاک دے وِچ وڑیوں شکر رب دیاں بے پرواہیاں نوں

جیہڑے تھاں بندے دے جمن جُڑن دا وسیلہ نیں اوہو رد نکاس وی کردے نیں۔ ناپاک ایہہ کیوں نیں، رد نکاس کرن پاروں کہ جمن جُڑن دا وسیلہ ہوون پاروں؟ ردیا کیہ ہے؟ ردن تے تھیون دا اکٹھاں ہوون کیوں اے، ردے دی پاکی دسن لئی کہ تھیون دی ناپاکی؟ کیہ ردیا اوس ویلے توں گھن گوچرا تھیا اے جدان دا جمن جُڑن لوبھ گوچرا تھی گیا اے؟ جے ایویں ہے تاں بھیت گھن تے لوبھ دا ہے ردن تھیون دا نہیں۔ ردن تھیون متے اصلوں اِک نیں جیویں گھن تے لوبھ اصلوں اِک نیں سو ایہہ فرض کجن پاکی پاروں ہے کہ ناپاکی پاروں؟ تے جیہڑا فرض اے اوہدا کجن کیوں؟ متے ایہو پُچھدا اے رانجھا:

ایہہ پاک ناپاک دا کرو واقف

رانجھا دسدا اے جو تھاواں دا نوارن ویڑھن "سر پوش" ہوندا اے کسے ہور گل دا۔ ایہہ فرض کجن ایویں ہے جیویں ایس ایتنے گوکجن نال رانجھا گُزارے جوگا پاک ہو سکدا اے، جیویں ڈر رانجھے توں فرض ننگے کر دیون دا ای اے۔ پر اگے گل ہر کجن دی وی

آئی اے:

ہر کج کے مسجدوں نکل جائیں

رانجھا مِتے پُورا ای ننگ اے، اوہ ننگ جیہڑا اوس جھا گیا اے- تے مُلاں ایس ننگ نُوں کجن دا ترلا بن گیا اے ہُن ویہار واناں ولوں، جیویں ویہار چلنا ای ایس کجن نال اے- مِتے ایہہ سچ ای ہووے، جے جمن جُرن نُوں بندے دے ہکت سواد نوں لوبھ تے گھن نال کجیوں باجھ پاک نہیں کیتا جاسکدا، ویہار دے لیکھے نہیں لایا جا سکدا- سوترلا ایہہ ہے بھئی کجیا ای رہن دے نامعقول جتا- ساڈی کجیوں باجھ نہیوں سردی-

ایہہ وی ہو سکدا اے جو مُلاں ہوراں نُوں ہُن سُجھی ہووے بھئی ایہہ تے ایویں ہس کے ٹالن والی آہی میں کاوڑتیج کے ایویں ودھان کرا بیٹھاں - سو جو گُجھ پھولیا جا چُکا اوہ جیویں مُڑ پیا کجیوندا اے جانے ایہہ تے ایویں ہاسا بکھیڑا ہا- ایہہ پینترا وی نقل دا انگ ہوندا اے-نقل آپ آپنے اصل نہ ہوون نوں قبولدی اے ہس کے، آپنے آپ نوں بھنڈ کے بھنڈ پجیاں تھوکاں نُوں جھاڑ پلوس کے وت پرانی جائیں ٹکیندی اے پر اوہ جائیں وی ہُن اُتھاں ہُن کہ نہیں ایہہ سنجان سُنیراں نُوں کرنی پوندی اے-

اسیں رب کیہ جاندے

چڑی چُو ہکدی نال جاں ٹُرے پاندھی پیاں دودھ دے وچ مدھانیاں نیں
اُٹھ غسل دے واسطے جان دوڑے سیجاں جیہناں نے رات نُوں مانیاں نیں
رانجھے کوچ کیتا آیا ندی اُتے ساتھ لدیا پار مہانیاں نے
وارث شاہ میاں لڈن وڈھی کپن کُپا شہد دا لدیا بانیاں نے

''کوچ'' مُڑ چیتے کریندا اے ''چھاپا'' ودھایا۔'' رانجھا جیویں کوئی سنگ اے نِرا اک جی نہیں۔ اوہدا کلا نمانا گھروں بے گھر سروپ جیویں کوئی ستھ وی اے جیہڑی ویہار ٹھوکیاں ستھاں نُوں ٹکرن نکلی اے اوہناں نُوں پرچولن اوہناں دا تروڑ بھالن۔ ''چھاپا'' ''دھایا'' دے لڑ لگ کے ''کوچ'' سانوں لشکراں تے پڑاں وَل سینتدا اے۔ بھاویں ایہہ تریوے لفظ اکلے جی دی عام آء ونج واسطے وی ورتیندے نیں پر ایہو ایہناں دی دوہری سکت ای ایہناں دی کھیڈ اے۔ کھیڈ ایہہ وی ہے جو ایہہ رانجھے والا سنگ لشکراں جیہا لشکر نہیں ویہار واناں دیاں بیڑیاں ستھاں جیہی ستھ نہیں۔ ایہہ سنگ ''کوچ'' ''دھایا'' ''چھاپا'' جیہیاں سینتراں راہیں نقل بیندا اے ویہارو ستھاں دے کم دی اوہناں دی ہنتر دی۔ کم تے اوہناں دا ہے ای دھنگان پر ہنتر وچ وی دھنگان اے۔ ایہہ رانجھے والا سنگ جاپدا اے جیویں کوئی نقلیاں دا سنگ ہووے یاں نقل وی ایس سنگ دیاں کماں وچوں اک کم ہووے۔ نقل دا کم ویہار اندر اے پر ویہار باہرا وی اے۔ ویہارو ستھ کاری دی پرچول۔ تے ایہہ پرچول سردی اے ہسن

ہساون راہیں- ہسن ہساون نسل کریندا اے ویہار رُدھیاں نوں، ماڑے ہوون توڑے تگڑے-نسل تھیئے جی پرچول نوں اندر لہن دیندے نیں، آپنی ہستی اندر ویہار دی بنتر اندر-

کہانیوں باہر تے ایس نقل دے سنیئر تے ویکھیار بن ای پر ایہہ نقل کہانی دے اندر وی آپنے سینئر تے ویکھیار بہاوندی اے جیہڑے کہانی دے پاتر وی نیں- لوک ڈھانیاں، ماڑیاں دے اکٹھ تے بن ای، اساں ویکھے نیں تخت ہزارے تے مسیتے پر دُوجے پاتر وی آپنے کم وِچ رہندیاں اِک سینئر ہوند وی نال رکھدے نیں- ویہار وان پاتر جیویں بھائی بھابیاں قاضی پیبـــنـــج ملاں تے نقل دی مار وچ نیں- کہانی دا واگ ایہناں ویہار واناں ہتھ سہی ہوندی اے پر نقل دی مار ماڑیاں دی ویکھنی وچ اے تے نقل دی مار کہانی دی واگ نوں نت تلکاوندی رہندی اے ویہار واناں ہتھوں-نقل دی مار ہسن ہساون دی مار اے تے ایہہ مار اوڑک وگ جاندی اے ویہار وان پاتراں نُوں وی- جھیڈ چاگھ دے موہنہ آئے ایہہ پاتر وی اک ویلے آپنیاں کھوٹیاں ہیٹھوں سرکدے جاپدے نیں جیویں آپ وی گُجھ ہسدے ای ہوون ہئے آپنے آپ اُتے- اوس ویلے ایہہ وی جیویں سُنیئراں ویکھیاراں وچ رلن دی کریندے ہوون-

رانجھا مسیتوں کوچ کر کے دریا تے آیا اے پار ونجن- پر پہلوں اُرار ای نقل دا پڑ بجھ گیا اے-نقل آپنے آپ نُوں اُساردی اے پچھلیریاں ہیر قصیاں دے ہر تے- سُنیئر پچھلیریاں قصیاں وچ پاتراں دی کرنی دے جانو نیں- سو ایس قصے وچ پاتر آپنیاں پچھلیریاں روپاں نوں وی نقلدے نیں اوہناں نوں سینئراں دیاں چیتیاں وچ اگھاڑدے نیں تے اگھاڑے پرکھویندے نیں سینئراں کولوں-

دمودر وچ بیڑی ہیر دی آپنی اے، لُڈن اوہدا آپنا سیپی اے، اوہ سواریاں ڈھوون لئی بیڑی نہیں واہوندا، بیڑی ہر ویلے حاضر رہندی اے بیلے وچ ہیر دے آتن کول،

ہیر جس ویلے چاہوے آ تن نال بیڑی دا سیل کریندی اے- مُقبل دے لڈن دالیکھا گُجھ ہور جاپدا اے:

رانجھا پار دے کنڈھیوں ویکھ بیڑی نموجھان ہو کے اُبھے ساہ بھردا
لکھ آن کے ٹاہڑا بھیوسُو دریا دے ترن دا فکر کردا
لاہے کپڑے ہیس تے چاء رکھے جان آپنی ہیل کے وِچ وڑدا
عاشق مست کیتا مد عشق دی نیں نہیں مرن توں مقبلا مول ڈردا
لڈن پار دے کنڈھیوں نظر کیتی حُسن رانجھے دا ویکھ مشتاق ہویا
کوئی احمقاں دا بادشاہ ہیں توں لڈن میو نے رانجھے نوں کوک کہیا
بیڑے سنے مہانیاں ڈبدے نیں کسے نہیں چنانہوں دا انت لیہا
بیڑے چاڑھ اُتارساں پار تینوں بنے کھڑا رہو مُقبلا من کیہا
رتا پلنگھ ڈٹھا رانجھے وچ بیڑی اُتے رنگلی سیج سی وِچھی ہوئی
لڈن مئیو نوں پچھدا بینتی کر ایس سیج دی خصمنی کون ہوئی
لڈن آکھیا سیج ایہہ ہیر دی ہے اتھے کئی مراتبے آن سوئی
حسن ہیر دا ویکھ کے تاب لیاوے وچ عاشقاں مقبلا مرد سوئی
لڈن مئیو تھوں ہیر دا ناں سُن کے غم گیا رنجھیٹے نوں خوشی آئی
جان بُجھ کے گھیسلا ہوءِ پچھدا ہیر ذات دی کون ہے کِس جائی
اتھے لکھ آون لکھ جاوندے نیں بیڑی وِچ کیوں ہیر نے سیج پائی
ماں باپ کیہ ہیر نوں ورجدے نہیں نہیں ورجدے مُقبلا سکے بھائی؟
لڈن آکھدا ہیر دی ماؤں ملکی چوچک سیال دی دھی ہے کھری پیاری
علماء فقراء دی کرے خدمت نیک بخت مقبول اصیل کواری
دنے پڑھے قرآن تے رکھے روزے کھڑی نفل گزاردی رات ساری

ماؤں باپ تے تکیاں بھاکھیاں دی دردمند دی مقبلا کرے کاری
رانجھے فکر کر کے تدبیر کیتی کیویں ہیر دا پلنگھ لتاڑیئے جی
ہیر ملے تاں شکر بجا لیایئے ہاوے نال رقیباں نوں ساڑئے جی
مُقبل یار ملیاں کھلے باغ دل دا تدوں دکھاں دا رُکھ اکھاڑیئے جی
لڈن میو نوں رانجھے سوال پایا سانوں مار انیندرے چور کیتا
ساری رات میں رہیا ہاں راہ تُردا نا ہیں اَن کھادا پانی نہیں پیتا
ذرا کہیں پلنگ تے لہاں ڈھوزکا سوال نام خدا دے مَن میتا
دَہ دُنی تے ستر وِچ آخرت دے جیہناں دتا ہے مقبلا تنہاں لیتا
لڈن آکھدا رانجھنا تدھ سُتے نہیں گھسدا گُجھ پلنگ دا جی
میں تاں ہیر سیال دے حکم باجھوں کائی گل نہیں کر ہنگھدا جی
سِر گھولیا ناؤں خداء دے تھیں میرا ہیر تھوں جیوڑا سنگدا جی
بگھیاڑ دا خوف جیوں بکری نوں مُقبل ہرن نوں خوف پلنگ دا جی
رانجھے لڈن نوں ہتھ دی چھاپ دِتی کس آکھنا ہیر نوں جاءِ میاں
اساں گھڑی دی گھڑی ارام کرنا نہیں بیٹھنا جھونپڑا پاءِ میاں
خیر لکھ بلاءِ نوں ٹالدی اے سمجھ مُقبلا خیر کماءِ میاں
لڈن ملیو دی لوبھ تھیں جیبھے مُٹھی اکھیں شرم پئی دل مہر آئی
کہندا پلنگ تے جائے کے لیٹ میاں جیہڑی بھٹھی ہے رب نے ہوگ سائی

مقبل دا لڈن پتن تے بیڑی واہوندا اے، سواری ڈھوندا اے:

اتھے لکھ آون لکھ جاوندے نیں بیڑی وِچ کیوں اوس نے تیج ڈاہی
کیہ ایہہ کوئی نواں پر بندھ اے راتھا چاری دے اندر جو ملاح بیڑی بھاڑے تے
وی واہے تے نال ساڈی سیپ وی نبھائے، پتن اُتے سواری ڈھو کے آپنی دیہاڑی

وی بناوے پر بیڑی ساڈی تیج راکھویں رکھے، جس ویلے چاہیے بہیئے- ہو سکدا اے بیڑی راٹھاں دی ہووے تے اوہ ملاح دی کمائی وچوں آپنی پتی یاں مالکانہ وی بھاویں رکھدے ہوون- اِکے جے بیڑی ملاح دی اے تاں اوہنوں سیپ دیندے ہوون ورھے چھماہیں- احمد دی ہیر وچ وی لُڈن رانجھے کولوں بھاڑا منگدا اے-

دمودر توں مقبل تائیں، سولھویں صدی دے چھیکڑلے ادھے توں اٹھارویں دے پوندلے ادھے تائیں اتھوکے رزق ورتارے وِچ جیہڑے وٹاء آئے نیں کہ ایہہ اوہناں دی وکھالی ہے؟ ماِلھ والے کھوہ دی تے چرکھے دی ورتوں عام ہو ونجن پاروں کپاہ سوتر تے کپڑے دی ودھیری اُپج تھئی- وپار ودھے- سڑکاں دا پندھ سولا نہ ہوون پاروں اتھے دریا دا راہ چرکالوں ای گھنا ورتیندا پا آ، ونج لئی وی تے وست ڈھوئی لئی وی- ہُن چڑھے وپار نے ملاح دا کم ودھایا اے تے اوہنوں سیپوں کڈھ کے دیہاڑی دار کسبی بنا دتا اے- پیسے دی ورتوں عام ہوون پاروں بھاڑا وی جنا کھنا روک تار گھندا اے- کیہ دمودروں مقبل تائیں لُڈن دے وٹدے سبھا دا پچھوکڑ ایہہ اے؟

مُقبل دے لُڈن دا سبھا گھن پرتا اے- اوہ پتن تے آئے ماڑے چنے دا درد درلیغ وی کریندا اے بھاویں اوہنوں پار لے کنڈھیوں رانجھے دے حسن دی چھک کِیتی اے- بیڑی وچ راکھویں راٹھ تیج ملاح دی ساکھ وی اے تے مشہوری وی:

لُڈن آکھیا تیج ایہہ ہیر دی ہے اتھے کئی مراتبے آن سوئی
حسن ہیر دا ویکھ کے تاب لیاوے وچ عاشقاں مقبلا مرد سوئی

جھمان دے ناں نوں اوہدے حسن نوں ایہہ ادھ پیپی ادھ دیہاڑی دار آپنی مشہوری لئی ورتدا وی اے پر میلا وی نہیں ہوون دیندا- جد رانجھا گھیسلا ہو کے ہیر دے ورتارے بارے لیک لاونی پُچھ کریندا اے:

اتھے لکھ آون لکھ جاوندے نیں بیڑی وچ کیوں اوس نے تیج پائی

ماں باپ کیہ ہیر نوں ورجدے نہیں نہیں ورجدے مُقبلا سکے بھائی؟

تاں لُڈن جھب ایس پُچھ نوں جھمان دی اک ہور وڈیائی دے ہیٹھ سرکاون دی کردا اے:

علماء فقراء دی کرے خدمت نیک بخت مقبول اصیل کواری
دنے پڑھے قرآن تے رکھے روزے کھڑی نفل گزاردی رات ساری
ماؤں باپ ہے بھکھیاں ننگیاں دی درد مند دی مقبلا کرے کاری

رانجھے دی پُچھ وچوں جیہڑا میہنا ہیر دے پچھے ول اُلریا ہا اوہ لُڈن پوند ای ٹھل دِتا اے:

لُڈن آکھدا ہیر دی ماؤں ملکی چوچک سیال دی دھی ہے کھری پیاری

حاکماں راٹھاں دا ناں اوہناں دے لاگی لوکاں وچ ایویں ای سانجھ سوار ورتاوندے آئے نیں اوہناں دیاں ودھیکیاں نوں ریت دا اوہلا دیون کیتے۔ ایتھے راٹھاں دے ناں دی رَکھ بھاڑے تے بیڑی واہون والے ملاح دی آپنی ساکھ دی رَکھ وی ہے۔

دمودر دا لُڈن رانجھے دے رُوپ تے ونجھلی دا موہیا اوہنوں ہیر دی سیجے سوالدا اے۔مقبل دا لُڈن وی رانجھے دے حسن دا مشتاق تے تھیا اے، اوہدے نمان تے ترلیاں وی ٹُنبیا ہس، پر وڈا بھار اوہدے اُتے رانجھے دی وڈھی دا اے:

رانجھے لُڈن نوں ہتھ دی چھاپ دِتی کس آکھنا ہیر نوں جاء میاں

توڑے رانجھا ایس وڈھی نوں سوالیاں والی دعا دے ریتل رنگ وِچ ولھیٹ کے لُڈن واسطے حلال بنا دیندا اے:

خیر لکھ بلاء نوں ٹالدی اے سمجھ مُقبلا خیر کماء میاں

جیویں رانجھے دی درخواست نوں رُوپ، سُبھا، بُلبل، ترلے، سیساں تے وڈھی رل

ہل کے اگیرے کریندے نیں ایویں لڈن دے درخواست منظورن وِچ وی شرم، مہر تے لوبھ اِک مک تھی گئے نیں:

لڈن میو دی لوبھ تھیں جیبھ مُٹھی اکھیں شرم پئی دل مہر آئی

ایہہ متے پرانی راٹھ رہبریت تے نویں وپاری ورتارے دیاں ٹُمراں دا میل اے۔

وارث شاہی لڈن پچھلیریاں لڈناں ٹوں نقلدا اے، آپنے ویلے نوں آپنیاں پُرکھاں دے ویلے نال ٹکریندا اے۔ ویلیاں دا ایہہ جوڑ نکھیڑ وی نقل دا مسالہ اے۔ لڈن پہلی وکھالی وچ ای آپنا نواں روپ اگیرے کریندا اے:

رانجھے کوچ کیتا آیا ندی اُتے ساتھ لدیا پار مہانیاں نے

وارث شاہ میاں لڈن وڈھی کپن گیا شہد دا لدیا بانیاں نے

اتھے لڈن پوند ای وپار نال جُڑیا ہویا اے وپار نال بدھی ہوئی وڈھی نال۔ تے ایہہ جیویں اوہدا عام کم اے، کھُلا، ویہار پروانیا۔ سگوں پورے بند نال رل کے ویکھو تے سہی ہوندا اے جو ایہہ ''قدرتی'' کم اے اوہدا:

چڑی چوہکدی نال جاں ٹُرے پاندھی پیاں دودھ دے وچ مدھانیاں نیں

اُٹھ غسل دے واسطے جان دوڑے سیجاں رات نوں جنہاں نے مانیاں نیں

چڑیاں دی چوہک تے پاندھیاں دے پندھ ورگا، دُدھ رڑکن تے سیج مانن ورگا قدرتی کم، جیون وس دا قدرتی انگ۔ چڑی دی چوہک نال جیہڑا دیہنہ جاگیا اے اوہ سمجھو آپنے انگ پیا وکھالدا اے۔ ایس دیہنہ وِچ جاپدا اے وپار دی اُچیچ اے۔ چڑی چوہک نال جُڑیا پہلا کم ہالیاں دا نہیں پاندھیاں دا اے، ونجاریاں دا۔ پاندھیاں تے بانیاں دے وچکار ای پیاں گھوکدیاں نیں مدھانیاں تے وچکار ای لگی ہوئی اے دوڑ سیجوں اُٹھ کے غسل نوں جاندیاں دی۔ اج ایہہ ''غسل دے واسطے جان دوڑے'' کُجھ چھیڑ چھچھلی مُلاں والی وکھالی نال وی کریندے جاپدے نیں۔سیجاں مانن دے ''کچ

قدرتی'' کم نوں شرعی غسل نال ''پک قدرتی'' بناون لئی دوڑی جاندے- ''سیجاں جیہناں نے رات نوں مانیاں نیں'' وچ جیہڑا سچ تے رچیاء اے اوہ ''اُٹھ غسل دے واسطے جان دوڑے'' دی اُتاول نال کُجھ چوری دی بے وساہی نوں چھوہندا جاپدا اے تے کُجھ مَل مار کے تھاپڑا لین نوں، جانے غسل وی کوئی ''سرپوش'' اے- مدھانیاں وی متے سرپوش ای نہ ہوون- ہین کہ نہیں ایہہ تے مدھانیاں والیاں نوں پتہ ہوسی- پر ''سیجاں'' نال رل کے مدھانیاں اِک پتلا جیہا رمز کیرا وسیب دے دینہہ رات دیاں بھیتاں دا کیر گئیاں نیں اتھے- لُڈن وی وڈھی دے غسل نال بانیاں دے کچ قدرتی وپار نوں پک قدرتی بنیندا اے- پر لُڈن نوں سرپوش دی لوڑ نہیں (جیویں تخت ہزارے وچ وڈھی راہیں زمین دی ونڈ نوں قانون تے قدرتی بناون والیاں حضرت قاضیاں تے پینچاں نوں سرپوش دی لوڑ نہیں)

رانجھے آ کھیا پار لنگھا ابا میکوں چاڑھ لے رب دے واسطے تے

اسیں رب کیہ جاندے بھین پاڑا بیڑا ٹھیلدے لب دے واسطے تے

''رب'' والی تُک دے اُتے ''لب'' والا پتہ مار کے لُڈن نرا رانجھے نوں ای نہیں چگھدا دھروکار میلاں دا اصل دھرم وکھالدا اے، اوہناں دے ویہار اُتوں ریت دا سرپوش لاہ کے- دونہاں لفظاں وچ جتنی دوری معنیاں دی ہے اوتنی ای نیڑ واج دی ہے- معنیاں دی دوری پاروں اِک لفظ دُوجے دا تروڑ وی ہے پر واج نیڑ پاروں دونویں جھب اکدوجے نال وٹیج وی سکدے نیں- دونہاں لفظاں وِچ واج دا فرق سرپوش دی تہہ جتنا ای اے- لُڈن دی جاگھ وچ اک پرت ایہہ وی ہے جو میں مُلاں نہیں- اوتھے جیہڑا سرپوش لاہون نوں اتاولا آہیوں اتھے میرے اُتے پاون آ کھلوتا ایں- سرپوش ویہار واناں دا رَچھ اوہ ایہنوں ورت سکدے نیں آپنی گوں نوں کجن لئی- توں آپنی تھڑ ایہدے نال نہی کج سکدا ویہار باہریا-

لڈن ویہار وانی دی پٹھلی پوڑی اُتے ہے- اجے اوہ پرانی سیپوں پورا باہر وی نہیں، اجے بیڑی پوری اوہدی نہیں، وچ ہیر دی تیج وی وچھی اے- اوہ بانہہ بل، وِت تے جاچ راٹھاں اگے وی ویچدا اے تے وپاریاں اگے وی پر ایہناں دونہہ میلاں وچکار وگدیاں قانون دا ڈر تے ریت دا آدر اوہدے لئی نرا ناں رہ گیا اے نرالفظاں دا تماشا- جس کُھل لڈن نوں ایہہ سمجھ دِتی اوہ نری دونہہ میلاں وچکار وگن پاروں نہیں اوہ کُھل کمیریاں دے اوس گھول صدقے ہے جیہڑا سو ورھیاں توں اوہ مغل افغان راٹھ راج نوں ڈھلن پٹن لئی کریندے آئے نیں- جس ویلے وارث شاہ ہوریں ہیر پئے جوڑیندے نیں اوس ویلے ایہہ گھول آپنے ای دو پھیڑ دے مونہہ آیا کھلا اے- ماڑیاں دی نابری پاروں باتشاہیاں دا دباء گھٹیا تے راج مہار باتشاہاں ہتھوں تمک کے اتھاویاں چودھریاں ہتھ آ گئی- ایہناں مالکی والاں آپنا لاہا ویکھ کے کمیریاں دا کجھ پورن دا اوہناں دی سوچ اپناون دا پینترا دھاریا ہا تے ہولی ہولی نابراں دے اُدم نوں آپنی اگوائی ہیٹھ رکھن چلاون دا آہر کر گھدا ہا- ماڑیاں وچوں وی کئیاں چُدھرا دے آ سن مَل گھدے آہے- تے ماڑیاں گھلائیاں وچوں اُبھریاں ایہناں نوں چودھریاں جٹ جات دا بانا وی تان لیتا ہا- جٹ مالکی آپنا راج ساجن تے آ گئی آہی- گھرو گھریں نویں سرکار پئی اُسردی آہی تے

اشراف خراب کمین تازہ زمیندار دی وڈی بہار ہوئی

پرانے اشراف مغل یاں افغان باتشاہی دے بھائے آہے اوہناں دی تھاں اتھوکیاں زمینداراں دے چڑھ بھون پاروں کمین تازہ تاں تھلے پر رہے کمین (''تازہ'' وچ نویں سریوں کمین ہوون والی سینت وی ہے-) دمودر دا لُڈن جیہڑا نورے راٹھ کنوں نابر تھی اوہدی بیڑی کھول چناہ اُتے ٹھل وگیا ہا پر چناہ اُتے راٹھ ویہار دی پکڑ پاروں آپنی کھل نہ سردی ویکھ کے مُڑ ہیر راٹھ دی سام وچ وڑ بیٹھا ہا مُقبل دے

ویلے تائیں ہیر دی بیچ راکھویں رکھ کے رہندی بیڑی نوں بھاڑے اُتے واہون جوگا تھی گیا ہا- تے ہُن وارث شاہی نقل صدقہ آپنے لوبھ اُتوں مہر تے شرم دا لیر چھنڈ کھلوتا اے تے مل وان ویہار نوں ریت پرتیت دے اچھاڑوں واندا ای ویکھن وکھالن لگ پیا اے- پر لڈن دی ایہہ سمجھ مَل وان ویہار وچ رہن کیتے ہے، ایہنوں ہنڈاون تے آپنی ہوند ایہدے کھاتے چاڑھن کیتے، ایہنوں اُتھلن کیتے نہیں- اوہدی جیبھ وچ اوہ کوڑ اے جیہڑی زہر کھاون گُجھیاں وچ ہوندی اے- اوہدے جیہیاں ماڑیاں دے گھول وچوں اُتھلن تے مَلن والے دونویں راہ نکلدے نیں- اوہنوں مَلن والا راہ ای وارا کھاندا اے- اوہدی ادھ ماکی ادھ نوکری اوہنوں ''تازہ'' تے کر دِتا اے نواں نہیں کیتا-

(''اشراف'' تے ''کمین'' مغل شاہی رہریت دے دِتے ناں نیں مالک میل نے کمیرے میل لئی- مالک شرف والا اے وڈیائی والا، اُچا، ودھیا دساوروں آیا یاں دساوریاں ورگا- کمی کمین اے تھُڑیا گھٹیا، گُن ہینا، بندیائیاں وانجھیا اِتھاواں- ''خراب'' تے ''تازہ'' وی اوسے رہریت دی بولی اے- ایہہ بول اوس رہریت دیاں پچھلگاں دے جھورے دی نقل وی بناوندے جاپدے نیں-)

لڈن رانجھے نوں جیہڑی گاہل کڈھی اے اوہ رب لفظ دے اصلوں نیڑے نڑے جھٹکے ہاسے پاروں ای نہیں ڈُھکی- ایس گاہل دی ساکاداری اے ''لب دے واسطے تے'' بیڑا ٹھیلن نال- مَل ویہار دی بنتر دا انگ اے ایہہ گاہل اسیں پھول آئے آں تخت ہزاریوں نکلدے- مل ویہار وچ جنی وی مَل اے، بندے دی آپنی جون دا وسیلہ ہوون پاروں سبھ توں نیڑلی مَل، حرص دا مُول- مالک ہون دا، مَل وان بندہ ہوون دا سبھ کنوں موہرلا نشان جنی دی مَل اے- ایہہ مَل ریت پروانے ساکاں راہیں ملی ویندی اے- ایہناں ساکاں دا اُلنگھن مَل دا تت اُلنگھن ہے سو مَل دے ہر روپ دے

اُلگھن دی رمز ہے- پسیوں باجھ بیڑی وچ بہن والا، لب دی تھاں رب دا واسطہ گھتن والا، مَل وِہونا اے سو ''بھین پاڑا'' اے- رانجھے ''ابا'' آ کھ کے لُڈن نال جیہڑی ماڑے ورگ دی سانجھ جگاون دا ترلا کیتا اے ایہہ گاہل اوہدا جواب اے لڈن رانجھے نوں اوہدی پچھان کرویندا اے ایس گاہل راہیں- جنی نوں لب دا مُول بناون، جنی نوں جتن مَلن، اوہنوں اُلگھن، اوہدی ثابتی بھنن، مل ویہار دی بنتر دا مُڈھلا انگ اے، پر ریت پرتیتیں قدرتائے رنگ وچ، کسے سرپوش ہیٹھ- ریت پرتیتوں باہرا اُلگھن گاہل اے دوس اے- ایہہ دوس دے کے دوجے نوں ویہار باہرا کیتا جا سکدا اے- رانجھے دے بھائی بھابیاں اوہدے کنوں جدی ملکھ کھوہن لئی اوہنوں تکھے میہنے دیندے نیں- لُڈن ملکھ ہینے رانجھے نوں اوہدی ویہار باہری بے پرتیت ہتی چیتے کراون لئی کُھلی گاہل کڈھدا اے- بھاڑیوں باجھ بیڑی وِچ بہن لُڈن دی ملکھ اُلگھن اے- رانجھا آپ تے ملکھ نابری دے راہ پیا ہویا اے- پر لُڈن دی ماکی نوں ریت پرتیت دا سرپوش گھت کے الگھنا چاہوندا اے لُڈن نوں ابا آ کھ کے، رب دا واسطہ پا کے- ریت تے مل واناں دا سانجھ سرپوش اے- بے مل، بے مل رانجھے نوں ایس سرپوش ہیٹھ وڑن کون دیوے- لڈن دی گاہل بھائیاں بھابیاں دے میہنے دا ای اک نسنگ رنگ اے پر ایہہ نال ای اوہناں پاک ناپاک تھاواں والیاں تے حجرے والیاں ٹوکاں دا جواب وی اے جیہڑیاں رانجھے مُلاں نوں وگائیاں- لڈن دی آ کھنی وچ جیویں بھائیاں بھابیاں دی تے مُلاں دی آ کھنی ریت پرتیتی بانا لاہ کے آ گئی ہووے، ننگ نرول- لڈن دی گاہل ''ابا'' دا ویرواوی اے، ریتل سا کاداری دا نتارا-

لُڈن دی رب تے لبھ دی نکھیڑ ایہہ ہوکیندی اے جو مَل ویہار وچ رب دا مطلب لبھ ای ہوندا اے تے لبھ دا رب- ایہہ حرفاں دی ''بھُل'' ویہار دی ورتن آپ ای پڑھاؤندی اے، ایہہ سمجھو پہلا سبق اے اوہدا، تے ایس نت پڑھیندی نت ورتیندی

بُھل اُتے مُلاں کڑکیاں نال جند نہیں کڈھیندے-

لڈن وانگ مُلاں دی نقل وی پچھلیریاں قصیاں دے لاءٹکراء وچوں نسری اے- دمودر دی مسیت وچ تے ملاں ساہمنے ہے ای نہیں- اوتھے رانجھے دے حُسن دی مٹھی جھیورانی نوں جٹ جماعت آپنی بھکھ دا اُپا کرن لئی ورتدی اے- جٹ آپنے آپ نوں رانجھے دے وڈکے دس کے جھیورانی نوں رانجھے دا ساک دین تے ہاں کریندے نیں تے اوہدے کولوں بندا سردا انوا کھاندے نیں- ایہناں نِک ماکی والاں نوں بنا وچولیوں ای آپنا لبھ پالن دی ویہل ملی ہوئی اے مسیتے، کمی کاریاں دیاں تانگھاں نوں آپنی بُھکھ دا بالن بناون دی، جانے ایہہ رب گھر سہج سبھا ای لبھ گھر کر کے پیا ورتیوندا اے- ایسے پاروں رانجھا ایتھوں بھکھا ای نکل ویندا اے، رزق اداس-

ٹکر نہ چکھے ودیلے نہ کھادے لسی پا نہ پیتی
جیہے آئے تیہے چلے ایہہ گل اساں جو کیتی

احمد دی مسیت وچ ملاں وی ہے تے درس وی- رانجھے نوں رات رہنوں کوئی نہیں ورجدا پر راتیں:

سُتیاں پیاں رنجھیٹے نوں خاب آیا اگے خونچے روغنی نان میاں
ہتھ دھوئے رانجھا اوتھے جا بیٹھا اگے چار یاری مسلمان میاں
رانجھا ڈھک اوہناں کول جاءِ بیٹھا الیس نوں دین تے آپ بھی کھان میاں
جدوں جاگیا ویکھے تاں کُجھ ناہیں اوہنوں دغا دے گیا شیطان میاں

وت درس پڑھیار رانجھے نوں پرکھ دے پھیر وِچ پاوندے نیں:

اِک حرف کتاب فریب والا دُوجے لڑکیاں کیتا سو آءِ چھتھا
تُسیں کھا آئے گھر ماپیاں دے میرے بھکھ دے نال سڑ گیا پِتا
میرا خیال بخشو رب واسطے دو اساں ہاریا تے یارو تُساں جِتا

احمد دی مسیت جیویں اک سُچن گھر ہے- بُھلن ویڑھا- جتھے رج کھانیاں ''مسلمان چار یاریاں'' وچ رلن دے سُپنے پلدے نیں حرف کتاب دے فریب بیٹھاں- سکھالے- بُھکھیاں نوں آپنی مسلمانی راہیں رج دی چاریاری وچ رلاون دے سپنے وکھالدے نیں نالے اوہناں نوں حرف کتاب دے فریب راہیں بھلاوندے تے چھتھا پاوندے نیں- ایس سُچن فریب وچ آ کے جینے آپنا تت ست لبھ ویہار اگے ہاردے نیں-

مُقبل دی مسیت وچ وی مُلاں ہوریں بن تے درس وی لگا ہویا اے- وارث شاہی درس وانگ ایتھے وی فقہ تے نظم نالو نال نیں-

پڑھن اگے استاد دے کئیں لڑکے شہزادڑے سوہنے جیبھ مِٹھی
کوئی فقہ وکیھے کوئی نظم واچے کوئی پڑھے قرآن کوئی لکھے چِٹھی
مہربان ہویا رب مقبلے تے جس عشق حقانی دی چاٹ اٹھی

''شہزادڑے'' رجے بال جاپدے نیں سُکھالیاں گھراں دے، بھاویں ایہہ عام بالاں دی وڈیائی وی ہوسکدی اے- شہزادے ہمیش سوہنے ای ہوندے نیں تے سوہنے کِسے وی میل دے ہوون شہزادے ای جاپدے نیں- مِٹھی جیبھ وی شہزادیاں دا ضروری وسب دسیا جاندا اے کتاباں وچ- اکے ایہہ ہے جو پڑھیار بال شہزادیاں ورگے جاپدے نیں کیونجو پڑھائی نے اوہناں نوں آپنے میلوں کڈھ کے اُچیا کے حاکماں دے لڑ لا دینا ہے- مقبل متے درس دی پڑھائی نوں پیا پڑچولدا اے اوہنوں عشق حقیقی دی چاٹ کنوں نکھیڑ کے، رانجھے دے راہ نوں شہزادیاں کنوں وکھرا کر کے- ہوسکدا اے مُقبل دی ایہہ سجے جیہے کیتی سینتر وی وارث شاہ نقل دا ایرا بنی ہووے-

مُقبل دا مُلاں رانجھے دا ہتو اے- اوہنوں رانجھے آپنی سرورتی تے سُنائی کوئی نہیں پر اوہنوں جیویں رانجھے دے ظاہر حالوں ای اوہدے اگ چچھ دی سارتھی گئی اے-

کھانا کھائیکے مُلاں تھیں وداع منگے کہندا جھنگ سیالاں نوں اساں جانا
مُقبل وس اجوکڑی رات ایتھے مُلاں آکھیا رانجھیا ہو سیانا
حکم مُلاں دا رانجھے نے من لیتا بیٹھا وچ مسیت دے مار ٹھانا
کھانا کھائیکے رات نوں خوشی ہویا فجر ہوئی تاں جھنگ نوں اُٹھ دھانا
جاندے مُلاں دے باب دُعا کیتی ثابت رہے ایمان بہشت جانا

''رانجھیا ہو سیانا'' توں جاپدا اے مُلاں رانجھے نال کوئی بھیت پیا سانجھا کریندا اے- رانجھے ملاں دی گل حکم کر کے منی اے پر حکم من کے ''بیٹھا وچ مسیت دے مار ٹھانا-'' ٹھانا مارن تھاں مل بہون اے اڈہ بنا بہوں کسے کم نوں چلاون یا ڈکن کیتے- ایہہ کیہا حکم اے- کتے بھیت مُلاں دا ایہہ تے نہیں جو اوہ رانجھے دی عاشقی نوں اوٹ دیونی چاہوندا اے- اوہ آپ عشق دے پندھ پئے ایس رزق وہونے دا چاہوان جاپدا اے:

وس اجوکڑی رات ایتھے

رمز متاں ایہہ تے نہیں جو ورتیندے ویہار دا آہری ہوندیاں آپنی سبھان تے سوجھ پاروں مُلاں اوس ست سکت دا بھیت وی اے جیہنوں ایس ویہار دبیڑیا اے تے جیہڑی ایس ویہار نوں اُتھل کے نویں واہ ورتن وی وسا سکدی اے- سو اوہ اوس ست سکت نوں راہ وی پیا دیندا اے- مٹھو پیٹھ تے ہتھیں ویہار واناں دی سوپنی تھاں اُتے عاشقاں دا ٹھانا وی پیا بہاوندا اے- مسیتوں نکلدیاں ای رانجھے نوں راہ وچ پنج پیر مل ویندے نیں- پنج پیر دی کرنی رمز اے بندے دے تت ست دی، قدرت نال بندے دے اِک تھیون دی- جاپدا جیویں لوک ریت وچوں اگھڑی ایس رمز دی سنجان ای مُلاں تے رانجھے دا سانجھا بھیت ہووے- عاشقی دا ہت مُقبل دیاں بھابیاں وچ وی ہے تے اوہدے لڈن وچ وی-

رانجھے دا پندھ تھاواں ملن تے چھڈن دا پندھ ہے- بھوئیں، مسیت، تیج- بھوئیں تے تیج اے رزق سرجن تے آپ سرجن، آپ نال دُوجے نال قدرت نال میل، میل وچ سرجن تے سرجن وچ میل- پر مَل ویہار دا تے نر چودھر دا پہرہ ہے بھوئیں تے تیج اُتے- پہرے وچ میل نہیں ہوندا- مسیتے وی مَل ویہار تے نر چودھر دا پہرا اے- وکھری مسیت بناونی ای تاں پئی جد بھوئیں تے تیج مسیت نہ رہے- ہُن وکھری مسیتوں بھوئیں تے تیج دی میل وہونی اُتے اُتے رب پراونگی دی مہر لگدی اے تے مَل ویہار دا نر چودھر دا پہرا قدرت دا پہرا بندا اے- ایس اقدرتے پہرے دی نابری تھیندی آئی اے لوک ریت وچ- بھوئیں مسیت تے تیج پاروں رانجھے دا جھیڑا لوک ریت دی نابری دے رنگ رمزدا اے-

ویکھئے مقبل نوں- لڈن کنوں ہیر دے زہد عبادت تے غریب پروری دی سوبھا سُندیاں سار ای:

رانجھے فکر کر کے تدبیر کیتی کیویں ہیر دا پلنگ لتاڑیئے جی

ایس پینترے وچ جیہڑا رنگ دھنگان دا ہے اوہدا ظاہرا کوئی کارن تے دِسدا نہیں- ہیر نوں مِلن دی تانگھ تے رانجھے نوں اتھاں لے کے آئی اے وت ایہہ پلنگ لتاڑن دا متا کیوں- متے ''پلنگ لتاڑیئے'' وچ کجھ اوہا گل ای نہ ہووے جیہڑی ''بیٹھا مار ٹھانا'' وچ ویکھ آئے آں- اُتھاں وی دھنگان رنگ دا کوئی ظاہرا کارن نہ آہا- مُلاں رانجھے دی گھنی آدر کیتی آہی- پر ظاہرا کارن دا نہ ہوون ای سانوں سُجھیندا اے جو اصل کارن متاں لکھت دی گُجھ بنتر وچ ہے، اوس گُوڑھتی وچ جیہڑی لوک ریت نے قصے نوں دتی اے- ''پلنگ لتاڑیئے'' تے ''بیٹھا مار ٹھانا'' وچ جیہڑا ظاہرا دھنگان اے اوہ اُچیڑ دا اے اوس گُجھے دھنگان نوں جیہڑا مَل ویہار تے نر چودھر دے پہرے وچ اے- تیج لتاڑدا اے مل بھوتریا نر- مسیتے ٹھانا ماری تے بیٹھا اے راٹھ راج- رانجھے دا پینترا

تے نقل ہے ایہناں پینتڑیاں دی- نقل ایس گجھ دھنگان نوں ظاہر وی کریندی اے تے ایہدا تروڑ وی کریندی اے-

نقل دا ہتھ رانجھے دی پوری تدبیر پچھے ہے:

رانجھے فکر کر کے تدبیر کیتی کیویں ہیر دا پلنگھ لتاڑیئے جی
ہیر ملے تاں شکر بجا لیایئے ہاوے نال رقیباں نوں ساڑیئے جی

جیویں پلنگھ لتاڑن دا کوئی ظاہرا کارن نہیں ایویں رقیب وی ساہمنے کوئی نہیں- رقیب شریک اے- ایہہ اوتھے ای ہوندا اے جتھے عشق عشق نہ ہووے شریکا ہووے، مل دا اک روپ، شریکاں لئی وکھالا وی تے ساڑا وی- ''رقیب'' فارسی شاعری دی رمزالی وچوں اُتریا اے سو ایس پاروں وی حاکم رہریت دا نشان اے ایتھے- رانجھے دی ''تدبیر''، رقیب ساڑن تے پلنگ لتاڑن، حاکم رہریت دی نقل اے، نقل راہیں اوہدا اُچالا تے تروڑ- سمجھو نقل ڈھو اے لوک ریت ولوں حاکم رہریت دیاں مُلیاں جائیں چھڈاون دا- تگڑے ماڑیاں دیاں سیجاں لتاڑدے آئے نیں- سیج جنی دے سریر دی اوہدی ویہارو ہستی دی رمز بنی- سیج لتاڑن تگڑیاں دے دھاوے دا مُول آہا سو اوہناں دی جت دا نشان وی بنیا- ایتھے ماڑے (رانجھا تے قصے دے سنیئر) تگڑیاں دی سیج لتاڑوے نہیں- تگڑیاں دی کرتوت دی نقل بنا کے سیج دا رمز رُوپ اُتھلدے نیں- ہیر دا آپنی سیج اُتے سُتے نمانے نوں ویکھن ایس نقل دا سرن اے- جیویں جیویں ایہہ نقل سردی اے ہیر لئی سیج سیج نہیں رہندی تے اوہدے اندروں راٹھا چاری دی رہند وی مُک ویندی اے-

وارث شاہی نقل دا سرن ویکھو:

رانجھے اُٹھ کے آکھیا واہ سجن ہیر ہس کے تے مہربان ہوئی

ہسن ہساون نقل دا کم اے- ایتھے ہیر ہس کے نقل دی سینتر نوں قبولدی اے

تے اوہدے کم وچ رلدی اے جیویں بال اندروں رَس ویندے نیں اچن چیت ای من مرضی دی کھیڈ نال- وارث شاہی نقل پچھلیریاں دیاں ایریاں دا ودھان کر کے پُگدی اے- ودھان ویہی دو پھیڑاں نوں ٹھوک کے آہمو ساہمنے کریندا اے تے نال ای دوپھیڑیں جُلیاں لئی آپنیاں پینتڑیاں دا پورا برمیچ کے پینتڑیاں توں باہر اُلرن دا ڈھو بنا دیندا اے- ایہہ باہر اُلر ای ہسن ہساون اے-

تخت ہزارے تے مسیت وانگ چناہہ دے پتن اُتے وی جو کجھ واپردا اے لوک حاضری وچ واپردا اے، لوک حاضری پاروں- ایتھے ماڑے رانجھے دی ویہار دے اِک ہور آہری نال ٹکر ویکھدے نیں، ویکھدے ای نہیں آپ رانجھے ولوں ایس ٹکر وچ نتردے نیں- اوہ رانجھے نوں رَلدے نیں تاں ای لڈن دا چالا چوڑ ہوندا اے-

رانجھا منتاں کر کے تھک رہیا انت ہو کندھی پرہاں جاء بیٹھا
چھڈ اگ بیگانڑی ہو گوشے پریم ڈھانڈڑی وکھ جگاء بیٹھا
گاوے سد فراق دے نال رووے اُتے ونجھلی شبد وجاء بیٹھا
جو کوء آدمی تریمتاں مرد ہیسن پتن چھڈ سبھ اوس تھے جاء بیٹھا
رناں لُڈن جھبیل دیاں بھرن مُٹھیں پیر دوہاں دی ہک ٹکاء بیٹھا
غصہ کھاءِ کے لئے جھبیل جھلیاں اُتے دوہاں نوں ہاک بُلاءِ بیٹھا
وارث شاہ ایس موہیاں مرد رناں ناہیں جاندے کون بلا بیٹھا

ایہہ ہین ڈھانی جُڑی اے مُڑ ونجھلی راہیں- ونجھلی دا سد لوک نوں میلدا اے ویہار لے آہر دی ٹکر تے- ونجھلی دے بول ہین مناں وچوں ویہار دا رنگ کٹ کے کوئی ہور رنگ بھریندے نیں، کسے وِسری کھیڈ دا چیتا جگیندے نیں، رَل رَسن والی کھیڈ دا- ایہہ چیتا ونجاوندا اے ویہار دی دِتی، میں رُدھی، رس وانجھی سُرت نوں- رانجھے دی پُھوک ایہہ چیتا جگا سکدی اے کیونجو اوہ مَل ویہار دے رزقوں اُداس اے-

اوہ اَمل اے- بیگانڑی اگ والی رمز ویکھو- اگ تے جیون اے، نِگھ، سیک، جوڑنہار وساونہار- اگ نے چِڑکالاں توں مُڈھ وسّن دا ڈھو بنایا ہے بندے لئی- پر اسانجھی مَل تھی کے اگے بیگانڑی ہو گئی اے تے بندے نوں ساڑدی اے:

میں جانیا دُکھ مُجھ کوں دُکھ سبھائے جگ
اُچے چڑھ کے دیکھیا تاں گھر گھر ایہا اگ

رانجھے دا رِزق اُداس تھیون ایہو فرید دا اُچے چڑھ ویکھن اے- ایہو فریدی دُکھ سنجان اے جیہڑی وارث شاہ ہوراں آپنے ویلے مُڑ نویں کیتی آ ہی:

شکر گنج نے آن مکان کیتا دُکھ درد پنجاب دا دُور ہے جی

ایس رزق ویہاروں وَکھ تھی کے ای جڑ سکدی اے وساونی اگ، پریم ڈھانڈڑی، جیہدے لئی لفظ ''جگاء'' آیا اے- ایس جگاء وچ لوء وی اے تے جاگ وی، وکھ تھی کے ویہاروں تُرٹ کے جُڑن دی نویں سُرت- فراق دے سدمیل دا سدا دیندے نیں وچھوڑے دی پیڑ جگا کے- نال ای ونجھلی اُتے شبد وجاوندا اے رانجھا- شبد آپسی سنجان اے جیہڑی لفظ بندی اے-فقر بانی وی شبد اکھواندی اے-

اٹھارویں صدی دے پنجاب وچ ایہہ شبد ای ڈھو بنیا اے ہیئیاں دے مَل داناں موہرے جُڑ کھلوون دا- رانجھے دی ونجھلی آپنے ویلے دی ایس وار نوں رمز دی اے-

رانجھے دی پریم ڈھانڈڑی اُتے جڑے مارے تریمتیں وی ہن تے مرد وی پر تریمتاں اگوہیاں نیں- لڈن دیاں رناں لُڈن کنوں نابرتھی کھلھیاں نیں- لڈن آپنی دھروکھنی نال دونہہ رناں دا کھسم بنی بیٹھا اے تے ونجھلی اوہناں نوں لڈن کنوں چھٹکارے دا سدا اے- لڈن دی ساری ہینکڑ مُک گئی اے- دُوجیاں کولوں وڈھی گھندے نوں آپنے مال دی پے گئی اے- اوہدے بھانے رانجھے ساری کھکھیڑ اوہدیاں رناں کھسکاون واسطے ای کر دکھائی اے- اوہ جھبیل وستی نوں واہرلئی سدیندا اے جات

دا ہرکھ جگا کے-

پنڈا باہوڑی جٹ لے جاگ رناں کیہا شغل ہے آن جگا بیٹھا

لڈن نوں مُلاں وانگ اوکڑ دے موہنہ آئے نوں رانجھے دا جٹ ہوون چیتے آوندا اے- یاں آکھو فقیر تے گتے وچوں جٹ کڈھ کھلہیاردے نیں دونویں لوڑ ویلے- مُلاں نوں جاپیا جو جٹ آکھ کے رانجھے نوں پلوسن والاون سوکھیرا اے تے لڈن نوں جاپیا اے جو رانجھے نوں جٹ آکھ کے جھبیلاں نوں کچھاون سوکھیرا اے- جٹ دوہناں لئی اِک ادھ گھڑت بندہ اے پر اوہ ہے ویہار دے اندر ای- سو دونویں جٹ آکھ کے رانجھے دی آپے ویہار باہر کیتی ہستی نوں مڑ ویہار اندر کر کیلن دا ترلا مریندے نیں نال ای دونویں آپنے آپ نوں تسلی جیہی وی دینا چاہوندے نیں یاں ویکھن والیاں نوں سمجھاونا چاہوندے نیں جو رانجھا جو پیا کریندا اے اوہ متے ایویں ای اے اصلی نہیں- مُلاں دے ''نامعقول'' وچ سیت ہے جانے رانجھا ایویں جھٹکی جیہی بکھیڑا ای پیا کریندا ہا میرے نال- اوہو گل لڈن دے ''شغل'' وچ اے- ہاں پر مُلاں نوں پوند رانجھا منصور جاپیا ہا تے لڈن نوں اخیر وچ مُلاں ''کون بلاء'' جاپیا ہے-

وارث شاہ ایس موہیاں مرد رناں نہیں جاندے کون بلا بیٹھا

گھنیاں سودھاں وچ ''جاندا'' آیا اے، شریف صابر ''جاندے'' چُنیا اے- ''جاندا'' رکھیئے تاں لڈن آپنے پاروں ای بولدا جاپدا اے بھئی بوہڑو پنڈا، میں نہیں جے جاندا ایہہ کون بلاء آن بیٹھا اے- جے ''جاندے'' رکھیئے تاں رانجھے نال رلن والے وی وچ آجاندے نیں، جانے ایہناں نوں موہ کھڑیا ہس، شودھے نہیں جاندے جو ایہہ کون اے اصل وچ- میں جاناں، ایہہ بلاء اے بہوں خطرناک ویہار دشمن- میں ایسے پاروں بیڑی وچ بٹھاواں ناہس- پر اک وادھا ''جاندا'' وچ وی ہے- لڈن ایہہ وی آکھدا جاپدا اے جو رانجھا مینوں اصلوں کجھ سمجھدا ای نہیں پیا- میرے زور تے ہستی

نوں مندا ای نہیں- میرے جیہی بلا نوں ''کون بلا'' کیتی بیٹھا جے- رناں لُڈن لئی نال نیں جیہڑا رانجھے کھول کھڑیا اے، اوہناں دی آپنی کوئی مرضی نہیں- لڈن نوں نہیں سمجھ جو ونجھلی نے اوہناں دی مرضی جگائی اے تے اوہ لڈن دی باندھ والا گساک چھڈ کھلوتیاں نیں، پریم ڈھانڈڑی دے نگھ وچ لین نیں، بیگانڑی اگ تج بیٹھیاں نیں- وسیب ردیا، چلیوں سکھنا، نمانا رانجھا اوہناں دی نویں نظر اے، سجر نین پران:

ساڈیاں اکھیاں دے وچ وانگ دھیری ڈیرا گھت بھوئیل نہ بجنا دو

ویکھو تھاواں والے رانجھے نوں اڑان دی جاء وی نہیں دیندے، اوہنوں ہزارے رہن نہیں مسیتے وڑن نہیں بیڑی وچ بہن نہیں، ایسے پاروں ماڑیاں نتھاویاں دیاں اکھیں وچ تھاں ہے اوہدے لئی- لُڈن تے اجے آپ پورا مالک نہیں ماکی دیاں بروہاں پیا لنگھدا اے- پر رناں جس میل وچ ہوون اوہناں نوں اوس میل دیاں جتیاں دا ادھین بن کے رہنا پوندا اے، بیگانڑی اگ بالنی پوندی نیں تے آپ ایس اگ دا بالن وی بننا پوندا اے- رناں ہُن لڈن دی مرضیوں وی باہر نیں تے ویہار دی باندھوں وی- (اُنج لڈن دی مرضی وی تے ویہار دی باندھ نے ای ساجی اے-) اوہناں دوہری سکت گھدی اے بیگانڑی اگ چھڈ کے- ایسے پاروں ہُن اوہ موہریل نیں، آپ رانجھے نال انگ جوڑیندیاں نیں، آپ اوہنوں بیڑی چاڑھ کے کھسم دا جھگا چوڑ کریندیاں نیں تے راٹھ تیج نوں ناس کرن دا ڈھوبنیندیاں نیں- بیگانڑی اگوں باہر آئیاں نیں تے اندروں وی بیگانڑی اگ بُجھ گئی اے پریم ڈھانڈری جگ پئی اے- اوہناں کیتے بیڑی ہُن نہ لڈن دی اے نہ راٹھاں دی- بیڑی ہُن سانجھ سیوا اے، ویلے دے ویہن وگدی سانجھی ہوند-

چاڑھ موڈھیاں تے تینوں اسیں ٹھلھاں کوئی جان توں ڈھل نہ بجنا دو-

جتیاں وارث شاہ وچ ایہہ پہلیاں نہیں، اگے رانجھے دیاں بھابیاں دی آئیاں نیں

پر فرق ایہناں دا بھابیاں نالوں ایہہ ہے جو ایہہ جھبیلناں نیں تے اوہ چودھرانیاں- اوہناں دا ویہار نال سانگا اے سو پکیرا اے- وڈیری ملکھ نال لاگ اے سو کھل سکت چھوٹیری اے- ایہناں جھبیلناں دیاں وی پُرکھناں نیں پچھلیریاں قصیاں وچ- دمودر دا لڈن ہیر دے پلنگھ تے سون دی اڑی کریندے رانجھے نوں دو رناں دین دی گل کریندا اے- اوہ رناں تے ساہمنے کوئی نہیں آئیاں پر لڈن دی جھیور برادری دیاں دو ماواں دھیاں رانجھے نوں مسیتے ملیاں نیں تے اوہدے نال پرنیون تے اُتاولیاں تھی گئیاں نیں- چراغ اعوان (1709ء) وچ تے لُڈن ہے ای نہیں سگوں ہے ای مُہانی اوہدی تھاں:

پوہتا وںج دریا کنارے وسوں ڈھوس میانی
بیٹھی ندی کنارے تے ہک عورت زال سیانی
کیا ہے ذات صفات تیڈی ڈس راہ ثواب سنجانی
ہیر سیال دی میر بحر میں کسب ملاح مہانی
تاب کنوں بے تاب تھئی مہتاب کوں دیکھ رنجانی
صورت ڈیکھ الاون لگی عشق اسیر کہانی
رہساں پیش ہمیش تساڈے باندی مُل وکانی
جام آمیز شکر کھنڈ ڈیساں کھیر ڈیساں جاء پانی

رانجھے دی بے پرواہی پاروں ایہہ میر بحر کاوڑتج کے ہیر نوں وںج دسیندی اے:

اوکھا راہ نمک دا بھاری جھلیں نہیں جھلیندا
خدمت گار کوں کار مناسب گفتہ نہیں چھپیندا
بیڑی وچ چڑھ سُتا گھٹ تے کون جاپے ایہہ تھیندا
ڈردا مول نہ فوت ہوون توں سر باجھوں ایہہ جیندا

وارث شاہی جھمیلناں دمودر دیاں جھیورانیاں دا ودھانیں تے چراغ اعوان دی مہانی دا اُلٹاء- پر ایس ودھاء اُلٹاء تے اوہ نریاں عاشقاں ای تھیاں نیں-نقل وچ رلن پاروں اوہناں دے ہور وی کم نیں- یاں آکھو اوہناں دی عاشقی آپ نقل دا انگ تھیون پاروں آپنیاں ریتل حداں توں اُلار ے:

دونہاں باہاں توں پکڑ وُنجھیڑے نوں مُڑ آن بیڑی وچ چاڑھیا نیں
تقصیر معاف کر آدمے دی مُڑ آن بہشت وچ واڑیا نیں
گویا خواب دے وچ عزازیل ڈٹھا مینوں پھیر مڑ عرش تے چاڑھیا نیں
وارث شاہ نوں تُرت نہا کے تے بیوی ہیر دے پلنگھ تے چاڑھیا نیں

ویکھو جنی جیہڑی آدم دے بہشتوں نکلن دا کارن دسی گئی اے ہن اوہنوں مڑ بہشت پئی واڑدی اے-تقصیر آدم دی آہی آپ نوں دُوجے کنوں وکھ کر جانن، نج دُوج دی نکھیڑ کرن، ایس نکھیڑ نوں ستھر سمجھن، پکی تے اَن وٹویں ہوند دا مُول سمجھن ایہنوں- نج دُوج دی آپنے پرائے دی ایہہ سنجان ای بے وساہی دی جڑ اے- وجوگ، ڈپیار، بھٹ، کرودھ، دھنگان ایسے وچوں پُھٹدے نیں-تقصیر آدم دی ایہہ آہی جو اوس آپنی تے زال دی نکھیڑ نوں ہوند دا مُول جاتا، ہوند انگ نہیں ہوند مول، وکھالی نہیں تت- نج دُوج دی، آپنے پرائے دے ایس ستھر سنجان پاروں جنا جنی نوں پرایا کر کے ملن مارن جوگ بنا گھندا اے تے مل تانگھ نوں پیار آکھدا اے-

نکھیڑ دی سنجان آپنے پرائے دی سنجان تدوں ای بنی جدوں کرت سانجھی نہ رہی- کرت پھل سانجھ بھنڈار دی دین نہ رہیا- وَرجے بوٹے دا پھل تروڑ کھاون ایسے دی رمز اے متے، وکھرے کیتے دا وکھرا کھاون اے سانجھے کیتے نوں وکھرا کر کھاون- ورجیا بوٹا دیسی ریت وچ کنک ہے، کنک جیہڑی جنی نے ای اُگائی اُپائی جیہڑی اوہدی سکت ہے، اوہدی ہوند، جنے دی واہی بیٹھ آکے جُنے دا زور بن گئی، اوہدی حاکمی، جنی

تے وی ہور کرنہاراں تے وی- ایہو نر نار دے وکھرپ دا وارا اے، نر دی نار اُتے چودھر دا وارا، وجوگ وارا- ایہہ وارا کوئی اکو ویلے تاں نہیں آن لتھا- ایہدیاں جڑاں ہستی دی وار وچ، وار دی سار وچ، خبرے کتنیاں پرانیاں ٹریاں آئیاں نیں- ایسے پاروں شیطان دی بُھل بندے دی بُھل کنوں پرانی اے- بندے دی ہستی دے سارن نال جُڑی ہوئی اے شیطان دی بُھل والی رمز- پر شیطان جیہڑا انت دا بھلاونہار ہے آپ مُڈھلا بھلنہار ہے- بُھل شیطان دی وی اوہو آہی اوہ وکھالی نوں تت سمجھیا، نکھیڑ سنجانیوس پر رَلا نہ گولیا، نکھیڑ تے رَلے نوں اِکو ٹورے دے انگ، اِکو ویہن دے رنگ نہ سمجھ سکیا- شیطان لئی آپ سنجان آپنے پرائے دی سنجان بن گئی- قُدرت دی اکائی دا انگ نہ جاتوس آپ نوں، وکھری بنتر جاتوس، وکھرے بل تے وکھری مَل والی ہوند- سو اوہ ایسے امٹ وکھریویں دا نشان بنیا ٹُری آیا اے-

ایتھے آدم دی تقصیر وی معاف پئی تھیندی اے تے شیطان وی آپنی بُھل بخشا کے آپنے رمز رُوپ نوں تجن تے آ گیا اے، جانے ہستی دی سجری وڈ پئی تھیندی اے-

ونجھلی ایہو شبد سنایا اے- تھاواں مَل نہیں رہیاں، کُھل بن گئیاں نیں- اکھیاں جیہڑیاں نکھیڑ دی سنجان کریندیاں آئیاں نیں آپ جُڑت دا اکائی دا گھر بن گئیاں نیں:

ساڈیاں اکھیاں دے وچ وانگ دھیری ڈیرہ گھت بہو ہل نہ سجنا وو

بیڑی وچ وڑدیاں سار ای رانجھا پُچھدا اے:

یارو پلنگھ کیہا سی سیج ایتھے

پُرانی نکھیڑ سنجان بیڑی نوں راٹھاں دی مَل ای سمجھدی اے سو:

لوکاں آکھیا ہیر جٹیٹڑی دا

بادشاہ سیالاں دے ترنجناں دی مہر چوچک خان دی بیٹڑی دا

شاہ پری پناہ نت لئے جس تھوں ایہہ تھاؤں اوس مُشک لپیٹڑی دا
اسیں سبھ جھبیل تے گھاٹ پتن سبھا حکم ہے اوس سلیٹڑی دا

پُرانی نکھیڑ سنجان نت ورتدے وناء نوں تے گول ای نہیں سکدی- اوہنوں تے ایہہ وی نہیں پیا دِسدا جو مہر چوچک خان دی مالکی وچ لڈن جھبیل دی پتی وی آ پئی ہوئی اے- وپاری تے وپاری نیں سیپی وی بھائی وال سپے بندے نیں راٹھاں دے، بھاویں ایہہ سارا وناء اجے راٹھا چاری دی چھتر چھاویں ایں اے:

اسیں سبھ جھبیل تے گھاٹ پتن سبھ حکم اے اوس سلیٹڑی دا

کُجھ ٹھیک وی ہے ایہہ بیان پر کُجھ مہین تریڑاں وی نیں ایس سواہری حکم وکھالی وِچ جیہناں نوں نہ گولن ای کم اے پرانی نکھیڑ سنجان دا- پر ونجھلی دی جوڑی سنگت دے جڑدیاں ای بیڑی دی پرانی قانونی پچھان بُھر کر گئی- بیڑی نکھیڑ دا نشان نہیں جُڑت دا وسیلہ بن گئی:

بیڑی نہیں ایہہ جنج دی بنی بیٹھک جو کوء آوندا سد بہاوندا اے
گڈاوڈ امیر فقیر بیٹھے کون پُچھدا کیہڑے تھاؤں دا اے

بیڑی نوں جنج دی بیٹھک آکھیا تے ہاسے بھانے گیا اے پر ایہہ جنج جُڑی وی ہاسے بھانے ای اے نقل دے پربندھ وچ- جنج رانجھے دی اے کہ کوئی نواں ویہار ویاہون چڑھی اے- نج پرائے دی نکھیڑ وی ہُن ایویں اے جیویں مُک گئی ہووے- مراتبے، تھاواں، پچھے سبھ وِسر گئے نیں- جو کوء آوندا اے رانجھا سد بہاوندا اے- جیہڑا آوندا اے پرانی درجے بندی والی، مَل بَل والی سنجان ونجاوندا اے- پر لڈن دی ویکھنی اوہنوں ایہو ویکھیندی اے جو ایہہ سارا کھیکھن سانجھ رَلے والا اصلوں میری مل کھوہن لئی اے:

لڈن نہ لنگھایا پار اسنوں اوس ویلڑے نوں پچھوتاوندا اے

یارو جھوٹھ نہ کرے خدا سچا رناں میریاں ایہہ کھسکاوندا اے
اِک سد دے نال ایہہ جِند لیندا پنچھی ڈیگدا مرگ پھہاوندا اے
ٹھگ سُنے تھانیسروں آوندے نیں ایہہ تاں ظاہرا ٹھگ چنہاوندا اے

ویکھو جیہڑا آہدا ہا ''اسیں رب کیہ جاندے'' اوہنوں ہُن خدا سچا چیتے آ گیا جے- پر اوہ وسارن وی لبھ پاروں ہا تے ایہہ چیتارن وی لبھ پاروں ای اے- سو

یارو جھوٹھ نہ کرے خدا سچا

وِچ دوہری ہساونی اے- ایہہ آکھنی ہے کاروباریاں دی جیہڑی لڈن کولوں ایس سہنسے وچ وی نہیں پئی چھُٹدی- ایس آکھنی دے معنے کیہے رولے وچ پئے جاپدے نیں- جے خدا سچا میری گل نوں جھوٹھی کر دیوے تے ہور گل اے نہیں تے پکی گل جے بھئی ''رناں میریاں ایہہ کھسکاوندا اے-'' کیہ لڈن نوں آس اے یاں اوہدی مرضی اے جو رب سچا ایس گل نوں جھوٹھ کر دیوے، یاں اوہ سمجھدا اے جو ایہہ گل اٹل اے تے ایویں رسم پاروں رب دا ناں وچ پیا لیاوندا اے ر ''جھوٹھ نہ کرے خدا سچا'' دی بنتر ہور پڑھتاں دی سُجھاوندی اے، رب سچا اے اوہ جھوٹھ نہیں کریندا اوس جو کیتا اے اوہ صاف پیا لبھدا اے جانے ''رناں میریاں ایہہ کھسکاوندا اے-'' یاں رب سچا میری گل نوں جھوٹھ نہ کرے سچ ای کرے- کیہ لڈن رناں دے کھسک جان تے ای راضی اے اچیتیں، کیہ لڈن اچیتیں شیطان وانگ آپنی بھُل پیا بخشواندا اے؟

ونجھلی دی پوہ نوں متدا اے لڈن پر ٹھگی سمجھ کے- جو کجھ اکھاں پئیاں ویکھیندیاں نیں کن پئے سُنیندے نیں دِل پیا دسیندا اے سبھ فریب جاپداسُ، ٹھگ دی جھکاونی- ٹھگاں بارے وی اوہدی سنجان تھانیسر نال جُڑی ہوئی اے جیویں سودیاں دی سنجاں جڑی ہوندی اے خاص تھاواں نال- ایہہ عجیب ٹھگ اے یارو جیہڑا ایڈا کسب دا پورا وی اے پر ہے وی اِتھوکا- آپنی چنہاوں دی ٹھگی نوں لڈن ٹھگی سمجھدا ای نہیں- اوہ پچھتاوندا

اے جو میں ایہنوں مُفت خورا فقیر نہ سمجھدا کسی ٹھگ ای سمجھدا تے ڈُپ کر کے پار لنگھا دیندا- پر میں ٹھگ تاں سمجھدا جے ایہدی دُکھ تھاعیسری ہوندی- ایہہ تے ظاہرا (صاف) چنہاوں دا اے- (ظاہرا، وچوں خبرے تھاعیسر دا ای ہووے-) بھائی بھابیاں تے مُلاں وی بھونچلے آ ہے رانجھے نال ورتن لکیاں پر اوہناں کول بھونچلی نوں سمیٹن کُن جوگے پینترے آہن- لڈن دے کچ گھرڑ میل نوں اجے بھونچلی لکاون دے جیہڑے پینترے اوہڑدے نیں اوہ وی بھونچلے ہوئے نیں- اُنج لکاء دا ہر پینترا ویکھاء دا پینترا وی تے ہوندا ای اے- بھانیاں تے ٹھیک بھونچلی ویلے، جدوں لوکاں رانجھے دا رُس ٹُرن آن دسیا ہا نیں، بھائی ہوون دے ریتل لچھن گنے تے ہج ویکھالیا آپنا- مُلاں آپنے کسی فرضاں دی گین کریندا اے مُڈھ لاء اخیر تائیں- اخیر اوویں نہیں کریندا جیویں پوند کریندا ہا پر کریندا ہے- پر لڈن نوں کسب گین والا آ سن ای نہیں پیا سُجھدا- یاں متے ایہہ ٹھگی دے کسب دی بھونچلی گین پچھلی ہینکڑ بھری ملاحی کسب دی گین دا ای دُوجا پاسا اے، اوس اُتلے دا تھلا- اخیرلی سطر وچ لڈن جیویں آپ وی آپنے آپ تے ہس کے ویکھنہاراں نال رل گیا ہووے، آپنے آپ توں باہر ہو کے-

آدم، بہشت، شیطان ورگیاں پراتن رمزاں دا پھیرا رہندا اے ہیر وارث وچ پر ایہہ نقل دیاں پھیراں وچوں ای اک پھیر ہوندا اے- روز دی عام واپری دا بیان ہووے وچ ایہہ پھیر آن پوندے نیں اچیتیں سہج سبھا ای، جیویں نقل وچ ہر اچرج گل سہج سبھا ای واپردی اے- کُجھ ایہہ پراتن رمزاں رنگدیاں نیں عام ورتن دی ویکھالی نوں تے کُجھ آپ رنگیجدیاں نیں اوس ویکھالی دے لبیڑ نال- بھاریاں گوریاں اُچ پرتیتیاں رمزاں نقلیے کھیڈدے نیں آپنی عام معافی دے اوہلے وچ ای- جھبیلناں دے رانجھے نوں بیڑی چاڑھن والی ویکھالی وِچ ایہناں رمزاں دی ورتوں وعظ دا رنگ چھیتے کریندی اے- سمجھو وعظ نال پئی کھیڈدی اے نقل- جیویں وعظ والے ہرو بھرو بہشت

شیطان نوں گل گل وچ نال رکھدے نیں (نہ رکھن تے جاپدا نیں وعظ دا رنگ نہیں پیا بجھدا-) اچن چیتی پہلوں رانجھا آدم بنیا اے تے مُڑ شیطان- مثال دیون ضروری ہوندا اے وعظ وچ تے اگوں مثال دیون، رمزنوں رمز دا پیچ چڑھاون تے وعظ والے دا کمال سمجھیا جاندا اے- ایتھے ایہہ کم ''گویا'' والی سینتر ساردی اے- ''گویا'' عالم بولنی دا پنترا اے- وارث شاہی نقل ایہنوں ورتدی اے علمائی نوں ہتھ گھتن لگیاں

گویا بہشت زمین تے آیا اے
گویا اقصا دے نال دی بھین دوئی

شاعر ایس پینترے راہیں آپنے کم دی وی تجگت بنیندا جاپدا اے، جانے اساں تے جی اصل وچ وعظ پئے کریندے جے لوکاں نوں- جیویں ہسدا ہووے آکھ کے تے اوہدے ہسدیاں ہسدیاں ای وعظ دا لڑ پھڑ کے رمزاں آپنا شغل جگا بہندیاں نیں-

رانجھا آدم کیویں بن گیا- اوہدی تفصیر تے ایہہ ہے جو ملکھ وال ویہار وچ رہندا آپنی ملکھ تج ٹریا اے تے ہُن بے ملکھا تھی کے سگوں ملکھ تجنا تھی کے ملکھواناں دیاں ملکھاں ورتن تے مجبور اے سو اوہناں نال کھیہن تے مجبور اے- رات رہنی پوے تاں پار لنگھنا پوے تاں- آدم دی تفصیر ایہہ آہی جو املکھ وسیب وچ ملکھ دا بُولا چا گڈیوس- ایہو ای ہا ہوڑیا پھل- آپنا کر کھاون ساجھے رزق نوں- ایسے نج کھاون نے اوہدے سریر نوں قدرت دی سانجھ وچوں کڈھ کے اوہدا اکلے دا ای کر دتا- اوہنوں سریر دے انگ آپنے جاپن لگ پئے- نکھڑے، وکھرے، اوپرے- قدرت وچوں ٹرٹی ایہہ اپنائیت اصل وچ اوپراند آہی، اپنائیت دے بھلاوے وچ اوپراند- ایہہ آپنا ہویا سریر دوجے نوں مل نہ ہا سکدا دوجے نوں مل ای سکدا ہا- آپنی اوپراندا دوجے نوں

دے اوہدی اوپراند آپ لینی، ایہو گُمیل آدم آپنے لیکھیں لِکھایا یا گُل ٹبروں وکھ ٹبراتھی کے- رانجھے دی تقصیر آدم دی تقصیر دا تروڑ اے- یا آکھو رانجھے دے رُوپ آدم آپنی تقصیر دا تروڑ بھالن نکلیا اے-

پر آدم دی تقصیروں اگے وی تقصیر آہی اِک- عزازیل فرشتے دی- عالماں دا عالم ہا عزازیل، فرشتیاں دا استاد- اوہدے علم نکھیڑ تے پوری کیتی ٹوری ناری خاکی دی، پر نکھیڑ کے مُڑ جوڑن جوگا نہ آہا اوہدا علم- ایہہ نہ سَجاتوس جو نکھیڑن جوڑن رل کے جانن بندے نیں، جانن وی تے تھیون وی- نہ ایہہ گولیوس جو ہر نکھیڑ دے پچھے وی رلا ہوندا اے تے اگے وی تے کُل نکھیڑاں مگر کُل اکائی اے- جے اِک نکھیڑ اگے پچھے کنوں اَڈّھی کے آپنے آپ نوں پُوری پکی سمجھے تاں اوہ دوجی نوں اصلوں اوپری کریسی تے دُوجی کنوں اصلوں اوپری ہو ویسی- تے دوویں اوپریاں اِک دوجی نوں مَل کے مُکا کے آپنا کرن دا ٹِل لاوسن- ایہو بُھل ہوئی عزازیل کنوں- مٹیوں بنے آدم کوں کُل سُروپ نہ جاتوس- سو آپ وی کُل کنوں وکھ تھی کھلوتا-

رانجھے دی تقصیر آدم دی تقصیر دا وی اُلٹ اے تے شیطان دی تقصیر دا وی- اوہ اجیہا اُلٹاء اے جیہڑا ایہناں دونہاں اُلٹاواں نوں اُلٹدا اے- رانجھے والے اُلٹاء نال آدم دا اُلٹاء سِدھا تھیندا اے تے آدم راہیں عزازیل دا- ہر اُلٹاء مگر اوہدی سدھ اوویں کھلوتی اے جیویں ہر سدھ مگر اُلٹاء- ایہہ ہر ہوون دا ہو سکن اے- پر ایہہ ہو سکن وارتوں کہانی تے کہانیوں سُچّن کہان دا پندھ وی اے، اٹھارویں صدی وچ وارث شاہ دے وسیب دی وارتوں رانجھے دی کہانی دا تے رانجھے وی کہانیوں آدم دی پرکہانی دا تے آدم دی پرکہانیوں عزازیل دی پرکہانی دا پندھ، عزازیل دی پرکہانی جیہڑی اِک سُچّن کہانی راہیں آپنا اُلٹاء منگدی اے- سُچّن سار اَچیت سار اے، کہانیاں دی وی تے واراں دی وی- ایس اچیت دا سچیت ول پندھ ای بندے دا پندھ اے- پر پہلوں

بندے دے سچیت دا ایس ول پندھ اے- شیطان دا اچیت، اوہدا سُپّن من، اوہدی ظاہر ہستی دا اُلٹ اے- ایہہ مَتے قدرت دا آپنا اچیت اے- بند دی بنتر آپ ایس الٹا والے بھیت دی رمز بن کھلوتی اے- کتھ پچھونہے گیڑ پچھانہہ ٹُردی اے ''مُڑ'' تے ''پھیر مڑ'' دیاں سینتاں راہیں- عزازیل دے خاب وچ دوہرا پھیر اے:

گویا خاب دے وچ عزازیل ڈٹھا مینوں پھیر مُڑ عرش تے چاڑھیا اے،

''مینوں پھیر'' جانے مینوں بھواں کے، میری کیتی نوں پرتا کے، مینوں پچھلے پیریں ٹور کے وکھرائی ہستی نوں ونجا کے پہلی ونجائی نوں نویاں کر کے عرش تے چاڑھیا نیں مُڑ- اچیت سچیت دا فرق ہونداں دی کہانی وی اے تے ناواں دی وی- ''شیطان'' نویں ہوند اے بندے دی سچیت وار نال جُڑی ہوئی- ''عزازیل'' پرانی ہوند اے یاں آکھو اچیت ہوند اے، اجے ہوونہار- رانجھے مُلّاں نوں شیطان آکھیا ہا:

دا ڑھی شیخ دی عمل شیطان والے

چنانہہ دی کندھی اُتے رانجھا آپ وار دے اچیت وچ بھوندا بُھلے آدموں انبھول آدم تھیندا اے تے انبھول آدموں عزازیل- پر پچھونہا بھوندا اگونہا آوندا اے-

جگت وار دے مُڈھ ھلے نکھیڑے دی ایس رمز وچ جُڑت دا بی وی ہے- ہر ہوند وچ اوہدا نت ہونہار اُلٹاء وچ رہندا اے، اوہدی وار دی نالو نال وگدی اچیت پرت- ہر ناں بے اوڑک ناواں دا وہین اے، وہین پچھونہا وی تے اگونہا وی، وہانے دا وی تے آونے دا وی، چیتے دا وی تے چِت دا وی- ہر ناں ہر ناں ہے-

جے آدم کہانی وچ رمز ہے بندے دے ملکھ وارے وڑن دی بہشتوں دُنیا تے آون دی، تاں شیطان کہانی اوس توں اگیرے واپری- پر شیطان کہانی آدم دی جنم کہانی وی اے، کیونجو آدم دے جمدیاں ای عزازیل فرشتیوں شیطان تھیا- شیطان کہانی راہیں مَتے بندے آپنی ملکھ بند ہوند دا پچھا گویڑیا ہووے، آپنی وار ورتی دی پڑوار

بنائی ہووے، آپنی ملکھ بندُت نوں قدرت دی کرنی کر کے پڑھیا پڑھایا ہووے- پر نال ای شیطان کہانی بندے دی ملکھ وان سُرت نوں قدرت دے ویہار دے اُلٹ وی دسدی اے- مِلکھ وارنی ہر کھلوتیاں راجاں نوں تے ایہہ بھیت پھولنا وارا ای نہ با کھاندا- ایہہ بھیت تے کُھلدا اے جس ویلے ملکھ وانی دیاں بدھیاں بنتراں تڑکدیاں نیں بندے دے گھول راہیں- اوس ویلے رمزاں آپنیاں پرتاں کھولدیاں نیں پراتن لکھتاں دے نویں سرناویں بَجھدے نیں، اوہناں دیاں مُکھیاں پیڑاں دے دھاگے کُھلدے نیں- ستارھویں صدی دے انتلے پاء جد واہی واناں سیپیاں دی نابری اُبھرن لگی تے مغل پر بندھ تڑکن لگا تاں بُلھے شاہ ہوراں دی کافی وچ رمزاں دی پُرانی ویتر نوں نویاں پُچھاں آن گھیریا:

ہابیل قابیل آدم دے جائے آدم کِس دا جایا
بُلھا اوہناں توں وی اگے آہا دادا گود کھڈایا
آدمی بن آیا ڈھولا آدمی بن آیا

ایتھے وی کتھ دا گیڑ پچھونہا گِردا اگونہا تھیندا اے- قصے وچ مثال وچوں مثال تے مثال دی مثال وچوں خاب کڈھ کے گل نوں پچھانہہ ٹوریا گیا اے تے کافی پُچھاں راہیں گل نوں پچھانہ بھوندی اے- جیویں اوتھے ''گویا'' وچ علمائی دی نقل آہی تیویں ایتھے منطق دے پینترے وچ علمائی دا سانگ اے- ایس پُچھل بھونی راہیں نقل ایہناں رمزاں نوں ریتل بنتر وچوں کڈھ لیندی اے تے رمزاں دی نویں کُھل ریتل پینتریاں نوں ٹوک بن ٹکردی اے-

ریتل بنتر وچ آدم دی تقصیر اصلوں حوا دی تقصیر اے- جنے دا کج اوہدا آپنا نہیں جنی دا اے- جَنی قُدرت دے نابر شیطان دا ہتھ ٹھوکا بن ویندی اے- ایس حساب جنی دا اُنج سکت اوہدی میل سکت قدرت دے پُٹھ نال اِکمِٹھ اے، اوہدی آڑی اے-

ملکھ وارے وڈے بندے دا ایہہ پینترا ظاہرا تے آپنی نویں کرنی سوچنی دی جُرم داری نوں آپنی نویں دبیل بنائی جنی سر مڑھن دا حیلہ اے- پر اچیتیں ایہو پینترا ملکھ بند کرنی سوچنی دے الثاء دی چابی وی جنی دے ہتھ پھڑاوندا اے- جے جنی راہیں ایہہ پُٹھ وارا چھڑیا آیا تاں ایہنوں سدھا وی اوہو ای کریسی- آپ جنے دی داہوں چھٹسی تے نال جنے نوں اوہدی جُرم داریوں اوہدے کچ گوڑوں چھٹکارسی- جے قدرت دے پُٹھ دی بھیتن جنی آہی تاں سِدھ دی بھیتن وی اوہو ای اے- کافی ریت وچ جنی دے آپ مہار کرنہار ہو ونجن وچ، اوہدی واج دے بندیائی دی واج بنن وچ ایہو رمز اے متاں-

جے تخت ہزارے والے بہشتوں رانجھے نوں بھابیاں کڈھوایا ہا تاں بیڑی والے بہشت وچ لُڈن دیاں رناں ای رانجھے نوں مُڑ واڑدیاں نیں- جے اگے ہزارے دیاں چودھرانیاں رانجھیاں دے چودھراء وچ آپنی دبیل پتی چھڈن نوں تیار نہ آہیاں تاں ہُن چنانہہ دیاں جھیوریاں لُڈن ملاح دے ادھ سیپ ادھ وپار وچ آپنی دبیل پتی نوں سہج سبھا ای چھڈ کھلوتیاں نیں- اوہ لُڈن دیاں رناں توں تُرت فرشتے بن گئیاں نیں نویں آدم نوں نویں بہشتے واڑن لئی، عزازیل دے نویں خاب دیاں سارنہاراں، قدرت دی نویں سیدھ دیاں نویاں بانہاں- تے اوہناں دی کرنی پاروں اگوں چنانہہ پار دی وڈ رانھنی ہیر وی سہج سبھا ای رانُھ ویہار نوں طلاق کھلوندی اے- اوہناں دی کرنی بوہا اے ہیر دی کرنی دا-

پر پُرانے آدم نوں اجے نہ نویں آدم دی سنجان اے نہ نویں حوا دی- لُڈن بھانے ایہہ جنیاں اجے اوہدیاں رناں ای نیں جیہڑیاں کماؤ مرد نوں چھڈ کے لتھیوڑ، لُفرے اَمرد دے لڑ لگ گئیاں نیں- رانٹھاں دی سیپی تے وپاریاں دی پتی دار نوں، چودھریاں دے ملاح تے ملاحاں دے چودھری نوں چھڈ کے ویہار ردے ''بھین پاڑ'' نال کھسک چلیاں نیں-نہیں پر- گُجھ تے سارسری اے لُڈن دے دھڑکدے تھوکدے من وچ-

ایتھا تے سبھی ہویوس جو کوئی نواں تران ہے ایس ردے کول:

پنڈا باہوڑی جٹ لیجاگ رناں کیہا شغل ہے آن جگا بیٹھا

وارث شاہ ایس موہیاں مرد رناں نہیں جاندا کون بلاء بیٹھا

میںوں نہیں پتہ ایہہ کون بلاء اے پر ہے ایہہ کوئی بلاء ای (بلاء ہے وی نار لفظ) کون بلاء والا محاورا کسے نوں وسیب باہرا آکھن لئی ورتیندا اے پر ایہدے وچ بلاء دی اڈھ اجرج سکت نوں منّن وی ہوندا اے- اٹھارویں صدی وچ چالو ویہار والیاں دا نُقریاں دے نابر زور نوں منّن ایسے رنگ دا اے- نابراں دیاں کی جاتاں وسار کے اوہناں دے راج نوں جٹ راج آکھ کے قبولدے نیں اوہ- پرانیاں دے نویں نوں منّن وچ ایہہ دو چتی تے رہندے ای اے جو ایہہ نویں ہونی اصل اے خبرے کے شُغل- وارث شاہی نقل تے آپ ایہہ بھلاوا پائی رکھدی اے جو اوہ خبرے اصل قصہ پئی کریندی اے یاں ”شغل جگا“ بیٹھی اے کوئی-

لڈن دی رزق غلامیوں، نر غلامیوں، چُھٹیاں جتیاں ہن اک نویں تران دیاں مُہریلاں نیں، نویں وار دیاں جائیاں، اوہدیاں جاونہار، نویں وار جوگی نویں ویکھنی دیاں ساجنہار، پراتن رمزاں نوں پچھونہے گیڑ بھواں کے نویاں کرن والیاں- ایہہ جتیاں وارکار شاعر نوں وی نواں کریندیاں نیں:

وارث شاہ نوں تُرت نہا کے تے بیوی ہیر دی سیج تے چاڑھیا نیں

اوہنوں رانجھے آدم عزازیل تھانیں لنگھا کے قُدرت سروپ بنا کے ویلے دا نواں رنگ کتھن لیائیاں نیں- نر نار دا ریتل روپ وی اُلٹا دِتو نیں- ریتل گاوناں وچ نر دی بیڑی چڑھدی اے نار- جدوں کُڑی نوں مائیوں کڈھ کے کھارے نہالدیاں نیں ماسیاں پھپھیاں تاں دوالے نچ گاوندیاں نیں:

رانجھن والی بیڑی میں آپے چڑھ گئی آں

پر وار دی ''عام خاص'' ہوئی بیڑی نے پرانے چنانہہ دیاں نت نویاں پانیاں اُتے تر کے نویں جون والے پار لگنا اے- ایہہ بیڑی ریتل ویاہ والا پُٹھا کر دھریا نر کھارا نہیں- ایہہ ماڑے میل دی نار کرنی نار ویکھنی دی بیڑی اے- ایتھے رانجھن آپ ہیر والی بیڑی پیا چڑھدا اے- نر نویں نار ہُونے پیا جمدا اے متے- بند دی اخیرلی سطر وچ رمزاں دے پچھونہے گیڑ رُکڑ کے اگونہا تھیون والا بھیت وی کُھلدا ہے- رانجھا آدم عزازیل دیاں رمزاں راہیں پچھونہا رُکودا ''ٹُرت نہا'' راہیں اگونہا تھی کے وارث شاہ نال اٹھارویں صدی دے وچالے آن لتھا اے- اُنج ویکھن نوں ایہہ سطر نقل دا عام رنگ اے جیویں نقلیئے آپ مکھوٹا سر کا کے ہسدے کھیڈ وچ پاتر ہو رلدے نیں- رمزاں نوں پچھونہے گیڑ گیڑ کے اگونہا کر ٹورن دسدا اے جو رمزاں بندے دی کرنی وچوں سردیاں نیں بندے دی کرنی رمزاں بدھی نہیں- رمزاں تاں ای بندے دیاں بھیال تھیندیاں نیں جے اوہدی کرنی راہیں نت نویاں ہو ونجن- نالے ایہہ وی ویکھالدا اے ایتھے کُھلدا رمزاں دے گیڑ دا بھیت جو بندہ آپنے چیتے نوں مُڑ اُسار سکدا اے تے نویں چیتے وچوں نواں چت وی سار سکدا اے، نویں نین پران وی، گر پیر وی- نالے ایہہ وی جو پراتن رمزاں جیویں بندے دی کرنی تے قدرت دی کرنی دا ٹکرا ویکھیندیاں نیں تیویں اوہ بندے تے قدرت دی اکائی وی ویکھا سکدیاں نیں- بندے تے قدرت دی نکھیڑ والاں ایہناں دوہنہ نکھڑیاں دے بھیڑ والا وارا ہُن مُکن ہاکا پیا تھیندا اے متاں-

پار لگی بیڑی وِچ رانجھے دی ونجھلی سن کے:

لوکاں پُچھیا وو میاں کون ہناٸیں اَن کِسے نے آن کھوالیا ای

لوکاں دا پُچھن آپنیاں والا ہے- ایہہ لُڈن تے ملاں دے پُچھن توں اصلوں اُلٹ اے- ایس ''اَن'' وچ کُجھ دبی ہوئی سنگدھ آدم والی کنک دی ہے، جانے آدم

والی رمز ہُن کتھ دے ہیٹھ ٹُر گئی اے- کیہ لوک ایس نویں آدم نال پیا رلدا اے، اوہنوں اپناوندا اے پیا یاں بہشت وڑن تے نکلن دی کہانی دے کجھ ہے رُوپ وی ہن اجے چنانہہ دے ایس پار مُڑ-

اگلے بند وچ لوکاں دی پُچھ دا جواب وی لوک ای دیندے نیں، بیڑی وچ رانجھے نال آئے لوک- ایہہ جواب لوکاں آپنی جانکاری ہر دِتا اے جو اوہناں ڈٹھا جاتا، پر ایہدے وچ وی اوہو اپنائت اے- ایس اپنائت سر ای اوہ رانجھے دی پُچھ ورتی وی انج گندے نیں جیویں آپیں ڈِٹھی ہووے ہانیں- ایتھے لوکاں دا ڈِٹھے توں اڈٹھا اُسارن وی اگوں پچھونہے پھرن دا اک رنگ اے- مولوں اوہناں اکھیں تے اتنا ای ڈٹھا اے:

اگے پلنگھ بیڑی وچ وِچھیا سی اُتے خوب وچھاونا راس کیتا
بیڑی وچ وجا کے ونجھلی نوں جا پلنگھ اُتے عام خاص کیتا

لوک پاروں رانجھے دا گئن گوچرا کم تے ایہو ای اے جو اوس خاصاں دی تھاں عام کر دِتی اے- عام خاص پرانی درجے بندی اے تُرک مُغل شاہی وارے دی- جیویں عام تے خاص دربار ہوندے آہے- سواریاں وچ تھاواں دی درجے بندی وسیب دی میل بندی دا ای ویکھالا اے- بیڑی وچ عام خاص اونویں ہے جیوں ہُن ریل وچ- لوک اِک پاسے تاں رانجھے دی کیتی دی بچاویں جیہی گین کریندے نیں پئے جانے ایس ونجھلی وجائی اے تے اوہدے اثر پاروں عام خاص دا فرق نہیں رہیا- پر نال ای اوہ دسنا ایہہ وی چاہوندے نیں ایس پارلیاں نوں جو ونجھلی دا وِیہار لے عام خاص نوں اُتھلن بندا ای ہا، کوئی اَیڈ اچرج نہیں ایہہ، جیویں ایس اچرج دے ورت جاون دی آس اوہناں دے چِت چیتے وچ نالو نال ای رہندی آئی ہووے- اوہ اچرج واپری دی خبر وی دینا چاہوندے نیں آپنے ورگیاں نوں ایس پار پر نال ای لُکاء بچاء دا

آہر وی کریندے نیں آکھنی دے چیچ راہیں- پر خبر دی رپورٹ بنا کے سائیاں کول پچاونی ای آہی پچاون والیاں:

وارث شاہ جا ہیر نوں خبر ہوئی تیری سیج دا جٹ نے ناس کیتا

لوک آکھنی وچ اک سینٹر تے لوک لئی ہے اِک مالکاں دیاں سونہیاں لئی- ''عام خاص کیتا'' تے ''جٹ نے ناس کیتا'' دو اُسارنیں اکو گل دے- دُوجے اُسار دا کم ایہو ہے کتھ وچ جو اوہ ہیر دی مالکی وان ہوند نوں ونگار کے بیڑی ول آنے تے اوہدے لئی عام ہوئے خاص نوں سنجان کے آپیں عام خاص دی ونڈ توں چھٹن دا ڈھو بناوے، خاص ملکھ دے عام تھیون نوں من کے آپنے منوں وی ملکھ وانی ونجاوے-

جیویں پوری ہیر وارث شاہ وچ ہے، جٹا لفظ دی ورتوں ایتھے وی اٹھارویں صدی دے ادھ وچالے دی وار دے بھلیو بھلی انگ رُوپدی اے- جٹ اڑھب پنڈورے تے نیں پر چڑھدے حاکم وی نیں- عام وی ہن پر خاص تھیون دے آہر وچ وی ہن- ہیر دا مراتبہ گنن لگیاں اوہنوں جٹیٹڑی وی آکھیا اے لوکاں-

یارو پلنگھ کیہا سُنی سیج ایتھے لوکاں آکھیا ہیر جٹیٹڑی دا
بادشاہ سیالاں دے ترنجناں دی مہر چوچکے خان دی بیٹڑی دا
شاہ پری پناہ نت لئے جس توں ایہہ تھاوں اوس مُشک لپیٹڑی دا
اسیں سبھ جھبیل تے گھاٹ پتن سبھا حکم ہے اوس سلیٹڑی دا

ایہہ پہل جھلکار ہے ہیر دی راٹھ ہستی دی- ایہہ جھلکار باتشاہی رہریت نال جُڑی ہوئی ہے سو ایہدے وچ خاب خیالی کجھ وی ہے- ایتھے جٹیٹڑی دا باتشاہ ہوون وار دا اِک انگ اے تے سیجاں ناس کرن والیاں دا جٹ ہوون دُوجا- مل وانی جٹاں دی پُنج وِچ ہے پر مل وانی نوں ناس کرن دا دھڑکا وی جٹا ولوں وی اے- سو جٹ لفظ دی تلکویں ترکویں ورتوں عام خاص دے نویں رُولے نوں کجھدی جاپدی اے- ایس

بند وچ لوکاں دا آکھیا کتھے مَندا اے تے ملاحاں دا آکھیا کتھوں ٹُردا اے ایہہ نکھیڑ اوتنی ای اوکھی اے جتنی ایہہ جو ملاح کتنے کُو لوکاں وچ نیں تے کتنے کُو مل واناں نال رلے رہے، کتھے عام نیں تے کتھوں خاص- لڈن دے اندروں وی ایہو نکھیڑ نقل دے ڈھائے چڑھی اے-

رانجھا چناںہوں پار ونجن لئی اتاولا تے ہا پر جد بیڑی چڑھ گیا تے اگوں اوہدا پار ونجن جیویں ہویا ہوایا ای اے- اوہدے بیڑی چڑھن تے خلقت دے اکٹھیاں تھیون وچ پار جیویں اُرار ای آ گیا ہووے، پار اُرار اِک تھی گیا ہووے- ہیر دی جوہ تاں پار ای اے تے ہیر وارث دے پڑھن سُنن والے ہیر رانجھے دے میل نوں پار واپری ای سمجھدے آئے نیں تے ٹھیک ای سمجھدے آئے نیں، پر کوئی بھیت ہے ایس پار ارار دے رولے وچ- پچھلیریاں ہیراں وچ ویکھ لیئے تاں متے گُجھ سُجھ لگے-

دمودر وچ وی ہے پار اُرار دا دولا- رانجھا جدوں چناںہہ دی اُرالی کندھی والی وستیوں نکل ٹُردا اے تاں:

وڈی منزل وڈے پینڈے ساتھ نہ کوئی چایا
جنگل روہ بلائیں بیلے قسمت نپ چلایا
آکھ دمودر بنی حقیقت سک سیالیں آیا

ایہہ سیالاں والی سک (جوہ) پارلی کندھی ہے کہ اُرار وی ہے- یاں ایہہ اکیتر ا خلاصہ ہے پار ونجن دا، ویروا اگے آونا ہے جیویں ڈھب اے دمودر ہوراں دا- اوہ کئیں واریں خلاصہ اکیترے کر کے دت ویروے نال کہانی سناوندے نیں- جے ایہہ اکیتر ا خلاصہ نہیں تاں سمجھیئے رانجھا تر کے یاں کسے حیلے وسیلے چناںہہ پار کر کے جھنگ والی کندھی تے اپڑ گیا اے- اوتھے ای اوہنوں پنج پیر ملے نیں تے اوتھے ای اوہ ہیر دی بیڑی وچ چڑھ سُتا اے- پر جے انج ہے تاں ہیر نے اوہنوں آپنی بیڑی وچ ستا ویکھ

کے دریا وچ چھال کیوں ماری تے سنے آتن دریا تر کے پار کیوں کیتا- کیہ ہیر اُرارلی کندھی تے آئی ہوئی اے پتنگھاں جُھوٹن تے اوتھوں اوس بیڑی وچ رانجھا سُتا تکیا اے- پر جے ایویں ہے تاں بیڑی جھنگ والی کندھی تے کیوں ٹُر گئی ہیر نوں چھڈ کے- چلو مجھیے ''سک سیالیں آیا'' اگیترا خلاصہ اے- رانجھا اُرارلی کندھی تے ای اے، اتھے ای پنجاں پیراں نوں ملیا اے تے اتھے ای اوہ ہیر دی بیڑی وچ چڑھ سُتا اے جیہڑی اُرارلی کندھی گھلی ہوئی اے ہیر نے کسے کم- ہیر آپنی لاہم توں چھال مار کے اُرار آئی اے- اتھے ای اوہدا رانجھے نال میل تھیا اے تے وت اوہ رانجھے نوں نال گھن کے پار گئی اے- کدن گئی اے ایہہ دمودر نہیں دسیا- جیویں وی ہے ایہہ پار اُرار والی گل سِدھی سرل نہیں کیتی دمودر ہوراں، کسے بھیت وچ ای رکھیو نیں- چراغ اعوان (1709ء) وی ایویں ای کیتا اے- احمد دی ہیر وچ جیہڑی 1690ء دے نیڑے لکھی دسیندی اے ہیر رانجھے دا ملاپ ارار ای تھیندا اے تے وت ہیر رانجھے نوں آپ پار گھن ویندی اے- ایہہ متے مُقبل دا قصہ ای اے حاضر قصیاں وچوں جتھے سدھا سرل پارلے کنڈھے اُتے ہیر رانجھے دا میل وکھایا گیا اے پہلی وار- کُجھ ہور گلاں وی مُقبل وچ نویاں نیں- دمودر تے چراغ قصہ ہیر ولوں چھوہ کے رانجھے ول آوندے نیں- مُقبل دا قصہ رانجھے والوں ٹُردا اے- دمودر تے چراغ رانجھے دے ہزاراچھڈن دا کارن بھراواں دا ساڑا دسدے نیں-مُقبل دے رانجھے نوں خاب وچ ہیر دے درشن ہوئے، جانے ہزاریوں اوس نکنا ای نکنا ہا بھرا بھاویں چنگا پئے ورتدے اوس نال- بھراواں دا ساڑا ایویں پیچ بن گیا-

نیناں ہیر دے خاب نے ذبح کیتا بھیت مُول نہ کسے نوں دسدا سی
دِنے رات معشوق دے ویکھنے نوں پیا مُقبلے وانگ ترسدا سی
مقبل دے رانجھے دے وڈے زویں تے اوہو آئی

پر بھرجائیاں اوہدے ونڈے ہل جوون تے تیار نیں- اوہنوں دلوں روکدیاں نیں گھر چھڈن توں- پر رانجھے نوں ہیر دا دھیان پیا چھکدا اے تے اوہ بھرجائیاں (تے بھراواں نوں وی) روندا چھڈ کے ٹُر ویندا اے- رانجھے دے ملوک ہوون دی گل دمودر وچ وی اے پر اوتھے اصل دباء رانجھے اُتے بھراواں دے ساڑے دا اے اوہناں دی ماڑی نیت دا- بھرا اوہدی ملکھ ای نہیں لٹو اوہدی جان وی لٹو نیں-

مُقبل دے قصے وچ رانجھے دے ہزارا چھڈن دا مُڈھلا کارن اوہدا خاب خیالی عشق اے- ایتھے عشق جیون وسن توں وکھی واہ ورتن توں باہرا ہوندا جاپدا اے، وسیبوں باہرا تھی کے کوئی کتابی جیہی بنتر بنن ول ٹُردا اے- عشق دا ایہہ رنگ کہانی دی سنگھنی وسیبی رُجھ نوں ڈھلا کر سکدا اے- ایہہ سوچ وی آوندی اے جو رانجھے دی عاشقی نوں مُلاں ہوراں دے تھاپڑے دے پچھے دی عشق دی ایسے کتابی بنتر دا ہتھ نہ ہووے-

چنانہہ دے پار اُرار دا جیہڑا بھیت دمودر رکھیا اوہنوں مکاون وچ وی تے ایسے بنتر دا ہتھ نہیں کتے؟

دمودر اوہ بھیت رکھیا کیوں- خبرے کیوں پر کُجھ ٹیوے اسیں لا ای سکنے آں- اِک تاں ایہہ جو دریا بے حد ہے تاں ہیر دی اے، رانجھا تے ماکی چھڈ کے حدوں باہرا ہو ٹُریا اے- دریا ہیر دی راٹھا چاری وچ اے، اوہدی بیڑی ہیٹھ- راٹھا چار ماکی دی بنائی میں ہیر دی حد اے تے ایسے حد نوں اُلنگھدی اے اوہ تُر کے- اوہدا نیں نوں تر کے پار کران آپنی راٹھ پینکڑ نوں راٹھ روہ نوں پار کرن اے، آپنی راٹھ ہستی دا اُلٹ ویکھن- پر ایہہ ہویا اچیت ای اے- آپنے ولوں تے اوہ آپنی راٹھ ہستی نوں سنبھالن لئی کُدی اے دریا وچ، خاص بیڑی وچ وڑے عام نوں سزا دیون لئی- کتے ایہہ اچیت سچیت دا پھیر ای تے نہیں رمزیا دمودر نے دریا دے آر پار دے پھیر وچ-

دریا ہے کیہ- جیون سوما، جیون ست، پانی دا ویہن، نت گڑدا گیڑ پانی دا، مرن جیون دا پندھ، ویلا، بندے دی وار، لوک دے تبرن سرن دا چیتا، لوک ریت، چیتے دا اچیت ویہن- پر اپروں ویکھن ورتن وچ دریا ماکی اے، ماکی دی حد اے، راٹھ ویہار دی بھوئیں ونڈ نوں باتشاہی دے ہالے نوں لگدا پانی اے- ایس اپروں ویکھے ورتے دریا دے آرپار دی سنجان تے ہدھی اے ہیر لئی- پر ہیر دے ہُن تائیں دے جیون تانے وچ اک اچیت سراجھویا لگا آیا ہے جنی دی قدیمی ہار نال، نر پردھان ماکی اگے ہار کے اوہدے اگے ویہرن نال- جنی دی ایہہ قدیمی ویہر ہیر دے آتن نوں کال دی چُپ کُوک سُناوندی اے، آتن والیاں نوں کال جوگنیاں بنا لڑاوندی اے، دریا دے اپروں ویکھے ورتے رُوپ نوں اُتھلدی اے، دریا دے روز گاہے آرپار نوں رولے وچ پا دیندی اے، لوک دی کرنی جرنی دیاں دبیےجیاں کہانیاں نوں جیوندیاں رُوپاں وچ حاضر کریندی اے- انمرد بے مَل نمانے رانجھے وچ ہیر جیون دا گھسا تت ست سنجاوندی اے، کال دی قدیمی ویہر دا نواں پھل- رانجھے دے دریا تے پُجن نال ایویں تھیا جیویں پارلی کندھی اُرار آگئی ہووے تے اُرارلی پار، جیویں دریا جیہڑا وار دا اچیت رُوپ ہا اُتھلیج کے پُچیت تھی گیا ہووے-

سو گویڑ تے ایہہ بندا اے جو چنانہہ دا ویہار وآرپار ہوروِیں اے تے ویہار تروڑ آرپار ہوروِیں- ایہو بھیت ہا متے دمودر دے چنانہہ دا جیہڑا ادھا احمد وچ گواچ گیا تے رہندا مُقبل وچ- تے ایسے بھیت نوں وارث شاہی نقل مُڑ بھالیا- مُقبل دیاں ایہناں بولاں وِچ:

رانجھے فکر کر کے تدبیر کیتی کیویں ہیر دا پلنگھ لتاڑیئے جی

ہیر ملے تاں شکر بجا لیائیے ہاوے نال رقیباں نوں ساڑیئے جی

جیہڑی ریتل مرداویں عاشقی بھے ماردی اے اوہدا لڑ سُکھالیاں دے خاب خیالی

عشق والی کتابی ریت نال بدھا ہویا اے- مُقبل دے قصے وچ رانجھا ٹُریا تے ایہو پوکھوں لے کے پرتھوڑے تِرپچھوں ای اوہ وارث شاہی نقل وچ وڑ کے ویلے دی وار وچ آن لتھا مڑ- ایہہ نہیں جو مقبل دا قصہ کوئی اچیچا ویتر یا تروڑ اے دمودر دا- لوک ریت وچ اُسرن تے ایسے وچ رہن وسن پاروں کہانی دے ویہی انگ، کہانی وچ ڈاڈھیاں ماڑیاں میلاں دے ٹکرا دے اَیرے ایڈے پکیرے تھی گئے ہن جو خاب والی کتابی عاشقی دے ریتل ولاوے نال وی ولے نہیں گئے، مقبل دے قصے وچوں آپنی سنجان کرا سکدے نیں، مقبل دے کیتے وچوں اک ٹکراویں پڑھت اُسارن دا ڈھو بنا سکدے نیں- ایسے پڑھتے ای سینت کیتی وارث شاہ دی نقل نوں- پر ایہہ وی دلیل آوندی اے جو وارث شاہی نقل نہ ہووے ہا تاں خبرے ایس پڑھت دی سینت اسیں ویکھ وی سکیے ہا کہ نہ-

مُقبل دی آپنی جیونی بارے سانوں اینا ای پتہ اے جتنا وارث شاہ دی جیونی بارے، سگوں اوس توں وی گھٹ ای- وارث شاہ ہوراں بارے تے وت وی لوک ریت دیاں جوڑیاں کُجھ جُڑتاں ہن اَجے- مقبل بارے تے جے کُجھ آہیاں وی تاں بُھل بُھلا گئیاں- مُقبل دے ویلے دا جیہڑا لیکھا سیانیاں کیتا اے اوس حساب تے اوہدی ہیر وارث شاہ دی ہیر (1767ء) کنوں تھوڑا چر پہلوں ای لکھی گئی ہوسی- خبرے ویہہ پنجی ورھے پہلوں کے کُجھ گھٹ ودھ- لوک ویہر دا جیہڑا رُوپ 1767ء تائیں نتریا اوہ ویہہ پنجی ورھے پہلوں اُبھرن ہار ہویا پیا ہا- خبرے مقبل ہوراں نوں کیہ مجبوری آہی ہیر دی کہانی دی ویہار اتھلو ریت وچ اک پلوسویں جیہی پرت واڑ وچھاون دی- ایہہ پلوسویں پرت اوس ویلے نتر دی لوک ویہر نوں پلوسن دا اُپرالا وی سہی ہو سکدی اے پر قصے دیاں سناں وچ رچے ویہار تروڑ بھیتاں نوں اگھاڑدی وی اے ایہہ اوپری پلوسنی- ایس بھولی جیہی پلوسنی پاروں جیہڑی گت کتاری جیہی اگھڑدی اے اوہو ای وارث دا

گھن پرتا ہاسا بن گئی-

جے دریا اچیت وار اے بندے دی تاں متے آر پار اوہدا ہے ای کوئی نہیں- اصل گل ہے اوہدے نال رہن اوہدے وچ، اوہنوں آپنے نال آپنے وچ رکھن- دمودر دی ہیر دھرک تے مریندی اے آپنی مانگی دے دریا وچ، آپنے رتھوکے روہ وچ، پر پار اوہ ملدی اے مانگی تے رتھوء دے اُلٹ نوں- ایہہ پار اوہدا آپنا ای اے پر اوویں نہیں ہُن- جیہڑا آپنا ہا اوہ پرایا تھی گیا اے- راتھاں دی بُوہ ہُن بگانی اے- بگانی تے اگے وی آہی پراگے ہیر نوں اک اچیت رڑک ای آہی ایس گل دی- ہُن اوہ اچیت سچیت تھی گیا اے-

دمودر وچ اک پندھ رانجھے دا ہے چنانہہ تے پجھن دا تے دُوجا ہیر دا ہے چنانہہ وچ ٹھل کے اوہدا اصل پار بھالن دا- دُوجا نہیں سگوں پہلا- مُقبل دے قصے وچ رانجھے دے پار آون نوں اِک سدھا اکہرا سرل کم وکھال کے ہیر دے پندھ نوں اوہلے کر دِتا گیا- دمودر دے کہانی نوں جنی والے سریوں چھوہن وچ جیہڑا بھیت ہا اوہ وی اوہلے تھی گیا-

دریا دے آر پار دا رولا دمودر وچ انج اے جیویں خاباں وچ ہوندا اے- کیہ پنجاں پیراں والی وکھالی کوئی خاب اے- پنج پیر سپنے وچ ہیر کول جاوندے نیں- ایہہ چنانہہ ورتی ہیر دا سپنا اے کہ رانجھے دا کہ سُٹیراں دا، کیہ سنئیراں دے سپنے وچ ہیر رانجھے دے میل دے سپنے نیں- کیہ ہیر رانجھے دا میل خاب اے- خاب اِک تے اسیں آکھے آں اوہناں سدھراں نوں جیہناں دے پورے ہوون دا کوئی ڈھو نہ ہووے- پر اصل سپنے دیاں دیاں ظاہر چاہیاں گھٹ ای پوریاں کر وکھالدے نیں- اصل سُپنے بندے دے دبائے چت ونجائے چیتے ول وی سینتاں کریندے نیں- دبایا چت جیہڑا نرا کلے جی دا نہیں پوری بندیائی دا اے- بندے جون دا ای نہیں گل جیاجُون دا اے جگ

واسے دی پوری وار دا دیا چت، وساریا چیتا، ہستی دا پتال- ایہناں سپن سینتاں دی رمز جاگو میٹی وچ ای مُڑ گواچ جاندی اے- کتھ وچ ایس پتال دی بھال دا ڈھو بندا اے پر سواہرا نہیں- کتھ وی سپنے وانگ اک بُجھارت اے، نت حاضر وڈ سُپن بجھارت-

دمودر وانگ وارث شاہ ہوریں وی چنانہہ اُتے اِک خاب وکھالدے نیں پر نقل وچ بندے دی خاب دی عزازیل دی خاب اے-

کیہی ہیر دی کرے تعریف شاعر

کُجھ چر پہلوں دی گل اے جو میلیاں وچ گالھاں دی کھیڈ بنائی جاندی آہی- ٹبھرواں دے ٹولے گاوناں وچ ٹبرواری باندھاں اُلگھدے تے بھنیندے آہے- تدوں اساڈی رہتل اُتے پرانی زمینداری کم ونڈ دا پہرہ اجے ممکن ہا کا نہ ہا ہویا- کم اجے بندے دی جات آہا- مالک تے کمی دی ونڈ اُتے جات دی مُہر ترکدی تے پئی آہی پر ایہدا اصلوں ٹرٹ ونجن اجے ڈراڈا جاپدا آ ہا- سو جاتاں بدھے لوک میلیاں وچ اک دوجے دی ٹبرواری باندھ نوں کھیڈ کھیڈ وچ بھن کے قدیمی کاوڑ دا بھار ہولا کریندے سن- سمجھو جاتاں اک دوجے اُتے دھاڑا مارن کھیڈ دیاں سن-

میلیاں دا مُول ہا رلن، واڈھی لئی رلن، وست وٹاندرے لئی رلن- کم دی درجے بندی دے ہوندیاں ماکی بے ماکی دی ونڈ ہوندیاں رلن تے تھی نہ ہا سکدا، ہاں گھڑی دو گھڑی رلن دی کھیڈ بنیج سکدی آہی- پر ایہہ کھیڈ وی اک دوجے دیاں ٹبرواری باندھاں نوں اُلگھن دی، جت ہار دی، لہائی چڑھائی دی کھیڈ ای بندی آہی- وجوگ نوں کرودھ تے کھار نوں گھڑی دی گھڑی بُھلاون دا ترلا اوڑک ایہناں نوں پکیاں ای کریندا ہا- گالھ کھیڈ بن کے کھیڈ توں گالھ بن جاندی آہی-

میلیاں دے گالھ گاون جنی اُلگھن دی بکھیڑ بنیندے سن- جنی دی نت دی ہار نوں اِک ہساونی بنا کے سو سو رنگیں ہو کیندے سن- وڈا ہاسا ایس گل توں پُھٹدا ہا بھئی جنی جیہڑی نِرا اِک پڑ اے جنے دی جِت دا آپنے کُجھ ہور ہوون دا گمان کرے-

اُلگھن دا ہوکا جنی دے کجھ ہور ہوون دے گمان نال کھیہہ کے جنیاں نوں ہساوندا ہا تے ایہہ ہاسا اوہناں نوں کھلیاں ڈلھیاں کر کے جات باندھ دے بیٹھو بیٹھو اِک دوجے دے نیڑے کرن دا ڈھو بناوندا ہا-

گالھاں وچ جنے دا لنگ اُلگھنا دا رَچھ اے- اوہ ماردا اے (مارن: کٹُن، ہراون، بند کرن، فتح کرن)، لیندا اے (لین: مُل لین، دھگانے لین، مَلن، قبضہ کرن) جنی دا انگ مَلن والی فتح کرن والی تھاں اے یا مُل لین والی کھوہ لین والی وست اے- جنا آپنے رچھ پاروں نت مارو نت جتو اے جنی نت دی ہار دا نشان اے- آپی نہیں، آپ تے اوہ ہوئی ای نہ- کسے دوجے جنے دی ہار دا- میلیاں وچ ہار جت دی ایہہ رمز بولن گاون راہیں سِر جاندی اے پر لڑائیاں ویراں وچ ایہہ سریراں اُتے ورتائی جاندی اے-

وِواہ دا پورا اڈمبر ایس چرو کی رمز نوں ریت دی کھیڈ راہیں رضا مندی بناون دا اپرالا ہے جنج اک ٹابری دی دُوجی اُتے چڑھتل اے- وج گج کے ہتھیار بنھ کے، ڈھول مار کے- اگوں دوجی ٹابری والے جنج ڈکن دی کھیڈ کریندے نیں- جنیاں کوٹھیاں توں جنج والیاں نوں سٹھنیاں دیندیاں نیں- پر سٹھنیاں دین والیاں جنیاں تھی کے نہیں الیندیاں- اوہ آپنی ٹابری دے اُلگھن دا بھانگا کڈھیندیاں نیں جنج والاں دیاں باندھاں پُن کے "آیوں وے توں آیوں دے پرہاں کتھے چھڈ آیوں وے- بھیِن کتھے چھڈ آیوں وے"- سٹھنی ہاراں جنیاں ہو کے نہیں آپنی ٹابری دا مونہہ بن کے بولدیاں نیں- آپنے اُتے ہوئے دھرو دا آپنے مَل بنیجن دا بدلہ نہیں گھندیاں آپنی ٹابری دی مَل کُھسن دا بدلہ گھِن دی کھیڈ بنیندیاں نیں- اوہ آپنیاں مالکاں ولوں بولیندیاں نیں- جنج والے سٹھیاں نوں اک رسم اک کھیڈ ای سمجھدے نیں- سوانیاں دے مونہوں گالھ مندا اُنج وی ہاسوہینا جاپدا اے، کجھ سوادلا وی- کیونجو گالھ

مندے وچ جنی جنے دے کام کرم دی گین کر کے آپنی ہار ای ہوکیندی اے- تے بولن جوگی ہو ونجن دا جیہڑا ماڑا گمان اوہدا بندا اے اوہ بندیاں سار ای آپنے آپ ای بھنڈ تیج ویندا اے- سو جنج والے ستھنی کاری توں کاوڑ سجدے گھٹ نیں تے سواد باہلا لیندے نیں- ایہنوں ہرن والیاں ولوں جتن والیاں نوں رتجھاون دا اک اپرالا سمجھدے نیں تے ایہہ وی بھی جتنیاں ایہناں دیاں سوانیاں چیکیاں نیں اوتنا ساڈا بلہ پھل اے- ویاہ پرناہ اُدھالے دی، دھگانے دوجے دا مال ملن دی، دوجے دی باندھ بھن دی ریت قبولی شکل اے- ریت ناں اے وسیب دے ویہار دیاں لوڑاں نوں پرتیتن دا- کُڑی دا دیون گھن مال وٹاندرا اے- ریت ایہنوں پرتیتیا اے ایہدے پچھے لُکے پرانے دھگان دی کھیڈ بنا کے- پرانے دھگانے نوں چیتے وچ جگا کے کھیڈ دے منتر نال اوہدا اچیتا ڈنگ گھنڈا کیتا اے-

جنی جمدی ای پرایا ''دھن'' ہو ویندی اے- (دھن یا مال پشو پال وسیباں وچ پشو ہا، واہی وارے وچ دانے، وت سونا چاندی بنیا تے ہُن پیسہ اے-) جد تائیں ''دھن'' ماپیاں گھر اے اوہدے بجی ہوون دا اُتیجن دا ڈر اے- ویاہ کھڑن والے پرائے دھن نوں آپنا کر کے سائیاں دا دھڑکا مکاوندے نیں- داج اوہناں دی فیس اے- ویاہ پرناہ دی ریت ٹابریاں دیاں دھاڑیاں توں ٹردی اجوکی کچ پکی زر والی دے وارے وچ آن لتھی اے- ایس ریت اندر پُرانیاں ویہاراں دی رہند نویں ویہار دیاں لوڑاں دے ڈھائے چڑھ کے نویں بانے پئی وٹیندی اے-

بھوئیں وال ویہار وچ کُڑی نوں بھوئیں وچوں حصہ نہ ہا ڈھیندا- اوہ آپ دھن اے- اوہدی آپنی ہوند تے ہے کوئی نہیں- اوہ ورتیجنہار اے ورتنہار نہیں- سو حصہ کیہنوں ڈھیوے- ریت کُڑی نوں سمجھیندی اے اڑیئے حصہ تینڈا ہے پر اوہ پیکیں رہن دے- بھراواں نال تینڈا لاگ رہسی- نالے پیکیاں تینڈا سرپر جو ساہوریاں نوں دے

دِتا اے بھوئیں کیوں ہگانی کرن- بھوئیں بھراواں کول رہسی تے ''تیندی'' رہسی- سو بھوئیں وچ آپنا حصہ پیکیں چھڈ کے کُڑی آپنے آپے دا کجھ حصہ راکھواں کریندی اے لوڑ ویلے لئی- بھراواں دی اوٹ وہاجدی اے آپنا حصہ بند ھے پا کے- آپنے آپے دا کُجھ حصہ پیکیں چھڈ کے آپنی اہوند دے کُجھ حصے نوں ہوند بناون دا بھرم پلے بنھدی اے- کُڑی نوں ویاہ کھڑن والے کُجھ وٹک کُڑی دیاں پیکیاں نوں تاردے نیں تے کُجھ اوہدے ہتھ دھریندے نیں، اوہدا آپا ورتن لئی- کُڑی آپنے آپ نوں ایہناں وٹکاں دے تول تولیندی اے- آپنے دھن ہوون نوں آپنی انہوند نوں آپنا ہوون دھار لیندی اے- آپنے ادھ چیتنیوں مُبدے ہوند ہنگارے کولوں تریہندی اوہنوں ولاون دا واہ پئی لاوندی اے- سِر نوں مالک دا تے سِر اُتے بدھے گہنے نوں آپنا گِندی اے- گہنا متے نشانی اے پرانے دھاڑے دی- نکوں کنوں ہتھوں پیروں والوں گلوں بنھ کھڑن دا رَچھ- جدوں اک ٹابری دوجی اُتے دھاوا کریندی تے آپنی اُچ لئی لوڑیندیاں تریمتاں نوں بانھیاں بنا کے بنھ کھڑدی آہی- بانھیاں بنھ کھڑن والے دا مال تھی ویندیاں ہن اوہ اوہناں نوں آپ رکھے یاں اگانہہ ویچے- متے ساہورے پیکے بنھ کھڑن دے رَچھ ای سونے چاندی دے گھڑدا کے کُڑی نوں پواندے نیں- ٹومباں ای جنی دے بندھیج دی اوہدی انہوند دی موہرلی تے پرانی نشانی اے- سو اوہ ٹومباں نوں ای آپنا روپ روپ سمجھدی اے- آپنا مُل، آپنی وٹک، آپنی ہستی- گاوناں وچ ہُن وی جنی ایویں بولدی اے یاں بلائی جاندی اے:

مینوں سونے دیاں جھانجراں پوادے
جے توں میری ٹور ویکھنی

ٹور ہن ''میری'' ہستی دی لوڑ نہیں (اوہ تے ''توں'' ویکھ ای نہیں سکدا) ایہہ بانھی دے بندھیج دی ٹور اے، میری انہوند دی ٹور جیہڑی تیرے بندھیج دیاں رچھاں نوں آپنا

سروپ بنا کے ای تُری جا سکدی اے- ایس ٹور دا مُول میرا تُرن نہیں تیرا ویکھن اے-

جد میل سکت دھن تھئی پرائی تھئی تاں میل سکت نہ رہی- تاں اوہدا ناں ''کام'' پیا- کام دا تت مارن مَلن لین اے- پرایا کرن پرایا تھیون- میل انند کام دا باٹھا بن کے مارن مَل لین دا پرایا کرن پرایا تھیون دا انند بن گیا اے- جنی دا سریر کام دا پڑ اے- اوہدا ہر انگ ہر ڈھنگ کام دا موہرا اے- آپنے وکھالے راہیں کام دی موہ توہ جگا سکدا اے- جنی دا انگ اوہدا جاپدیاں اوہدا نہ ہوون پاروں اوہدی اہوند دا اوہدی لیرو لیر ہستی دا نشان اے- جنا ایس اہوند نوں مار کے مَل کے آپنے ملنہار مارنہار ہوون دا انند چکھدا اے آپنی میل سکت دا نہ ہوون چکھدا اے آپنی لیرو لیر ہستی دا موہنہ تکدا اے-

شاعری وچ جنی دا انگ لیکھا کرن دی، سراپا اُلیکن دی ریت چروکنی تُری آوندی اے- وارث شاہ دا ہیر سراپا ویکھو:

کیہی ہیر دی کرے تعریف شاعر متھے چمکدا حُسن مہتاب دا جی
خونی چونڈیاں رات جیوں چن دوالے سُرخ رنگ جیوں رنگ شہاب دا جی
نین نرگسی مست مموڑے دے گلھاں ٹہکیاں پُھل گلاب دا جی
بھواں وانگ کمان لہور دِسن کوئی حُسن نہ انت حساب دا جی
سُرمہ نیناں دی دھار وچ پھب رہیا چڑھیا ہند تے کٹک پنجاب دا جی
کُھلی ترنجناں وچ لٹکدی ہے ہاتھی مست جیوں پھرے نواب دا جی
چہرے سوہنے تے خال خط بندے خوش خط جیوں حرف کتاب دا جی
جیہڑے ویکھنے دے رنجھوان آہے وڈا واعدا تنہاں دے باب دا جی
چلو لیلۃ القدر دی کرو زیارت وارث شاہ ایہہ کم ثواب دا جی
ہوٹھ سرخ یاقوت جیوں لعل چمکن ٹھوڈی سیب ولائتی سار وچوں

نک الف حسینی دا پپلا سی زلف ناگ خزانے دی بار وچوں
دند چنبے دی لڑی کہ ہنس موتی دانے نکلے حُسن انار وچوں
لکھی چین کشمیر تصویر جٹی قد سرو بہشت گلزار وچوں
گردن کونج دی اُنگلیاں روانہہ پھلیاں ہتھ کولڑے برگ چنار وچوں
بانہاں ویلنے ویلیاں گُنھ مکھن چھاتی سنگ مرمر گنگ دھار وچوں
چھاتی ٹھاٹھ دی اُبھری پَٹ کھینوں سیو بلخ دے چُنے انبار وچوں
دُھنی بہشت دے حوض دا مُشک ڈبہ پیڈو مخملی خاص سرکار وچوں
کافور شناہ سرین بانکے ساق حُسن وستون پہاڑ وچوں
سُرخی ہوٹھاں دی لوڑھ دنداسڑے دا خوجے کھتری قتل بزار وچوں
شاہ پری دی بھین پنج پھول رانی گُجھی رہے نہ ہیر بزار وچوں

ایس سراپے وچ چتراں دی ون سونی بھرمار اے جیہڑی اُتلے واہ ویکھیاں پڑھنہاراں نوں کلاوے لے کے ہُلارے چاڑھ دیندی اے۔ خاص کر اوہناں پڑھنہاراں نوں جیہناں دی شعر سمجھ فارسی اُردو دی ریتل کھاہد اُتے پلی اے۔ سطر سطر وچ اَت باریک تے پرتدار پر اَت چھوہلی تے انجھک رمزکاری وی اے جیہڑی ایہناں سکھیاں سکھاباں پھیڑاں نوں پھڑکاوندی اے۔ ایہہ پڑھن ہار اک رمز نوں دوجی نال جوڑ کے نہیں ویکھدے پوری ''ہیر'' وچ ایس سراپے دا کم جوڑ کے ویکھن تے دور دی گل اے۔ جیویں جٹی دیاں وکھو وکھ انگاں دے موہ چتر ایہناں نوں پھڑکاوندے نیں، جاپدا اے متاں ایہہ پوری کتاب پڑھدے وی نیں کہ نہیں کہ نرا وچوں وچوں ٹوٹے تاڑ کے پھڑکن دی کردے نیں تے مگروں ٹوٹیاں دی تھاویں ٹھکنے پا کے ذمہ واریوں بری ہو ویندے نیں۔

وارث شاہ ہوراں تے پہلی سطرے ای سینت کر چھڈی اے جو اوہ شاعری دے

ریتل پڑ وچ لبھ کے کسی شاعر دی سراپے کاری بکھیڑ کرؤ نیں:

کیہی ہیر دیج کرے تعریف شاعر

تعریف جان پچھان کراون وی اے تے سوبھا وی- اتھے جان پچھان ریتل سراپے راہیں پئی ہوندی اے- ''کیہی ہیر دی کرے تعریف شاعر'' اوہو پرانا چینترا اے کسی شاعراں والا- بھئی تعریف کیہ کرے شاعر، تعریف تے ہو ای نہیں سکدی پر کسی تے اوہو اے جیہڑا انہونی کر وکھاوے- ''شاعر'' انج آکھو نیں آپنے آپ نوں جیویں کوئی دوجا ہووے جیویں ایہہ کسی سراپے کار کوئی ہور اے- جیہدے متھے ریتل کم دے الوکار سانوں کول کھلو کے وکھاون لگے نیں- ایہہ وی شک جیہا پے ویندا اے متے سراپے کار ول سینت کر کے آپوں اوہدا سانگ بناون لگے نیں-

مہتاب، شہاب، نرگسی نین، گلھاں گلاب- درباری بولی دیاں ریتل چتراں دی اِک لڑی اے جیہڑی توڑ تیکر جاندی اے پر نال نال ویکھو ایس لڑی نوں آپنے نال گُندی اک ہور چتر لڑی وی اے جیہدے وچ سیاسی فوجی طاقت دی چڑھت اے- بھواں وانگ کمان، چڑھیا ہند تے کٹک پنجاب دا، ہاتھی مست جیوں پھرے نواب دا- دونہاں لڑیاں دی گُتائی وی مُڈھوں ای ہوون لگ پئی اے ''خونی چُونڈیاں'' توں- چتراں وچ مہنگ تے امیری دا ویکھالا اے، (وند چنبے دی لڑی کہ ہنس موتی، ہوٹھ سرخ یاقوت جیوں لعل چمکن، پٹ کھینوں، پیڈو مخملی خاص سرکار وچوں-) مہنگ تے امیری جیہڑی سانوں منصداراں تے زمینداراں دیاں حویلیاں وچوں لنگھا کے شاہی دربار پُجا دیندی اے- ایہہ شاہی دربار اوہ اے جیہدا حکم جیہدا تورا آپنے پسرویں ویکھا لے راہیں اِک پاسیوں اسماناں توں پروانگی گھن ویکھیندا اے (چلو لیلتہ القدر دی کرو زیارت، ذُھنی بہشت دے حوض دا مُشک قُبہ، خوش خط جیوں حرف کتاب دا، قد سرو بہشت گلزار وچوں) تے دوجے پاسے پرستاناں تے جادو نگریاں والے پہنجوں

باہرے وسیب وچ رس وس کے خلقت نوں بھرمیندا اے (شاہی پری دی بھین، پنج پھول رانی)۔

چتراں دی جوڑ بندی وچ جیہڑا چھولا تے انجھک ورتارا اے اوہ امیری نوں ویکھالا بناون دی لوڑ پاروں اے۔ ایہہ چھوہلا تے انجھک ورتارا ماکی دی رہتل دے باہرلے چمتکار دا ایہدی پچ تے ایہدی کاٹ دا نشان وی جاپدا اے۔

نک الف حسینی دا چپلا سی زلف ناگ خزانے دی بار وچوں

ایتھے نک تلوار اے تے زلف خزانے اُتے پہرہ دیندا ناگ اے۔ باہر میداناں وچ لشکاردی تلوار دے پچھے تہہ خانیاں وچ پشتاں دے دبے خزانے نیں جیہناں اُتے اصلی یاں نقلی ناگاں دا پہرہ اے۔ خزانے دے بوہے اگے ہوڑا (بار) ہوندا اے اوہدے اُتے نقلی ناگ وی گھڑ بہائے جاندے سن۔ خلقت دی سوچ خزانیاں توں پریرے رکھن کیتے کلا دی ریت راہیں خواب خیال دیاں جادو نگریاں دے ناگ جگائے جاندے سن۔

جیہڑی ہیر دا ایہہ سراپا اے اوہ بار دیاں سردار جٹاں دی دھی اے۔ ایہہ ویلا اوہ اے جد پنجاب دی مالک جٹالی نکیاں سرداریاں دے آپسی بھیڑ وچوں لنگھدی باتشاہی دے پڑ وچوں پیر دھرو اے۔ ایہہ جٹالی ہروں بھروں دلی، آگرے تے لہور دے مغل دربار اگے نیوندی تے نکے تاردی آئی اے آپس دی کھیہہ نبیڑن لئی وی تے باہرلیاں دھاڑاں نوں ٹھلن لئی وی۔ پر ہُن ویلا جٹالی دا اک نواں روپ پیا ساردا اے۔ مغل راج آپنے ویہار دے نت پسردے بھار ہیٹھ کھوچلا تھی کے ہُن دو مارو ویریاں اگے ہتھ پسارن تے آ گیا اے۔ چڑھدیوں چڑھدی انگریز وپار شاہی اگے تے لہندیوں چڑھدی ترک افغان دھاڑ شاہی اگے۔ پنجاب دی مالک جٹالی آپنی ماکی دی سانبھ واسطے دلی، اگرے دیاں درباراں وچ آپنی پتی آپنی موہر رکھن دا آہر کریندی آئی اے، کدائیں

باہرلی دھاڑ نوں کندھاڑے چاڑھ کے کدائیں باہرلی دھاڑ نوں ٹھل کے- پر ہُن مغل راج دی نینہہ بُھردی تاڑ کے اوہ آپنی سنبھال دا نواں راہ کڈھو اے- دلی آگرے وچ پتی رکھن دی تھاویں اوہ لہورے آپنا دربار لاؤ اے- سردار دی ڈھی دا سراپا جٹ سرداراں دیاں نویاں ریجھاں تے نویاں اُدماں اُدماداں دا سراپا وی اے- ویکھو چتراں دے نویکلے جوڑ جپ راہیں مالک جٹالی رہت ریتل درباری رہت دیاں ہتھاں وچ ہتھ کیویں پاؤندی اے:

لکھی چین تصویر کشمیر جٹی قد سرو بہشت گلزار وچوں

شاہی چتر کاری دا ہُنر چینوں ٹُریا تے ایران اپڑیا تے ایرانوں ہندوستان- ایس پندھ دے پچھے ترک منگول چڑھتل دا ایران توران تے ہندوستان وچ پسارا اے- کشمیر ایران توران تے چین دا سُمیل اے ونج وپار دے پرانے راہ پاروں کشمیر دی باتشاہی وچ ایرانی تے چینی چتر کاری دی پرانی جُھٹ مُر نویں تھئی- اُنج وی کشمیر دی قدرتی دکھ اکبر جہانگیر شاہجہان دی چڑھتل بیٹھ آ کے ہندوستان دی باتشاہی دے نویں بہشت دی ویکھالی بن گئی آہی، شالا مار تے نشاط باغ دے سرواں والے بہشت دی ویکھالی- پنجبا دی سردار جٹی ایس بہشت دا نواں امیدوار نواں دعویدار اے- اوہ درباری چتر کاری دا نواں مضمون اے- ویکھو چین تصویر کشمیر سرو بہشت گلزار جیہاں لفظاں وچ کھلوتا لفظ جٹی اِک نویں دھونس نال ایہناں دے اوپراء نوں اپنیندا اے- ایہناں دی نازک خواب خیالی اُتے (جیہڑی اصل بھوں رنگ دھگان دا اُچھاڑ ای اے) آپنا نقش لکھیندا اے- جیہڑے ویلے وارث شاہ ہوریں ہیر پئے لکھدے نیں اوس ویلے پنجاب دے اُپر کشمیر دیاں لاگلیاں پہاڑی رجواڑیاں وچ درباری مُغل چتر کاری دے نویں سروپ وی پئے اُبھردے نیں تے ایہناں رجواڑیاں نال پنجاب دی اُبھردی جٹ سرداری دے ٹکرا دے ایرے وی پئے بندے نیں-

پر شاہی چتیریاں ساہمنے جٹی جیہڑے ہے نال کھلوتی اے اوہ اُبھریا اے سردار جٹاں دے آپنے گھرو کے وسیلیاں اُتے آپنی پوری پکڑ دے یقین وچوں- شاہی چتر وِچوں جٹی پورے ہے نال بار ول پرتدی اے-

گردن کونج دی انگلیاں روانہہ پھلیاں

کونج لفظ اِک لہندے پردیسی پکھی نوں جُگاں توں آپنا کر کے بار دی لوک ریت وچ رلائی بیٹھا اے- ایس ویلے تے ایہہ کونج نری لمی لغدار دھون دی وکھالی ای ہے پر متاں ایہہ اِک نمی جیہی اگونہی سینتر ہیر دے آون والے دُکھ ول وی ہووے، دھگانے وچھڑن تے دیس وچ پردیسی تھی ونجن دے دُکھ دی- انگلاں دی نازکی وی گھروکی اے روانہہ پھلیاں دی، پر ایہہ ''برگ چنار'' نال لڑ جوڑ کے مُڑ چین کشمیر والی باتشاہی تصویر وچ جا ٹکی اے-

بانہاں ویلنے ویلیاں گُنھ مکھن چھاتی سنگ مرمر گنگ دھار وِچوں

بار دی پشو پال راٹھا چاری مکھن نوں ویلنے وچ وی ویل سکدی اے- ویلنا آپ وی رمز اے قدرتی کچ نوں وست وچ وٹاون دی پر اتھے ایہہ راٹھا چاری دی نویں دِڑھتا تے من مرضی دا ویلنا ہے- جیہڑا زور تے سپن ایس من مرضی نے ویلیا اے اوہ جھب اِک ترکھے پینترے راہیں باتشاہی رہتل وچ سمویا گیا اے- مکھن دی پولی چٹیائی سنگ مرمر دی پیڈی چٹیائی تھی گئی اے- باروگے ویلدیاں دی کمائی سنگ مرمر بن کے شاہی محلاں وچ جا ٹکی اے- تے مکھن گُنھیاں ویلنے ویلیاں چاکاں دے پورھے دیاں پالیاں بانہواں دا جنکا سپن سنگ مرمر چھاتی دے حاکم حُسن دا انگ بن گیا اے- چاٹی دی رِڑکنی وچ تے ویلنے دی ویل وچ جیہڑی گھال جیہڑا انگھ جیہڑی رَل بولنی جیہڑا ٹورا ہے اوہ سنگ مرمر دے پردکھے چُپ جماء وچ بُجھ گیا اے- ''گنگ دھار وِچوں'' نوں دو رنگاں وچ پڑھ سکنے آں- اِک ایہہ جو سنگ مرمر تپ جُگا گنگ دھاریں پیا

اوڑک چھاتی دا سروپ دھار گیا اے- پانی دی نرم سختی سنگ مرمر دی سخت نرمی بن گئی اے- کاغذاں اُتے ہوئی شاہی چتر کاری توں اسیں شاہی محلاں تے راج مندراں دی بُت کاری تے اپڑ گئے آں- بُت گھاڑے دی گھاڑ انج اے جیویں قدرت دی گھاڑ- دوجی پڑھت ''گنگ دھار وچوں'' دی ایہہ ہو سکدی اے جو چھاتی دی اُپرلی چھوہ سنگ مرمر والی ہے پر ''وچوں'' ایہدے اندر گنگ دھار والی نت ویہندی اُپج سکت ہے- حکم والا ایہو گمان ورتاوندا اے جو میری ظاہرا سخت چھوہ اصلوں نرم اے میرے پکے گھڑے گھڑاتے پتھر سروپ دے پچھے پانی دی نرم اُپجاو مہر ہے- حکم والا وکھاوندا اے جو میرا ظاہرا حسن میرے اصل حسن دا ظاہر ای اے- پر اصل گنگ دھار اصل اُپج سکت تے مخلوق دی گھال اے جیہنوں حکم دیون دا دیوتیاں والی مہر دے مکھوٹے پچھوں ورتدا ورتاوندا اے، جیہدے راہیں اوہ آپنا پُوجن جوگ مکھوٹا گھڑاوندا اے- جٹی دی چھاتی دا گنگ دھار اوہدی اُپج سکت اوہدا مہر سوما اوہدے میل دی سیاست دے سنگ مرمر دی باندھ وچ اے-

سراپے وچ بار دیاں ڈکھاں جٹکی رہتل دیاں نسنگ ویکھالیاں دڑتا بھریاں درباری رہتل نال رل کھیڈدیاں جاپدیاں نیں- جیویں وارث شاہ دے نقلے کسبی شاعر نوں گمان اے جو اوہ لوک بولی وچ کسبی پینترے بازی کر کے درباری شعر ریت نوں آپنے گوڈے ہیٹھ پیا کریندا اے ایویں ای مالک جٹالی نوں بھرم اے باتشاہی ورتارے نوں آپنے گوڈے ہیٹھ کرن دا- ایس بھرم دے پچھے اصل وچ درباری رہتل دی موہ اے جیہڑی اوڑک کسبی شاعراں تے راٹھاں دوہناں نوں درباری رہتل دی ریت اگے نواوندی اے- درباری رہتل دِلی دی ہووے کہ لہور دی اوہدے انتلے نشانے اِکو ای ہوندے نیں-

سراپے وچ ہیر دا انگ انگ وکھو وکھ اے- جے کوئی جوڑے تے اوہ ے حکم زور

تے مال سُکھال دا- ہیر دا سریر مالک جٹالی دے نوَیں ابھار دی سیاست دا پڑ بن گیا اے- سراپے وچ انگاں دی صفت اِنج اے جیویں نیلامی دا ہوکا ہووے- جاپدا اے انگ انگ دی بولی پئی پیندی اے- سراپے وچ ہیر کوئی جیوندا جی نہیں اوہ نشان اے آپنے پیکے میل دی چڑھدی چودھر دا- انگ لیکھے دی ''کثرت'' دے پچھے مالکی دی سیاست دی ''وحدت'' اے- سراپا دَسدا اے جو ہیر دی ہوند پیکے میل دی رہتل دا ویکھالا اے- مالک جٹالی وسیب وچ جنی دی ہوند اوہدی انہوند ای اے- اوہدا سریر وست چتراں دی نمائش اے، مال تے زور دی سیاست دیاں رمزاں دا اکھاڑا اے سراپے دی رنگا رنگی تے امیری وارث شاہی نقل دے رچھ نیں-

سراپے وچ کمیاں دا کم کاریگراں دی کاریگری گُڈیاں دا گُن سبھ حسن دی مالکی بن کے ظاہر تھیئے نیں پر اصل وچ ایہہ مالکی دے حسن نوں ظاہر کرن دے کم آئے نیں- ایہہ حسن ناں اے ہینکڑ تے دابے دا، بے زوریاں اُتے زر تے زور والیاں دی حاکمی دا- کم تے گُن دا بندے دی ہستی نالوں وچھوڑا وپار راہیں تھیندا اے- وپار بندے دی کیتی نوں وٹک جوگی کر کے اوہنوں وست بنا ٹوردا اے- سراپے وِچ ہیر دے انگ سِدھے کسباں گُناں نے نہیں ساجے سجائے، وپار راہیں ساجے سجے نیں- ''وچوں'' والی سینتر سودیاں دی پرکھ کرن دی مال دی چون کرن دی سینتر اے- ٹھوڈی بزا سیو نہیں- سیب ولائتی سار وچوں اے- پیڈ وخمل ای نہیں ایہہ مخمل خاص سرکار وچوں اے- چھاتی سیو بلخ دے چنے انبار وچوں اے- وپار ای بلخ دیاں سیواں نوں دوجیاں سیواں اُتے بھارو کریندا اے تے وپار ای کمان اُتے ''لہور'' دا ٹھپہ گھت کے اوہدا مُل ودھاوندا اے- پر اتھے وپاری دا سارا آہر مالک جٹالی دی شان تے جلال بناون واسطے ہے- وپاری آپ اجے بھارو نہیں تھیا- اجے سیاست تے حکم اوہدے ہتھ نہیں- وپاری دا وپار اجے بھوئیں وال حاکم میل نوں رِجھاون دا کم کریندا اے اوہنوں ڈراڈیاں دییاں

دیاں ونگیاں انوا کے سجیندا اے- سراپا دسدا اے جو وپار اگے جیہڑا کم دلی دی شاہی لئی کریندا ہا اوہا ہُن بار دی مالک جٹالی دا تخت لہور سوارن لئی کرؤ اے- وپار دے نکے ہن جٹ مسلاں دے پہرے بیٹھ پے آوندے نیں- بھاویں اجے احمد شاہ دیاں ہلیاں دا وار ای اے:

چڑھیا غضب دا کٹک قندھار وچوں

پر ایہناں ہلیاں وی وپار راہواں اُتوں دلی دا قبضہ پٹ کے اوڑک ولائتی سار دیاں سیواں دی کھپت لہور دے جٹکے دربار وچ کراونی اے-

اجے وپاری میل دی حاضری دا رنگ ویکھو:

سرخی ہوٹھاں دی لوڑھ دندا سڑے دا خوجے کھتری قتل بزار وچوں

خوجے کھتری جیہڑے دنداسہ ویچدے نیں جٹی دیاں وست بلیاں ہوٹھاں دی رت رنگی موہ دی وٹک وٹدے نیں- دوجیاں نوں ایہہ موہ وٹیچ کے آپوں ایس توں باہر رہن دا ٹل لاوندے نیں ایس پاروں وی جو وٹیچن ولوں دھیان نہ تھڑے متاں گاہکیاں سانوں موہ کے ساتھوں سودا سولا کروا کھڑن تے ایس پاروں وی جو گاہکیاں دیاں گھر والیاں اگے ساڈے کھرے وپاری ہوون دی ساکھ بنی رہوے- پر ایتھے جٹی دیاں ہوٹھاں دی موہ نے بھرے بزار خوجیاں کھتریاں نوں تھاں ماریا اے- لفظ ''قتل'' راہیں خوجیاں کھتریاں جیہی رُکھی تے کنجوڑی جات وی رسیلی درباری شاعری دی مار وچ آ گئی اے- ٹچکر ایہہ وی ہو سکدی اے جو خوجیاں کھتریاں سوچیا پئی ایتنا دنداسہ ساڈا وکیا تے کوئی نہیں مُڑ ایہہ لوڑھ کتھوں- ضرور ساڈا مال لیچ گیا اے- سو ایس سوڑ نال خوجے کھتری تھاں مر گئے نیں تے ہو سکدا اے اوہناں دا خون ای جٹی دی سرخی ہوٹھاں دی ہووے- ایہہ وی ہو سکدا اے جو آپنے دنداسے دی مشہوری لئی خوجے کھتری قتل ہوون دا سانگ بنائی پئے ہوون- خوجے کھتری جے درباری شاعری ہتھوں

قتل وی ہوئے تے آپنے حساب سر ای ہوئے۔

پر ویکھو درباری شاعری دی عاشقی والا پرانا پیچواں "قتل" دنداسڑے" جیہی سوکی وست نے اکو جھٹکے کھوچا کر چھڈیا اے۔ ٹھیٹھ دیسی لفظاں دا فارسی لفظاں نال، دھنی پیڈو دا ساق سرین نال، نسنگ گڈاوڈ ہوون وارث شاہی نقل دا رنگ اے۔ انجھک پنڈ ورے لفظ پڑدے دار کتابی لفظاں نوں موڈھا مار کے کھلدے جاپدے نیں (پر اسیں جیویں وار دے ایس سرے توں جٹاں دی دربار اُتے فتح نوں دربار دی جٹاں اُتے فتح بندی ویکھ سکنے آں اویں ای آوندی صدی وچ درباری لفظاں دے ودھدے بھار ہیٹھ آ کے جٹکی لفظاں نوں بولی وچوں کردا وی ویکھ سکنے آں۔) ایتھے نقل دے گھن ٹھکرے ست رنگے ہاسے دے اکو چھٹے نال خوجیاں کھتریاں دا ورتارا ای نہیں بھنڈیجا نال مال جٹاں دی چڑھتل وی بھنڈیجی اے۔ درباری شاعری دی ریت دی بھنڈیجی اے تے پوری ماکی رہتل وی۔ ایہہ ست رنگا ہاسا پچھلے پیریں پورے سراپے اُتے کھنڈ کے آپنا رنگ چاڑھدا جاپدا اے۔ ایہہ ہاسا ماکی رہتل دے چلھن وچ پھسدی مخلوق نوں ساودان ہوون دی ویہل دیندا اے۔

سراپا ہیر دی چڑھتل دا ای انگ اے جیویں فوجی حملے دے بیان وچ ہتھیاراں دا ویروا ہووے۔ سراپا چڑھتل دے وچ ای چھوہیا گیا۔ گہنیاں دی گین سراپے دی موہر اے۔ گہنے انگاں توں پہلے نیں یاں آکھو گہنے انگاں دا ای اک روپ نیں، گہنے انگ بن گئے نیں کہ انگ گہنے:

لے کے سٹھ سہیلیاں نال آئی ہیر متری رُوپ گمان دی جی
ہک موتیاں دے کنیں چھلکدے سن کوئی حور تے پری دی شان دی جی
کڑتی سوہی جو ہک دے نال پھبی ہوش رہی نہ زمین اسمان دی جی
جس دے نک بلاک جیوں قطب تارا جوبن بھنڑی قہر طوفان دی جی

آ بُندیاں والیئے ٹلیں مویئے اگے کئی گئی تنبو تاندی جی
وارث شاہ میاں جٹی لوڑھ لئی بھری کبر ہنکار تے مان دی جی

تے سراپے دے وچوں ای چڑھتل اگیرے چڑھدیندی اے:

سیاں نال لھدی مان متی جیویں ہرنیاں ترٹھیاں بار وچوں
اپرادھ تے اوندھ ولٹ مصری چمک نکلے میان دی دھار وچوں
پھرے چھنکدی چاؤ دے نال جٹی چڑھیا غضب دا کٹک قندھار وچوں
لنک باغ دی پری کہ اندرانی حور نکلی چند دی دھار وچوں
پُتلی پیکھنے دی نقش روم والے لدھا پری نے چند اجاڑ وچوں
ایویں سرکدی آوندی قہر لٹی جیوں کونج تر نکلے ڈار وچوں
متھے آن لگن جیہڑے بھور عاشق نکل جان تلوار دی دھار وچوں
عشق بولدا نڈھی دے تھاؤں تھائیں راگ نکل زیل دی تار وچوں
قتل باش جلاد اسوار خونی نکل دوڑیا اُڑد بازار وچوں
وارث شاہ جاں نیناں دا داؤ لگے کون مُڑے گا جوئے دی ہار وچوں

باتشاہی تران کوئی نرا سادی فوجی زوراوری دے ویکھالے تے نہیں سردا- زوراوری سوہن دا رُوپ دھاردی اے، جیہناں چجاں گناں نوں بندے کمایا صدیاں دی گھال نال اوہناں نوں آپنی سج دھج لئی ورتدی اے- اتھے ویکھو ہتھیاراں دا ویکھالا تے حسن دا ویکھالا اک نیں تے کیویں ایہناں نوں سنگیت، چتیر، ناچ، بت گھاڑ تے راس رنگ دیاں رمزاں دے وچوں لنگھایا گیا اے- سہج سبھا ای، جیویں گن تے زور اکو ای ہوون اکو رُکھ دے پُھل پَھل- ہے وی ٹھیک- دوویں خلقت دی کمائی تے پلدے نیں تے خلقت دے سر تے سواری کرن لئی دوہاں نوں اِک کر ورتیا جاندا اے- نواں اُسردا جٹ راج پچھلیریاں باتشاہی اڈمبراں دا وارث بݨن چڑھیا اے سو

اوہدی زوراوری وی ہر گُن تے کلا نال بجھی اے- بار دیاں ہرنیاں دا ترٹھا ٹورا ایویں نہیں اُڑد بزاراں وچوں قزل باش جلاداں دی چڑھ دوڑ بن نکلنا- ویکھن گوچری گل ایہو اے جو ترک مغل پٹھان زوراوری دیاں رمزاں، کیہ قزل باش (قزل باش) سوار تے کیہ لہوری کماناں تے کیہ قندھاری کٹک سبھ سجھ سجا ای جٹی دی چڑھت دیاں رمزاں بندیاں نیں پئیاں جیویں پرانی زوراوری آپ ای نویاں وارتاں دے لیکھے لگدی اے پئی، جیویں ہارن والے پرانے آپ ای نویاں جیتواں اگے ہر سُٹ کے اوہناں دے انگ بن گئے ہوون-

ایہہ گل وی بھاویں نویکلی اے جو وار واپریاں نوں وار دیاں ورتیندیاں تے آونیاں رنگاں نوں رمزاں دا کم اک جٹی سنبھال ٹُری اے- پر ایس گل دیاں دو پرتاں نیں اِک تے ایہہ جو جٹی دا سریر چڑوکنا نر پردھان مالکی دا سنگار بنی آیا اے ورتن وچ وی تے کتھن وچ وی- ایتھے جٹی نرا سنگار نہیں آپ مول اے، آپ چڑھت اے- ایہہ نقل دا ہتھ اے- (نقل ہتھ کر گئی اے نر پردھان کتھن ریت نال)-نقل نے ملکڑے جٹی نوں تران سجاوٹ دے کم وچوں کڈھ کے، یاں اوہدے وچ ای رکھ کے، تران بنا دتا اے- جٹ راج دی چڑھت جٹی دی چڑھت راہیں رمزیجی اے- پر دوجی پرت ایس گل دی ایہہ ہے جو نقل دا ہتھ ملیا کوئی نہیں- ایسے جٹی نے اگلے پل ای چڑھت سواریوں لہہ کے تران دے رچھ کان لاہ کے ہیئیاں نمانیاں نال اک ہو جانا اے تے رمز بن جانا اے وار دے ان ہوئے ہت تانگھے آونے روپ وچ جٹی دی کرنی دی- ہیئیاں نمانیاں دا رمزی اے ہیڑی وچ سُتا رانجھا- جٹی دے ایس دشمن نوں للکرن وچ وی اوہو رنگ اے مان گمان دا جو چڑھتل وچ ہا:

اُٹھیں ستیا سیج اساڈڑی توں لما سوتری وانگ کیہ پیاہیں وے
سنجی ویکھ نخصمڑی سیج میری کوئی آہلکی آن ڈھے پیا ہیں وے

کوئی تاپ کہ بھوت کہ جن لگو اِکے ڈائن کسے بھکھ لیا ہیں وے
وارث شاہ توں جیوندا گھوک سُتوں اکے موت آئی مر گیا ہیں وے

پر نہیں اوہو رنگ نہیں- ''اُٹھیں سُتیا سیج اساڈڑی توں'' وچ تے ہے حکم مالک دا سدھا اکہرا- پر اگوں اک دوہر جیہی چل پئی اے- رمزاں ٹھیٹھ کیر میل جنانیاں والی بولی بولن لگ پئیاں نیں- سوتری والی ٹوک تے رانجھے نوں آبلسی جنی بنا ویکھدی اے- سوتری سوتک پئی جنانی اے- رانجھا آپنی ہستی نوں مُڑ جمن دے آہر وچ تے ہے ای، ایس ٹوک دی گُجھ پرت ایہہ وی ہے جو رانجھا ریتل مرد نہیں جاپیا ہیر نوں- چھبیاں تے ٹوک بھریاں سینتراں پچھے اک اَیر ہے شک دا جیہڑا چھوہندا جاپدا اے پردیسی نمانے دے حال بارے اک گُجھی چِتنا جیہی نوں- ایہہ اَیر اگلے بند جٹی دے آپنے رنگ وچ آئی اُتھل دا ہے متے:

کر کے ماہی مار تے پکڑ چھمک پری آدمی تے قہروان ہوئی
رانجھے اُٹھ کے آکھیا واہ سجن ہیر ہس کے تے مہربان ہوئی

ایس شک دے ایر دی چھوہ للکروں پہلے بند وچ وی ہے:

جونے کملے راج ہے چوچکے دا آوے کسے دی کیہ پرواہ مینوں
میں تاں دھرو کے پلنگھ توں چا سٹاں آیا کِدھروں ایہہ بادشاہ مینوں
ناڈھو شاہ دا پُت کہ شیر ہاتھی پاس ڈُھکیاں لئے گا ڈھا مینوں
ناہیں پلنگھ تے ایس نوں ٹکن دینا لا رہے گا لکھ جے واہ مینوں
ایہہ بودلا پیر بغداد گگا میلے آءِ بیٹھا وارث شاہ مینوں

''جونے کملے'' گھنیاں سودھاں وِچ ''جوانی کملی'' اے- جوانی کملی جانے ہیر آپنے بے پرواہ ہتھ چُھٹ سبھا دی وجہ پئی دسیندی اے- اک تے راج (میرے پیو) چوچک دا اے دُوجے میں جوان آں تے جوانی کملی ہوندی ہوئی- سو کسے دی

کیہ پرواہ مینوں- پر جوانی کملی والی گل کسے ہور دی آکھی ہووے تاں بندی اے ہیر دی آپنی نہیں- شریف صابر پہلے سودھی نیں جیہناں ساڈا دھیان ''جوانی پچھے دبے لفظ جوَن یا جوَن ول کرایا- جوَن جوَن یاں یوَن پرانا ناں ہے باہروں آئیاں لئی، خاص کر باہروں آون والیاں دھاڑویاں لئی، ایہدے وچ گرِیتے کُلچھن ان گھڑت دے معنے وی نہیں- خبرے ایہہ لفظ یونانیاں دے سکندری دھاڑے توں ٹریا تے اگوں ہر باہرلے لئی ورتیون لگا- ہیر دی چڑھتل انج آہی جیویں اوہ آپنی جوہ تے پئے کسے وڈے دھاڑے نوں ٹھلن موڑن چڑھی ہووے- بیڑی وچ سُتے پردیسی دا حال حلیہ ویکھ کے ہیر اوہدی ان جھک کرتوت نوں باہروں آئے اڑھب دھڑویل دا کم سمجھدی اے- اوہ آکھدی اے ویکھو ایہہ جوتے کملے- ایہناں نوں پتہ نہیں ہن اتھے چوچک دا راج اے- ہُن جٹ مسلاں نے ڈھیندی مغل شاہی نوں پٹ کے راج آپنے ہتھ گھن گھدا اے- ہُن باہروں چڑھیاں دھڑویلاں دی دھکے شاہی دا ویلا لد گیا اے- دمودر دے چوچک دی سوچ ''اکبر غازی'' نوں دھی دے کے ''کچھاں آپ کچھیہاں'' تائیں ہی پُجی آہی- وارث شاہ دا چوچک مغل راج دی رہند نوں ٹھپ کے لہور دے اکبری تخت اُتے بہن دی پیا کریندا اے- ایہنوں نہ دلی والیاں باتشاہاں دا بھوء اے نہ کابل والیاں دا:

میں تاں دھرؤ کے پلنگھ توں چاء سٹاں آیا کدھروں ایہہ بادشاہ میننوں

بند دے ادھ تائیں ہیر دا پینترا ایہو رہندا اے پر بند دے اخیر تے آکے شک دا ایر باتشاہی ولوں ہٹ کے فقیری ول اُلر گیا اے:

ایہہ بودلا پیر بغداد گنگا میلے آ بیٹھا وارث شاہ میننوں

فقیری وی وارث شاہی شاعری والی، جیہڑی دوجیاں دے ایس اچیت میل وچ وارث شاہ ہوریں آپ پئے سناوندے نیں-

روپ جٹ دا ویکھ کے جاگ لدھی اٹھ بیٹھا تاں ہیر قربان ہوئی

ایس نویں کیتے عشق میلے وچ جٹ دا رُوپ چڑھدی جٹ شاہی دے رُوپ دا اُلٹ اے- بے ناواں نتھاواں اَمل پردیسی- ایہنوں ویکھن نویں جاگ ہے، آپنے میل دی نیندروں جاگ، آپنے نویں ینہہ دی نویں کم دی سیجان- ایہہ جاگ ہیر دی ہستی نوں نویاں کرن والی جاگ وی ہے جیہڑی ایس میلے نے اچیتی لائی اے:

آ ءِ بغل وچ بیٹھ کے کرے گلاں جیویں وچ قربان کمان ہوئی

ہیر ہن باتشاہی ویکھالے دی کمان نہیں، ہینیاں دا گُجھ ہتھیار اے- ہیر رانجھے دا قربان (کماندان) تے کمان والا ینہہ، روح قلبوت دا نواں میل، وار دے ویہن وچوں نتریا اے واردے ویہن نوں نویں مہاڑ تے لاون لئی-

سراپے وچ جیہڑا ''پنجاب'' آیا اے اوہ مالک جٹالی دے اُبھار دا سرناواں اے- جُوہاں دے ناں بھارو میلاں دی سیاست وچ اوہناں دی آپنی جُوتل دے ناں ہوندے نیں- ایہناں ناواں راہیں اوہ دبیل میلاں نوں آپنے جھنڈے تھلے کھلیار کے آپنی چودھر وچ جُولدے نیں تے آپنے لاہے سر وگاوندے نیں- ایہہ ناں وریتوندے نیں آپنے لاہے نوں کُل دا لاہا بنا وکھاون کیتے- ایہناں ناواں نوں دُھمایا جاندا اے ماڑیاں دیاں رُکھاں دے اپا دا نشان کر کے، تھڑیاں دیاں آساں دا سرناواں کر کے- ایہناں ناواں دے بُھلائے ماڑے زور والیاں دے ویہار نوں قبولن ٹر پوندے نیں، اوہناں دے دھگان ولوں اُسرت تھی کے- اگے دلی دی باتشاہی نے ''ہند'' دے ناں تے دھگان ویہار چلایا تے منوایا اے- ہن پنجاب دی مالک جٹالی دِلی والیاں نال شریکا وڈن جوگی ہو گئی اے- ہُن ''ہند'' اُتے ''پنجاب'' دا کٹک چڑھو اے- پر اوہ کیہڑی پنجاب اے جیہڑی وارث شاہ قصہ ٹورن توں پہلوں ویکھائی اے:

شکر گنج نے آن مکان کیتا دُکھ درد پنجاب دا دور ہے جی

شکر گنج فرید اے جس ایتھے تیرھویں صدی وچ مخلوق نوں مالکی ویہار ولوں تُچھیتیا- فرید ناں بنیا مخلوق دی آپنے اصل دکھ دی سار دا- اصل دکھ دی سار ای دکھ درد دا دور ہوون ہے- ایہہ سار بندے دے چھٹکارے دی جاگ اے- ایہو جاگ نانک سولھویں صدی وچ ودھائی تے ورتائی- ایہو جاگ دبیلاں دے جُھون دی جُڑھ کے ویہار واناں نوں ڈک کھلوون دی سکت اے- پر ایہہ جاگ لگدی تاں اے جے جی جی ایہنوں پلو پل نت نویں کرے تے پلو پل نت نواں تھی کے دوجیاں نوں رلے- کیونجو دھگان دا ورتارا وی نت نواں تھیوندا اے، اوہدے پنجے نت دبیلاں دی سُرت وچ رہندے نیں- اٹھارویں صدی دے چوتھے پاء دبیلاں دی نابری نوں مالک جٹالی نے آپنے ابھار دا بالن کر گھدا اے- ایہو ویلا اے وارث شاہ دے ہیر لکھن دا:

جدوں دیس تے جٹ سردار ہوئے گھرو گھریں جاں نویں سرکار ہوئی

اشراف خرب کمین تازہ زمیندار نوں وڈی بہار ہوئی

اشراف اوہ میل اے جیہنوں مغل شاہی نے جاگیراں معافیاں نال پال کے وڈیایا آہا- خلقت دی محنت وچوں جیہڑا حصہ اشرافاں نوں مغل شاہی دی چھاویں ڈھیندا ہا اوہ ہُن نہیں پیا ڈھیندا سو اوہ ہُن ''خراب'' نیں (خراب اوہ بھوئیں اکھویندی اے جیہڑی وگدی نہ ہووے)- کمین کاریگر تے کسبی لوک نیں، ایہہ ہن تازہ نیں- ایہناں نوں نویں آس دا وتر پیا لگدا اے- ایہناں نوں پرانیاں باندھاں وچوں نکلن دی کجھ کُھل ملی اے- پر اصل رنگ تے لگا اے اِک ترتیجے میل نوں- ایہہ مالک جٹالی اے:

زمیندا نوں وڈی بہار ہوئی

زمیندار اوہ ہن جیہناں دا بھوئیں دی مالکی وچ ریتل حق ٹُریا آوندا ہا- بھاویں آپ واہون بھاویں ونڈ تے چا دیون- مغل شاہی وی ایہناں دی ریتل مالکی نوں

مندی آہی پر اوہ بھوئیں دی اُپج وچوں ایہناں دی مالکی دی پتی چھوڑ کے ادھا تریجا آپ اُگراہ کھڑدی آہی- ہُن مغل شاہی سرکار دی تھاویں ایہہ زمیندار آپ تھاؤں تھائیں سرکار بنے کھلوتے نیں تے واہکاں کمیاں نوں رہتل ونڈ دے کے رہندے نال آپنی نویں شان پئے بنیندے نیں- ایس نویں مل صدقہ ایہناں آپنے گھرو کے لشکر جوڑ گھدے نیں تے تھاوں تھائیں آپسی شریکے دا گھول پئے گھلدے نیں-

پنجاب وچ فریدی نانکی فقر لہر سینکڑے ورھے کمیریاں تے واہکاں اگے مل دھگان دے ویہار دا اصلا پھولدی آئی اے- مغل شاہی کنوں نابر دبیل ایس لہر دے جھنڈے تھلے جُڑ جھوجدے آئے نیں- پر جد مغل شاہی دا قبضہ اصلوں ڈِھلا تھیون لگا تاں مالک جٹالی اگے ہو کے ایس لہر دا جھنڈا نپ گھدا اے تے مغل دھگان دی تھاویں آپنا دھگان آن ٹھوکیا اے- ناں فقر لہر والیاں دا ای اے، سو مخلوق نوں نویاں گھروکیاں سرکاراں دے لڑ لاون سوکھا اے- ایہہ ویلا دو رنگا اے (جیویں ہر ویلا ہوندا اے)- مخلوق مغل شاہی دی پرانی ہکے بند باندھ بیٹھوں پرانیاں اشرافاں دے دا بے بیٹھوں سر پئی کڈھدی اے، لوک ریت ی فقر مت دے تھاپڑے نال پُرانیاں باندھاں دے بندھ تڑکدے جاپدے نیں، دِلاں وچ کُھل دی آس نے نویں اُدم سومے کھولے نیں- پر مخلوق دا ایہو اُدم جٹ سرداراں دی طاقت پیا بندا اے تے ایس طاقت راہیں فقر مت دے ناں تے پرانا باتشاہی ورتارا مُڑ خلقت دے سر تے سوار پیا ہوندا اے- جٹ سردار نرا مخلوق دا نواں اُدم ای نہیں پئے کیلدے اوہ لوک ریت نوں فقر مت نوں جھپیـــــــٹـــــدے نیں پئے- فقر لکھتاں نوں پوجن جوگ بنا کے کسی پنڈ تاوے دی پرت دے گوڈے بیٹھ دے کے خلقت دی سُرت کنوں وچھوڑدے نیں پئے- متھا اوہ فقراں دے ناں نوں ای ٹیکدے نیں پر ایس متھا ٹیکنی پچھے زمیندار جٹالی دا آپنا لاہا اے- فقر لکھتاں خلقت لئی تے ویہار اُتھلن دا درس نیں پر زمیندار جٹالی واسطے اوہ چھڑا نشان

نیں خلقت نوں آپنی سیاست ہر جوڑن توڑن لئی۔

سو پرانے اشراف خراب تے تھئے نیں پر اوہناں دی تھاویں نویں اشراف پئے اُبھردے نیں۔ کمین تازہ تے تھئے نیں پر اوہ ہن اجے کمین ای۔ زمیندار نوں اُتھل دا موہری تے بن کھلوتا اے پر اوہ ہے اصلوں زمیندار ای تے وڈی بہار اوہدی مالکی نوں ای لگی اے۔ اشراف کمین تے زمیندار مغل پربندھ دے ورتن وان ناں نیں جیہڑے سگویں پئے ورتیندے نیں کیونجے جٹ شاہی نے کول اصلوں نواں پربندھ نہیں ساجیا مغل شاہی والا پربندھ ای ''نواں'' کر گھدا اے۔ اشراف کمین زمیندار وکھو وکھریاں سامیاں دے ناں نہیں ایہہ ناں مالکی ویہار دے جُولے کسانگے دا جیہدے راہیں مخلوق دی محنت حاکماں ہتھ ونج جُڑدی اے۔

ویلے دا ایہہ دُولا رنگ وارث شاہ ہاسے دا دُولا رنگ اے۔ اِک پاسے ایس ہاسے وچ عجب بھر دِڑتا اے۔ ایس بھر دڑتا نوں فقرمت وچ لوک ریت والے عشق وچ بھج رَسایا اک نواں جیون رس سمجھو۔ ایہہ رنگ ہاسے دا پرانے دے ڈھین نوں ماندا اے، پرانے نوں ڈھاون دے آہر وچ رَلدا اے۔

''ہیر ہس کے تے مہربان ہوئی'' وچ ایہو رس رنگ اے۔ دوجا رنگ ہاسے دا پرکھدا اے وار دے نویں رنگ نوں، بھنڈدا اے مالکی دی نویں بہار نوں۔ مخلوق جُڑ پڑ اُٹھی اے۔ دِلاں وچ جُرت سواد نسریا اے۔ رَل مترن دا اُدم سریاں وچ سریا اے۔ ست پیڑھیئے باتشاہی رُعب دابیاں نوں کوڈی کوڈی کر کے اِک نویں بے چنت کُھل کھٹی اے جنی کھنی نے۔ ایہو کھل نویں سرجنا دا اُلیل بنی اے:

''یاراں اساں نوں آن سوال کیتا عشق ہیر دا نواں بنایئے جی''

''نواں پھل گلاب دا توریا اے۔''

(گویڑ ہے جو ہن تائیں ہوئیاں سودھاں وِچ ''توریا'' والی رمز ول دھیان نہ

جاون پاروں توریا (ٹوریا) نوں توڑیا کر دِتا گیا۔ شریف صابر ہوریں ہن ''توریا'' تے راضی نیں۔)

پر ایسے نویں گُھل نے ویکھنی وچ اِک نویں پرکھوان کاٹ وی بھری اے۔ جیہڑی ویکھدی اے جومخلوق دا آپنی محنت نوں آپنے وس کرن دا اپرالا سردا نہیں جاپدا۔ ایہہ ویکھنی مالکی ویہار دے نویں اُبھردے رُوپ بہروپ نوں اندروں ویکھ سکدی اے۔ اندروں اوہدیاں ریتل جڑاں نوں پھرول کے وکھا سکدی اے۔

ہیر وارث دی کلا وار دی ایسے ڈول وچوں اُسری اے۔ ایسے ڈول نے جایا اے ہیر نے رانجھے نوں ایسے دول نے اوہناں نوں ماریا اے۔نہیں سگوں ایہہ آکھو جو ہیر رانجھا تے جم پئے آہے تد ای جد جنی دی مل بنی، جد لوکائی دی میل سکت تے کھیڈ سکت دھگان دے بھار بیٹھ آ گئی، جد میل سکت تے کھیڈ سکت دی تھاویں لوبھ تے کام پردھان تھئے، جد جنی دے انگ اوہدی ہار دے ہتھیار تھی گئے۔ ہیر تے رانجھا ناں نیں اوس نابری دا جیہڑی ایس گھندے ویہار دا تروڑ بن کے بندے اندر جاگی تے وار دے پر وچ نتری۔ ہیر تے رانجھا جنی کھنی اندر ہت جمدے تے ہت مردے نیں۔ لوک ریت دی شاعری وچ وی اوہ آئے نیں اوسے چڑوکی نابری وچوں جیہڑی دھگان ویہار دی ہر نویں ویکھالی نال نویں تھیندی اے۔

روز جمعے دے ترنجناں دوڑ کیتی

روز جمعے دے ترنجناں دوڑ کیتی تر نکلے کنک اربیلیاں دے
جیویں کونجاں دے ڈار آ لہن باغیں پھرن گھوڑے ارتھ مہیلیاں دے
دھمکار پے گئی تے دھرت کنبی چھُٹے پاسنے گربھ گہیلیاں دے
ویکھ جوگی دا تھاؤں وچ آ وڑیاں مہنکار پے گئے چڑیلیاں دے
وارث شاہ جیوں فوج دا ہویا ہلہ سہج لٹیئن ہٹ پھُلیلیاں دے

موقع ویکھو ترنجناں دے نکلن دا- رانجھے نال سہتی دا جیہڑا لما جھیڑا کھیڑیاں دے ویڑھے بنیا اوہ ہُن مک گیا اے- رانجھے نوں کُٹ کے ویڑھیوں کڈھ دِتا گیا اے ہیر دی حضوریوں باہر- اوہ کالے باغ وچ آسن لا بیٹھا اے- تے ہُن ڈھکیا اے ایہہ جمعہ- خبرے جمعے نوں کیوں کھل کھیڈن نکلیاں نیں ترنجناں والیاں- کیہ ایہہ کُھل کھیڈن کُڑیاں دی نماز اے جنیاں دے جمعے دی ٹکر تے؟ جنیاں دی رہریت دا پُٹھ اے تریمتاں دا ایہہ اکٹھ؟- اکٹھ ایہنوں آکھن بندا وی نہیں، ایہہ تے رل نکلن ہے- لفظ دوڑ اجکل تے نرا نسن رہ گیا اے وارث شاہ ویلے ایہہ دھاوا ہا، اچن چیتی ہلہ بولن، ان گھاتیں ٹُٹ پون- سو چھُٹ چھڑیاں نیں ناریں- پر کس کم لئی، کس مارتے؟ ایہناں چونہہ سطراں وچ آئیاں رمزاں دھیانیے تاں متے کُجھ سُجھے-

دو رنگ دِسدے نیں رمزاں دے- اِک تے اُدم دا، نرے اُدم دا نہیں زوراوری دا: ترنجناں دوڑ کیتی، کنک، پھرن گھوڑے، دھمکار پے گئی، دھرت کنبی، چھُٹے پاسنے

گربھ گہیلیاں دے، وچ آوڑیاں، فوج دا ہویا ہلہ- دوجے رنگ دیاں رمزاں ناراں دا ملوک سبھا وکھالدیاں نیں، اوہناں دا سہج پیچ: گھوڑیاں دے کٹک تر نکلے نیں- اگے وی ہیر دے ترنجن دے بیڑی سُتے رانجھے اُتے دھاوے ویلے ''تر نکلن'' آیا ہے- ''جیویں کونج تر نکلے ڈار وِچوں-'' ایتھے وی کونجاں دِیاں ڈاراں دے باگیں لہن ورگا ہے گھوڑیاں دا دھاون- گھوڑے تے اوہ ہن پر کٹک دے نہیں، مہیلیاں دے دھرم ارتھ گھوڑے نیں یاں کٹک دے وی نیں پر مہیلیاں دے دھرم ارتھ گھوڑیاں جیہے وی نیں- (شریف صابر دی کھوج موجب مہیل یا مہیال باہمناں دی اک گوت اے- مہی دھرت اے تے مہیال ہوئے دھرت وال، دھرت پال-) ایہہ مہیل سرکارے دربارے پنج پروانے دی آہے تے باہمناں وچوں اچیچے آدر جوگ وی- ایہناں دے گھوڑے دوہاں حساباں وِچ کُھل چریندے آہے سرکاری رعب پاروں وی تے دھرم ارتھ ہوون پاروں وی- کوئی ڈک نہ سکے ہا اوہناں نوں- ایتھے اڈک ہوون دے نال ساوٗ سبھا وی ہے دھرم ارتھ گھوڑیاں دا- جوگی دے تھاوٗں تے دھاوا کرن نال جیہڑا شور پیا اے اوہ انج اے جیویں چھوڑے والیاں دُدھ پیاں رِڑکدیاں نیں- (مہنکار دُدھ رِڑکن دا واج ہے-) جوگی دا ٹِک ٹک اجاڑیا تے ہے نیں پر انج جیویں سہج لٹین ہٹ پُھلیلیاں دے- پُھلیلیاں دے ہٹ لُٹن دی کوئی کاہل نہیں ہوندی فوجاں نوں- کڑیاں دا ہلہ ہے تے فوج ورگا پر وچ اِک بھیت بھریا سہج وی ہے- (ایہہ سطر شیخ عزیز دے نسخے 4 وچ ہے جیہڑا اوہناں دا اعتباری نسخہ اے 1837ء دا، تے ہور چھپیاں نسخیاں وچ وی-)

دوویں رمز رنگ اصلوں نالو نال نیں، اِک دُوجے وچوں نکلدے اِک دوجے وچ وڑدے- آپنے اجوڑ نوں جوڑ بنیدے یاں اجوڑ راہیں جوڑ دی کھیڈ کھیڈیندے- ایہہ رمز رنگ تریمتاں دی شکتی دے دو رنگ نیں بھاویں تے- ایہہ تریمتاں آہری نیں، آہر

وان نیں- ایہناں دی جڑت ایہناں دے آہراں پاروں ہے- سگوں آہر بن ای جوڑویں- مُڈھ ہر سر نے آہر نیں کتن، رڑکن- پر آہراں پچھے آہر نیں: پھٹی دی راکھی، چُگن، سودھن، پشو سیوا- آہراں اگے وی آہر نیں: اٹیرن، رنگن، ملھن نوں گھیو کرن- ایہناں آہراں پر آہراں ہر کھلوتی اے پشو پال واہی وان ورتن، ایہناں سر بندا اے بندے دا جیو جامہ- ایہہ وسیب ایہناں ناریں دے کم پاروں وسیا اے- ایہناں کامیاں دے کرم نال ہے ہوند بندے دی- پر نال ایہہ دُوجی شکتی کتھوں آن جُڑی ہے ناریں نُوں کتک بن نکلن دی، دھمکار پاون تے دھرت کنباون دی- تے کم کیہ ہے ایس شکتی دا- جیویں رمزاں دی نیڑ دسدی اے جی تے ایہہ شکتی وی سانجھے آہر وچ جُٹن پاروں ای اے پر کم ایہدا گُجھ ہور جاپدا اے-

ترنجن کتک بن نکلے نیں تے کالے باغ وچ رانجھے جوگی دے آسن تے آ چڑھے نیں:

دُھواں سواہ کھلار کے بھن حُقہ گاہ گھت کے لڈیاں ماریاں نیں

صافہ سنگلی چمٹا بھنگ ککڑ ناد سمرنا دھوپ کھلاریا نیں

ایہہ تے وقوعہ اسیں اگے وی ویکھ بیٹھے آں جدوں ہیر دے آتن کیدو دی جُھگی ڈھائی- کیہ جھنگ دیاں کُڑیاں لئی جو کیدو ہا رنگپور دیاں لئی رانجھا اوہو ای اے؟ نقلی فقیر، اُتوں ہور تے وچوں ہور؟ اندر کھیتی تے ہویا رانجھا پر کیدو وانگ مرد مالکاں دے ننگ نموذ دا راکھا تے نہیں اوہ، سگوں ویری اے اوہدا- کیہ سہتی دا ترنجن آپنیاں مرداں نال اِک سُر اے ننگ نموذ دے ایس ویری نوں کھدیڑن لئی- پر سہتی تے آپ پیکیاں دی چور اے آپنے چوری لائے نینہہ پاروں، تے ایہو سارے جھیڑے تے رپھڑ رولے دے اندرو اندر رلکدی سانجھ اے اوہدی ہیر تے رانجھے نال- ایس حساب ہر ویکھیئے تاں رنگپور ترنجن دا جوگی اُتے دھاوا نقل اے جھنگ ترنجن دے کیدو اُتے دھاوے دی- ایہہ ''نقلی'' کیدو اُتے ''نقلی'' دھاوا اے- (وقوعیاں دی دوہرائی نقل دا اِک رچھ اے-)

ایس حساب سہتی جوگی دا لما جھیڑ انقل دا ای اِک رنگ اے تے جوگی اُتے دھاوا انگ اے اوس رنگ دا- دھاوے وچ ہساونی تاں ایہہ ہے جو دھرت کمباونا لشکر چڑھیا اے اِک نمانے کلے کارے فقیر نُوں کھدیڑن، جیہنوں اگے ای سہتی کھوا کے ویڑھیوں کڈھ بیٹھی اے- پر ایہہ بھیت وی کڑیاں نوں ای اے جو ایہہ کوئی عام جوگی نہیں- ایہہ کھیڑیاں دی رہریت نُوں سنھ لاون آیا ہے- ایہہ کالا ای کنک اے ازغیب دا- باریک تے گُجھ ہاسڑا یکھ دھاوے دا ایہہ ہے جو دھاوا اُتوں جوگی نوں کھدیڑدا اے تے وِچوں تھمدا دھروا سدا اے، نواں راہ ویکھیندا اے اوہنوں- ایہہ رمزاں دے دوہرے رنگ دی کرنی اے- کڑیاں دا لشکر کونجاں دی ڈار بن کے دُدھ بِرڑکنی بہک بن کے رانجھے نوں پیا دسیندا اے جو ساڈا زور تے ساڈا پیچ تیرے کم نوں ودھاون لئی اے، تیرے ظاہر دے بانے نوں بھن کے اسیں تیرے اصل نوں راہے پاون آئیاں ہاں-

''گربھ گہیلیاں'' تے ''اربیلیاں'' والیاں رمزاں کڑیاں دی جوگی مِلنی وچ اِک چوہل دا رنگ دی گھتیندیاں نیں- ایہہ رمزاں چیتا کریندیاں نیں بیڑی وِچ سُتے رانجھے اُتے ہیر دی چڑھت دا- جیویں اوس چڑھت وچ اِک گُجھ کارا ہا، اتھے وی ہے- جیویں اُتھاں بیڑی نوں اِک باہرلے کنوں خالی کرواون باہرلے نوں اندراون ہا، اِتھاں وی ہے- کالا باغ کوڑے جوگی کنوں خالی کروا کے سچے ماندری نُوں پپیاں دیوندیاں نیں کڑیاں- مسیت تے بیڑی وانگ ہُن کالا باغ وی ویہار واناں دی ورتوں وچوں نکل کے خلقت دی ورتوں وچ آ کے ویہار تروڑ آہر دا گڑھ بن گیا اے- کالا باغ ہے وی کالا، کال رنگا، اچیت بھیت بھریا-

تر نکلے، چُھٹے پاسنے، پے گئی، پے گئے، آوڑیاں والیاں بنتراں دھاوے دی لے نُوں اِک ترنگ اِک آپ مہارا پک اِک مست وار بے پروائی دیندیاں نیں- جاپدا

اے گُڑیاں جو کرن نکلیاں نیں اوہ اوہناں دے تت ست نال جُڑیا ہویا اے، اوہناں دی شوہ کرنی اے-

دھاوے دے بیان وچ دو رمزاں ودھیری نیجھ گوچریاں نیں، اِک ''دھرت کنبی'' تے دُوجی ''چوڑیلیاں-'' ''دھرت کنبی'' نوں شیخ عزیز دی سودھ موجب ''دھرت بولی'' وی لکھیا اے بہتیاں ہتھ لکھیاں- نریاں دو (پر بھرواسے جوگ) ہتھ لکھتاں وچ ''دھرت کنبی'' ہے- درباری شاعری دھرت کنباوندی اے شاہی لشکراں دی دہل وکھالن لئی- ایتھے نقل وچ دھرت متے آپنے کرودھ پاروں پئی کنبدی ہووے تے دھرت دا کرودھ تے گُڑیاں دا کرودھ اکو ای ہووے متے- دھرت ماں اے ایہہ دھرت جائیاں نیں-خبرے جیہڑا دھرو ویہار واناں کیتا اے دھرت اُتے مل مار کے، اوہدی اُبج نوں آپنی میں دے لیکھے لا کے، اوسے دا وٹا لین ای چڑھیاں نیں ایہہ دھرت دھیائیاں- دِھیاں دی کُھل ای ماں دی چُھنکار اے-''دھرت بولی'' وچ ایہو گل ہے پر ہوروِیں- دھرتی نوں بے زبان سمجھیا ویندا اے جنوراں ہار تریمتاں ہار- جے اج دھرت بول پئی اے تاں سمجھو ایہہ بے زباناں دا بولن اے، گُڑیاں گونجاں دا- ایہہ بولن ترنجناں دی چڑھت وی اے، دھمکار تے مہنکار وی- دھمکار بنی مہنکار، اُساڑو سکت دا مارُو سکت تھیون، ماں دا کال بن کھلوون-

لفظ چوڑیلیاں وچ ظاہرا تے چوڑے والیاں بانہاں دا بل ای اے پر نِر ایس بل نوں چُڑیلاں دا بل سمجھدے نیں، جدوں ایہہ اوہناں دے وسوں باہر ہوندا جاپے- ایہہ چُوڑے والیاں متے چڑیلاں ای ہوون کال جائیاں، کال سمجھائیاں- کلی دو کلی دی اوہا کتن بڑکن دی سکت جیہڑی سوہریاں پیکیاں لیکھے لگدی آئی اے اج رَل جُڑ کے سوہر پیک باندھاں بھنن والی سکت بن نکلی اے-

ترنجناں دے وِچ آوڑیاں جوگی دا تھاوں جوگی دا نہیں رہیا- یاں متاں جوگی دا

تھاؤں اصلوں آپا ای ترنجناں دا، جوگی ایہناں دا کارنی جو ہویا- سونقل دے ظاہر روپ وچ تے جوگی دے تھاؤں تے قبضہ ترنجناں دا تیویں ہے جیویں مُلاں دے تھاؤں تے، لڈن دے تھاؤں تے خلقت دا قبضہ- خلقت دا ایہناں تھاواں نوں چھُٹکارن، ویہار ورتوں وچوں کڈھ کے مڑ قدرت ورتوں لئی کھولن- پر گجھی پرت نقل دی جوگی دے تھاؤں نُوں ایہناں تھاواں کنوں وکھ کریندی اے- جوگی دے تھاؤں وچ وڑن آپنی تھار وچ وڑن ای ہے، آپنا مورچہ سنبھالن-

اگلے بند وچ رمزاں دی ایہہ دوہرکاری ودھیرے کُھل کھیڈی اے:

ڈھواں سواہ کھلار کے بھن دُقہ گاہ گھت کے لڈیاں ماریاں نیں
صافہ سنگلی چمٹا بھنگ ککڑ ناد سمرنا دھوپ کھلاریا نیں
کرن ہیلوا ہیلوا مار بھگاں ڈھین ڈھیریاں تے کھلی ماریا نیں
وارث شاہ جیوں ذلاں پنجاب لٹی تیویں جوگی نوں لُٹ اُجاڑیا نیں

جوگ دی جُگت تے نری آ ہی ویہار نابری تھیں- ویہاروں باہر وسن لئی، ویہار دی موہ نوں ٹھلن لئی لوڑیندی سکت کماون دا حیلہ ہا جوگ- پر جد جوگ وچوں ویہار نابری والا تت مُک سُک گیا تاں پچھے جوگ دا بہروپ رہ گیا- رانجھا جوگی سمجھو پورا پڑ اے بہروپ تے تت دے رلے تے نکھیڑے دا- تت دی بھال کان ورتیا گیا اے بہروپ نوں- ایتھے جوگی دا نک سک ویکھو، پیاری دا ہٹ لگدا اے- ایہو بہروپ اے جیہدے اُتے چھوہریں گاہ گھتیا اے- گاہ گھتن بھوئیں والاں دا کم اے- ایتھے کُڑیاں جوگ دے بہروپ نوں پیاں گاہندیاں نیں وچوں ویہار دا تروڑ اگاون کیتے، جانے اِک پرانے اُپجاؤ کم نوں رمز راہیں مالکی دی پکڑ توں ازاد کروا کے نویں اُپجاؤ کم وچ لایا گیا اے- کُڑیاں دا دھگان کارا ناچ وی اے، بھڑ تُھو، ڈھا بناونا ناچ- ایہہ دھگان کارا ہاس پڑھاس وی اے- ایہدے وچ مہین پرتاں نیں سیاسی رمزکاری دیاں- کُجھ سیلیاں آپنیاں لئی، کُجھ سُنیہے دُوتیاں جوگے-

ترنجناں دی سیاست اِنج اے جیویں پنجاب وچ ڈلاں دی سیاست اے، گھن رنگی، گُجھ گُھلی، گُھل گُجھی- ایہہ وَل ہیٹھیاں دے نیں، کمیاں راہکاں دے جیہناں سوگھی تے سرڑ دے ہر تے دو باتشاہیاں کنوں چُھٹکاریا اے پنجاب دی بھوئیں ٹمیں نوں- ''جیوں ڈلاں پنجاب لُٹی'' وچ بھیت ایہہ ہے جو ڈلاں اشرافاں نوں لُٹیا اے حاکماں مالکاں نُوں، جیہڑے ایتھوں دی خلقت نُوں لُٹ کے آپ ''پنجاب'' بنے ہوئے سن- اوہناں دی ورھیاں بدھی لُٹ کھوہی اے اوہناں کنوں- اوہناں دے مکھوٹے لاہے نیں، اوہناں دا بھرم بھنیا اے- لوک چِت اُتوں اوہناں دی پرتیت دیاں ہیلاں اُکھیڑ دتیاں نیں- ایہہ سارا کم باتشاہیاں نال سدھی ٹکر لین نال نہیں سریا- ایہہ سریا اے مہین پرتدار سیاسی چوبھڑاں نال، جیہڑیاں لگ بھگ ستارھویں صدی دے اخیر لے پاء کنوں لاء اٹھارھویں دے ادھ تائیں نمانیاں نے جرواناں نُوں چپیاں لائیاں- ہلکیاں کاٹکو ڈھانیاں دے اَن گنت پل چھل ہُول ہلے ایس نمان سیاست دا مہاندرا آہے- پچھے ایس مہاندرے دے لمیری آس آہی جُگاں پرانانیاں نیڑن دی، فقیری عشق دے صدق نوں میری موہ اُتے بھاروکر کے نواں ست جُگا ورتارا ورتن دی ترنجناں دی جوگی دے آسن اُتے دوڑ نمان ورگ وار دا اِک بھیت اے- ایہہ دوڑ اوہ نہیں جو ظاہر پئی دِسدی اے- ایہہ دوڑ اوہا اے جوگی دی رنگپور آونی ویلے وی تھئی اے:

بیراگ سنیاس جو لڑن چلے رکھ ہتھ تلوار دی مُٹھ اُتے

ایویں سرکدا آوندا کھیڑیاں نوں جیویں فوج چڑھ دوڑ دی لُٹھ اُتے

ایہدا کرن دوہرا اے، کرن وی تے کیتے نُوں لکاون وی، سگوں تیہرا، لکا راہیں سمجھاون وی- پر ترنجناں دی سیاست نِری ڈل سیاست دی رمز ای نہیں- جنی دا جثے پردھانی نال نیاں تے ڈھرکالوں اے- جنی دی ڈھرکال سیاست سے پچ نمان ورگ سیاست دیاں پیچاں وچ پچے ہوئے نیں- ڈلاں دی دوڑ نوں آپنی دوڑ دی رمز بناون

یاں آپ اوہدی رمز بن ونجن وی پیچ ہے پیچاں وچوں- وار واریاں جد وارث شاہی نقل وچ مثال بن کے آوندیاں نیں تاں اوہ دوہرا کم کریندیاں نیں- جس گل دی مثال بندیاں نیں اوہنوں نویاں ارتھ پرتاں دیندیاں نیں تے آپ اوس گل کنوں نویاں ارتھ پرتاں گھندیاں نیں- وَلاں تے ترنجناں دی بنتر، اوہناں دی کرنی، اوہناں دے مُچے ایویں مثال نیں اکدوجے دی-

جوگی تے ترنجناں دی جنگ دے خیال دا انتلا پیکھنا: اِک چھوہر جوگی دے ڈھائے چڑھ گئی تے تُرت بولی:

گل دسّی ہے سو دس مینوں تیرا لے سلیہڑا جانی آں وے

میری تائی ہے جیہڑی ٹدھ بیلن اسیں حال تھیں نہیں بیگانیاں وے

ایہہ چھوہر سیدے کھیڑے دی بھتریجی ہے پر خون دے ساک والی باندھ نوں سنھ لا کے ہیر رانجھے دا میل کراون لئی تُرت تیار اے جیویں آئی ای ایس کم ہووے- ''اسیں'' ترنجن اے، کڑی ترنجن ولوں پئی بولیندی اے- حال رانجھے دا حال وی ہے تے حال پوری وسیب واری وی ہے، پوری وار، حال ہن دی گھڑی وچ کرن جوگ کم وی ہے- سو اسیں تیرے ''حال'' توں بیگانیاں نہیں، تیرے حال نال اِک حال ہاں اسیں-

ترنجناں دی کار دی سکھر اوہ گھڑی اے جدوں سہتی دی اگوانی وچ ہیر نوں باغ کھڑن دی تیاری تھیندی اے:

اڑیو آؤ کھاں بیٹھ کے گل گنو سد گھلیاں سبھ سہیلیاں نیں

تیاری دا مُڈھ اے گل گنن، سبھ صلاح، متے وچ پُورے پوڑ دی بھر رلنی- پر تیاری دا رنگ دسیندا اے جو ایس کارے کان کُل رنگپر ناں اگیتیاں تیار نیں جانے ایہہ کارا اوہناں دی ہستی دا مول ہووے اوہناں دی جیون کہانی دا شوہ ہووے- اِک سہتی دی

سینتر دی دیر آہی:

وقت فجر دے اُٹھ سہیلیو نی تساں آپنے آہر ہی آونا جے
ماں باپ نوں خبر نہ کرو کوئی بھلکے باغ نوں پاسنا لاونا جے
ووہٹی ہیر نوں باغ لے چلنا جے ذرہ ایس دا جیو پر چاونا جے
لاون پھیرنی وِچ کپاہ بھینا کِسے پُرس نوں نہیں وکھاونا جے

پوری گل رمز وچ گئی اے سہتی، پر اوہدیاں سنئیراں رمز بھیتناں نیں- ایہہ جھ بولی اوہناں دی اصل بولی اے- کُڑیاں ایس کم وچ آپنے آہر ای آئیاں نیں من مرضی نال، چیت دی چتار تے- ایہہ کم اوہناں دا آپنا آہر اے- ایسے کم ای اوہناں نوں ہلاونا جلاونا اے- ایس کم دی خبر اوپریاں نوں نہیں ہوون دینی- اوپرے نیں اِک تے ماپے تے دُوجے کل پُرس، سارا مَر دیکا- اوپریاں نوں ایتنا ای دسنا اے جو کُڑیاں ووہٹی ہیر نوں باغ لے چلیاں نیں اوہدا جیو پر چاون- اوہ خوش ہوسن متے ہیر ایویں ای وسن تے راضی تھی ونجے- اصل متا ترنجن دا اِک عام کم راہیں رمزیجیا اے:

لاوٗں پھیرنی وِچ کپاہ بھینا

(بھینا اِک نواں ساک اے، خون دا نہیں جُون دا)- پوری ورتن دی پوری رہریت دی نینہہ کھدیڑنی اے ایس کم، پر ایہہ نینہہ کھدیڑان ایویں ہے ترنجن لئی جیویں اُچ دیاں ضروری کماں وچوں اک کم ہووے، روز دیاں متھیاں رُجھاں وچوں اِک رُجھ- ماپیاں پُرکھاں نوں وی ایہو سہی ہوونا چاہیدا اے بھئی کپاہ وچ لاوٗں پئیاں پھیریندیاں نیں چھوہریں- لاوٗں لما رسہ اے رَل کے پھیرنا پوندا اے- ''لاوٗں پھیرنی وچ کپاہ'' نوں کوئی سیانے ہیر رانجھے دی سریر میلنی وی سمجھن متے، لاوٗں نوں لِنگ سمجھ کے- سمجھن، پر ایہہ وی سمجھن جو ایہہ لاوٗں چھوہریں دے ہتھ ہے تے ہے وی نار وست (''پھیرنی'')- جانے جوگی چھوہریں دا آپنا ہے تے آپنے ورگا ہے رتیل مرد نہیں-

لاؤں پھیرن فصل سنبھالن کان وی آہی تے سودھ کان وی- فصل اُجاڑ وی سکدی اے لاں- کپاہ کھیڑیاں لئی وپار وست اے جیویں چھوہریں بن، سو لاؤں پھیرن دی رمز ایتھے کھیڑا ورتن دے مدھ ٹوں ہتھ پئی گھتیندی اے پر سِدھی تُنک نہیں کلیاں بھیناں نال-

ترنجناں دی آپس ملنی، متا کرنی تے تیار تھیں سہی ہوندا اے جیویں نرماکی دی چھتر چھاویں وسیندیاں، آپنا تن تے چج اوہدی نوکری وچ ڈاہوندیاں ایہہ نارستھاں نرماکی دے اندر پر اوہدے کنوں اصلوں وکھرا کوئی گُجھ دھڑا نیں- اوہدی ٹکر تے کھلیاں اوہدے تروڑ لئی ٹلیاں- ایہناں دی ویلے دی دی سنجان تے ونڈ ورتوں وی وکھری اے تے تھاں تھاہر دی وی- ایہناں دا جمعہ کسے ہور کم لئی اے- راتیں گُجھ ہور ویکھیندیاں نیں ایہناں کوں:

تیاں وچ گذاری ہے رات ساری تارے گندیاں ہی اُدمادیاں نی
گردھے پاوندیاں گھنبراں ماردیاں سن جیویں ہون ٹمیاراں دیان وادیاں نی

تے

گنڈھ بھری راتیں وچ کھیڑیاں دے گھروگھریں وچار وچار یو نیں

تے

کلے پٹ ہوئی وِچ ویڑھیاں دے رہی اِک نہ وِچ حویلیاں دے

ماپیاں دے، جلیکے دے سُنن ویکھنو باہر ہے ایہہ گُجھ گھات نار جیونی- اوہناں دے وڈکے اوہناں دے جنے ایتھوں تائیں ای اپڑ سکدے نیں:

جیویں ہون ٹمیاراں دیاں وادیاں نی

حاکماں مالکاں دی سمجھ آپنیاں ماتحتاں کمیریاں بارے ایہو ہوندی اے- اُتھل کارے دی اُڈیک اوہدی تیاری ترنجناں دیاں سریاں وچ اُدماد کیویں بھریندی اے

تے کیوں ایہہ مالکاں (کھسماں) دی سُر تو باہری گل اے- اوہناں بھانے تے اُدماد کام دا حرص دا ناں اے- تارے گِنن کُڑیاں لئی کوئی رتیل محاورا نہیں- تاریاں دی چمک اوہناں دے گُجھے اُدم تے مُچے دا لشکار ہے- ایہو اُتردا اے اوہناں دیاں سریاں وچ اُدماد بن کے میل تانگھ بن کے- تریمتاں لئی ایہہ گُجھ جیونی کھیڈ ناچ ہے کہ سدیویں لڑائی ہے کوئی کہ دوویں رنگ اکو نیں ایہدے وچ- ایہہ سمجھن اوتنا ای اوکھا ہے جتنا نقل دی شاعری دا سمجھن، خاص کر وارث شاہی نقل دا- ایہہ نقل ہر پل الٹاء دی مارتے ہے- آپنے آپ نوں وی الٹاون دی مارتے- ایسے پاروں ایہدے رَچھ کان سہی نہیں ہوندے ایہنوں بنھیا ٹھوکیا نہیں جا سکدا عام وکھ پرکھ دیاں چوکھٹیاں وچ- اِک تلکویں، سمجھ نوں چارنی، سیانپ نوں ولاونی، گن متھ تے ونڈ تول نوں بھول بھاونی کھیڈ ہے ایہہ نقل، نت پچھونہی نت اگونہی نت پوری نت ادھوری- ایہہ سمجھیاں سمجھی نہیں جاسکدی کھیڈیاں کھیڈ تیج سکدی اے-

جوگی نال ترنجناں دی سانجھ اُلٹ گئیاں دی سانجھ اے، اُلٹ گئے جیہڑے آپ اُلٹاء بن گئے نیں- جوگی آپ اُلٹاء اے ویہار دا- اوہدا بہروپ بھلاونا اے جیویں کُڑیاں دا بہروپ- کھیڑیاں دیاں ترنجناں دی مُہریل سہتی آپ وڈ بہروپن اے- وہ کھیڑیاں دے بھرم بھاء دی راکھی بن ٹکری اے جوگی نوں پر کھیڑیاں دے بھرم بھاء نوں اُلٹاوَ اے- وچوں نقل دا پینترا ایہہ ہے جو ہیر تے رانجھے نال سہتی دے ایس اندرو کے جوڑ نوں اجوڑ بنائی رکھے- ایس پینترے نوں ودھیرے لمکایا گیا اے- (ہو سکدا اے ایس لمکاء وچ کُجھ رلا وی ہووے وارث شاہ دیاں پچھلگاں دا کیتا- کنیاں تھاواں تے بے لوڑی دوہرائی ایہو دسیندی اے-) پر اصلوں ایہہ لمکاء نقل دا آپنا ای کم اے، لمکاء آپ نقل دے ہتھ اِک جُگت اے بھاریاں گوریاں درباری مثنوریاں نوں بھنڈن لئی، جیہڑیاں گل گل تے لمک لمک پوندیاں نیں-

سہتی جوگی دا جھیڑا جیہدے وچ ہیر وی رل پئی اخیر نقل وچ نقل اے، راس وچ راس- نت سرکنا، نت کجنا دِس اوہلا ہے ایہہ تناں ویہار اُتھلواں دی کرنی دھارنی دا- ایس راس راہیں ویہار دے ونووَن پینترے تے ریتاں پرتیتاں کھیڈ وکھائیاں گئیاں نیں- ترونہہ پاتران دے روپ بہروپ ہندے وٹدے نیں پئے ساری کھیڈ وچ، جیویں آپ اوہ باہر ہوون سارے جھیڑیوں تے باہر کھلو پئے پڑیں اتار بھڑیندے جوڑیندے پئے ہوون ویہارلی رہریت دیاں روپاں بہروپاں کوں، اوہناں دا پول کھول کان سنئیراں نوں بہا سمجھاون تے سمجھا ہساون کان، ہاس رس دی مہین پرتدار پونچ نوں سُرتیں رساون کان، ویکھنی نوں ساودان کرن لئی، کرنی نوں سکتوان کرن لئی- ساری کھیڈ بولی راہیں پئی کھیڈیندی اے، وادھے دی بولی راہیں- وادھے دی بولی اُنج اے جیویں وادھا کاراں دے وادھے دی نقل ہووے- ودھا چڑھا دیاں کئیں جگتاں ورتیجیاں نیں ایس وادھا بولی یاں بولی وادھے وچ، گاہل مندے میہنے پھکڑی دی نسنگ ورتوں راہیں وی تے اوہدے نالو نال تُردی بہوں رنگی مناظرے بازی راہیں وی- کھیڑیاں دے ویڑھے نوں راس دا پڑ بنا دِتا گیا اے جتھے سنئیراں دی گھن حاضری اے- کھیڑیاں دا ویڑھا اونویں ای اتھلو نقلیاں دی تھار بن گیا اے جیویں مُلاں دی مسیت تے لڈن دی بیڑی- فرق ایہو اے جو اُتھلو نقلیئے مُلاں یاں لڈن ہار تھار سانبھ نہیں بہندے، سانبھواں نوں اُتھل کے سانجھی تھار خلق ورتن لئی کھول کے اگانہہ ٹُر پوندے نیں-

ویہارو نر نار نوں کیویں ویکھدا اے، نار دی کرنی جرنی اُتے کیہڑا مُدا پاوَنا چاہوندا اے، اوہنوں کیہڑے حساب وچ رکھ ورتنا چاہوندا اے ایہہ گل مڑ مڑ آئی اے سہتی جوگی جھیڑے وچ- جوگی ویہارو نر دیاں کلیاں کھوٹیاں پچھے کھلو کے الیندا اے، ایہناں وچوں مناظرے باز عالم دا کھوٹا وی اے:

جدوں خلق پیدا کیتی رب سچے کیتے بندیاں واسطے اڈ پیارے
رناں چھوکرے جن شیطان راول کتا ککڑی بکری اُٹھ سارے
ایہا مُول فساد دا ہوئے پیدا جیہناں سبھ جگت دے مول مارے
آدم کڈھ بہشت تھیں خوار کیتا ایہہ ڈائناں دھروں ہی کرن کارے
ایہہ کرن فقیر چار راجیاں نوں ایہناں راوُ رازدڑے ہِدھ مارے
وارث شاہ جو ہنر سبھ وچ مرداں اُتے مہریاں وچ نیں عیب سارے

رناں دے نال جیہڑے ہور تھوک جوڑ گـــنیـــجـــے نیں اوہ ویکھوتا- ایہہ جوڑ ای ایس سطر نوں ہساونی بنا دیندا اے جیویں مناظر باز عالم آپ آپنی پھکڑی لاون لگ پورے سینئراں نال رل کے-

سہتی آکھیا پیٹ نے خوار کیتا کنک کھا بہشت تھیں کڈھیا ای
آئی میل تاں جنتوں ملے دھکے رسا آس امید دا وڈھیا ای
آکھ رہے فرشتے کنک دانہ نہیں کھاونا حکم کر چھڈیا ای
ایہہ سمجھ شیطان بھی مرد ہویا ناؤں رناں دا برا کر چھڈیا ای
پھیڑن مرد تے سوہپدے تریمتاں نُوں مونہہ جُھوٹھ دا کاسنوں ٹڈیا ای
مرد چور تے ٹھگ جوارئیے نیں ساتھ برے دا نراں نے لدیا ای
وارث شاہ ایہہ تریمتاں کھان رحمت پیدا جیہناں جہان کر چھڈیا ای

''نقلی'' عالم اِک ریتل الاہما الاریا اے جنی جون ول:

آدم کڈھ بہشت تھیں خوار کیتا

سہتی ولوں ایس ریتل چھیڑ دا اصلوں نویکلا ولدا آیا اے:

ایہہ سمجھ شیطان بھی مرد ہویا ناؤں رناں دا برا کر چھڈیا ای

شیطان دی بُھل ہے اوہدی میں- خلق کنوں وکھرا اُچ پدھرا ہوون دا بھرم- شیطان

ناں اے ایس بھرم دا- ایہہ بھرم پیا اے تد و کنا جدوکنی کر نہار تے سانھبار دی ونڈ پئی اے- محنت سانجھ بھنڈار وچ جُڑن دی تھاویں اکلے دو کلے دی مَل بن گئی اے- نار دی جم جات نر دی اولاد تھی گئی اے- نار سر پر نر مالکی بیٹھ آ گیا اے- ''شیطان بھی مرد ہویا'' والی جگت نوں پڑھن دے دو رنگ نیں، اک تے ایہہ جو شیطان ہے ای مرد، دُوجے ایہہ جو شیطان بھی مرد ہو گیا- مردوَ پہلے ہے کہ شیطانی پر ہین دووِیں ہکا- ایہو وکھریاں ہوون دا بھرم وکھری نرول ہستی دی مَل دا بھرم ای ''مَیل'' اے جس جنتوں دھکا دیوایا اے- جنت سانجھ بھنڈار اے، اکائی اے- ایہہ آس بھرواس اے بندے دی- مَل بھری میں آپ رُدھی آپ وگتی ہے ایہدیاں بھاگاں وچ میل دی تانگھ نہیں، میلے دی آس نہیں، نت نراس ہے ایہہ میں-مَل پھیڑ مچائی تے مرداں ہے پر سونپ ایہدی تریمتاں سر آوندی اے- ڈاڈھے آپنی میل نوں ماڑیاں دے ویڑھے سٹ کے صاف تھی بہندے نیں- پر ''سونپ'' ایہہ وی ہے جو ایس پھیڑ نوں مکاون دا آہر وی تریمتاں ای وڈنا اے- جہان نوں جس رحمت دی کھان نے پیدا کر چھڈیا اے اوسے ای ایہدی سودھ وی کرنی اے- کچیاں دی کرنی چــــج والیاں نوں بھرنی پئی اے- چوری ٹھگی جواء ایس مُڈھلے ''بُرے'' (برائی) دے ای پھل نیں جیہدا ساتھ مرداں لدایا اے، جیہدے وپار نوں اوہناں ویہار بنایا اے-

نقل دا پہلا ہتھ تے ایہہ ہے جو ویہارو نر دا مکھوٹا اوس بنھ گھدا اے جیہڑا ویہارو نرپ دا ہڈوں ویری اے تے ایہہ مکھوٹا بدھا وی جوگی والے مکھوٹے دے اُتے ہس- جوگی دی گل دا رنگ اس عام تتھ دے بیان والا اے پر ایہدے پچھے قاضی دی واج وی پئی بولدی اے تے ملاں دی وی، تے دوہاں نوں کیدو دی واج دی پُٹھ چڑھی ہوئی اے-

کیتے بندیاں واسطے ایڈ پسارے

وچ بندے نرے نر نیں جانے جو کجھ سر جیا گیا اے نر ورتوں لئی اے- ''ایڈ پیارے''
وچ جنت وی اے-

ایتھے جنت والی گلی وِواہوں پہلاں قاضی دی ہیر نوں سمجھاونی دا چیتا کریندی اے:

قاضی محکمے وچ ارشاد کیتا من شرع دا حکم جے جیونا اے
بعد موت دے نال ایمان ہیر داخل وچ بہشت دے تھیونا اے
نال ذوق دے شوق دا نور شربت وچ جنت عدن دے پیونا اے
چادر نال حیا دے ستر کیجیے کاہ درز حرام دا سیونا اے

فساد لفظ وی قاضی ای ورتیا ہا ہیر لئی

قصہ کوئی فساد گذاردی ہے

قاضی دا محکمہ نر مالکی ویہار دے ماتحت اے، ویہار دیاں لوڑاں نوں شرع دا حکم بنا کے لاگو کرنا ایس محکمے دا کم اے- ویہار دیاں لوڑاں نوں مَن منواون جیونا اے تے ایسے جیونے دا انعام بہشت اے- خاص ملوانا ڈھنگ اے گل دا ''بعد موت دے نال ایمان''- پر ویکھو مُچکر دا تڑ کا، ایہہ جیونا ای ''موت'' ہے- تے ایسے موئے جیونے وچ ای ایہہ وجوگ ورانا بہشت اے ویہار پرچاریا جیہدے وچ قاضی صاحب آپ وی داخل نیں تے ہیر نوں وی کرؤ نیں داخل- پر ہیر ایہدے وِچوں آپ ''خارج'' تھی بیٹھی اے- کام لئی لفظ ذوق اے تے شوق اوسے دا چاء- ایہہ اشراف بولی اے پڑدے پوش، سمجھو اشرافاں دا بولی ستر- ویکھو نور شربت تے جنت عدن کیویں مشہوری چاڑھدے نیں ویہار وجوگے جیونے دی- قاضی مشہور چِی وی اے سائیاں دا، نیائی لاگی تے ہے ای- جو گل ویہار دیاں لوڑاں نوں وارا نہیں کھاندی اوہ ''فساد'' اے، وگاڑ، رپھڑ، ونگا، تے فساد نوں سختی نال دباون قاضی دا ای کم اے:

قاضی آکھیا ایہہ جے روڑ پکا ہیر جھگڑیاں نال نہ ہاردی ہے
لیاؤ پڑھو نکاح موہنہ بنھ اسدا قصہ کوئی فساد گذاردی ہے
چھڈ مسجداں داریاں وچ وڑدی چھڈ بکریاں سُوریاں چاردی ہے
وارث شاہ مدھانی ہے ہیر جٹی عشق دہیں دا گھیو نتاردی ہے

جوگی وی ایس فساد دا علاج سختی ای دسدا اے قاضی دا سانگ بنا کے:

مرد ہین سو رکھدے بیٹھ سوٹے سر چاڑھیاں نیں ایہناں کامیاں نے
مرد مالک نرنیں جیہناں دے اُچے انگ ''سوٹے'' نیں۔

لفظ کامیاں وچ بھیت نیں۔ ایتھے عاشقاں نوں کامی آکھیا گیا اے۔ کام تے ملن اے، پیٹے پاون، جیہڑا ماکی دا وسب اے تے عاشق دا الٹ۔ ''کامیاں'' وِچ کامی وی نیں تے کامے وی رانجھے جیہے۔ کامے مالک نہیں سو مرد وی نہیں۔ رانجھا چاک سوٹیوں باجھ ای مجھیں چریندا اے یاں آکھو ونجھلی نال چریندا اے۔ ماکی والاں دے انگ سوٹے تھی گئے نیں، رانجھے دا سریر ونجھلی اے۔ جنے دا سریر جے سوٹا نہ تھئے تاں اوہ جنی سریر نوں ماکی دی باندھ وچ کیویں رکھے۔ جنی سریر نت ماکی باندھ وِچوں نکلن دی کریندا اے ایسے پاروں اوہ ''درز حرام'' اے جیہنوں سیتا وی نہیں جا سکدا تے بھوگن ایس درز حرام دا ہتھوں ایہدا ان سیون ہویا۔ قاضی بھانے لِنگ سُوا اے سیون والا تے بھوگ دا کم جے ہے کوئی تے اوہ درز حرام دا سیونا ہے جیہڑا ان ہونا کم ہے سو درز حرام نوں تے نرا حیا دی چادر نال ستریا جا سکدا اے یا سوٹے نال حلالیا جا سکدا اے۔ سہتی دا جوگی اُتے ڈنڈا چلاؤن خبرے جوگی نوں حلالن دی رمز اے نقل روپ وچ۔ جھگڑیاں نال نہ تے ہیر ہاری اے نہ سہتی تے نہ رانجھا۔ ایہناں دا کم ای ڈنڈے دی پڑ دی جائیں جھگڑے دا پڑ بنھنا ہے تے ویہار واناں نوں ایس پڑیں اتار کے ہتھل کرنا۔ ویہار واناں داٹل ایہہ ہے جو بولی نوں ڈنڈے دی بولی بنایا ونجے۔

دائریاں مسجداں دی ونڈ وی قاضی دے حساب ایہو ونڈ اے، لفظ بولی تے ڈنڈے بولی دی ونڈ-

قاضی دی گل وچ لفظ ''قصہ'' وی گوہ گوچرا ہے- قصہ ''متے'' دا مطلب وی دے سکدا اے اتھے تے گل مکاون دا اعلان وی ہو سکدا اے پر قصہ قصہ تے ہے ای- ہیر دیاں دلیلاں نوں قاضی قصہ آکھ کے ردنا چاہوندا اے، دلیلاں دا بھار لاہونا چاہوندا اے آپنے تے سائیاں دے منوں- پر اِک گلوں ہیر دیاں دلیلاں ہین وی قصہ- ویہار اوہناں نوں تتھ نہیں بنن دیندا تے اوہ کتھ بن کے پھردیاں نیں ویہار واناں دیاں بروہاں اُتے- قصہ عاماں دی چِتار اے- قصہ ماڑیاں دی چترائی اے، چِت چوری اے، فساد اے، قصہ وارث شاہ دی ہیر اے- قاضی ہیر دی مَن دھاری نوں سچ نہیں بنن دیندا پر اوہ سچ دے قصہ بن ونجن تھیں وی ڈردا اے-

قاضی دا ہیر نوں مدھانی آکھن سانوں دسیندا اے جو

مہنکار پے گئے چوڑیلیاں دے

دی پچھونہی پوہنچ کتنی اے- رانجھے دے چنانہہ ول ٹرن سمے وی آئی دُدھ رِڑکن دی رمز:

چڑی چوہکدی نال جاں ٹرے پاندھی پیاں ددھ دے وچ مدھانیاں نیں

ہیر دی مدھانی جوگی دے تھاوں وچ ترنجاں دا پھیریا دیو مدھان وی اے جیہڑا پرانے ویہار ساگر نوں رِڑک کے نواں جہان پیا نتاردا اے وِچوں- دُدھ سمندر دا رِڑکن اِک پُران کہان اے، جیہڑا اتھے سُناون گوچرا ہے کیونجو اوہدی رِڑک وارث شاہی رمزاں دے ترچھے سُنیدی اے پئی-

دُرواس رشی شو دا انگ اے- جگ دیاں بادشاہاں رل کے دُرواس رشی نوں اِک ہار دِتا- دُرواس اوہ ہار اندر دیوتا نوں جا نذر کیتا دربارے- اندر ہار لیتا تے بڑی

عاجزی مشکوری نال پر ڈرواس درباروں نکلیا تے اِندر اوہ ہار آپنے اِک ہاتھی اگے سٹ دتا- ڈرواس سبطیں پرتیا تے آپنی نذر دا قدر ویکھ کے تپ گیا تے اندر نوں سنے اوہدے ہور دیوتیاں دے سراپ دتوس- دیوتیاں دا بل گھٹن لگ پیا- آسُراں دے بادشاہ بلی ایہہ حال ڈِٹھا تے دیوتیاں اُتے چڑھائی کر دِتی- دیو تے رل شِو کول گئے، کوئی اُپا دس- شِو ساریاں نوں وِشنو کول لے گیا- وِشنو دھیان دھریا تے دسیا جو دُدھ سمندر نوں رِڑک کے وچوں امرت مکھن کڈھو، اوہو اپا ہے- دیوتیاں مندر پہاڑ نوں مدھانی بناون دا سوچیا پر پہاڑ پٹ کے کھڑے کون- صلاح ایہو بنی جو آسراں نال صلح کر کے اوہناں کولوں مدد لیئے- آسراں نوں آکھو نیں ہتھ چا پواؤ تے امرت وچوں حصہ تُسیں وی لو- آسر من گئے- دیوتیاں وِشنو نوں آکھیا اوہ نہ ہووے آسُر امرت پی کے ودھیرے زور پھڑ جاون- وِشنو آکھیا اوہ میرے تے چھڈ دیو، ویکھی آؤ- وسوکی ناگ نوں نیترا بنا کے پہاڑ مدھان نوں گھتیو نیں- ناگ وی شکتی اے، کرن ہار جنی جنیاں دی، جو نر پردھان مالکی دے دباء پاروں دھرت دے اندر ونج لکی آہی وِس بن کے- وِشنو آکھیا ناگ دے مونہہ نوں دیوتا چھکن تے پُوچھل نوں آسُر- ایہہ وِشنو دی چال آہی- آسُراں سمجھیا کوئی ہتھ ہو چلیا اے ساڈے نال- اوہ اَڑ کھلوتے، مونہہ تے اساں چھکنا اے- وشنو نے دیوتیاں نوں پوچھ ول کر دِتا- اوتھے اوہناں سمندر دی ٹھنڈی واء پئی بھکھی تے آسراں نوں ناگ ہواڑ دے سیک ہاکان کر دِتا- رِیڑکا پیا تے دُدھ سمندر وچوں چوداں انمول رتن نکھتے- چن نکلتا جو شِو گھن رگھدا- لاکشمی نکھتی اوہ وِشنو چا گھدی- ہور سغاتاں وی ایویں ونڈیجیاں- ناگ اُتے گھسر دا زور پیا تے وِس آپنی اُگلچھیوس چا- وِس کُل سمندر نوں چڑھ ونجے ہا جے شِو اوہنوں پی نہ گھنے ہا- شِو وی مُرو ہا پر اوہدی سوانی پاربتی سنبھالا کیتا تے وِس نوں گلیوں ہیٹھ نہ سرن دِتا- اخیر دھنونتری وید اُبھریا، ہتھ وچ امرت دا کول (دھنونتری آیور ویدک وِدیا دا کاڈھ وان

ہویا اے)-

امرت ویکھیا تے کیہ دیوتا تے کیہ آئسر ٹُٹ کے پے گئے سارے- آئسر اں نپ کھڑیا امرت کول، اجے تگڑے جو آہے اوہ- پر آئسر آپو وچ بھڑ پئے- تاہیوں خبر اِک اَت سُندر سوانی آسراں وِچکار آ کھلوتی- موہنی ناں ہاس- آئسراں آ کھیا سو ہینے توہیوں فیصلہ مُکا پہلوں کون چھکے امرت- موہنی آ کھیا پالاں بنھ بیٹھو- دیوتیاں نوں وی دیو- دوہاں دِھراں محنت لائی اے- میں آپ ساریاں نوں پیاونی آں- موہنی پہلوں دیوتیاں نوں چھکایوس- دیوتیاں دی پال مُکی تے موہنی نے امرت چھائیں مائیں ہوگئی- آئسر بھڑ پئے دیوتیاں نال- پر ہُن دیو تے امرت پی کے بلوان ہوئے کھلے سن- آئسر ہار گئے- ایہہ موہنی وِشنو ای ہا- شِو نوں موہنی وی دَکھ لڑ گئی- جنگ مُکا تے اوس وِشنو نوں آ کھیا اک واری اوہ جلوہ تے وکھا مُڑ گھڑی دی گھڑی- وِشنو موہنی بنیا تے شو اوہنوں بھوگن دوڑیا- وِشنو اصل روپ وچ پرت آیا پر شو نوں اوہدے وچوں موہنی دی واشنا آوے- اوس وشنو نوں جپھہ لیتا تے وِشنو دے اندر ای اِک مِک تھی گیا-

کیہ دسیندا ہے ایہہ پُران کہان- دُدھ سمندر، کھیر ساگر کیہ ہے- دُھن، دوہن، منگو دا، تریجن (ترنجن) دا- ایہہ کرن سکت ہے جنی دی تے ہور ہین ورگ دی- ایس کرن سکت دی اُپج، ایہدا کڈھیا مکھن ای امرت اے- ایسے امرت اُتے لڑائی اے اتھاویاں تے باہریاں نرملواناں دی- دیو تے باہرلے نیں تے آئسر اِتھاویں- اِتھاویں مالک نیں آسراں دے باتشاہ- جدوں باہرلے چڑھے تے پوند اِتھاویاں مالکاں نذر نیاز نال رنجھاؤن دا ترلا ماریا- دُرواس دا ہار ایہو ای اے جیہنوں باہرلیاں ڈاڈھیاں گھدا تے ہے وکھالے دی عاجزی نال پَر ورتیا ہے آپنے ہاتھیاں نوں کھڈاون لئی، آپنا تران ودھاون لئی ہاتھی وی اِتھاواں بانہہ بل ہے- اوہ اِتھاویں لوک جو باہرلیاں دی فوج بنے- اِتھاویں باتشاہاں دا دِتا ہار اِتھاویاں نوکر سپاہیاں نوں بُھوئے چڑھاون دے کم

آیا بھئی ویکھو ایہناں چودھریاں دے مان نوں اسیں کیہ سمجھے آں، اسیں ایہنوں تہاڈا کھڈونا بنا دِتا ہے- باہرلیاں ہتھوں بے پت ہو کے اوہناں دی نیت جانچ کے اِتھاویاں مالکاں ورجیا خلقت نوں باہرلیاں دا کم کرنوں- ایہو سراپ ہے دُرواس دا جس دیوتیاں نوں دُربل کیتا- ایہہ مُول ہے لڑائی دا جو اِتھاویاں کمیریاں جنی جنیاں دی کرن سکت اُتے قبضہ کیہدا ہوسی- کیہدے سِر دا بل بنسی ایس کرن سکت دا اُپجایا- باہرلیاں موہ دی سیاست چلائی- اِتھاویاں مالکاں نوں بھائی والی دا بھلاوا دِتا- کمیریاں دے مونہہ بنھن دا اوکھا کم اِتھاویاں مالکاں کولوں کروایا تے اُنج آپنے پیٹے پائی- اُنج اُپجاون دی کار وِچوں گُن اُگھڑے، سوپن کھڑیا، جنی دا لکشمی روپ- اِتھاویں ماں دیوی باہرلیاں نر مالکاں دی ووہٹی بن نکلی- ایہہ جنی دا اوہ روپ ہا جیہنوں اِتھاویں ڈاڈھے اگے ای محلیں واڑی بیٹھے آہے من مرضی دے گہن سوہن نال ساج کے- جو دُدھ ساگر دے ریڑکیوں نتریا سبھ باہرلیاں ملوناں سانبھیا- اِتھاویاں مالکاں دا نری موہ نال ای گھر پورا ہو گیا- شِو دا موہنی اُتے رہ وِنجن دسیندا ہے جو باہر لے مالک وی آپنی چلائی موہ دی سیاست پاروں ای اِک دُوجے نال بھڑ دے جُڑ نیں- یا بھاویں شِو وی اِتھاواں ہے اصلوں، ایسے پاروں دُرواس وی اوہدا انگ ہے- تے شِو دا موہ راہیں وِشنو وِچ مُک وِنجن اِتھاویاں مالکاں دی اِتھاویں رہند دا باہرلی موہ وِچ گواچن ہے-

ہیر تے سہتی دے ترنجن اُتھلدے نیں ایس پران کہان نوں رمزاں دے نویں روپ پڑیں اُتار کے- ترنجناں دا سپ وی آپنا اے تے پہاڑ مدھان (نلہ) وی آپنا- جوگی شِو دی نقل ہے سو اوہ ہیر نوں لڑے ''نقلی'' سپ دا زہر کڈھیندا اے، پر جے اصل نقل والی جُگت نوں ہور پسار یئے تاں شِو آپ وی تے اصل نہیں- نر پردھان مالکی وارے دا بنایا بناء ہے، کالی دا کونت- نر پردھان مالکی دی چڑھتوں پہلاں شِو کالی دا

بال آیا- جوگی نر پردھان مائی دے روپ کھیڈ ویکھیندا اے، ایہناں روپاں نوں ترنجناں نال رل کے ہنڈیندا اے- ترنجناں والیاں جوگی نوں بال روپ وچ ویکھدیاں نیں پوند- اوہدی بال دُکھ نال چوہل وی کریندیاں نیں- لاڈ نال جوگی دا ٹر شو مکھوٹا لاہ کے اوہدے اصل بال شو روپ نوں ویکھدیاں نیں- جوگی دے پچھوں چاک کرشن تے چاک کرشن پچھوں بال کرشن کڈھ کھیڈدیاں نیں اوہدیاں نال- انج شو وشنو دی ڈھاون اُسارن والی کم وٹڈ وی ٹھپ دیندیاں نیں- جانے دیوی آپنے ہر سوار کیتے نراں نوں لانبھے کر کے آپ ڈھا بناونہار تھئی اے- اوہدا ڈھاون بناون ہکا اے-

قاضی ٹھیک پچھاتا اے جو ہیر دے عشق نے اُتے دیاں ساڈ آہراں نوں نابر آہر بنا دِتا اے- ریڑکا بن عشق دہیں دا گھیونتارن ہے- (بھاویں قاضی ایس رمز وچوں آپنے کام سواد دا تھندا وی گھن گیا اے آپنی گُجھ حرص دی جھاس کیتے) دُدھ سمندر، کھیر ساگر، جنی دی کمیر ورگ دی قدرت دی اُپجاؤ سکت، قاضی بھانے مائی لئی ہے، مائی نوں پالن سنبھالن لئی، ملواں رہریت نوں بندے دی سُرت سار اوہدا دین ایمان بناون لئی- ہیر بھانے عشق دی کرنی ہے ایہہ دُدھ سمندر- قاضی خبردار پیا کریندا اے راٹھاں نوں جو ہیر دی نابری تہاڈے وسیب نوں تہاڈی ہوند نوں جڑوں پُٹو اے- تُہاڈے دھن نوں نابری دی جاگ لا کے عشق دہیں بنا کے اِک نویں ہوند اِک نویں وسیب دا گھیو نتارو ہے- ایہہ اُولی مدھانی- ہیر نوں قاضی ایس واسطے وی آکھیا اے جو ہیر اوہدے پڑھائے اُتے قائم نہیں، ہت پھرنت اے- مسجد نوں قاضی نے آپنی جکڑ پکڑ وِچ بنھ کھلیاریا اے پر دائرے ہت ہتے بھوندے نیں، ہت ہور دے ہور- قاضی بھانے کھلوت ای جیون اے (حالاں قاضی دھرت دی پھرنی سُنی ہووے کہ نہ تاریاں دا پھیر تے سُنیا ای ہوسی)- قاضی بھانے جنی دی کار ای پھرن اے، دُدھوں دہیں تے دہیں تھیں گھیو- ایہہ گجھا حرام کارا اے جنی دا، شیواں دی ہوند ہورو ہور پئی وٹاونی تے

سواداں وِچوں سواد پئے کڈھنے- مدھانی والی رمز وچ ولھیٹ کے قاضی ہیر نوں گُجھے حرام بھوگ دا میہنا مار گیا اے پر رمز اوہدے قابو تھیں اوویں باہر اے جیویں ہیر اے- مدھانی نر انگ دی رمز بندی اے بھوگ وچ پر ہیر نوں مدھانی آکھ کے قاضی خبرے آپنا ایہہ سہنسا دس گیا اے جو ایہہ نار تے رہی کوئی نہیں، نراں نوں ہٹا کے آپوں اوہناں دی کار سانجھی کھلی اے- آپنے ولوں تے قاضی ہوراں ٹھکویں رمز وچ گرو وکھالیا ہے ہیر نوں- پر رمز تے ہوئی ہت پھرویں شے- جیہڑا ایہدے وچ گرے کسے نوں اوہ آپ ایہدے پھیرے وچ پھس ویندا اے- قاضی ہوراں دے وسوں باہر تھئی رمز ایہہ وی پئی دسیندی اے جو ہیر اوہ مدھانی اے جیہڑی ویہار دے گھتے ریڑ کے وچوں جیون سار پئی نتاردی اے، عشق دہیں دا گھیو-

قاضی کون اے کیہ اے- کوئی بندہ نہیں اوہ- اوہ ویہار دا قانون اے- ویہار دے کرن سرن دا راہ ہے، اوہدا مُونہا ہے- اوہ رہبریت دی کتاب پڑھ سناون والا تے سُنا کے لاگو کرن والا اے، اوہ ویہار دی حلالن چُھری اے، حرام حلالنی چُھری- تُرک شاہی ہووے کہ مغل شاہی بھاویں جٹ شاہی، ہر شاہی کول قاضی ہوندا اے آپنا- شاہی قانون کیہ اے؟ مَل نوں حق بناون، حق پڑھ کے سناون تے حق بنا کے لاگو کرن- ایہو کم اے قاضی دا-

ہیر دے قصے وچ ہونداں تے تھوکاں دی مَل تے حق بارے پُچھ پڑتال اُبھری اے ڈھوں- مَل کیہ اے تے حق کیہ اے، بھوئیں کیہدی مَل اے تے کیہدا حق؟ بیڑی کیہدی اے، کاہدے لئی اے؟ دمودر وچ لڈن ملاح دی اے جاں نور سنبھل سردار دی؟ چپے والے دی کہ زور والے دی، واہن والے دی کہ وہاون والے دی؟ وارث شاہ وِچ لوڑ والیاں دے بہن لئی اے کہ واہن وہاون والیاں دے لاہے لئی اے، اوہناں دے وکھاوے پرچاوے لئی؟ (بھاویں اوہ لڈن جیہے ادھ مالک نیں بھاویں ہیر

جیہے پون مالک)- تھاراں، وستاں، لاگ، ساک جیون لئی نیں کہ مل نوں جیون بناون لئی؟ مسیت، منگو، کامیاں دے ہتھ، تریمتاں دے سر، کیہدے نیں، کیہدی مَل نیں تے کیہدا حق نیں؟ حق لوڑ ہے کہ لاہا، ہت ہے کہ دھگان، دھیان ہے کہ حرص؟

قاضی دیاں چار آونیاں نیں قصے وچ- پہلی واری اوس جھوئیں اُتے دھیدو دیاں بھراواں دی مَل نوں حق پڑھ سُنایا- دُوجی وار ہیر نوں سمجھایوس جو تیری ہوند سیال ماکاں دی مَل اے تے ایہہ مَل حق اے- تریجی وار ہیر نوں کھیڑیاں دی قانونی مِلکھ بنا دِتا نکاح پڑھ کے- چوتھی وار ہیر اُتے کھیڑیاں دا حق نیاں کر کے ہیر نوں مُڑ اوہناں دے قبضے وچ دے دِتا-

رنگپور دے ترنجن جوگی دے بھیتی نیں مُڈھوں ای تے رنگپور وچ جوگی دا آون انج اے جیویں ایہہ ترنجناں دی کوئی پرانی گُجھی (کہ گُھلی) اُڈیک ہووے، جیویں اوہناں آپ سدوایا ہووے جوگی:

کُڑیاں ویکھ کے جوگی دی طرح ساری گھریں ہسدیاں آئیاں نیں
پرم متیاں اکھیاں رنگ بھریاں سدا گُوڑھیاں لال سوئیاں نیں

ایہہ ہسن رَل ہسن ای بھیت سار اے ترنجناں دی- کُڑیاں آپ ای ہیر نوں جوگی دے آون دی دس پاوندیاں نیں کیونجو ہیر دا بھیت اوہناں ساریاں دا آپنا بھیت اے:

گھر آ نناں نے گل کیتی ہیر اِک جوگی نواں آیا ای
پھرے ڈھونڈدا وِچ حویلیاں دے کوئی اوس نے لعل گوایا ای
نالے گاوندا تے نالے رووندا ای وڈا اوس نے رنگ مچایا ای
وارث شاہ ایہہ فقر تاں نہیں خالی کسے کار نے دے اُتے آیا ای

ایہہ نناں خبرے سہتی اے کہ نہیں پر ویہارو ساک دے حساب سر سبھ کھیڑناں

کڑیاں ہیر دیاں نناناں نیں سہتیاں- ننان دا ساک جیویں اوہلا ہووے بھیت سانجھا کرن لئی:

گلیں لائیکے کیویں لیاؤ اس نوں رَل پُچھیئے کیہڑی تھاؤں دا اے

ہیر دی ایہہ سمجھوتی ترنجن دی کُجھ کھیڈ نوں اگانہہ ودھاون دا راہ سجھیندی اے:

لین جوگی نوں آئیاں دھبلا ہو چلو گل بنائیے ساریئے نی

جوگی تے جوگی بنیا ای گل بناون سارن دی کھیڈ وِچ رلن لئی اے:

میلے کُٹھ دے ہمیں اتیت چلے نگر جائیکے بھیکھ چتاریئے نی

وارث شاہ تمہیں گھروں کھا آئیاں نال چاوڑاں لو گٹکاریئے نی

جوگی دی کڑیاں نال چھیڑ اک دوجے نوں سمجھاونی وی ہے سانجھی ہوند بارے سانجھے متے ڈیچیے بارے- ''گھروں کھا آئیاں'' ٹوک وی ہے ویہار دِتے ''گھر'' نال رَس ونجن اُتے- جوگی دا نگر جائیکے بھیکھ چتارن گھروں کھاون دا اُلٹاء ہے- بھیکھ چتارن چلن نہیں، مالکی وان ویہار وچ رہندیاں وکھری جال جالن دا حیلہ ہے- گھروں کھا آئیاں نوں جوگی دی چتاونی ہے جو اصلوں گھر والیاں نہ بن ونجو، جیویں ترنجناں دی جوگی نوں چتاونی ہے جو اصلوں باہر والا نہ بن ونج:

رسم جگ دی کرو اتیت سائیں ساڈیاں صورتاں ول دھیان کیجیے

چلو ویکھیئے گھراں سردار دیاں نوں اجی صاحبو نہ گمان کیجیے

ایہہ اِکدوجے نال رمز گل انج ہے جیویں کسے گجھی بیڑ دے آہری آپو وچ متھیاں نشانیاں دی دس پاکے اکدوجے نوں بھرواسدے نیں پئے آپو آپنی پچھان کرا کے:

ساڈیاں صورتاں ول دھیان کیجیے

صورتاں ای اصل نیں، دکھ ای سار اے- صورتاں ویہار واناں نوں کُجھ ہور

دِسدیاں نیں تے اُتھل کاراں نوں ہور- دھیان کُنجی ہے ایس ''ہور'' دی- دھیان جوگی کول ہے کھیڑیاں کول نہیں- کھیڑے بے دھیانے نیں یا سمجھو ہور دھیانے لگے ہوئے نیں- دھیان جوگی دا کسبی رچھ اے- جوگیاں دی سکھلائی ہے صورتاں ولوں دھیان ہٹا کے بے صورت تت ول لاونا- پر چھوہریں دھیان دا نواں کم دیندیاں نیں جوگی کوں کیونجو ایہہ جوگی وی ''نواں'' اے- صورتاں ول دھیان ای وار دی ٹور پچھانن ہے سو صورت ای تت اے-

جوگی نوں ایہہ وی پیاں آکھیندیاں نیں چھوہریں جو کسے نگری وچ باہروں آون والے لئی سردار گھر پھیرا پاون جگ (دُنیا) دی رسم اے- ایسے دُنیا چاری رسم راہیں اسیں آپنا رنگ بناونا اے-

اجی صاحبو نہ گمان کیجیے

وچ سینتر اے بھئی سمجھ وی ایس گل نوں، یاں ''کُجھ ہور نہ سمجھیں ایس گل نوں''- ایہہ جگ دی رسم ساڈی کھیڈ دا انگ اے- ''اجی صاحبو'' جوگی دا آدر اے تے جوگی نوں اوہدے بہروپ دے اندر رکھ کے بھیت دی گل سمجھاون وی اے- سگوں بہروپ وچوں ذرا باہر کڈھ کے کیونجو ''اجی صاحبو'' جوگیاں لئی گھٹ بندا اے تے دنیا دار صاحباں واسطے ودھ- ایس چوہل وِچ گھنی اپنائیت ہے کڑیاں دی جوگی نال، رمزداراں والی اپنائیت-

جگ لفظ نوں اتھے شریف صابر ہوراں آپنی سودھ وچ جشن دے معنے دِتے نیں- جگ پرانے وید پنتھ وچ ''یگن'' ہا- قربانی دا جشن- سردار یگن کروندا ہا پاکاں باہمناں نوں سد کے- اوہناں آن کے قربانی لئی تھاں سوار بناونی، بندے منتر پڑھنے تے اگ بال کے اُتے چڑھاوا چاڑھنا بندیاں وَستاں دا- دُدھ، پانی، گھیو، ماکھیوں، پشو، پھل تے ہور- سردار ''یجمان'' اکھویندا ہا، یگن کروان ہارا (ایہو لفظ ہُن ججمان

اے) یجن ہجمان دے دُنیا وِچ پھلن پُھلن لئی ہا، اولاد مال تے زور دے واد ھے لئی- وید پنتھ والے جگ بارے تے وار کاراں دی کھوج ہے ایہہ پر ساڈے ویلے جیہڑا جگ ویکھن ورتن وچ آیا ہے اوہ سردار دا نہیں ساریاں وستی والیاں دا سانجھا اے- اوڑ ویلے ڈھولئی گھرو گھریں ونج کے نقد یا جنس گھندے نیں- تے متھے دیہاڑے کھلی تھاں اگ بال کے پکوائی تھیندی اے تے سارے ونڈ کھاوندے نیں- ایہہ مینہہ منگن دا جگ ہے ہوراں سانجھیاں مراداں لئی وی جگ کیتے ویندے نیں- جگ دی ایہہ شکل کجھ چر پہلوں تے آہی ورتارے وِچ ہُن وی متاں کھوج کیتیاں ایہدا کُھرا لبھ ای ونجے- ایہہ سانجھا جگ سجھیندا اے جو پُرانیاں ویلیاں وچ وی جگ سانجھا ای تھیندا ہووے بھاویں، مِلکھ وانی دے اُبھرن تے پکیریاں تھیون نال ایہہ سانجھا کاج وی مِلکھ والیاں مل گھدا ہووے تے عام خلقت نوں جگ کرن دی مناہی تھی گئی ہووے- پر جیویں ہور کئیاں مناہیاں دا تروڑ وی مناہیاں دی بُکل وِچ لگیا ٹری آیا اے، سانجھا جگ وی ججماناں دی کنڈ اوہلے پیا ٹریا تے ساڈے ویکھن ورتن نوں پوہتا- کجھ سیانیاں ایہہ وی گویڑیا اے جو جگ ٹریا تے ہا سانجھی اُپج دی ونڈ دا سکن کرن لئی، قدرت کنوں سانجھ بھنڈار دی نت بھرپورتی منگن لئی- اوس ویلے بھاویں جنی کھنی ججمان ہووے- اسانجھی مِلکھ دی چڑھت چڑھی تاں جگ مالک دا حق بن گیا- مالک ججمان تھیا تے بے مِلکھ اوہدے لاگی-

ہن ایس سارے گوہ گویڑ دے گوچرے سنیئے ترنجن دیاں چھوہراں دی گل:

رسم جگ دی کرو اتیت سائیں

تاں کیہ سمجھئے ایہنوں؟ جوگی باہمن تے ہے کوئی نہ جو اوہ کھیڑیاں دے سردار گھر جگ دی رسم نبھاون کیتے جُلے- رنگپور وچ اُنج وی سرکاری باہمناں دا کیہڑا کال اے جو جوگی نوں جگ بھگتاونا پوے سردار دا- چھوہریں ایہہ تے نہیں پیاں آکھدیاں کتے جو

آ دَ جگ دی پراتن ریت نوں مُڑ جگاییے آ دَ کھیڑیاں سرداراں کنوں جگمانی کھس کے خلقت نوں موڑییے- لفظ اتیت (پُراتن) سائیں نال وی لگ سکدا اے تے رسم نال وی- کھیڑیاں دی پت پرتیت نوں چڑھاوا کر کے چاڑھ ساڑییے عشق اگن وچ- آ دَ ایہناں سردار گھراں نوں ''ویکھییے'' (ویکھن گھن رمزا اے- ویکھن وچ بھالن وی ہے آپی لوڑ لئی تے سجھن وی ہے، نکرن-) جانے آ دَ گھر رہن ای نہ دییے، ایہناں گھراں نوں پڑ بنا لییے آپی لڑائی دے راس دا- جگ دی رسم وی راس روپ وچ ای ہوندی آہی باہمن تے جگمان وچ پاتر ہوندے آہے- ترنجن والیاں وی جوگی نال رل کے نویں جگ راس رچاون لکیاں نیں یاں نواں کرن لکیاں نیں اتیت جگ راس نوں کیونجو ایہہ اتیت جوگی وی تے نواں ہو آیا ہے-

کڑیاں جوگی دی ہستی بارے وچار کریندیاں نیں:

سیاں ویکھو تو مست الست جوگی جیہدا رَب دے ول دھیان ہے نی
ایہناں بھوروں نوں آسرا رَب دا ہے گھر بار نہ تان نہ مان ہے نی
سوئنے ورگی دیہی نوں کھیہہ کر کے رلن خاک وچ فقر دی بان ہے نی
جیہناں بھنگ پیتی سواہ لا بیٹھے اوہناں مانہواں نوں کیہی کان ہے نی
جیویں اسیں مُیاریاں رنگ بھریاں تیویاں ایہہ بھی ساڈڑا ہان ہے نی
آ دَ پچھے کیہڑے دیس دا ہے اتے ایس دا کون مکان ہے نی

ایہہ جوگی بارے عام وچار چاپدا ہے، عام پچھ دس- پر عام وچار دے وچو وچ کڑیاں کھیڈ دے بھیت دا سواد وی سانجھا پیاں کریندیاں نیں، جوگی نال آپنا گُجھ سانگا وی ماندیاں نیں پیاں- رنگ بھریاں اسیں وی ہاں تے جوگی وی- ایہو ساڈا ہان اے- رنگ دو ہن- اِک تے اندر دا ست ہے جیون دا تے اِک اوہ راس جیہڑی رچاونی ہے ویہار واناں نوں بھلیں پاون کیتے- ویہار واناں نال بھیڑ وچ اِک پاسے دھگان ہے

ریت پروانیا تے دُوجے پاسے ایہو نت بُھلاونی پرتدار راس ہے- ایہہ راس ویہار واناں کولوں پُھٹکار دا حیلہ تے ہے ای پر نال ای آپنی سجان دا آہر وی اے، آپنے تت ست نال میلا وی اے-

''آوَ پچھیے'' رمز ہے ایس کھیڈ دے وِڈان دی- کون دیس کیہڑا مکان، ایہناں پُچھاں راہیں روپاں بہروپاں دا جال پیا تنیندا اے رنگپوریں جیہدے اندر کھیڑیاں نر ماکاں پھس ویندا اے اوڑک- پر ترنجناں دی ایہہ پُچھار آپنے واسطے وی ہے، آپنے کم نوں سمجھن واسطے:

رانجھا آکھدا خیال نہ پؤ میرے سپ شینہہ فقیر دا دیس کیہا

کونجاں وانگ ممولیاں دیس چھڈے اساں ذات صفات تے بھیس کیہا

فقیر سپ شینہہ وی ہے تے کونج ممولا وی- اصل گل اوہدی ون سون اے، اوہدی ٹوکویں ٹکراویں بے رنگ ہر رنگی- ایس نت بھیس وِچ نت ابھیس ہے اوہ- ایہو ناہہ ہے رانجھے دا تت، ایہو اوہدا ست اے- اوہ نت تیاگ اے تے نت تیاگ دا نت تیاگ وی- سو اوہ نت ملاپ اے ہیر نال، ترنجناں نال، مہیں نال-

کُڑیاں ایس راس بھیس وچپڑیں رانجھے نوں سیاندیاں نیں، اوہدے اُتے آپنے رنگ دی پچکاری مار کے کھیڈ وِچ کھردیاں نیں اوہنوں:

اساں عرض کیتی تینوں گرو کر کے بالناتھ دیاں تسیں نشانیاں ہو

تینوں چھڈیا کیویں ہے ظالماں نے کشمیر دیاں تسیں خرمانیاں ہو

ساڈی عاجزی تسیں نہ مندے ہو غصے نال پیاردے آنیاں ہو

اساں آکھیا مہر دے چلو ویڑھے تُسیں نہیں کردے مہربانیاں ہو

پہلوں اوہنوں گرو کر کے مڑ آپ گرو تھیاں نیں- اوہنوں اندروں نرم آکھو نیں آپنے ورگا، آپنے وِچوں پر مرداں بھانے امرد- ''کشمیر دیاں تُساں خرمانیاں'' والے لاڈ

وچ مردانی کام سینٹر دی نقل وی ہے جیویں مرد تریمتاں نوں کھاون ہنڈاون لئی وست بنا چھاردے نیں- ''غصے نال پیار دے آنیاں'' وچ رانجھے دے غصے نوں بہروپ آکھیو نیں جانے بال بُڈھ جوگی دا بہروپ دھاری کھلا اے- جیویں عاجزی والا بہروپ اسیں دھاری کھلیاں ہاں- ''نہیں کردے مہربانیاں وِچ'' رل کے راس کھیڈن دی سوادلی چھیڑ ہے-

ہُن جوگی دی واری اے راس دا اگلا خیال ساجن دی:

آوڑے ہاں اُجڑے پنڈ اندر کائی کڑی نہ ترنجنیں گاوندی ہے
نہیں ککلی پاوندی نہیں سمی پنبھی پاء نہ دھرت کنباوندی ہے
نہیں چوہڑی دا گیت گاوندیاں نیں گردا راہ وِچ کوئی نہ پاوندی ہے
وارث شاہ چھڈ چلیئے ایہہ نگری ایسی طبع فقیر دی آوندی ہے

ایہہ ناچ پرانے نیں- ایہناں وچ تریمتاں دا رل رہن ہے- ایہہ پُران بولی اے جنی سریر دی جیہڑی جنیاں نے آپنی نابری دی وار وچ سواری اے آپنے لئی- رمز بھری ہے ایہہ بولی- ککلی ویکھو- اِک دے ہتھ پُٹھے ہونپیندے نیں دُوجی دیاں ہتھاں نوں، پر پُٹھ وچ سدھ اے- سجا ہجے نوں نپیندا اے کھبا کھبے نوں- ہتھ نپ کے پچھانہہ ول زور پاوندیاں نیں دو جنیاں، اک دوجے کولوں ہٹن لئی، اِکدوجی دی پکڑ چھڈاون لئی- پر ایہو زور اوہناں نوں جوڑیندا اے، جوڑ گھمیندا اے جیویں پلاڑاں وچ دھرتاں دا چن سورجاں نال ناچ، قدرت دیاں جگاں جُگاں دا بے اوڑک ناچ- ککلی وچ اِک جوڑی نچدی نچدی دوجی نال ہتھ وٹا گھندی اے، چھڈ رلدیاں نیں اک بئی نوں- ہر جوڑی سبھ سانجھ بن ویندی اے- سمی ساریاں رل نچیندیاں نیں- سمی اگ منکن دا ناچ اے- ایہہ جنڈی دے رُکھ دوالے نچیندا ہا- سمی یا شمی جنڈی دا پرانا ناں اے- (خبرے ایہدا لفظ شمس سورج نال کوئی لاگ ہے کہ کوئی نہ قصیاں وچ سمی شمس رانی بن ویندی اے-)

جنڈی دیاں ٹاہنیاں نوں آپو وچ رگڑ کے بھا جمیندیاں آہن ناریں- بھا پالنہار وی ہے تے بالنہاری- جنڈ لکڑاں وچ چھپی بھا ناریں دی گُجھ شکتی ہے، گُجھ کاوڑ- جوگی ایہنوں ای پیا ونگریندا اے بھاویں- ایہو کاوڑ پٔجھی ناچ وچ ہے- سب رَل کے زوریں دھرت اُتے پیہہ مریندیاں نیں، دھرت دی کاوڑ جگیندیاں نیں متاں- ویکھو اتھے جوگی آپ چھوہریں کوں پیا آہدا اے دھرت کمباون- اوہناں جوگی دا آکھا پورا کیتا اوڑک کالے باگیں دھرت کنبا کے، جوگی دا آسن ڈھا کے- (ایہو باریک سمجھنی سمجھاونی ہے رمز بولی دی)- گردھا (گِدھا) سبھناں دا گھیرے وِچ نچن ہے ہتھ نپ کے- گردھا گھیرا اے دکھتی ٹریاں دا راہ مارن کان، وت نال رلاون کان وکھتیاں نوں- (گدھا پا کُڑیئے وڈی مجاجن توں)- جوگی دی چھڈ چلن دی طبع نال رلن دی طبع ہے وچوں، بکلی وانگ ایس تروڑ وِچ جوڑ ہے-

جوگی دی گل سمجھو آپ راس دے اگلے خیال وچ نترن دی عنیت ہے- آپ کُڑیاں نال کُڑیاں ہو ونجن دی- نگری دی دسوں ترنجناں دی کھیڈ پاروں اے- ترنجناں دا کیتا تے ویہار وادھے دے کم آوندا اے وپار دے سکھے لگ کے، ماکی وال ہستی دا پہرادا بن کے، پر ترنجناں دی اندرو کی جُوت اوہناں دا نچن کھیڈن اوہ تت ست ہے رانجھے دی ونجھلی والا جیہڑا ویہار نابری دی سکت دیندا اے اوہناں نوں- ایہو نچن کھیڈن اوہناں دا اوہلا وی ہے تے ہتھیار وی-

چل جوگیا اسیں وکھا لیایئے جتھے ترنجنیں چھوہریاں گاوندیاں نیں
لے کے جوگی نوں آن وکھائیو نیں جتھے ووہٹیاں چھوپ رل پاوندیاں نیں
اِک نچدیاں مست ملنگ بن کے اِک سانگ چوہڑیٹی دا لاوندیاں نیں
اِک باٹڑاں نال گھسائے باٹڑ اِک ماہل تے ماہل بھڑاوندیاں نیں

جوگی دے ''نقلی'' اچنبھے توں وی تے ''چل جوگیا اسیں وکھا لیایئے'' توں وی سہی

ہوندا اے جو نچن گاون ترنجناں دی اوہ کار اے جیہڑی کھیڑیاں نوں نہیں دِسدی، اوہناں دے ساہمنے ہو کے وی اوہلے اے اوہناں دی دیکھ چاکھ توں- سو اصل ترنجن ہے ای انہویا اوہناں بھانے (ترنجن ہے تری جن، جنی لوک، نار لوک)- اوہ ترنجن نوں کت خانہ ای سمجھدے نیں جتھے سوتر کتیندا اے، وپہار دا کم تھیندا اے، یاں مُڑ کُت خانہ- اوہ سمجھدے نیں بھئی چنگا اے تریمتیں ساڈے گلوں لہہ گئیاں نیں، جتنا چر اوہناں دیاں وجوداں دی لوڑ نہیں سانوں- جوگی جو ویکھن سُنن لوڑدا اے تے کڑیاں جو اوہنوں ویکھیندیاں سنیندیاں نیں اوہ نرکھیڑیاں دے ویکھن سنن وچ نہیں-

جدوں کتنا سوتر دیاں کاریگراں نوں آپنے کم نے آپنے گُن نے بھرواسیا اے تے اوہناں آپنی پونچ پرتیت مانی اے، مالک میلاں نال اپنا لیکھا جوکھا کرن دا حوصلہ پھڑیا اے، چرخہ بندے دے سریر دا اوہدی ہوند دا نشان بنیا ہے شاعری وِچ- جوڑیاراں چرخے دی رمز دیاں کئیں ونگیاں ورتائیاں نیں سینئراں نوں- چرخہ چالو وپہار دی رہریت نبھاون دی رمز وی بنیا، اوہدے ولوں سرخ رو ہون دی- ہیر نوں دی ٹکری ایہہ رمز:

ہیر وت کے بیلیوں گھریں آئی ماں باپ قاضی سد لیاوندے نیں
دووِیں آپ بیٹھے اتے وچ قاضی اُتے ساہمنے ہیر بہاوندے نیں
بچہ ہیر تینوں اسیں مَت دیندے، مِٹھی زبان دے نال سمجھاوندے نیں
چاک چوبراں نال نہ گل کیجیے ایہہ مختی کیہڑے تھاواں دے نیں
چرخہ ڈاہ کے آپنے گھریں بہیئے سُگھڑ گاؤں کے جی پرچاوندے نیں
لال چرکھڑا ڈاہ کے چھوپ پایئے کیہے سوہنے گیت جھناواں دے نیں
نیویں نظر حیاء دے نال رہیئے تینوں سبھ سیانے فرماوندے نیں
چوچک سیال ہوریں ہیرے جانی ہیں سردار تے پینچ گراواں دے نیں

شرم ماپیاں دی ول دھیان کریئے شاندار ایہہ جٹ سداوندے نیں
باہر پھرن نہ سوہندا جٹیاں نوں اج کل لاگی گھر آوندے نیں
ایتھے ویاہ دے وڈے سامان ہوئے کھیڑے پنے بنا بناوندے نیں
وارث شاہ میاں چند روز اندر کھیڑے جوڑ کے جنج لے آوندے نیں

ایتھے چرخہ ماپیاں دا ڈاہیا، قاضی دا پروانیا اے- ایہہ ہیر دے تن من نوں وڈ مالک جٹاں دی رہریت دیاں لوڑاں موجب ڈھالن دی رمز اے تانجے اوہ آپنے وجود راہیں شاندار جٹاں دی شان بنائی رکھے، ہور شانداراں نال گانڈھا سانڈھا کر کے- پیو دی پینچی تے سرداری نوں جانے مانے تے اوس جان مان دے لیکھے لاوے آپنی ہوند نوں- اوہدا سوتر کتے آپنے لال چرکھڑے تے- ایتھے ترنجن وِچ کتن محنت نہیں، محنتیاں نال تے گل کرنوں وی ٹھاکیا گیا اے ہیر نوں، تھاوِں ہینیاں نال- ایہہ کتن ہیر دے اندر اُپجی نابری نوں ولاون دا نسخہ اے- ایتھے ترنجن تے گاون وی ایس نسخے دا حصہ ای نیں، جی پرچاونے- ایتھے گیت سنگیت دا کم اوویں ہے جیویں اجو کے سکھال میل دیاں مہندیاں منگنیاں وِچ اے، نچاون ٹپاون یاں جیویں ٹی وی ریڈیو تے ہے مشہوریاں وکاون- سگھڑ چج والے نوں وی آکھدے نیں تے گُنی سنگتیے نوں وی-

گیت سنگیت دا سانجھے کم نال مڈھوں ساک اے، سانجھی کرت وِچوں گاون ٹریا تے گاون نال سانجھی کرت ٹری- ایتھے سانجھی کرت وی تے سانجھ سنگیت وی مالکی ویہار دے حکم ہیٹھ نیں- پر کیڈی پیتلی سمجھنی ہے ویہار واناں دی ایہہ اوہناں دی سمجھاونی توں سہی پیا ہوندا اے- ترنجن وی رل کرن رل گاون کیویں ویہار نابری دا درس بن گیا اے ایہدی اوہناں نوں اُگھ سُگھ نہیں- یاں متے ہے ای، تے اوہو چنتا ای بھری پئی اے ایس سمجھاونی دی پیتل وچ- چرخے دا لال رنگ میل تانگھ دا رنگ ہے جس عشق بننا اے- مادھو لال حُسین دی کافی وچ وی ایویں ہے:

چرخہ میرا رنگڑا رنگ لال

پر قاضی دی سمجھاونی وچ ویاہ وی رسم ریت لئی تیاران سوارن ہے چرخے دا رنگ، ویاہ دے وڈے سامان دی کھیڑیاں دے بناء دی لالی ہے ایہہ-

ہن ترنجن وچ آپ بھرواسے دا رنگ ایہہ ہے جو چرخے کتن دا کم نہیں پئے کریندے- جنیاں دے سریر بدھی وجوگی کرت چھڈ کے اِک دوجے دا ہوند سواد پئے چکھدے نیں- مرد سریراں دی روا ٹورنی نوکری وچوں نکل کے اِک نویں کُھاھ پئے ماندے نیں اِک دُوجے نال- اِک نویں اُنج ہے ایہہ نابری جیہڑی اِک نواں پرم رس چکھیندی اے ترنجناں نوں، اوہناں نوں اِک نویں صدق سواد وچ جوڑیندی اے- ایہہ تروڑ اے وجوگے مرداویں اُدماد دا- ایہہ ہوکا اے ایس تتھ دا جو پریت آدجگادی وی ہے تے ہت نویں وی- پریت مُکت ہے نرنار دی ونڈوں، جُوناں دی ونڈ نوں وی نہیں مندی- پریت دُوج وِچ اپنائیت ہے، مُول جاگ ہے ہوندی دی- پریت سکت ہے ہوند حداں دے ان حدتھیون دی، متھ دے ان متھ ہوون دی- پریت دی ایہہ مان سنجان ترنجناں دی جان اے- ایہہ وجوگے کتنے دی تھاویں، اوہدے ہونڈیاں اوہدی تھاویں، بھال کھلہاریا پرکتن اے- ایہہ جوگ سنجوگ اے- رانجھے جوگی دا ترنجن آون ایسے رمز دا کُھلن اے تے کُھل کے نویں رمزتھیون-

اگے اوہ بندا اے جیہنوں کاتب ''قوم ہائے ترنجن والا'' دی سرخی ہیٹھ دھریا اے- قوم ونڈ ہِتا ونڈ اے تے ہِتا ونڈ محنت ونڈ اے، ایہہ مُول اے پردھان میلاں دی پردھانی دا مالکاں دی مِلکھ دا- کاتباں مُنشیاں پاندھیاں پروہتاں دا کم اے ایس ونڈ نوں باریک توں باریک کرنا تے ایس باریکی نوں لِکھت بند کر کے پک رِتیا کرنا، دِلاں تے اُگھاڑنا- پرنقل ایسے رہتل آہر کنوں عجب کُریتا کم پئی گھندی اے- پورے وسیب دی ہر رنگی ونڈ اتھے آن جُڑی اے ترنجناں دی رِیت بھن جُھوتل وِچ- مالکی دے

وس بیٹھ رکھن والا کھاتا مالکی تروڑ ناہراں دا حاضری کھاتا بن کھلوتا اے- ونڈ بنھن تے بنھ ونڈن والا رچھ کھول جوڑن تے جوڑ کھولن دے کم آیا اے پر ایہہ کم سریا ات باریک کاریگری راہیں اے-

کھتریٹیاں اُتے بہمنیٹیاں نیں ترُکیٹیاں اَتے جٹیٹیاں نیں

کھتریٹیاں بہمنیٹیاں دی ونڈ اِک ہور وار ورت وِچوں اُتری اے تے ترُکیٹیاں جٹیٹیاں دی ہور وِچوں- ایتھے وار دے پُراتن تے نویں پنے اِک نویں بیڑ وِچ آ جُڑے نیں- باہمن کھتری ہند دے پرانے وسیب دی کم ونڈ اے جیہڑی ورن ونڈ بن کے دھرم بند ہو چکی اے- ترُک روے دا ناں اے پر ہند وِچ شہر واس حاکم میل دا نشان وی اے- جٹ پنڈ واس واہی وان نیں جیہڑے جات بند ہو کے راجپوتی پچھا وی پیے ساج اگھاڑدے نیں تے شہر واساں لئی پنڈ واسے دی موئی کھر وی رہتل دا نشان وی نیں- وسوں دی اُچ پِچھک نوں سکے بند کرن لئی کم ونڈ نوں چھوت بھٹ دی بھٹھی وِچ پکایا گیا- پر ایتھے ترنجن وِچ سہج سبھا ای اوہ جُگاں بدھی باندھ کھل کے نویں جُرت وِچ ڈھل گئی اے:

بنجاریاں نال چمیاریاں نیں راجپوتناں نال بھٹیٹیاں نیں

ایویں ای

سید زادیاں تے شیخ زادیاں نیں ترکھانیاں نال گھمر پئیاں نیں

''نال'' دا لفظ سر دِیاں ادھواڑاں دے اندر اِک جوٹے بندی کریندا جاپدا اے جانے ترنجن دی اکائی وِچ وی جاتاں لاگویاں جاتاں نال لگ کے وکھرپ دھاری بیٹھیاں نیں- پر دوجا رنگ ''نال'' لفظ دا ایہہ اے جو اوہ اک سواہری گین وی کریندا اے جانے ایہہ تے ایہہ تے ایہہ، جتھے ایہہ نیں اوتھے ایہہ وی نیں- ادھواڑاں سطر وِچوں وکھ وی ہوندیاں نیں تے سطر وچ اِک وی ہوندیاں نیں- ویہار کیتیاں ونڈاں اُپروں

ونڈ رہندیاں وچوں اِک ان دِسّی جُھوت وچ ٹُھبّی مریندیاں نیں جیویں جاتاں والیاں ترنجن وچ بیٹھیاں نر مالکاں نوں اِک پاسیوں آپنا نزول وکھریواں پیاں دسیندیاں ہوون (کیونجو ترنجن نر مالکی دی وکھ ورت بیٹھ وی اے) تے دُوجے پاسیوں سِتے سُدھ ای ترنجن دے نویں رَلے نوں رَل ورتیندیاں وی ہوون پیاں-

بہروپناں راجناں زِیل وٹاں بروالیاں بھٹ بھمٹیاں نیں

کیویں پرانی کم ونڈ دے اُچ درجے نویں کم ونڈ وِچ نیویاں نال آن رلدے نیں ایہہ تے دسیندی اے ایہہ سطر- بھٹ باہمن باہمن رہندیاں وی کمیاں دی اوس لیہہ وِچ لگ ویندے نیں جتھے بروالے وی نیں، زیل وٹ تے بہروپئے وی آپ زیل وٹ تے بہروپیئے گنی لوک نیں جیہناں دے گُن نوں مالکی ویہار دا وجوگ ورتارا نری ویہل ولاونی لئی ورتدا اے- پر کیویں ایس ویہار دا دتا بُھلّتان بُھلّتا کے، اوہدے دتے آپے نوں ای آپنا آپا من کے ایہہ گُنی بھاڑے دے کسبی رہ گئے نیں، ایہہ ساری گین وی گِندے اے ایہہ سطر پر نال ای چھند دی لٹک نال جھولدی ''ب'' ''ز'' دی ونڈ تے اوہنوں ٹکردی ٹوکدی ''ٹ'' ایہناں رل بیٹھیاں کسبناں نوں اِک اچرج چھوہ نال ایس گین وچوں کڈھ کے کجھ ہور بنا ساردی اے- ایہہ ''کُجھ ہور'' ویکھنی دا اِک رنگ اے- جے ویکھنی ویہارو گیجھ دی گُجھی ہووے تے اوہنوں توڑے نہ ای سرے ایہہ ''کجھ ہور''- آپنیاں ویہار ہنڈایاں کسباں نوں ویہار ہانڈ وچوں کڈھ کے ویہار نابری دی سکت بنیندیاں جاپدیاں نیں ایہہ ترنجہاراں- ایہہ بہروپ گُجھ ہور اے- کجھ ہور لُگیندا تے ہور ویکھیندا اے- ایہناں زیل وٹاں دی وٹنی نے گُجھ ہور سُر کڈھ سناونے نیں ان سُنے- (زِیل ہے وی اُپر لے نار سُراں دی تار)- ایہناں بھٹ بھمیاں کوئی ہور پیڑھیاں پڑھ سناونیاں نیں- ایہہ پرانیاں سِکھلائیاں دی نویں آپا بھن ورتوں اے- پرانیاں ہونداں وِچوں نکل کے اوہناں نوں نویاں کرن بیٹھیاں نیں ترنجہاراں-

کسباں دے کُجھ ہور ہوون وِچ وڈا ہتھ تے ہے کسباں دے کسبناں ناویں لگ گئیون دا- کسبناں ظاہر تے آپنیاں نر کسبیاں دا نار روپ نیں- کسب کار تے اوہ ہوئے ایہہ تے اوہناں دیاں مدیناں ہوون پاروں، ''گھر والیاں'' ہوون پاروں، کسب ناواں نال سدیندیاں نیں بس- پر ایس گین وچ اِک ترنگ جیہی ہے جیہنے کسباں نوں ''کجھ ہور'' کر کے ایہناں کسبناں دا کر چھوڑیا اے- اِک ہئی گل جیہڑی کسباں نوں ''کجھ ہور'' کریندی اے اوہ کسبناں دا آپنے سریر نال اِک ہوروا لاگ ہے-حسن تے واشنا دیاں رمزاں دی چھوہ نال کسب گین آپنے ریتل کم نوں چھڈ نکلی اے:

لوہاریاں لونگ سپاریاں نیں سُندر خوجیاں اتے ترکھیٹیاں نیں
سندر کواریاں روپ سنگھاریاں نیں اُتے ویاہیاں مُشک لپیٹیاں نیں
اَروڑیاں مشک وچ بوڑیاں نیں پُھاہاریاں چھیل سُنریٹیاں نیں
منہاریاں تے پکھی واریاں نیں سُندر تیلناں نال مچھیٹیاں نیں

سریر میل تانگھ بھرپور نیں پر ایہہ سنگھار واشنا وی اتھے اِک ہوروِیں شکتی دا سروپ اے، اک نسنگ آپ مُہار بیڑ دی ڈکھ- ایہہ حُسن جیویں مرداویں واڑے وِچوں وکھ ہو ورتی سگندھ ہے کوئی، مرد حویلیوں آپنی ہستی نوں کڈھ کھلوون دا بھیت- ویب وچ کم ونڈ وس وان تے بے وس دی ونڈ ہونبڑی اے، جروانے تے جبرن ہارے دی ونڈ- ویب وچ کم ونڈ پاروں کرت پھل جیہناں دے لیکھے لگ گیا اے، اوہ ونڈاں پردھان تھی گئیاں نیں تے رہندیاں ونڈاں ادھیّن- پر اتھے ترنجن وِچ ونڈ بنتراں گڈاوڈ تھیاں نیں تے اوہناں داویہارو بھار ہول مُک گیا اے جیویں ملاحناں دی بیڑی وچ:

گڈاوڈ امیر فقیر بیٹھے کون پچھدا اے کیہڑی تھاؤں دا اے

راجپوتناں کھتریٹیاں سید زادیاں شیخ زادیاں تُرکیٹیاں بہمنیاں کسے نویں آہرے رلیاں نیں اوہناں نال جیہناں دے کسب کمین سن، چمیاریاں نائیناں میر زادیاں

چھینبناں رنگریزاں، تے اوہناں نال وی جیہناں دے کسب کسب گین توں ای باہرے سن، پرھانیاں، واہناں، سانسیانیاں- واہن تے ہے ای باہرلی، باہر کڈھی، کجات یا اجات تریت- واہن دے سریر نوں کام لئی اندرا کے مُڑ باہریا جاندا اے- پرھانیاں سانسیانیاں پکھی واساں نیں- ایہناں نوں وی کام لئی وستیاں وِچ واڑ کے کڈھ دیندے نیں- رکھ کے ہندے نیں تے ہندے کے کڈھ دیندے نیں- ترنجن وچ ایہہ باہرلیاں ہند مندیاں اندرلیاں نیک پاکاں نال اِک مِک نیں- جیویں ہونداں دا وارا وٹا کریندیاں اِک نویں کھیڈ وچ اِک نویں ناچ وچ رلدیاں ہوون پیاں- پُجیاں پوجیاں ہوند حداں لنگھ کے سجر سانجھی ہوند وِچ بے حد ہوون لئی- سُر سیانیاں نیں ایہہ باہرلیاں کیونجو سُر آپ باہرلا اے- اندر رہندیاں سُر سیان تھی ای نہیں سکدی- اندرایا سُر کسر اے تاں ای تے رانجھے نوں باہرلا تھیونا پیا ونجھلی دا سُر رکھن لئی یا آکھو ونجھلی سُر وِچ آہی تے اندرلیاں کوں وارا ناہی کھاندی سو اوہناں نے رانجھے ونجھلی باہر ونجا ماری-

ہِک کسب، ہِک جات ہے جیہدی ایتھے چرچا نہیں تھئی اوہ ہے جوہڑی- اصلوں ہین ہے ایہہ جات تے سبھ کنوں ودھ ہے ایہہ بھٹ دی مار وِچ، باہرلیاں دی وی باہرلی، کیونجو کم ایہدا اوہ ہے جیہدے سر تے شہر کھلوتے ہوئے نیں، نھاتیاں دھوتیاں دی بھرم بھا تے سلھد چا بنیا ہویا اے- ایسے پاروں ای چوہڑی جات نوں ایڈا دُرکار کے رکھیو نیں جے متے اوہنوں پتہ ای نہ لگ ونجے آپنی سکت دا- پر کیہ چوہڑی ترنجنوں وی باہر ہے، ایس باہرلے اندروں وی باہر؟ پر بُھلنے آں اسیں پئے- چوہڑی تے ترنجناں دی موہر اے- رانجھے ترنجناں دی سنجان ایہا دسی اے جو اُتھاں چوہڑی دا گیت گویندا اے تے کڑیاں وی ترنجناں دا سرناواں ایہو دِتا اے رانجھے نوں:

جتھے سانگ چوہڑیٹی دا لاوندیاں نیں

ایہو پوند وکھالی اے ترنجن دی- سانگ لاون ہے ہور بن کے وکھاون، بئ ہوند دھارن- چوہڑی سبھ ترنجھاراں دے اندر ہے تاں ای اوہ اوہدی ہوند دھار سکدیاں نیں- چوہڑی دی کوئی وکھری ہوند نہیں ہے ترنجن دے اندر- چوہڑی اوہ بے حد ہے جو ہر نار دا اندر ہے- مادھو لال حسین ترنجھار دی ہوند دھاردے نیں کافیاں وچ تے ترنجھاراں وچوں وی جولاہی دی- پر اک کافی وچ چوہڑی دا سانگ وی ہے:

دھیان کی چھجلی گیان کا جھاڑو

کام کرودھ نت جھاڑدی

چوہڑی ہاں دربار دی

ایہہ قدرت دے درباروں لائی چوہڑی اے، شاعر چوہڑی، ویہار رُدھیاں ہماتڑاں (اسماتراں) دا کام کرودھ جھاڑ کے اوہناں اندر بندیائی دی رہند رکھدی اے پئی- پر ویہار تے چلدا ای کام کرودھ دے سر تے ہویا- ایہو ای اوہدی کھاد اے تے ایہو اوہدا پھل- چوہڑی قدرت دے درباروں گی نوکری وچ جُتی ہوئی اے اوہنوں بے گاروں فارغ خطی اے- پھر کے کسے ہور کم تے نہیں اوہنوں لایا جاسکدا- ہور کم بیگار نیں اوہنوں- پر جیہناں نمانیاں دا کام کرودھ اوہ جھاڑیندی اے پئی اوہناں کوں نت ویہار دی باندھے بجھنا پوندا اے- ایہہ کیہڑے جی نیں- چوہڑی دی نت جھاڑ سودھ اوہناں دے اندر اک واند بنائی رکھدی اے ویہار ماروں باہری- ایس واندے ای اُگدی اے آس اُمنگ رل سکن دی رل کے ویہار اُتھل سکن دی-

ترنجن وچ چوہڑی دی غیر حاضری اوہدی حاضر غیبی اے- ہر ترنجھار آپنی ظاہر ہوند پیٹھ چوہڑی دی ہوند لکائی بیٹھی اے- یاں آکھو ترنجن وچ ہر ہوند چوہڑی دی ہوند دا سانگ اے- ایہہ گل اگلے بند وچ نتر گئی اے-

اگلا بند اوہ اے جس وچ ترنجن دی کھیڈ تُردی اے- کھیڑیاں دیاں تریمتاں آپنے

جیلکے دی اُنی ادھیڑن، اُساری ڈھاون دا کم وڈدیاں نیں- ایس کم دی پچھ چوہڑی ہتھ اے:

کوئی اوڈھنی لاہ کے مگر پو نچھے دھوء دھا بھبھوت چا لاہوندی اے

سہتی لاڈ دے نال چواء کر کے چا سہلیاں جوگی دیاں لاہوندی اے

ایہہ سودھ صفائی جانے کوئی سگن ہووے جوگیج دی تیاری دا، جوگی دے ترنجن نال گُجھی گھا تے رلن دا- سہتی دے ایس چوہڑ سگن وچ رلدیاں ای کھیڈ مچ پئی اے- اوہ راس رچ گیا اے جس توڑ ہیر رانجھے دے میل تائیں کھیڈیونا اے- سہتی جوگی دے لے جھیڑے دا بھیت وی کھول ویکھالیا گیا اے اِتھائیں- سہتی دی کاروائی جوگی نال لاڈ چوا اے جیویں آکھدی ہووے لاہو ایہہ بانا، ہن تے آپنیاں وِچ ہو خیریں- لاڈ چوا ایس راس دی بوہنی وی اے تے ایہدا انت وی- ایہہ راس ایہہ رل کرنی جوگی تے ترنجن دی اِک لاڈ چوا ہے، اِک پریت پیکھنا ہے نابر ویہار واہناں دی ڈھا بناونی دا-

تھوکاں دی گین علم دا ویکھالا سمجھیا ویندا ہا، تھوک گنن اوہناں دی میل ونڈ کرن- وارث شاہی نقل وچ ایہہ گین علمائی چترائی دے ویکھالے نوں بھنڈن دا کم تے کریندی ای ہے پر ہِک بیا کم وی کریندی اے- علمائی چترائی دا گھنا زور ہوندا اے نزول رکھن تے- کیہ جنس کیہ علم کیہ بندے، ہر شے تاں ای اصل اے جے اوہ نزول اے- پچھا وی ہر اصلے دا نزول اے تے اگوں وی ہمیش لئی نزول رہن ای کم اے ہر ہوند دا- پر نزول تھیون ہے نر رَل تھیون، وجوگ سہیڑن- ایہہ حیلہ حاکم میل دی سیاست دا خلقت نوں نکھیڑن کیتے- جنی کھنی حاکماں دی ریس وچ نزول وکھریواں مانن دے راہ پے کے آپو وِچ پھائے پھیڑے تاں حاکمی سکھالی تھی ویندی اے- اکدوجے کنوں وجوگے جی آپنے کنوں وی وجوگے ویندے نیں تے بے تھوہے بے تتھے ہو کے ڈاڈھیاں دے پرچارے پینترے دھارن دی کردے نیں- سترانیاں دے

اتار نوں جھب آپنا سنگھار بنا گھندے نیں- وارث شاہی نقل ویہاروں اصل ہوئے تھوکاں نوں میلدی اے، رلیندی اے، تے ایہہ جھیندی اے جو رلے نال ای اصلا بندا اے، رَلا تت ہے ہوند دا- رلے دا آہر نقل دی تھوک گین وچ آپے آپ ای ہویا جاپدا اے، سہج سبھا ای ہاسے بھانے ای، پر ہے ایہہ آہر گھن پرتا تے بھر بھیتا- اِک ہور ونگی ویکھیے-

قاضی ماپیاں بھراواں رل کے ہیر نوں رانجھے کنوں ہٹکیا تاں رانجھے پنجاں پیراں نوں یاد کیتا- پنج پیراں اوہدا جیو تسلیا تے اوہنوں ونجھلی سناون دا آکھیو نیں- رانجھے شوق نال ونجھلی چھوہی:

کدیں اودھو تے کاہن دے بشن پدے کدیں ماجھ پہاڑی دی لاوندا اے
کدیں ڈھول تے ماروں چھوہ دیندا کدیں بوہنا چا سناوندا اے
ملکی نال جلالیاں خوب گاوے وچ چھوہری دی کلی لاوندا اے
کدیں سوہنی تے مہینوال والے نال شوق دے سد سناوندا اے
کدیں ڈھرپتاں نال کبت چھوہے کدیں سوہلے نال رلاوندا اے
سارنگ نال تلنگ شہانیاں دے راگ سُوہے دا بھوگ چا پاوندا اے
سورٹھ گُجریاں پُوربی للت بھیروں دیپک راگ دی زِیل وجاوندا اے
ٹوڈی میگھ ملہار تے گونڈ سِری جیت سِری بھی نال الاوندا اے
مال سِری تے پرج بنراگ بولے نال مالوا وِچ وجاوندا اے

اگے ہور ڈھیر سارے راگ نیں ویکھو راگ کیویں سہج سبھا اِکدوجے دی پوجی پرتیتی ویڑھ اُلنگھ کے بک بنے وِچ وڑنکلدے نیں پئے- کُجھ گواندھی ہن، کُجھ اصلوں اوبھڑ- پر میلے دا میل اے- رل نچن وچ کوئی بھٹ نہیں- سُدھ راگ لوک گیتی نال لڑ پئے جوڑیندے نیں- ڈھرپد دا درباری پنڈتاوا کبتاں سوہلیاں دی لوک لہر دے ڈھائے

چڑھیا ہویا اے- وڈے بھا بھرم والیاں پُراتن شناختاں اِک نویکلی کھیڈ وچ لہہ پئیاں نیں لج لاہ کے- ہر رنگ دی اوپر ہر رنگ دی اپنائیت وچ پئی رنگدی اے آپنا بھوں سانبھیا آپا- جیویں سمندر اے کوئی نویں اُتھل دا جیہدے وچ ہر وکھرپ اکدوجے وچ گواچ کے نویں سانجھی ہوند وچ پیا لہر دا اے- ایہہ کھیڈ رچائی اے رانجھے دی ونجھلی نے- ونجھلی تروڑ اے رانجھیاں سیالاں دے رزق ویہار دا، مُلاں دے علم دا قاضی دے قانون دا- ایہہ ونجھلی سدا اے نویں اُتھل دا جیہڑی پنجاں پیراں جگائی اے:

دوتن سد سُناکھاں ونجھلی تے ساڈا گونے تے جیو چلیا ای

پنج پیر وی رَلا ای نیں نمنی پرانی ورتی واپردی وِچ سُپن سار دا، بُھیت وِچ اُچیت دا- اُنج وی رَلا ای نیں اوہ، پنج ہو کے اِک نیں یا اِک ہو کے پنج، جیویں پنج اُنگلاں ہوون، پنج سُرتاں ہوون یا پنج تت، نالے پیر ہوندیاں ناتھاں نال نتھی نیں- پر اِک گل ہے- ناں پنجاں دے جو وی نیں (ہر ''ہیر'' وچ فرق ناں نیں) اُٹھیا ایہہ پنجا لوک ریت وچوں ای اے، لوکائی دے اوس سانجھے چیتے وچوں جیہڑا زوراوراں دا تراہیا سُپن سار وِچ ڈھل گیا- لوک ریت آپ کوئی اِک تھوک نہیں لوک وار دا بھنڈار اے، نت بھردا نت ون سونا- ایس بھنڈارے دبیاں سُتیاں نیں لوک سکتاں جیہڑیاں ویلے کویلے جاگ کھلوندیاں نیں تے ان پچھاتیاں روپاں وِچ جگ تے پھر جاندیاں نیں-

سوگل ایہہ ہے جو وارث شاہی نقل دا رَلا ہر پکھ نہیں- لوک ہت دا رلایا، ہینیاں دی سیاست دا رچایا ہے ایہہ رلا- 1767ء وچ ظاہر ہوئے ایس رَلے دی گھانی گھولی اے سو ورھے دے گھول نے جیہڑا پنجاب دیاں راہکاں سپیاں زمیندارے رزق ویہار نوں اُدھیڑن کھدیڑن لئی کیتا- وارث شاہ دے ''ہیر'' لکھن ویلے ایہہ گھول سکھر نوں پُج

کے موڑے پیا- وارث شاہی نقل دا رَلا رلیندا اے سیالاں دی دھی نوں چاک نال، کھیڑیاں دی نونہہ نوں جوگی نال، جوگ بیراگ نوں عشق نال، زہد نوں ذوق نال، وید ریت نوں کتیب ریت نال، چڑھدے نوں لہندے نال، پہاڑ نوں تھل نال،عربی فارسی نوں سنسکرت نال تے تروہہ نوں لوک بولی نال- اگوں بولیاں اِکدوجی نوں رَلدیاں نیں- نسب بولیاں کسب بولیاں دے اڑکے چڑھدیاں نیں- پراتن بلیل رَلدی اے اوس حاضر بلیل نال جیہڑی ایس رلیوں اُگھڑی اے- گہر گھمبیر دا رلا ہے ہاس پڑہاس نال، علمائی چترائی دا جــــٹک یمل نال، سادھ بولی دا کام بولی نال، سمجھوتی دا پھکڑی نال- رلا حد لنگھن اے، ایہہ کرتب اے نقل دا- حد النگھیاں ڈھے پوندی اے، مُڑ اسارو پئے تاں وی اوہ نہیں رہندی جو اگے آہی- حداں بندیاں نیں ’’بے حدی‘‘ پاروں، ’’بے حدی‘‘ دی مـنیج پاروں- پردھانی اُسردی اے حق ماری دے ہر تے سو حد ڈھاون حق پالن اے، پچ سیون اے- بھاویں دھگان نوں بھنن وی دھگان ای جاپے ’’نر پکھاں‘‘ نوں پیا-

رَلے دے ایس ویردیوں ایہہ سوچ وی آ سکدی اے جو رلا جوڑاں دے تروڑ بنیندا اے بس- ایہہ سوچ پوری نہیں پونہچدی رلے دے کم نوں- رلا جوڑاں دا تروڑ تے بنیندا اے پر کسے تروڑ تے مُکدا نہیں- رَلا تیاگ دا تیاگ اے نِت ان ہوئے دا نِت ہوسکن اے، ایہہ جیہڑی گُھل کھولدا اے اوہ آونی دا رنگ اے واپری وِچوں نتریا-

ترنجناں دی گین گنتر تے ہُن ہوون گی اے جد جوگی رنگپور اپڑیا اے (ایہہ متے ایویں ہے جیوں واہرواں دی گین گنتر تھیندی اے چڑھائیوں پہلاں) پر ترنجناں دا کم تے ڈھروں ٹریا اے قصے وِچ- تریمتیں تے جماندرو واہناں نیں آپنی جُون دی وار پاروں، ہزاراں نار پیڑھیاں دی پیہہ صدقہ- ترنجن کھیڑناں دے ہوون کہ سیالناں دے

اوہناں دی جُڑونی تے ہے ای نر ورتاریوں باہرلیاں کرن لئی- نویکلی گل تے ہے کسے نر دا ایس کار وِچ آ رلن- رانجھا تخت ہزاریوں ''واہن'' ہونکلیا پر اوہدا نار واہنی وِچ رلن کسے ویس راہیں ای ہو سکدا اے، کوئی بناء بناء کے- پوند بناء اوہدا چاک والا ہا، پہل خیال ایس پیکھنے دا- ایہہ پہلا ویس وی ہیر ساجیا ہا- ہیر جیویں مہاروان اے ایس راس دی:

منگو بابلے دا تے توں چاک میرا ایہہ پھند لگے جے توں لاونا ایں تے رانجھا پاتر ہے اوہدا:

نیناں تیریاں دے اسیں چاک لگ جیویں جیومنے تویں سارئیے نی رانجھے دے چاک روپ نال ترنجن دی کھیڈ ویکھو:

ڈیہنہ ہووے دوپہرے تاں آوے رانجھا اُتے اودھروں ہیر بھی آوندی اے
ایہہ مہیں لیا بہاوندا اے اوہ نال سہیلیاں لیاوندی اے
اوہ ونجھلی نال سرود کردا ایہہ نال سہیلیاں گاوندی اے
کائی زلف نچوڑدی رانجھنے تے کائی آن گلے نال لاوندی اے
کائی چمبڑی لک نوں مشک بوری کائی مُکھ نوں مُکھ چھہاوندی اے
کائی میریاں آکھ کے بُھج جاندی مگر پوے تاں مُھیاں لاوندی اے
کائی آکھدی ماہیا ماہیا وے تیری مجھ کٹی کٹا جاوندی اے
کائی ماے دیاں خربوزیاں نوں کوڑے بکبکے چا بناوندی اے
کائی آکھدی اڈی آ رانجھیا وے مار باہلی پار نوں دھاوندی اے
مُردے تاریاں ترن چھال پے کے کوئی نول نسل رُڑھی آوندی اے
گُتے تاریاں ترن چوا کر کے اک چھال گڑم دی لاوندی اے
اک شرط بدھی ٹُبھی مار جائے تے پتال دی مٹی لیاوندی اے

اک چین تے قاز چترانگ ہو کے سرخاب تے کونج بن آوندی اے
اک ڈھینگ بنے اک چین بگلا اک ککلا ہو وکھاوندی اے
اک وانگ گکوہیاں سنگھ ٹڈے اک آوت وانگ بلاوندی اے
اک اوکت بولدی ٹٹیہری ہو اک سنکھ جکاونی آوندی اے
اک لدھر ہو کے کڑکڑاوے اک ہو سنسار شوکاوندی اے
اک دیہہ پلسیٹیاں ہو بُلھن مشک وانگروں اوہ پھوکاوندی اے
ہیر ترے چوطرف ہی رانجھنے دے موری مچھلی بن بن آوندی اے
آپ بنے مچھلی نال چاوڑاں دے مینیں رانجھے نوں گرل بناوندی اے
ایس تخت ہزارے دے ڈنبرے نوں رنگ رنگ دیاں جالیاں پاوندی اے
وارث شاہ جٹی ناز نیاز کر کے ہت یار دا جیو پرچاوندی اے

دوپہر- دینہہ دا سکھر- اگوں رات وَل ڈھلن اے- ایہہ مہین جیہی اَن لیگی لیک اے دینہہ دے چڑھاء تے لہاء وچکار- ایہہ وچکار اے ویلے دا؟ ان ورتیا ویلا جو اج ورتیل ہے، اَچھوہ جو چھوہیندی اے پئی وجوداں نوں اج- چناہہ وی وچکار اے، دونہہ جگاں وچ، دونہہ جُگاں وچ- سمندروں نکھتا پانی جس مُڑ سمندر تھیونا اے- ایہہ نویکلی ویل، ایہہ ان ہویا ہوون، میل اے ترنجن دا رانجھے نال- ہیر تے رانجھا دو پاسیوں آن ملے نیں، مہیں تے سہیلیاں، ونجھلی تے ترنجن دے گاون- ونجھلی تے گاون دریا دی واج نیں، سمندر دی؟ سُر دی بنتر دا اَچھوہ وچکاریاں سُر لے دے میل دا شوہ- وہانے ہوونے دا سنگ سنگیت-

ترنجن والیاں جیویں کوئی ریت پلیاں کریندیاں ہوون رانجھے نوں ترنجنیں رلاون دی- ایہہ ریت پرم کھیڈ اے کہ کھیڈ پرم؟ ایتھے پورا ترنجن ہیر ورگ اے- ایہہ بھاویں کوئی پراتن رُوپ اے نر نار سانجھ دا کہ نر نار میل دے اوس وچکار دا جیہڑا با تے

ہُن نہیں یا اَن ہویا ہے نت ہونا- ایہہ ریت اے آپنے اوس انگ نوں نویاں کرن دی رل مانن دی جیہڑا دھیدو ہے- دھیدو آپ وچکار اے، اوہ پاندھی وی اے تے پندھ وی، ترنجن ٹوریا پاندھی، ترنجن اُلیکے پندھ تے جیہڑا اوہدے اندروں اُگھڑیا اے اوہدے اچیتوں سچیت تھیا اے- اوہ جماندرو نر مالک ہوند چھڈ ٹُریا اے تے نویں ہوند پیا ڈھونڈیندا اے ہیر نال رل کے- اوہ نویں ہوند ترنجن اے کہ چنانہہ؟ کہ چنانہہ تے ترنجن تے منگو؟ منگو تے ترنجن ہِک نیں، دو پاسیوں آن جُڑے؟ منگو تے دریا واسی اے- مجھیں پانیوں آئیاں نیں، پانی وِچ رہن تانگھدیاں نیں- کیہ ترنجن وی دریا واسی اے؟ کُڑیاں اج پیاں کھیڈیندیاں نیں دریا وچ جیویں اوہ جل جُون ہوون، پانی دی ہِئ جیا جنتر نال مِلیاں ہوئیاں- اوہ ہر جل جُون دا روپ وٹا سکدیاں نیں- دریا کیہہ اے، بستی دا بیتیا وی، ہُن وی تے آونا وی، وہان وی تے ہوسکن وی- بھاویں تے دریا اچیت اے، وار وی تے وار دے ہیٹھو ہیٹھ ویہندا ان دِسا نِر وار وی، تھئے نوں اُتھلنا- ایہدے وچ ترن ایہدے نال کھیڈن نت نویاں تھیون ہے، نت کھڈار تھیون- پوند وی دریا وچ رانجھے کوں ناریں ہی اتاریا ہا- رانجھا اُترن نوں اتاولا تے ہا پر اترن جوگ نہ ہا- جانو نہ ہا دریا دا- ملاحناں جانو آہیاں-

سے وِنجھیں چنہاوں دا اَنت ناہیں ڈُب موئیں گا بجنا ٹھل نہ وو

اج اوہا چنانہہ ہے جیہدے وچ رانجھا مچھیاں نال مچھی اے ترنجیں رَل کے- جوگی والا ویس وی ہیر دی سمجھوتی سمجھ کے ای دھاریا ہا رانجھے:

جھب ہو فقیر تے پونہچ میتھے اوتھے جھنڈڑا کاہ نوں اڈیا ای

جوگی ہوء کے آ توں بجنا وو کون جاندا جوگیاں مُنیاں نوں

ترنجھاراں (سنے ہیر تے سہتی دے) ویس والی کھیڈ نال کھیڈ کریندیاں نیں، کھیڈ دے وچ کھیڈ- اوہ ویس رکھدیاں وی نیں تے سر کا کے اندر وار جھاتدیاں وی نیں:

کائی آء رنجھیٹے دے نین ویکھے کائی مکھڑا ویکھ سلاہوندی ہے
اڑیو ویکھو تاں شان جوگیڑے دی راہ جاندیاں مرگاں نوں پھاہوندی ہے
کائی مکھ رنجھیٹے دے نال جوڑے تیری طبع کیہ جوگیا چاہوندی ہے

کڑیاں رانجھے دیاں نیناں وچ کیہ ویکھدیاں نیں بھاویں اوہو جو اوس آپ دھریا دھاریا ہا:

نیناں تیریاں دے اسیں چاک لگے

تے

منگو نیناں دی دھار وچ چاریئے نی

چاکری تے جوگ عشق دے ویس وی نیں تے کرتب وی- ایہہ اوہ سودھ سوتر نیں جیہناں نال ویہار نابر عاشقی وسیب دے پڑ وچ نتر دی اے ویہار نال کھیہن لئی، اوہنوں اتھلن لئی- چھوہراں دی ویکھنی انج ہے جیویں آپنیاں دا آپنے نوں سنجانن تے مانن ہووے-

سہتی تے جوگی دے ملے جھیڑے وچ ویس دا ایہہ لاہ رکھن تے رکھ لاہون توڑ تائیں چلیا اے- جوگی دے ویس نال کھیڈ یندیاں ترنجھاراں آپنے ویس نال وی کھیڈ یندیاں نیں- سہتی جوگی دا جھیڑا مچیا کھیڑیاں دے ویڑھے وچ تاں

ویڑھے والیاں دانیاں آن کڑیاں کیوں بولدے تسیں دیوانڑے نی
کڑیئے کاس تھوں کھوجدی نال جوگی ایہہ جنگلی کھرے نمانڑے نی
منگ کھاء کے سدا اوہ دیس تیاگن تمبو آس دے ایہہ نہ تانڑے نی
جاپ جاندے رب دی یاد والا ایڈے جھگڑے ایہہ نہ جانڑے نی
سدا رہن اداس نراس ٹھگے برچھ بھوگ سیال لنگھانڑے نی
وارث شاہ پر اساں معلوم کیتا جٹی جوگی دووین اکس بانڑے نی

اتھے ویڑھے والیاں آپ ویس لاہ رکھن تے رکھ لاہون والی کھیڈ وِچ آرلیاں نیں- پہلوں ویس نوں باہروں ویکھو نیں، مڑ اخیرلی سطرے اندر جھاتیو نیں- پہلی سطر وچ لفظ دیوانڑے دی پرتداری پرکھو- دیوانڑے کملے تے ہے ای پر ایہہ ''دیوان وِچ'' وی ہے جانے انج کیوں بولدے او تسیں جیویں دیوان وچ جھگڑدیاں بولدے نیں- دیوان کچہری اے (سرکاری محکمہ وی اے)، ایہنوں ''دیوانڑا'' آکھ کے کیویں ہاسو ہینا کر گئیاں نیں، شودھڑا جیہا کمل خانہ- نالے ایہہ وی دس گئیاں نیں جو ایہہ دیوان دی نقل پئی بندی اے کھیڑیاں دے ویڑھے- ویڑھے والیاں آپ ویڑھے وال رہندیاں ترنجن وچ رل گئیاں نیں- جوگی دے ویس دے نال آپنے ویس دا لاہ رکھن تے رکھ لاہون وی کر گئیاں نیں- جوگی دے ویس دے بھیت دِیاں جانو تریمتاں تے ہن ای ویسیوں ادھ باہرے مرد وی ہن- رنگپوروں باہر جوگی نوں اِک ایالی ٹکریا جس جوگی وِچوں چاک تے چاک وِچوں رانجھا سنجان گھدا:

جدوں رنگپور دی جوہ جا وڑیا بھیڈاں چاردا چاک وچ باردے جی
نیڑے آء کے جوگی نوں ویکھدا اے جیویں یار ویکھن نین یار دے جی

ایالی کول وی نین ویکھنی ہے، اوہ وی ویس والا بھیت رکھدا کھولدا اے-

جوگی:

جٹ چاک بناونا جوگیاں نوں ایہی جیو آوے سٹوں چیر میاں
تھرا تھر کنبے غصے نال جوگی اکھیں روہ پلٹیا نیر میاں

ایالی:

ہتھ جوڑ ایال نے پیر پکڑے جوگی بخش لے ایہہ تقصیر میاں
تسیں پار سمندروں رہن والے بُھل گیا چیلا بخش پیر میاں

پر نال ای پوری کہانی رانجھے دے عشق والی کھول کے جوگی نوں رانجھے دے روپ

وِچ آون تے مجبور کر دتوس- پر رانجھا وی چتر پاتر اے، ویس لہا کے وی ویس وٹا گیا- ایال رانجھے نوں میہنے ہاپ کر کے اوہدی مرد غیرت جگاون دا جتن کیتا- رانجھے ایالی دا رنگ سمجھ کے مردو والا ویس دھاریا تے اوہدے نال مرداں والی بھیت رکھنی سانجھ بناون دا ترلا ماریا- ایال ایہہ ویکھ کے تُرت مردانا غیرتی کھوٹا لاہ دتا تے ویہار باہریاں دی چوری یاری والی سانجھ تے آ کھلوتا:

اساں رانجھیا ہَس کے گل کیتی جا لالے داء جو لگدا ای

ساں یار دا تے گھسا باز والا جھٹ چور دا تے داء ٹھگ دا ای

لے کے نڈھڑی نوں چھنک جا چاکا سیدا ساک نہ ساڈڑا لگدا ای

ہس کے گل کیتی پہلیاں کیتیاں نوں جھوٹھ کر گئی اے جانے جتنے ڈراوے میہنے پہلوں دِتے اوہ ایویں ہس کے کیتی گل آ ہی- ایہہ گل رانجھے دے مرد بنن والے پینترے نوں وی چھیک گئی اے- پچھے جو حاضر پینترا رہ گیا اے ایالی کول اوہ ہے ''جا لالے داء جو لگدا ای'' کیونجو ''سیدا ساک نہ ساڈڑا لگدا ای''- ایہہ کُھل دِتیوس رانجھے نوں آپنے ورگ دے چاک نوں بھیَ جے پت لاہ سکنا ایں ایہناں وڈیاں ڈاڈھیاں دی تے لاہ پیا- پر ایس کُھل وچ دوجے نوں اگیرے کر کے آپ لانبھے رہن والی گل وی ہے- ایالی دی بھیالی رانجھے چاک نال اینی ای ہے- ایہہ ترنجھاراں ای نیں جیہناں رانجھے دے کم نوں آپنا کر کے پڑیں نترنا اے وڈھیاں ڈاڈھیاں ساہویں- رانجھے دے کم نوں آپنا کر کے کیہ، کم تے مُڈھوں آپنا ہے ترنجن دا، جنی جُون دا، رانجھے نوں اوہناں آپ ای پڑھا بنا اُتاریا اے پڑیں- پوند بھابیاں اوہنوں پرتدار بولیاں مار کے رزق اداس کیتا تے ہزاریوں کڈھیا تے جاندے دے کنیں ہیر دا ناں پایو نیں- وت چنانہہ دِیاں ملاحناں اوہناں ہیر دی بیڑی چاڑھیا تے اگوں ہیر اوہنوں چاک بنایا تے آپنے ترنجن نال رکھیا- مڑ ہیر ای اوہنوں جوگی بنن دا راہ دسیا تے اوڑک سہتی تے

اوہدے ترنجن اوہنوں مڑ رانجھا بنا کے ہیر نال ٹوریا-

ایتھے لنگھدیاں ویکھ چلو جو یار چوراں بازاں تے ٹھگاں دے وِچ کھلوتا اوہناں کنوں وکھ وی ہوندا اے- باز دا گھسا چور دا جھٹ تے ٹھگ دا داء کواسا اے، دوجے نُوں آپنا شکار بناون ای ایہدا کم اے- یار دا ''سماں'' موقع تے ہے، ویہل وی، پر ایہدے وچ سم وی ہے، اِک سُر ہوون دُوجے نال- ایل دی رانجھے نال سانجھ تے ہے ہین ہوون دی- اوس رانجھے دا بھیت اِنج بُجھیا جیویں اوہدا آپنا بھیت ہووے:

جیویں یار ویکھن نین یار دے جی

پر رانجھے دی یاری نوں (ہیر نال وی تے آپنے نال وی) چوری یاری بنا کے اوہ آپ وِچ ہو کے وی لانبھے تھی گیا اے- رانجھے نوں ایسے پاروں قسم کروانی پئی اے ایال نوں بھیت رکھن دی-

ہس کے گل کرن پُچھان اے ناہراں دی آپسی- ہیر رانجھے دی پوند ملنی:

ہیر ہس کے تے مہربان ہوئی

ایتھے رنگپور وچ:

اگے پنڈ دے کھوہ تے بھرن پانی کُڑیاں گھتیا ہس کھر کھسیا ای

تے اگوں رانجھا:

پانی پی ٹھنڈا چھاویں گھوٹ بوٹی سُن پنڈ دا ناؤں کھڑ ہسیا ای

پر ہسن رانجھے دے ولیں دا رنگ وی اے:

کدیں لئے ہولاں کدیں جھولدا اے کدیں رو پیا کدیں ہسیا ای

پر ہسن انج ہے:

وارث شاہ کرسان جیوں ہون راضی مینہہ اوڑ دے تھاوں وِچ وسیا ای

جانے ہاسا سانجھ اے رانجھے دی ترنجھاراں دی ہیلیاں اُنج کاراں دی قدرت

نال تے ایسے سانجھ ای مینہہ بن ورھنا ہے ان ساویں وجوگے ورانے اوتر کوتر وسیب وچ، اوڑ دے تھاؤں وِچ۔

ایاں نال رانجھے دی بے وساہی ترنجناں اُتے اوہدے بھرواسے دا الٹ ہے۔ پر بے وساہی رانجھے دی پوند ترنجناں اُتے وی آہی۔ ہیر نال پہلی ملنی وچ ای آکھیوس:

نیناں تیریاں دے اسیں چاک لگے جیویں جیو منے تویں سار یئے نی
کتھوں گل کیجے جیسے ہت نال تساں کوئی بیٹھ وچار وچاریئے نی
گل گھت جنجاں کنگال ماریں جا ترنجنیں وڑیں کواریئے نی
نال نڈھیاں گھن چرکھڑے نوں تساں بیٹھنا وِچ بھنڈار ہیرے
اسیں رُلاں گے آن کے وِچ ویڑھے ساڈی کوئی نہ لئے گا سار ہیرے
بکی گھن کے ویڑھیوں کڈھ چھوڑاں سانوں ٹھگ کے مول نہ مار ہیرے

ترنجناں اُتے رانجھے دی بے وساہی ہیر اُتے بے وساہی دا ای رنگ ہے، بھاویں ترنجناں اُتے بے وساہی اوہدی مک گئی سگوں بھرواسا بن گئی پر ہیر نال بے وساہی والی گل کرنوں اوہ توڑ تائیں نہ سکیا۔ کیہ ایہہ بے وساہی چیتا کرن کراون ہے آپنے تے ہیر دے میل فرق دا، ایس گل دا جو میل فرق دُھرا ہے کہانی دی چال دا۔ ایس رنگ دی گل کر کے ملاپ رس وچ بھر بھجیا رانجھا اچن چیت ای سکم سکا تھی کھلوندا اے۔ نجوگوں نکل کے وجوگے آن بہندا اے۔ سنئیراں نوں ایہہ گل دھکا جیہا تھی وجدی اے جیویں بنیا سواد بے بے سوادا تھی وَنجے۔ پر بھاویں ایہہ گل ہے ای سنئیراں نوں ہلون کے، بے سوادا کر کے ایہہ چتاون لئی جو پورے قصے دی، ہیر رانجھے دی ہوند دی، اوہناں دے عشق دی بنتر بنائی ہی ایس میل فرق نے ہے، ایہنے تے ایہنوں پوران لئی کیتے گھول نے، ایہدے ہمر وسے بے وسے وسیب نوں نہ کرن دے پران نے، اوہدی تھاویں نواں واس وساون دی آس نے۔ ایہہ میل نکھیڑ قدرت دے مُول متے دا اُلٹ

بن کے لکی ہوئی اے کتاب دے وِڈ بول وِچ:

اول حمد خدا دا ورد کیجیے عشق کیتا سو جگ دا مول میاں

رانجھا آپ ایہہ پرن ہے، آپ ایہہ مُول متا، پر اوہ ویلے کویلے (کویلے ودھیرے) ایس پرن دا ایس مول متے دا تھلا ایہدا پچھلا پاسا ویکھالدا اے تے چتیندا اے سنئیراں نوں جوتھیون اتھیون، تھیون وچ اتھیون تے اتھیون وچ تھیون کرم ہے وار دا- میل نکھیڑ نوں مارن دا متا وی وار دے اندر ای ہے سو ادھورا ہے بنا میل نکھیڑ نوں ہر دم چیتے کیتیوں- رانجھا متے دا سچ وی بن بولیندا اے تے میل نکھیڑ دا کھوٹ وی، اکو تھاں اکو ویلے (تھاں کُتھاں ویلے کویلے آکھ گھنو):

تُساں جیہے معشوق جے ہون راضی منگو نیناں دی دھار وِچ چاریئے نی

نیناں تیریاں دے اسیں چاک لگے جیویں جیو منے تیویں ساریئے نی

کتھوں گل کیجیے نت نال تُساں کوئی بیٹھ وچار وچاریئے نی

گل گھت جنجال کنگال ماریں جا ترنجنیں وڑیں کوراریئے نی

ایس گل نال گُجھ پاسا جیہا وی پے جاندا اے عین عشق دی گہر وچ، جیویں رانجھا آپنا عاشقی والا بانا سرکا کے ہساونے نقلیئے دی نقل دھار کھلوتا ہووے-

وارثی نقل وچ ہر جوڑ آپنے اجوڑ دے اصلوں نیڑے ہے یا آکھو اجوڑ جوڑاں دے انج نیڑے پے بھوندے نیں جیویں جوڑے ہوون، پر گُھلے دِسدے کوئی نہیں، اچیتی آ مونہہ وکھالدے نیں تے ہر گہر گھمبیر وچ ہاس رس دی چھٹ گھول جاندے نیں جیویں ہسوں باجھ گہر گھمبیر رہ نہیں سکدا، بس جیویں گھر ہووے ویکھن سمجھن مانن دا- ایس گھر ڈھکیوں باجھ جیویں کوئی رنگ رچدا نہ ہووے کیتی ورتی دا- پر ایہہ گل جو ہاس رس وکھرا آ گُھلدا اے گہر گھمبیر وِچ لانھیوں، دھکا اے وارثی نقل دی اٹکل نال- گہر گھمبیر ہووے یاں کوئی بیا رنگ، ہاس رنگ سمجھو اوہدے اندر ای

اوہدی آپنی ہی اک پرت ہوندی اے- ایسے بند وِچ ویکھو ''تُساں جیہے معشوق'' وچ تے ''چاک لگے'' وِچ اِک پولی جیہی چھیڑ ہے، اک لکوان جیہا کُھل کھیڈن، ایہہ رانجھے دا آپنے آپ تے، ہیر تے، ہیر نال آپنے سانگے تے پک بھرواس اے- پر پک بھرواس آپ ای اخیرلی سطرے آپنے آپ نوں بے وساہی وچ ڈھال کھلوندا اے- ایہہ ٹُرت سَتے سُدھ کُجھ ہور تھی ونجن، رنگ وچوں رنگ کڈھ وکھاون، جوڑدا اجوڑیں ٹُرن نقل دا کرم اے سمجھو- رانجھا آپ نقل بنیندا اے مرداویں عشق دی، اوہدے پک وچوں اوہدا کچ وکھالدا اے- بے وساہی یاں نرکھ ہوندی آپا رُجھ ای اے تگڑیاں دی ہووے توڑے ماڑیاں دی، تے آپا رُجھ لُچھن ہے ملوانی دا- رانجھا عشق دی مل تج ترنگ دے شوہ وِچوں آپا رُجھ جھاکار کے سنیئراں وچ آ کھلوندا اے اوہناں نال رل ہسیندا اے- ایہہ ہاسا پڑھاسا بن ویندا اے مرد دی عاشقی دے اندر وڑی ملوانی دی رہند اُتے-

رانجھا جدوکنا وارث شاہی قصے وِچ لتھا اے اوہ کُجھ ہور بن وکھاون ہاکا رہندا اے- رانجھا ای نہیں قصے دے ہر پاتر وچ کُجھ نہ کُجھ سکت کُجھ ہور بن وکھالن دی ہر ویلے حاضر رہندی اے، سگوں کویلے گھنیری تھی ویندی اے ایہہ سکت- پر ایہہ کویلا کیہڑے ویلے آ ڈُھکنا اے ایہدی سُوہ نہیں لگن دیندی سانوں- سانوں تے بس پیروں کڈھن کم ہے ایس کُجھ ہور بن وکھالنی دا، جو اسیں سمجھی بیٹھے ہوویئے ساڈے اگوں ملکڑے سرکار دیون-

''اسیں'' تے سوکھا اے آکھن پر ''اسیں'' ہاں کیہڑے تے کون- وارث شاہ ویلے کیہڑے کون آ ہے- تُسیں آکھو ایہہ کیہ گل ہوئی - کتاب لِکھیجے تے جیہڑی چاہوے پڑھے پئی- پر ''جیہڑی'' کیویں پڑھے زورا ورو- ''جیہڑا'' کھلا اے جیہڑی موہرے- جو چاہوندا اے پڑھاوندا اے اوہنوں جو نہیں چاہوندا لکاوندا اے اوہدے کولوں آپنے اندر- پر وت وی آکھو جیہڑی چاہوے پڑھے، اوس کُھلے کھلوتے وِچ لکیا

اوہدے موہنہ تے لکھیا پڑھے، اوہدے کرن ورتن وِچوں اُگھڑیا پڑھے کیونجو لُگیا لِکھت بن ویندا اے- ''جیہڑا'' آپ کیہ پڑھدا اے لُگی کہ گُھلی؟ آپ وی پڑھایا پڑھدا اے ''اگلے'' دا- ''اگلا'' مالک اے ہتھ وس والا، بھاویں اندرلا اے بھاویں باہرلا- باہرلا ای ہوندا اے گھنا تے باہرلا اندرلا وی ہوند اے گھنیرا-

اتینی گل تے اوہو اے جیہڑی وارث شاہ ویلے آہی- فرق ہے تاں ایہہ جو وارث شاہ ویلے ''ہیر'' نِری کتاب نہ آہی پڑھن والی- سُنن والی کتاب آہی- بولیندی کتاب، اِک واچے تے سارے سُنن (واچن والی سنے) تے کتاب لکھیجی وی ایس سُنیج پاروں آہی- ایس سُنیج دی وی سُن گھنو- ایہدے وچ سہنس رنگیاں سُنیجاں ہور وی آہن، ونو ون الاواں دیاں سُنجیاں- حاکماں عالماں دے گُدیاں کسبیاں دے الاء آ ہے ماڑیاں ہینیاں دی آکھنی کوں ٹکردے، اوہدے وچ وڑدے، اوہدے آر پار تھیندے، اوہنوں آپنے لاہے ہر رنگ کے ماڑیاں ہینیاں دے چیت چیتے وِچ ڈھالدے- پر اِک سُنیج آہی نقل دی- نقل میلیاں وچ کھیڈیندی آہی- داریاں وچ وی- نقل وڈیریاں بھاریاں گوہریاں الاواں نال ٹکریندی آہی ماڑیاں ہینیاں دی آکھنی کوں، اوہناں الاواں دے آر پار تھی کے اوہناں دا اصلا نسلا پھولر ویکھیندی آہی- ماڑیاں دی آکھنی نوں ایس سنجان نال ستراندی آہی، اوہنوں گھُن پیچل بنیندی آہی جو ماڑے تگڑیاں دیاں پیچاں تھیں بچ سکن- پیچ پیچاں نوں کھولدے نیں- بولی بولی نوں سمجھدی اے- ہیر وارث شاہ دی لکھنی نقل سنیئراں دی سر جی ہوئی اے- پر وارث شاہ ہوراں اِک پیچ ودھیر پایا- اوہناں نے نقل دے سنیئراں وچ لگ کھلیاں جنیاں دے ہتھ نقل دا سُوتر دے دِتا- تخت ہزارے بھابیاں ہتھ، جنہاں اُتے لڈن دیاں رناں ہتھ جھنگ وچ ہیر ترنجن ہتھ تے رنگپوریں سہتی ترنجن ہتھ تے اوڑک پہاڑ دیاں رناں ہتھ کوئی اصلوں نویکلی نہیں کیتی وارث شاہ ہوراں، ایہہ قصہ رِیتوں ای آتن سُنی دا ساجیا ہویا ہا- دمودر

وی ایویں کتھیا- وارث بھاویں تے مقبل دیاں سنئیراں وچ جنیاں دا بھار جاچ کے اوہناں ساہویں جنیاں آن کھلہاریاں- کھلہاریاں کیہ، وچ لُک کھلیاں نوں سُجان گھدا-

سہتی نال جھگڑے وچ رانجھا نت رناں نوں نولدا اے- رن نوں اصلوں اُونا کھوٹا بنا ویکھالدا اے تے مرد نوں سُچا سُچا پورا- ایہہ ویہارو نر دا عام پینترا ہے رِیتل- ویہار وچ نر نار دے اَن ساویں جوڑ پاروں جیہڑا اجوڑ بنیا اے اوہنوں ایس پینترے نال نجٹھدا اے اوہ- رانجھا ویہارو نر بن کے مُلاں کیدو قاضی سیال کھیڑے نوں نقلدا تچھدا تے پڑھاس اگے ڈاہوندا اے- سہتی رانجھے دی جھگڑ کھیڈ ایہہ چتیندی اے نالو نال جو ایہہ کتاب کوئی سِدھ پدھری جنی جنے دی ریتل پریت کہانی نہیں جے، نہ ایہدے پاتر پرانے حساب وچ پاتر نیں- ایہہ کتاب ایہدا لکھن ڈھنگ ایہدی ہر اٹکل اک سُوتر ہے جیہدے راہیں پرانیاں حساباں دا حساب پیا تھیندا جے- ایہہ کتاب نہیں اِک گھن چیچل ولاکا جے جیہڑا حاضر ویہار دیاں ہُنویاں تے ریتل بنتراں نوں وَل وَل کے سنئیراں دی پرچول گوچرے پیا دھریندا اے- اوہناں بنتراں نوں باسوہین کر کے سنئیراں دے چت چیتیوں اوہناں دا بھار پیا لاہوندا اے- سنئیراں دی سوچنی کرنی نوں چھٹکاردا اے پیا-

سہتی جوگی جھگڑا وارث شاہ دی کاڈھ نہیں- ایہہ جھگڑا ہیر دمودر وچ وی ہے- سہتی رانجھے نوں آپ سدوایا راموں باہمن نوں گھل کے- رانجھا جوگی بن کے آیا- سہتی اوہنوں ویکھ اوہدے نال چھیڑ چھوہی- جوگی تپیا پر سہتی چھیڑ چھیڑ وِچ ای اوہنوں پرانیاں نشانیاں دسیاں- سمجھائیوس جو میں تینوں سیان گھدا اے- ایہہ چھیڑ راہیں سمجھاونی ٹوک راہیں گـجھی گال سہی کراونی، اِک جُگت ہے پرانیاں باتاں دی- دمودر دا جوگی جد ہیر نوں ملدا اے تاں وی اوہ سدھا آپنے آپ نوں ظاہر نہیں کریندا اِک چھیڑ جیہی

چھوہندا اے اے بھیکھ منگ کے، چھپیا ویٹ کے- ہیر کھجدی اے ٹوکدی گُھرکدی اے اوہنوں- ایس چھیڑ راہیں سنجان تھیندی اے رانجھے دی جوگی دے روپ اندروں- اوپری جُو ہے وٹو ون ویساں وچ لگیاں ویریاں دے گھیرے وچ ہک بے نوں سنجانن دا، ہک بے نال گجھی گل سانجھی کرن دا ایہا ڈھنگ بندا ہا- دمودر پرانی بات پاونی دا ایہہ رنگ ورتیا اے- سنئیراں نوں قصے دیاں ایہناں پرانیاں سوتیاں دی سار آ ہی-

سہتی جوگی دے جھیڑے وچ نقل گل دا گلان بناون لئی سنجان پرکھ دی پرنی ریت نوں ورتدی اے- ایس گلان راہیں مرد چودھر دے پرانے پینترے سنئیراں دے ساہمنے کھیڈ تیجے نیں تے کھیڈ تج کے بھنڈ تیجے نیں- سہتی ہیر دی صلاح نال نیاز لے کے گئی جوگی نوں مناون:

پنڈ جھگڑیاں دی کیہی کھول بیٹھوں وڈا محضری گھنڈ لڈ باولا وے
اساں اک رسال ہے ڈھونڈ آندی بھلا دس کھاں کیہ ہے راولا وے
دے بنا نہ جاپدی ذات تیری چھڑے بنا نہ نکلے چاولا وے
سہج نال سبھ کم نباہ ہوندے وارث شاہ نہ ہوء اُتاولا وے

پیر لئی نیاز لے کے آون تے ریت ہے ای پر نیاز دیون ویلے پیر دی پرکھ نہیں کیتی ویندی- سہتی جوگی دا جھگڑا تے سنجان پرکھ والی جُگت ہر ای کھلوتا ہویا اے تے اوسے دی نقل بنا کے آپنے آپ نوں لمکیندا اے پیا، سوندر نیاز دے موقع تے وی سنجان پرکھ چالو اے- پر ایس پرکھ وچ وی رل کے کھیڈ نوں اگانہہ ٹورن والی گل اوویں ہے جیوں سارے جھگڑے وچ لگی آئی اے- ویکھو اتھے سہتی دی گل وچ اک اچچا لاڈ- ''وے'' والی سینتر ایس لاڈ دے رنگ ویکھیندی اے پئی ہر سطرے- ''وڈا محضری گھنڈ لڈ باولا دے'' وچ تے ایہہ اپنائیت انج اے جیویں کھیڈ دا ســاجـنـہـار

کھڈکار نوں تھاپڑا ہووے پیا چنگے نبھائے پاتر لئی- اخیرلی سطر جیویں آکھدی ہووے جو اجے تینڈے پاتر دا کم مکیا نہیں، اجے کھیڈ دا چھیکڑلا انگ رہندا اے- اتاولا نہ تھی- وارث شاہ دا آپ وچ آون سہی کریندا اے جو سنیہا سُنیہڑاں لئی اے، خلقت لئی- ''دسے بنا نہ جاپدی ذات تیری چھڑے بنا نہ نکلے چاولا وے'' وِچ اِک تے سمجھوتی ایہہ اے جو تینوں کراماتی پیر بنا وکھالن ضروری اے کھیڑیاں نوں، تے ایہہ وی جو تینوں چھڑن دا کم جیہڑا اساں کیتا اے اوہ ویکھن والیاں نوں تیرا تت ست ویکھالن لئی اے- پر ایس سطر وچ ''چاولا'' والی گل وِچ بھاویں ایہہ سینتر وی ہووے جو میں چاولاں دی رسال نذر لیائی آں لوکاں نوں کھنڈ ملائی دا آکھ کے، ایہو کرامات اے ساڈے رلے دی-

پر ایس گل تے اپڑن تائیں مُتکا لگا رہیا اے- رناں بارے جوگی دا اخیرلا اعلان ایہہ ہے:

وارث شاہ جو ہنر سبھ وِچ مرداں اتے مہریاں وچ نیں عیب سارے

ایس بیان وچ فیصلے دا رنگ تے ہاسے جوگ ہے ای، وڈا مخول تے ایہہ ہے جو گل آکھن والا جوگی اے تے جوگی وی اوہ جس جوگ دھاریا ای اِک رن کارن اے- سہتی ''آدم کڈھ بہشت تھیں خوار کیتا'' والے پرانے میہنے دا اخیرلا تروڑ کیتا اے:

ایہہ سمجھ شیطان بھی مرد ہویا ناؤں رناں دا برا کر چھڈیا ای

سگوں آدمے حوا نوں خوار کیتا ساتھ اوس دا ایس نہ چھڈیا ای

چھیڑن مرد تے سونپدے تریمتاں نوں مونہہ جھوٹھ دا کاسنوں ٹڈیا ای

اگوں جوگی دا جواب گھسیا کتابی اے راجے بھوج والا پر نال ای ایہہ آکھ کے جھیڑے وِچ مرداں دی ہار وی منّ رکھدی اے جو سواء دھگان دے ہور اوہناں دے پلے کُجھ نہیں:

مرد ہین سو رکھدے پٹھ سوٹے سر چاڑھیاں نیں ایہناں کامیاں نی
جیہناں نہیں داڑھی کن نک پائے کون تنہاں دیاں بھرے گا ہامیاں نی

''شیطان بھی مرد ہویا'' وِچ ہور وی بھیت نیں- جنت ہے گُل دی سانجھ- شیطان نج مالکی دی پالی میں ہے جیہڑی سانجھ کوں نہیں منیندی- کسے سانجھ نوں وی نہیں، نہ خالق مخلوق دی نہ خاکی نوری ناری دی- درجے رتبے دی نرول ونڈ نوں مندی منیندی اے ایہہ میں، نرول اصلے نوں- ایہہ میں اُسری اے میل ونڈ وِچوں تے میل مان لیہدی پچھان اے- آدم حوا نوں اِک دُوجے نُوں وجوگن دے راہ وی ایسے میں ای پایا- وجوگ نے کام جگایا اوہناں وچ، مُرملن دی تانگھ وچ حرص نوں گھوں کر کے مُرملن دا راہ مار دِتا- نج مالکی تے نر پردھانی کٹھیاں ٹُریاں نیں سو اکوسو تے وِچوں سریاں نیں، سو ''شیطان بھی مرد ہویا'' وچ سہتی آکھدی ایہہ ہے جو شیطانی اصل وچ نر مالکی ہے جس قدرت دی سانجھ ورتن (جنت) وِچوں لوکائی نوں کڈھ کے نج ورتن (دُنیا) وِچ آن پھسایا ہے- تریمت تے نرمالکی وِچ خوار ہو کے وی مرد دا ساتھی نہیں چھوڑیا- نر مالک میں آپنی جوابداری نہیں مندی- منے کیویں، منے تے مرے- سو اوہ آپنا گناہ نار سر تھپدی اے-

وارث شاہ دیاں سنئیراں لئی سہتی رانجھے دی چھیڑ اِک پرانی کتھن ریت دا ودھان ہا- ایہہ وی سارآ ہی اوہناں نوں جو ودھان نقل دا کم اے- نیہیاں نوں بک بۓ دی تے آپنی وی سنجان نت کرنی پوندی اے پلو پل، اِک واری دی کیتی اُتے مُکدے نہیں اوہ- ایہہ نت پرچول اے آپنی کرنی دی- نت پرکھیوندا اے نینہہ والیاں دا نینہہ، نت چیتے دے موہنہ لگدے نیں اوہ، نت وار نوں وردے نیں- ایہو رمز اُتری اے پران باتاں وِچوں سنئیراں دے من تے، ایہو قصہ کاراں ویاہی- دمودر وچ ایہہ سنجان پرکھ سدیویں ہے- جدوں کوئی ملدے نیں نینہہ والے تے ایسے پرکھ وچوں لنگھیندے نیں

آپنے آپ کوں- رامو باہمن رانجھے نوں ملدا اے تخت ہزارے تاں، چنانہہ دے آتن جوگی نوں ملدے نیں تاں- وارث شاہ وچ ایہو سخان پرکھ نقل دے ڈھائے آ چڑھی- باتاں قصیاں وچ سخان پرکھ پچھار راہیں وی تھیندی اے پر گھنی تھیندی اے کیے وڈی راہیں- دمودر وچ وی وڈیاں پوندیاں نیں- جوگی ہیر دا دِتا چیپا ویٹ دتا تے آپے ٹھگن بہہ گیا- جوگی ہسی دے آتن ساہمنے بُوٹیاں وچ لُک بیٹھا، جدوں دِسیا تے گُنگیاں سیتاں بُجھاون لگا کُڑیاں نوں- سہتی مڑ گھڑ جوگی دا دھواں ویٹ دیوے تے نال ای پُچھے ''تدوں فقیری کتھے آہی'' تے ہر پچھار وچ کوئی پرانی ورتی رانجھے نوں چتاوے- ایہہ پرکھ پچھار، ایہہ وڈی پاون تے بُتی کڈھن، باتاں قصیاں وچ کجھ کھپا وی گھتیندا اے- دمودر وچ ہیر گُھر کدی جھڑکدی اے جوگی نوں، رانجھا گُھر کدا اے رامو باہمن نوں، جوگی اوکھا تھیندا اے سہتی نال- وارث شاہ وچ ایہو کجھ کھپا کُھلر ویندا اے،نقل گل دا گلان بنیدی اے تے ایسے گلان راہیں پرکھ دابَر موکلا تھی ویندا اے تے ویہار ساجے پورے وسیب نوں اوہدی پوری رہریت نوں آپنی لپیٹ وچ لے لیندا اے-

دمودر وچ سہتی کھیڑیاں دے سردار علی دی دھی اے، ہیر دی نناں، پر رہندی اے ماپیاں کنوں وکھ وستیوں باہرلی آبادی وچ- دمودر کھولی تے نہیں ایہہ گل پر اِنج وکھ تے اوہو رہندیاں آہن جو رنڈیاں تھی ونجن- ایہہ ریت آہی- متے اوہناں کوں نحس سمجھیا ویندا ہا، کلکھن- مُڑ وواہ کرن دی ورج آہی رنڈیاں نوں (کیہی تریمتاں نوں وی وستیوں باہر رکھیا ویندا ہا تے اوہ وی رنڈیاں اکھویندیاں آہیاں)- رنڈیاں نحس تے آہیاں، اوہناں دے پرچھاویں کنوں ڈر وی لگدا ہا گھر والیاں نوں، پر اوہناں دا اک رعب جیہا وی ہا، نرادری وچ آدر جیہا وی ہا- اوکھ سوکھ ویلے اوہناں کنوں صلاح مت وی گھن گھندے آہے گھر والے وی تے ہور لوک وی- بُج گھتیندا وی ہا پر ودھیندا وی ہا جیوں کیدو دا بُج- کیدو کنوں وی اوکھی بنی تاں صلاح مت گھدی چوچک- سو جد ہیر

نہ وی کھیڑے گھر تے ماندی پے گئی تاں گھر والیاں مسلت کیتی جو ایہہ نویں باہرلی پرانی باہرلی نوں سونپیئے چا- پر دوویں باہرلیاں رَل گئیاں- دمودر دی سہتی دا ٹینہہ وی اِک اندر ویجے باہرلے نال اے، رامو باہمن نال- باہمن راٹھ واڑیاں وچ سیپی ہی آ ہے آپنے رِیتل آدر مان سنے- رامو مذہبوں جاتوں درجیوں حرام اے سہتی تے پر ایسے پاروں ای حلال اے اوہ سہتی تے تے سہتی اوہدے تے- ہیر دی سہتی نال ایہہ وی سانجھ اے، اندر ویجے باہرلے نال ٹینہہ- سو دوہاں باہرلیاں دا جوڑ قدرتی ہے- دوہاں دا قدرتی اجوڑ اے اندرلیاں نال-

وارث شاہ وچ سہتی کواری اے، رہندی وی اندر اے، پر اوہ آپنا باہرپ پچھوں گھن کے آئی ہے قصے دی ریت وچوں اوہدا ٹینہہ مراد بلوچ نال ہے- جاتوں، دیسوں درجیوں رہتیوں باہرلے نال- سو ہیر نال اوہدی سانجھ قدرتی اے- اندرلی تھیون، راٹھ پیو بھرا دی انکھ پال تھیون اوہدا سانگ اے- پنجاب وچ بلوچ اُٹھوالاں دی آونج کدوکنی ہے ایہہ وکھرا سوال اے پر چول گوچرا تے لفظ بلوچ دا لفظ باروچ نال کیہ جوڑ اے ایہہ وی بھاویں کوئی سوال ہووے تے وارث شاہ دیاں سنئیراں کول ایہدا جواب ہووے متاں- اِک بیا سوال وی ہے- سسی دی کہانی کدن لوک چیت چڑھی؟ سسی دا ٹینہہ وی بلوچ نال اے بروچل نال، باہرلے، تھَل پارلے نال- دمودر وچ سہتی ٹوک کریندی اے رانجھے نوں- چاکا چھاہ پیاکا ہیر نوں وسیبوں باہر نہ کڈھ سکیوں- اوڑک ہیر رانجھا ٹر ای گئے بار ول دمودر وچ- سو کیہ سہتی وارث شاہ وچ اوہ سسی اے جیہنوں رانجھے دی دُعا نال پنجاں پیراں دے آسرے تے بروچ آپ آن ڈھکیا ویہاروں باہر کھڑن، اوہ ہیر اے جیہنوں کھیڑیاں دی واہر ڈک سکی نہ اکبر دی باتشاہی، جیہڑی نت باروواس اے نت مرادوند اے کیونجو اوہدی مراد ہے ای کھیڑا وسیبوں باہر وسن- دمودر ویلے بار پار اجے سٹہن سار اے- وارث شاہ ویلے باہرلیاں اندرلیاں نوں ڈھا لیتا

اے- وارث شاہ ویلے تے ڈر ایہہ ہے جو کتے باہر لے اندرلیاں دی تھاویں بہہ کے اندر لے نہ تھی ونجن، آپنی سو ورھے دی گھال نوں ہتھیں گال نہ بیٹھن- جس رزقوں آپ اُداس تھئے اوسے دی آس تے وَت جھنگ رنگپور نہ پرت پون- کھیڑیاں سیالاں رانجھیاں دی رہریت نوں رد کے مُڑ اوسے رہریت دا ڈھک ٹھیکن نہ بہہ ونجن- سو وارث شاہ ہوریں ہیر رانجھے نوں اندرلا کر مریندے نیں- سمجھو ہیر رانجھا آپ نقل بنا ویکھالدے نیں آپنے مُڑ اندریجن دی، ایہہ وساون کیتے جو باہرلیاں دا کم اندرلیاں دے اندر ڈھاون ہے نت- سدا بار وَسن ہے واس اوہناں دا- جے اوہ سیالاں رانجھیاں دی رہریت پالن ٹر پون، اوہناں دی جنجے چڑھ کے اوہناں دا گھر ہست مانن ڈھک پون تاں سمجھو اوہناں موت نوں ماسی منیا، اوہ ہیر رانجھا رہے ای کوئی نہ- اوہ ہیر ویہار نابر اے، ایہہ مڑ ماپیاں دے ویڑھے ونج وڑی اے- اوہدا عشق نابری ہا، ایہدا نابری چھڈ کے ماپیاں نال رسائی بھالن ٹر پیا اے سو عشق نہیں رہیا- اوہ رانجھا چودھر تج کے چاک تھیا تے چاکی چھوڑ کے جوگی- ایہہ جوگیوں وت چودھری بنن لگا اے، چودھریاں دی جنج جوڑن گیا اے- توڑے سیالاں لئی اوہ اجے وی مہینوال منڈا ای اے:

پت رہے گی نہ جے تور دِتی نڈھی نال منڈے مہینوال دے نی

دمودر وچ ہیر زہر کھا کے جیوندی اے- زہر اوہنوں پوہندا ای نہیں کیونجو ویہار نابری دا تریاق اوہدے اندر ہے- ایہو تریاق ہے عشق- وارث دسیا اے جو ویہار نوں من کے ہیر ہیر نہیں رہی سو ماپیاں دے دِتے زہر نال مر گئی اے- رمز ایہہ وی ہے وچ جو ویہار وان ہیر دی نابری والے زہر نوں پچا نہیں سکدے سو اوہناں ہیر نوں مارنا ای ہا آپنے بچا لئی- نابر عشق تے عاشق نابری جیوندی رہوے تے ویہار مردا اے سو:

مار سٹیا ہیر نوں ماپیاں نے ایہہ پیکھنے اوس دے خیال دے نی

لفظ خیال ایتھے عربی والا خیال نہیں سوچ وچار والا- ایہہ خیال خیال ہے ای نہیں کھیال اے بھاویں، کھیل توں بنیا- ایہدا ارتھ کھیڈ اے ہر رنگ دی کھیڈ، ہاسا بکھیڑا، نچن مچن، راس ناٹک- پکے گاون دا جیہڑا ڈھنگ خیال اکھویندا اے ایہو کھیال ہے بھاویں- وارث شاہ ہوراں تے صاف ایسے ارتھ لئی ورتیا ہے لفظ خیال ایتھے وی تے اوتھے وی جتھے آکھیو نیں:

نونہاں بندیاں خیال جیوں پیکھنے دا

پیکھنا تماشا ہے، ویکھن والی کھیڈ- خیال اک رنگ دا پیکھنا ہے عاماں دا سر جیا عاماں لئی- پیکھنا پتلیاں دا وی ہو سکدا اے تے جیوندیاں کھڈکاراں دا وی- پتلیاں پچھے وی جیوندے کھڈکاریاں کھڈاونہار ہوندے نیں- ''پتلی پیکھنے دی نقش روم والے'' ماپیاں دے گھریں وسدی راٹھ ہیر دا سراپا اے- ایہہ ہیر اجے پتلی اے جیہنوں راٹھا چار ''میں'' نے بیڑی وچ ستے فقیر نوں کھدیڑن ٹوریا اے- ایہدے نقش وی مانگویں نیں روم والے، فرنگیاں والے، جیہڑے بنگالیوں وگ تگ پئے ودھدے نیں پنجاب ول وارث شاہ دے ویلے- خبرے وارث شاہ ہوراں نوں سجھدی اے پئی جو ایہہ نقش اوڑک دیسی راٹھا چاری دیاں پتلیاں دیاں مہاندریاں تے نقش ہو ویسن تے جگت وپار شاہی دا پیکھن کار اوہناں پتلیاں نوں آپنے پیکھنے وچ وگا ٹورسی- خیال یاں کھیال وچ گاون وی ہوندا ہا- سجھو گاون دا ناٹک ہوندا ہا کھیال- ایسے ناٹک رنگ گاون ڈھنگ نوں پکے گاون دے سیانے آپنے کم لئی سانبھ ٹرے- کھیال دا گاون لوک ریت دا جم پل ہا- ایہدے وچ کھل آہی، رلا آہا- پکے گاون دے شدھ روپ (جیویں دھرپد) نزول اکھویندے آہے- کسے رنگ دی کھل وارا ناہی کھاندی اوہناں کوں- گاون والے پیڑھیو پیڑھی پراتن لیہاں نوں الیکدے آہے- پراتن ویڑھیاں کچھدے کھل توں تریہندے آہے- کھیال نے کھیڈ دے رلے نال رتل ویڑھاں النگھیاں-

رنگو رنگ تان کاری دی گھل دے کے، لے نال کھیڈن دی گھل دے کے، گاون والے نوں اُچیچ کار بنا دِتا- ٹھمری، کجری، ہوری، دھمار، کافی، مہپہ وی ایویں ای لوک ریتوں پکے گیت ویہاریں اُترے سن- وارث شاہ ہوراں ای نہیں ہور کئیاں شاعراں لفظ خیال نوں کھیڈ ناٹک دے ارتھ دِتے ہن- شاعری دی اک بنتر خیال اکھواون لگی- مادھو لال حسین دا خیال یاں کھیال ویکھو:

آپے نَر تے آپے ناری آپے کرتا چین
صاحب کنوں بندا بھیا ویکھ خیال حسین

جانے ویکھو ایہہ ناٹک آپے نَر تے آپے ناری ہوون والا، صاحب کنوں بندہ تھیون والا- لفظ کھیال درباری اثر پاروں ملوک ہو کے خیال بولیون لگ پیا بھاویں، کہ کاتباں کھ نوں خ لکھن دی مجبوری پاروں خیال بنا ٹوریا ایہنوں، تے اگلیاں پیڑھیاں والے عربی والا خیال سمجھ کے ایہنوں سوچ وچار ای بنا بیٹھے-

اِتھے خیال (کھیال) تے ہے ''مارسٹیا ہیر نوں ماپیاں نے'' تے ایس خیال دے پیکھنے ویکھو:

سیالاں بیٹھ کے ستھ وچار کیتی بھلے آدمی غیرتاں پالدے نیں
یارو گل مشہور جہان اُتے سانوں میہنے ہیر سیال دے نی
پَت رہے گی نہ جے تور دِتی نڈھی نال مُنڈے مہینوال دے نی
پھٹ جیبھ دے کالکاں بیٹیاں دیاں عیب جوانی تے میہنے کال دے نی
جتھوں کھاونا تتھوں دا برا منگن دغا کرن ہوئے محرم حال دے نی
قبر وچ دیوث خنزیر ہوسن اولاد سبھ کرنڈیئن رال دے نی
عورت آپنی کول جے غیر ویکھن غیرت کرن نہ اوس دے حال دے نی
مونہہ تنہاں دا ویکھنا خوک وانگوں قتل کرو رفیق جو نالدے نی

سید شیخ نوں پیر نہ جاننا اے عمل کرے جے اوہ چنڈال دے نی
ہوئے چوہڑا ترک حرام مسلم مسلمان سبھ اوسدے نالدے نی
دالتمند دیوث دی ترک صحبت مگر لگیے نیک کنگال دے نی
کوئی کچکرالعل نہ ہو جاندا جے پروئیے نال اوہ لعل دے نی

''مارسٹیا ہیر نوں ماپیاں نے'' سرناواں ہے، خیال دا مُدا- خیال دے پیکھنے اُنج تاں ساری کتاب ای اے تے ہو سکدا اے ''اوس دے خیال دے'' دا ارتھ ہووے ہیر دے خیال دے، جانے ''ہیر وارث'' دے خیال دے، پر سیال ستھ دے وچار وی پیکھنے نیں، ''مارسٹیا ہیر نوں ماپیاں نے'' والے خیال دے- سیال ستھ دے ایہہ وچار ستھیاں دے آپنے وچار نہیں- ایہہ اک میسنی مہارنی ہے ریتل وچاراں دی، ویہارو پرتیتاں دی جیہڑی سیال سردار پٹے پکیندے نیں آپنے آپ نوں ہیر دے قتل واسطے پکیرا کرن لئی، آپنے دھرو نوں ریت پروانیا سچ بناون لئی- (رانجھے دیاں بھائیاں وی ایہو جیہی مہارنی الاپی آہی رانجھے نوں ہزاریوں کڈھن لگیاں-) مہارنی جدوں اتھے اپڑی:

زہر دے کے ماریئے مُدھڑی نوں گنہگار ہوئیے ذوالجلال دے نی

تے مُدا مہارنی دے وچ آ وڑیا:

مارسٹیا ہیر نوں ماپیاں نے ایہہ پیکھنے اوس دے خیال دے نی

ایہہ دوویں سطراں انج آئیاں نیں جیویں منتر پڑھدیاں پڑھدیاں کوئی جنا بُھل کے ورجیا بول بول دیوے وچ تے بنی کھیڈ وگاڑ بہوے- آپنے ولوں تے زہر دیون والی گل وی سیالاں منتر مہارنی دے حساب وچ ای کیتی پر خاص معاملے بارے ہوون پاروں اوہ گل باقی منتر کنوں وکھ ہو کھلوتی- وکھ ہوئی تے گل پے گئی گل کرن ہاریاں دے- آکھیا تے اوہناں ایہہ جو ایہو جیہی نوں زہر دے کے مارن ای مناسب اے-

گنہگار جے اساں ہوساں تے رب دے ہوساں اوہ ویکھی جاسی- ریت ولوں ورتارے ولوں تے اسیں سرخرو ہوساں- جاپدا اے جو دھی نوں مارن بارے رب دی مناہی سیالاں نوں رڑکدی اے پئی پر اوہناں لئی ریت دے حکم دا بھار رب دے حکم دے بھار نالوں ودھیرا اے- جتھے شرع راٹھا چار رہریت نال میلی جا سکے قاضیاں راہیں اوتھے شروع نوں اگے دھرلو تے جتھے شرع رڑ کے اوتھے اوہنوں پچھانہہ دھر دیو- اصل گل ہے آپنا نک، آپنی میں، راٹھا چاری دی پالی میں- ایتھے ''جل جلال'' پڑھ کے اوہناں آپنے ولوں رب دا گھر وی پورا کر دتا اے- پر ایہہ پڑھت وی ہو سکدی اے ایس سطر دی جو ہیر نوں نہ مار کے، ہن تائیں اوہدیاں کرتوتاں نُوں اکھوں اوہلے کر کے اسیں گنہگار ہو چکے ہاں جل جلال دے- ہن تے اوہنوں مار کے کفارہ دیون لگے آں گنہگاری دا- یا خبرے ایس منتر والے کالے علم وچ ثواب ای ہووے ایہہ گنہگاری- اگلیاں ترے سطراں منتر وچ پئی خرابی نوں سودھن دا حیلہ نیں:

بدعملیاں جیہناں تھوں کریں چوری محرم حال تیرے وال وال دے نی

سانوں جنتی نال رلاونا اے اساں آسرے فضل کمال دے نی

جیہڑے دوزخاں نوں بنھ تورئین گے وارث شاہ فقیر دے نال دے نی

مہارنی ودھیرے زور نال مڑ چھوہی نیں- اخیرلی سطر وچ وارث شاہ فقیر دے نالدے جانے ہیر رانجھا تے راٹھا چار رہریت دے کُل نابر سنے وارث شاہ دیاں سنئیراں دے، دوزخیں بنھ تورے گئے نیں-منتر پُھر گیا اے-

وارث شاہ فقیر نے مہارنی وچ گڑ بڑ پائی، اچن چیت وچ مونہہ کر کے آکھ دتا

مار سٹیا ہیر نوں ماپیاں لنئے ایہہ پیکھنے اوس دے خیال دے نی

سو اوہنوں سنے ساتھیوں دوزخ سپرد کیتا گیا، جیویں دعا خیر وِچ شیطان نوں پھٹکارنا وی بندا اے، جیویں وعظاں وچ دین دشمناں نُوں اوہناں دی اخیر وکھالنی بندی

اے یا جیویں سرکاری بیاناں وچ بُرے نُوں گھر تائیں پچاون دے ارادے دا اعلان ضروری ہوندا اے- پورے بند وچ ''نی'' والی سینٹر انج ہے جیویں مرد ستھیاں دی ہیر نال گل پئی ہوندی اے جانے بی بی ساڈی مجبوری سمجھ- یاں مرد ستھیاں دے ایہہ مرداویں ریت پرتیتے اعلان بیان آپنیاں سوانیاں دے مونہہ بند کرن لئی نیں جیہناں بھاویں آکھیا ہووے تھاں نہ مارو گرڑی نوں، ٹور دیو رانجھے نال- یاں ایہہ سوانیاں ستھیاں دے اندر وڑ بیٹھیاں نیں کتے تے اوہناں نُوں نی نی کر کے ڈُپ چپے کریندے نیں اوہ- یاں ایہہ ''نی'' وارث شاہ دیاں سٹئیراں وچ لُک بیٹھا ترنجن اے-

دمودر دے کتھن وچ آ تناں دی ڈُپ پردھانی اے، وارث شاہ وچ ترنجناں دی بول پردھانی- ایہہ پردھانی ہیر دے قصے دی کتھنی دا مُول سوتر اے- ڈُپ یاں بولن مہاندرے نیں تریمتاں دی کرنی دے، اوہناں دی ویہر دے، اوہناں دی ڈھا بنا دے-

سچ آکھ کیہ سہج سہیڑیا ای

کالے باغ وچ رانجھے نُوں مِل کے آئی ہیر تے کُڑیاں اوہنوں چھیڑن لگ پئیاں- کُڑیاں دی چوہل تے ہیر دے بچاویں جواب بنداں وچ پورے ہوئے نیں- ایہہ لمی جھیڑ ویاہ دی ریت وچوں آئی اے- سُہاگ رات مگروں سینگیاں سیاں ووہٹی نال ایس رنگ دی پُچھ دس کریندیاں نیں- ویاہوں باہر وی بھیناں اِک دوجی نال ایہو جیہی چھیڑ کر گھندیاں نیں پر ویاہ دے کاج دا تے ایہہ ریتل انگ اے-

ایہہ کُڑیاں کھیڑناں نیں- ہیر نوں بھابی آکھدیاں نیں، سو ناناں دا بھرجائی نوں نویں ووہٹی بنا کے چھیڑن بھرا دے ویاہ نُوں نہ منن اے، بھنڈن اے اوس ویاہ نوں سگوں- سیدے کھیڑے دیاں سکیاں بھیناں بھاویں نہ وی ہوون ایہہ چھوہراں، ہور کھیڑناں وی، سگوں عام رنگپرناں کُڑیاں وی پنڈ دی نونہہ نوں بھرجائی بھابی ای آکھسن- سو ایہہ جاپدا اے جیویں ڈھو بنیا اے ترنجناں لئی ہیر دے سیدے نال کُساک نوں چاکھن دا- ہیر دے کُڑیاں نوں جواب انج نیں جیویں ہیر آپ ایس جھیڑ وچ رَل کھلی اے تے سیدے دی ووہٹی دی نقل پئی بنیندی اے- آؤ گل وچاریئے کُڑیاں دے کھیڑے ایس خیال دیاں رمزاں پرچول کے-

ہیر رانجھے نوں مِلن باغ آئی تے مِلنی دے بیان وِچ ایہہ سطر وی آئی:

ڈول ڈال تے چال دی لٹک سُندر جیہا ویکھنے دا کوئی خیال ہووے

ایسے گل توں سمجھو جھیڑ والے خیال (کھیال) دا مُڈھ بجھا اے- رانجھن مِلنی

وچوں نکل کے ہیر کڑیاں نال ونجن رلی اے تے ساریاں جھیڈ کھیڈ بنیندیاں نیں رل کے۔ وو ہیئے سانوں پتہ اے توں یار بھوگ کے آئی ایں باغوں - جھیڈ دی پوری رمز دا مُول ایہو یار دا بھوگ اے۔ چوکھی ون سون ہے بھوگ دیاں رمزاں وچ پر اک رنگ پردھان اے، زوراوری۔

بھابی آکھ کیہہ لبھیو ٹہک آئی ایں سوئین چڑی وانگوں رنگ پھیریا ای
موئی گئی سیں جیوندی آ وڑی ایں سچ آکھ کیہ سجّ سہیڑیا ای
اج رنگ تیرا بھلا نظر آیا سبھو دُکھ تے سُکھ نبیڑیا ای
نین شوخ ہوئے رنگ چمک آیا کوئی جوبنے دا کھوہ گیڑیا ای
عاشق مست ہاتھی بھاویں باغ والا تیری سنگلی نال کھہیڑیا ای
قدم چُست تے صاف کنوتیاں نیں ہتھ چابک اسوار نے پھیریا ای

چھوہریں گل پچیاں کریندیاں نیں ہیر دی نویں دکھ دی، اوہدے نویں رنگ دی- رنگ موںہہ دا وی تے رنگ سانگ خیال دی، (''اج رنگ تیرا بھلا نظر آیا'' وِچ سانگ خیال والے معنے اگیرے ہوندے جاپدے نیں-) جانے رنگ تے توں چپروکنا بنائی بیٹھی ایں پر اج والا بھلا اے، پچھلے دُکھ سُکھ والے رنگ نوں نبیڑ آئی ہیں- چھیڑ تُری ہے ایس گل توں جو ایس نویں رُوپ دا کارن کیہ اے- ایس نویں ''رنگ'' وِچ بھیت کیہ اے- پر سوئن چڑی دی رمز نال سونے دا رنگ پھر گیا اے گل وچ- اگوں اسیں قلعیاں حویلیاں وچ اپڑ گئے آں- رانجھا جوگی مست ہاتھی بن گیا اے- ہیر دا رنگ ای سنگلی اے جیہدے نال ہاتھی بدھا ہویا اے- بھوگ ہاتھی دا سنگلی نال کھہیڑن اے- اگوں گھڑ سواری دے پڑ آ گئے نیں- رانجھا کبی چابک اسوار اے- ہیر گھوڑی اے- بھوگ اِنج اے جیویں چابک اسوار نویاں اتھریاں گھوڑیاں دی موںہہ زدری بھن کے اوہناں نوں سواری لئی راس کریندے نیں- ویکھو زوراوری دیاں رمزاں باتشاہی

ورتارے کنوں راج کاج کنوں وکھریاں نہیں تھیاں- سگوں زوراوری نے آپنے لئی پہلا پہراوا چُنیا ای باتشاہی تے راج کاج دا اے- جانے بھوگ دھگان ہے پر اوہ جیہڑا باتشاہی پر بندھ ٹھوکن چاہون وچ لگدا اے- بھوگ اوہ دھگان اے جیہڑا لویاں سریاں نوں باتشاہی ورتارے وچ جوون لئی گھڑیندا تیاردا ہے- مست لفظ نے عاشق نوں ہاتھی بناون لئی وچولے دا کم کیتا اے- مست عاشق تے ہاتھی دوہاں واسطے ورتیندا اے- ایس بُھلاوڑی سانجھ راہیں عاشق نوں ہاتھی دے امداد نال وٹا کے باتشاہی بندوبست بیٹھ کر دِتا گیا اے تے اوتھے اوہدے کولوں جنی دا سریر بھنوایا گیا اے- لفظ بولی رمزاں بنتراں دی لف پاروں کیویں موہ بولی سارن لئی ورتی ویندی اے تے موہ بولی کیویں اوڑک دھگان بولی ہو ظاہر تھیندی اے، ایہہ خیال وی کھیڈ وکھایا اے وارث شاہی نقل نے-

اگلے بند وِچ تے سُدھی زورادری اے سریاں دا میلن:

کسے ہک تیری نال ہک جوڑی پیڈو نال ولوندھراں میلیاں نیں
نیناں مست گلھاں تیریاں لال ہوئیاں دکاں بھن چولی وِچ ٹھیلیاں نیں

ہک نال ہک جوڑن دا ای حصہ اے پیڈو نال ولوندھراں میلن- جنی انگ ملوک اے (پیڈو) جنا انگ مارو اے (ولوندھر)- یا ایہہ جنے دے وال نیں ولوندھراں تے دکاں (ڈنگ)- چولی بھن کے ڈنگیا اے جنے سریر نے جنی سریر نوں- ایہہ میل ولوندھرن اے، ایہہ جوڑ ڈنگن اے تے بھنن وی، تے جنی ایس ڈاڈھ نال سُوت اے- اوہدی لالی تے مستی ایسے دھگان پاروں اے- اوہدی من مرضی ایہو ہے جو جنا اوہنوں ڈنگے ولوندھرے- بھجن وچ ای اُما ہے اوہدا- ہک جوڑن دے ہئے سٹے ویکھو:

کسے انب تیرے اج چُوپ لئے تل پیڑ کڈھے جیویں تیلیاں نے

جوڑن دی زوراوری کھاون ہنڈاون تے ورت سٹن بن گئی اے- جنی سریر وچوں

سواد رس چُوپ کے نپیڑ کے پھوک سٹ دیندا اے جنا سریر-

دس وارث کسے نچوہی ایں توں کتے گوشے ہی ہوریاں کھیلیاں نیں

جنی سریر نوں نچوہن ای جنے سریر دی ہوری اے- ایہو ہوری دوہاں نوں رنگ لاوندی اے-

سبھو مل دل سٹی ایں وانگ پُھلاں جھوکاں تیریاں مانیاں بیلیاں نیں

"بیلیاں" دا جھوکاں مانن اے جنی سریر نوں پُھلاں وانگ مل دل سٹن- پُھل وی جیویں مل دل سٹن جوگے ای ہوندے نیں-

کسے زوم بھرے پھڑ نپی ایں توں دھڑ کے کالجا پوندیاں تیلیاں نیں

جنے دا زوم (ہینکڑ) بھریا ہوون ای اوہنوں بھوگ جوگ بنیندا اے، بھوگ دا حقدار- بھوگ ہے ای پھڑ نپن (یا پھڑ پھیہن) تے ایہہ کم ہے زوم دا- جنے دا جنی نوں راون جنی نوں ڈھاون ای ہے-

کسے لئی ہشناک نے جِت بازی پاسہ لائیکے بازیاں کھیلیاں نیں

بھوگ جنے دا بازی جتن اے جنی دا ہارن- ایہہ کم ہے ہشنا کی دا، ہشنا کی اتھے ہے واشنا دی باریک سنجان- بھوگ ہشنا کاں مرداں دی بازی اے اوہو ایہنوں جِت سکدے نیں- پاسے دی رمز دے نال ای راج کاج دا دھرو دھگان وی بوہڑ پیا اے:

صوبے دار نے قلعے نوں ڈھو توپاں کر کے زیر رعیتاں میلیاں نیں

مغل باتشاہی وچ صوبے دار صوبے دا حاکم اے- جے کوئی زمیندار سردار آکی ہو ونجے، رعیت کنوں ہالہ اگراہ کے شاہی خزانے نہ تارے تاں صوبے دار دا کم اے توپاں ڈھو کے اوہدے قلعے تے چڑھ ونجے- زمیندار سردار آکی تھیندے نیں تاں جو واہی واناں کنوں ہالہ اگراہ کے سارا آپنے کول ای رکھن، شاہی خزانے نہ تارن- صوبے دار دا کم اے جو اوہ آکی زمیندار سردار نوں ہالہ اگراہی دے باتشاہی پربندھ ہیٹھ آنے لفظ

''میلن'' ہِک نال ہِک جوڑی والے جوڑن نال وِنج جُڑدا اے- میلن نِرا جوڑن نہیں، میچ کے جوڑن ہے، نِکی وڈی نوں آپو آپنے میل ہِر کرن- سو میلن پاڑن وی ہے، خلقت نوں مُڑ چالو ویہار وچ جوڑ پاڑن، مُڑ رعیت بناون- ہالہ اگراہی وی وِس چوپ کے تیل کڈھ کے پھوگ سُٹن ای اے- سو رعیتاں میلن خلقت نوں مَل دَل سٹن ہے- اتھے جنا صوبیدار اے- اوہدا لِنگ توپ اے سگوں توپاں- جنی لنگ قلعہ اے جیہنوں زیر (بیٹھ) کرناس- جنی لنگ نے زیر تھی کے ''رعیتاں'' بن ونجنا اے تے آپنے تت سَت دا ہالہ جنے نوں تار دینا اے- قلعہ بھاویں آ کی ہووے ہے اوہ باتشاہی ویہار دے اندر دی ہی اک بنتر- قلعیاں نوں توپاں نال تروڑن ویہارلی زوراوری دے وچ ای آوندا اے، اک انگ اے دھگان پگاون دی کھیڈ دا- جنی سریر نوں قلعہ بنا کے توپن جنے سریر دا ویہار دِتا کم اے- آپنی ہی بنائی بنتر نوں آپ ای بھنن- ویہار ڈاڈھ سر سَر دا اے، دھرو سر کھلوندا اے- سریاں دے اندر رَس وَسدی اے ڈاڈھ دھرو والی گرھتی- اندروں ساردی تیاردی اے سریاں نوں- سریر ایس ڈاڈھ تے دھرو دی کھیڈ دے کھڈونے بن ویندے نیں-

گُجھ بنتراں باہر وی بنیاں لگدیاں نیں ویہار دی ماروں، جیویں ٹھاکر دوارے پیر خانے، جتھے جاپدا اے ویہار دا تروڑ پیا تھیندا اے متے- ویہار دے گھتے وگاڑ نوں سیدھن دا کم پیا ہوندا اے- اگلی رمز وچ اسیں قلعیوں ٹھاکر دوارے آن لتھے آں:

تیریاں گلھاں تے دنداں دے داغ دَسن اج سیدھیاں ٹھاکراں چیلیاں نیں

اتھے ویکھو ٹھاکر دوارا ڈاڈھ دھرو دی مار وچ ای نہیں آپ اوس کھیڈ دا اکھاڑا بنیا پیا اے، ویہار دی آپنی بنائی بنتر بن دِسدا اے پیا- ''دنداں دے داغ'' وِچ ڈاڈھ دی مَیل اے، دھرو دا گند- ٹھاکراں دا چیلیاں نال اصل ساک ایہو اے- ایہو سیدھن ہے اوہناں دا- ''سیدھیاں وچ اِک پُھنڈ اے چیلیاں نوں آپنے کام لئی راس کرن تے،

آپنے ورتن ہنڈوان جوگا کر وکھاون تے۔ ''اج'' ایہہ اصل کم تھیا اے اگے کجھ چر اوہلا ہور رہا اے۔ جوگی وی ویہار دے اندر باہر پیا تھیا اے۔ ویڑھے با تاں باہرلا جاپدا با، باہر کڈھیجا اے تے اندرلا بن کھلوتا اے۔ بند دے اخیر وچ رمزاں دے ایس رُخ دا رنگ ویکھو:

چُھٹا جھانجرا باغ دے صُفے وِچوں گاہ کڈھیاں سبھ حویلیاں نیں

جھانجرا (مینہہ گڑا ہنیری) وِیرج چھٹا اے جس یونی تے کُکھ دیاں حویلیاں گاہ کڈھیاں نیں۔ وِیرج چھٹا بھوئیں وچ نویں اُگائی لئی ہوندا اے۔ پر بھوگ وچ ویرج دا چُھٹن گاہ کڈھنا طوفان اے۔ مرداویں کرودھ دی دھاڑ اے۔ باغ دے صفے وِچوں اُٹھیا اے ایہہ طوفان۔ صُفہ ڈھارا اے، باغ وِچ بہن رہن دی چھتی تھاں جتھے جوگی بیٹھا اے، بوٹیاں (والاں، دکاں) وِچ لُکیا اڈہ۔ جتھوں اُٹھ کے لِنگ نے ایہہ جھانجرا وگایا اے۔ ایتھے بھاویں جوگی آپ لنگ اے تے ہیر دا سریر حویلیاں نیں کھیڑیاں دیاں۔ آپنے ولوں کھیڑیاں ہیر دے سریر نوں آپنیاں حویلیاں وچ وسا کے سریر اندر آپنیاں حویلیاں وسائیاں نیں۔ سیالاں دی ملکھ نوں آپنی ملکھ بنایا اے۔ ایس ملکھ وچوں اوہناں آپنی ملکھ دے وارث جماونے نیں۔

جوگی باہروں آیا اے جیویں جھانجرا قدرتوں آوندا اے، پر باہروں آ کے اندرایا اے اوس آپنے آپ نوں۔ (اُنج تے جوگی دا ویس ہے ای رانجھے لئی اندر آون دا وسیلہ۔) ویڑھیوں باہر کڈھیا وی اوہ باغ دے صفے وچ ای با، کھیڑیاں دی ملکھ دے اندر ای۔ ایس اندر لکے ویری نے جھانجرا وگا کے کھیڑیاں دا نقشہ وگاڑ دِتا اے۔ ہیر دے سریر اندروں کھیڑیاں دِیاں بوائیاں حویلیاں گاہ کڈھیاں نیں اوس۔ گاہن ہے وڈھی فصل لتاڑ دبیڑ کے بھو دانے وکھو وکھ کرن۔ بھوگی جنی سریر نوں گاہ کے آپنے کام سواد دے دانے کڈھ کھڑدا اے۔ پر گاہن عام لتاڑ پچھاڑ واسطے وی ورتیندا اے، سو رمز

راہکاں گاہیاں دے راٹھ حویلیاں نوں گاہ کڈھن ول اُلر ویندی اے 1766ء دے پنجاب وچ- گاہیاں دے کڈھے دانے ای راٹھ حویلیاں وچ اکٹھے تھی کے چودھراء بندے نیں- حویلیاں نوں گاہ کڈھن آپنا کُھسا تران موڑاون ہے-

ایہہ پہلی سطر اے جھیڈ وچ جتھے ڈاڈھ زوآوراں ولوں نہیں بے زوریاں ولوں ورتیجی اے- پر پڑ ایس ڈاڈھ دا وی جنی دا سریا ای اے-

جھانجھرا قدرتوں چُھندا اے- جھانجرے دی رمز تائیں اسیں پچھے وی دو جنور رمزاں وچوں لنگھ کے ہاں، ''قدرتی'' رمزاں وچوں:

اج نہیں ایالیاں خبر لدھی بگھیاڑاں نے رولیاں چھیلیاں نیں

اج کھیڑیاں نے نال مستیاں دے ہاتھیانیاں ہاتھیاں میلیاں نیں

پر اتھے جنور وی جھانجرے ہار ڈاڈھ دے ای مہاندرے نیں- جنے دا جنی نوں بھوگن جنوری ڈاڈھ اے، جیویں بھگیاڑ چھیلیاں نوں رولدے نیں جد ایالی بے خبر تھیون- ہیر چھیلی دے ایالی کھیڑے نیں، وقوعہ اوہناں دی بے خبری پاروں تھیا اے- مستی ہاتھیاں دی ہوندی اے مالکاں دی نہیں- مالک تے ہاتھی دی مستی نال آپنا کم ساردے نیں ہاتھیانیاں میلن دا، نویں ہاتھی جماون دا- ہاتھی راجیاں راٹھاں دے تران دا نشان نیں- ہیر رانجھے دی مستی نال کھیڑیاں دی لہائی ہوئی اے- اِتھاں جھیڈ دا رنگ سٹھنیاں والا ہے، جیویں چھوہریں ہیر رانجھے دے ان ویاہے ویاہ اُتے ہیر سیدے دے ویاہے ویاہ نوں پیاں سٹھدیاں ہوون- شیخ عزیز دی سودھ دسیندی اے جو پنج ہتھ لکھتاں وچ ''میلیاں'' دی جائیں ''پیلیاں'' ہے- جے پیلیاں ہووے تاں کھیڑیاں دی مستی ایہہ اے جو اوہناں ہاتھیانیاں (آپنیاں رناں) ہاتھیاں (جوگیاں) اُتے پیل دتیاں نیں- سٹھنی ایہہ وی ہے جو کھیڑیاں کول ہاتھی (نر مرد) ہے ای کوئی نہیں- ہاتھی (جوگی) باہروں آیا اے-

اگلا بند چوریوں ٹریا اے:

جیویں سُونہے آدمی پھرن باہر کھرک دولتاں رہن چھپائیاں نیں

جوگی سونہا آدمی اے- کھیڑیاں دی چھپائی دولت ہیر دی ٹوہ تے آیا اے- دولت جنی دا سریر اے- جیہدی مالکی اوہدی ایہہ دولت- اوہ ایس دولت نال ہور دولت بنا سکدا اے- چھپاون بندا دولت دا پر جے سونہیاں نوں باہر پھرن دتا ونجے تاں چھپاون کھرک- اوڑک چوری تھئی- پر اگوں چوری دان بن گئی:

اج بھاویں تاں باغ وچ عید ہوئی کھادیاں بھکھیاں نے مٹھائیاں نیں
اج کلیاں دے دلاں دی آس پُنی جم جم جان باغیں بھر جائیں نیں
وسے باغ جگاں تائیں سنے بھابی جتھے چین فقیر ملائیاں نیں

تے اِک سطر چھڈ کے:

اج کوئی باغ وچ جا وڑیا مونہوں منگیاں دولتاں پائیاں نیں

کھیڑیاں دی چھپائی دولت باغ وچ ونڈیجی اے- باغ وچ رہے کھبے ای بہندے نیں، جوگی فقیر مانگت- ویکھو ایتھے رمزاں اوہ اوسر چیتے کریندیاں نیں پیاں جد رانجھے پرن کیتا بھئی چلیئے رنگپور جوگی تھی کے:

رانجھے آکھیا لئی دی ہیر دولت جرم گالیئے تاں اوتھے جا لیئے
اوہ رب دے نور دا خوان یغما شہدے ہوئیکے جرم وٹا لیئے

فرق ایتا ہے جو رانجھا تے جرم گال کے فقیر ہویا رب دے نور دا دان لین لئی، ایتھے اوہدی فقیری بھوگ بھکھ بنا دھری اے ویہارو اکھ نے-لئی دی ہیر دولت تے رب دے نور دا خوان یغما والیاں رمزاں دسدیاں نیں جو ہیر نشان ہے اوس تت دا جو سبھ سانجھ ہے، پر اوہدا مانن تاں ہے جے وٹیجے، جے فقیری ویہار بنیجے-

اج کھیڑیاں دی نونہہ دا سریر مٹھیائی ملائی تھی ورتیجیا اے بھکھیاں کوں- اِک

جوگی کیں تھی گیا اے، جیویں پورا بُھکھا ٹُھڑیا میل جوگی دے رُوپ وچ آن ڈھکیا اے باغیں یاں اوہدی اکلے دی بُھکھ ایویں اے جیویں کلیاں دی ہووے، آپنے پورے میل دی بُھکھ جیہنوں راٹھ میل دی اِک سوانی دے سِر دے مٹھے لاہ چھوڑیا اے- ایہہ رانجھے راہیں پورے ہین میل اُتے ٹوک اے، جیویں دھنواناں دیاں سخاوتاں اوہناں دے دھرو دھگان دا دُوجا پاسا نیں ایویں ہیلیاں دی بُھکھ دھنواناں اگے اوہناں دی بے وسی دا دُوجا پاسا اے-

کڑیاں مانگتاں دیاں سیساں وی نقلدیاں نیں، 'جم جم جان باغیں بھرجائیاں' ''وسے باغ جُگاں تائیں سنے بھابی-'' باغ دے وَسن تے بھابی دے وسن وچ وی مُچکر دا جوڑ اے- باغ بھکھیاں وسایا اے یا کھیڑیاں دی نونہہ نے بھکھیاں نوں رجا کے وسایا اے؟ تے نونہہ آپ جیہڑی حویلی وچ سیدے راٹھ نال نہیں وسی ایتھے باغ وچ رانجھے فقیر نال وس گئی اے- بھوگ وسن دا نشان اے ریتل، ایس پاروں وسن دا لفظ بھوگن لئی ورتیندا اے ڈاڈھیاں دی بولی وچ- سارے بندے وچ ہیر فقیر دا ملاپ، ہیر دا آپنے میل نوں چھوڑ کے ہین میل وچ وسن، سٹھیا گیا اے- سمجھو ہیر دی کہانی دا تت سٹھ دے رُوپ ورتایا گیا اے اتھاں- ہیر ست آپ پرتیا اے کمیریاں دا جیہڑا اوہناں کنوں وجوگیا گیا اے نر مالکاں دی مل تھی کے- ایہہ ست آپ پرتیا اے کمیریاں کول کہانی راہیں- کمیریاں دا ست نوں تانگھن تے ست دا پرتن ای عشق اے، عشق کہانی اے- جاپدا اے جیویں باغ وچ ہر شے ہر کسے لئی ہوگئی اے- مونہوں منگیاں دولتاں (''نعمتاں'' وی ہے گجھ ہتھ لکھتاں وچ شیخ عزیز موجب) ڈھیندیاں نیں پیاں ہر کیہیں کوں- باغ جیویں جنت اے- پر جنت دی نقل اے کھیڑیاں دا باغ، تے سٹھ دی مار وچ ہے جنت دی رمز اِتھاں-

''جم جم جان باغیں بھرجائیاں'' وچ اِک گُجھی جیہی ودھائی وی ہووے متاں، اِک

دھنکار جیویں گڑیاں راضی وی نیں وچوں کھیڑیاں دی لہائی تے بھرجائی دی نابری اُتے، کیونجو ٹوک پڑہاس اُتوں ہیر اُتے ہے پر وچوں نر پردھان ٹبرداری اُتے ہے۔

ایس بند وچ ہکا رمز اے زوراوری دی:

خاک تودیاں تے وڈے تیرے چھٹے تیر اندازاں نے کانیاں لائیاں نیں

ایہہ سطر بند دے وچکار اے بُھکھیاں مانگتاں دی جنت دے بیان دے نال ای۔ ویکھن وچ ایہہ سطر بے جوڑ جاپدی اے اوس بیان نال پر جے خاک تودیاں نوں گولیئے تاں جوڑ جُڑدا اے۔ خاک لفظ چِروکنا نمانیاں لئی پیا ورتیندا اے بابے فرید ایہنوں نمانیاں دی سکت تے ویہر دی رمز بنایا:

فریدا خاک نہ نِندئے خاکو جیڈ نہ کوء

جیوندیاں پیراں تلے موئیاں اُپر ہوء

ایتھے خاک تودے نمانے نیں تاں اوہ بے وس تیراں دی مار پئے سہندے نیں یا آپ تیر اندازی دی سکھلائی دا وسیلہ بنے پئے نیں۔ بھاویں مار نوں گاکھ بیٹھے نیں تے ہن وِگڑدا وی کُجھ نہیں نیں، جیویں ڈھیٹھ بنے پئے ہوون۔ کُجھ درباری شاعری دا وی چیتا کریندی اے ایہہ سطر جیویں ''تیر نظر'' تے ''تودۂ خاک'' نال بکھیڑ پئی کریندی ہووے نقل۔ ہیر دیاں نظراں دیاں تیراں خاک تودے وانگ ورتیا اے جوگی نوں۔ پر جے مردانی زوراوری دے رمز جاپئے تیراں نوں جیویں ہُن تائیں جھیڈ دیاں رمزاں دا رنگ ٹُری آیا اے تاں تیر جوگی دا لِنگ نیں تے خال تودے ہیر دا سریر۔ اوہ ہُن تائیں مٹی دا ڈھیر بنی پئی رہی اے تے ایتھے مٹی دا ڈھیر تیار تھی کے درباری بولی دا خاک تودہ بن کھلا اے باغ وچ، پر ماہر یا سکھارو راٹھ تیر اندازاں دی تھاں سانبھ گھدی اے جوگی جیہدا ایہہ کم ای نہیں۔ یا ایہہ ہے جو رانجھا ایویں اناڑی اے پر وچوں پرانا کسبی اے۔ خاک تودہ اِک آڑ وی ہے جیہدے اوہلے کوئی ہور کم پیا تھیندا اے۔ اِنج

پڑھیاں درباری شاعری نقل دیاں تیراں دی مار وِچ آ گئی اے تے باتشاہی سخاوتاں دے بیان نال ایس سطر دا جوڑ وی سمجھ آ گیا اے- اُتوں ٹھیٹھ سٹھنی دے رنگ نے سخاوتاں تے تیر اندازیاں دوہاں دی جُگت بنا دھری اے:

پانی باجھ سُکی داڑھی کھیڑیاں دی اج مُن کڈھی دوہاں نائیاں نے

ہیر تے جوگی دووِیں کھیڑیاں دے نائی بن گئے نیں، دووِیں اندر وار جو بیٹھے نیں راٹھ واڑے دے، تے نائیاں داڑھی مُن دے ریتل کسب نوں کھیڑیاں دی پت لاہون لئی ورت لیتا اے- پانی باجھ داڑھی مُنن وِچ دی زوراوری ہے پر ایہنوں اوہلا اے نائیاں دے کُچج دا-

اگلے بند دیاں تُکاں وِچ دھکا پیا بولیندا اے- لُٹ لئے، پُٹ لئے، چُٹ لئے، گھٹ لئے، ٹُرٹ گئے، سُٹ گئے- دھکا جنی دی ہک نال پیا تھیندا اے- تھن مُشک نافے نیں جیہڑے کسے پَٹ لیتے نیں- گلاب دے پُھل نیں جیہڑے ہک نال ہک جوڑن پاروں گھٹیجے نیں، کمان نیں جیہڑی کھیڑا چھک نہ سکیا تے رانجھے چھک کے تروڑ دِتی اے- کمان دھگان دا ہتھیار اے- ہیر دا سریر وی درباری شاعری دے حساب دھگان دا ہتھیار یا درباری ہتھیار اے، نار ہتھیار جیہڑا کسی دی اڈیک وچ ہے آوے تے کشیش دے کے اوہدا بند بند توڑے- عطر کڈھ کے سُٹیا پھوگ نیں تھن، نشانے نیں جیہڑے کھیڑے کولوں ٹُکیندی آہیں پر جوگی وجری تیر مارنے چُٹ لیتے نیں- عطر، نافہ، گلاب، تیر کمان، سبھ رمزاں درباری شاعری دے بھنڈار وچوں آئیاں نیں- حسن عشق دے ریتل درباری مقابلے وچوں- مقابلے دے وچ حاکم میل دے دھگان نوں کھیڈ بناون دے آہر اُتے ملوک لفظالی تے رمزالی دی پیچدار اُستاکاری نے جیہڑے اچھاڑ چاڑھے ہوندے نیں اوہ اتھے تُکاں دیاں سٹاں نال اُدھڑے نیں تے دھگان نوں کھیڈ بناون دا آہر نقل وی پنج دے ڈھائے چڑھ گیا اے- پر نال ای جنی دا سریر

وی ایس پنج دے ڈھائے چڑھیا ہویا اے-

اکو رمز ہے پونڈ چنبے دے سہرے والی جیہڑی لوک ورتوں وچوں آئی اے- پر ''اج کسے ہشناک نے لٹ لئی'' والی ادھواڑ چنبے دے سہرے نوں وی لم دھرو کے درباری شاعری دی سَر دل تیکر گھسن گئی اے کیونجو لفظ ہشناک درباری سبھا لئی ای ورتیندا اے بابلا- چنبے دے سہرے وو ہٹیاں بنھدیاں سن سو'لٹ لئی' والی سَٹ ویاہ کے لیاون والیاں اُتے ہے-

اگلے بند وِچ جنی سریر کھوہ اے ایس پاروں نہیں جو انجانی ان بُجھی ہے اتھاہ ورتی جنی دی وار دی- ایس پاروں وی نہیں جو ایہو اتھاہ ورتی، جنی دا تت سَت، جوالدی اے جگ نوں جگ نوں- کھوہ نِرا ایس پاروں ہے جو ایہنوں دھک کے گیڑنا پوندا اے، جیویں کھوہ دا کم ایتنا ای اے جو گِڑ کے مرداویں زور دی بلے بلے کراوے:

تیری گادھی نوں اج کسے دھکیا ای کسے اج تیرا کھوہ گیڑیا ای

ایتھے میہنے رنگی سینتر نال ایہہ گل تھئی اے- میہنا جیویں گہنا ہووے جنی واسطے- تیری، گادھی، ای، دی ای راہیں تے دھکیا دی شد راہیں پوایا گیا اے ایہہ میہنا گہنا- کھوہ گیڑن والا جوگی لنگ اے، کھوہے جُپیا پشو، جس دھکے نال پانی کڈھ وکھالیا اے کھوہوں- نال ای اگلی سطرے اِک ہور رنگ دی زوراوری دیکھو:

لایا رنگ نسنگ ملنگ بھاویں انگ نال تیرے انگ بھیڑیا ای

پشو ایتھے ملنگ بن کھلوتا اے- دوویں باہرلے نیں ادھ پچھانے، دوویں کوئی وادھا کر سکدے نیں کسے ویلے- دوہاں اُتے وس پورا جیہا ای اے ویہار واناں دا- رنگ لاون ہے کھیڈ کرن، سانگ وکھاون- ملنگ دا کیتا کھیڈ ای جاپدی اے، اوہدی اندر دا کیہ پتہ کسے نوں (بھاویں!) پر ملنگ دا ناٹک ہے نسنگ کیونجو ملنگی دی رمز عام ورتی جاندی اے مرداویں نسنگ بے پرواہی لئی- ملنگ سانگ کھیڈیا ہے انگ بھیڑن دا،

کیونجو ملنگ آپ سانگ اے (جیویں جوگی) تے اوہدا کیتا ویکھن وچ سانگ تے ورتن وچ اصل ہے- ایہہ کھیڈ سہی پر ہے کھیڈ بھیڑن دی، انگاں دے لڑن لڑاون دی- اُتوں ملنگ دی کھیڈ دی نقل بنائی گئی اے اکو ٹک نوں اِکو سطر وچ پنجوہرا کر کے-

مشک نافے والی رمز وی اگے مڑ آئی اے دیسی رنگ وچ:

قُفل جندرے توڑ کے چوڑ وڑیا اَج بیڑا کستوری دا ہلیا ای

تے:

کستوری دے مرگ جس ڈھا لئے کوئی وڈا ہیڑی آئے ملیا ای

چور اڑھب اے اوس پوند سرکاری فارسی قفل نوں جندرے بنایا اے تے وت توڑیا اے- چور کستوری دے بیڑے دی مار تے آیا اے- چور دے وڑن نال بیڑا ہلیا اے- چور چوگی اے، جوگی لِنگ- کستوری جنی سریر دا دُھر اندر اے، ٹکھ- پر ایہہ تے ہوئی رمزاں دی نری باہرلی پہنچ- کستوری تت ست اے جنی دا، اوہدے دُھر اندر دی اڈھی ان سیانی قدرتی بنتر جیہنوں مہنگی وست بنیندی اے ویہارو نظر تے اوہنوں چُرا کے کھوہ کے جیویں وی تھئے ورتنا ہنڈاونا چاہوندی اے- دُوجی سطر وچ جوگی ہیڑی (شکاری) تھی گیا- ''ملیا اے'' ایہہ وڈا ہیڑی جانے زور وکھایا اے اوس، آپنا باکار- تے کستوریئے ہرناں نوں (جنی سریر نوں) ڈھا کے، مار کے کستوری کڈھ کھڑیوس-

لاہ کھڑن کھوہ کھڑن دا کم اگلے بند وچ وی پیا ٹریا اے:

تیرے سیاہ تنولڑے کجلے دے ٹھوڈی اتے گلھاں اُتوں گم گئے
تیرے پُھل گلاب دے لال ہوئے کسے گھیر کے راہ وچ چُم لئے
تیرے خونچے شکر پاریاں دے ہتھ مار کے بُھکھیاں لُم لئے
دھاڑا مار کے دھاڑوی میویاں دے رلے جھاڑ بوٹے کتے گُم گئے

پر بند مُکیا اے ونج دی گل اُتے:

بڑے ونج ہوئے اج ووہٹیاں دے کوئی نویں ونجارڑے گُھم گئے

وپار لُٹ دا ای اِک رنگ اے ایس واسطے ایہہ سطر پچھلیاں نال مِلدی وی اے تے اوہناں دی کیتی نوں مکیندی وی اے- ووہٹیاں دا ونج تے ویہار دا مُڈھلا کم اے- جنی ووہٹی بندی اے تے اوہدا مُل پوندا اے- کھیڑیاں سیالاں وی ونج ای کیتا ہا ہیر دا- اج کوئی نویں ونجارڑے گھم گئے نیں جیہناں کھیڑیاں کولوں ودھ مُل پا کے ووہٹی وہاج گھدی اے- ونجارا جوگی ای ہے جیہدے کول دین نوں کُجھ نہیں- سو ایہہ ٹوک دوہری اے ''بڑے ونج ہوئے'' تے ''کوئی نویں ونجارڑے'' راہیں- کھیڑیاں آپ وچی اے ووہٹی آپنی پر وہاجن والے مفت گھن گھدی اے کھیڑیاں دی مہنگی وست- ہور رمز ایہہ ہے اتھے جو ونج وی دھرو دھگان ای ہے اک رنگ دا- سو ہیر دے سریر نال جیہڑی ڈاڈھ ورتیجی اے اوہ وی سمجھو ''بڑے ونج'' ای ہوئے نیں-

اگلے بند وچ جوگی دا کھیڑیاں دی نونہہ نوں بھوگن کُھلی سیاسی رمز بن گیا اے:

کوئی دھوبی ولایتوں آئے لتھا سری صاف دے تھان چڑھ کُھنب گئے-

ولایت مغل وارے وِچ کابل اے یا ترکستان آکھو، حاکماں دا پرانا دیس- ہُن ڈھیندی مغل شاہی ویلے اتھاویاں اشرافاں آپ سدیا ابدالی نوں آپنا سیاسی گند دھوون لئی- جانے آؤ تے بیٹھوں چڑھدیاں اُتھل کانگاں کنوں ساڈی حکومت عزت دولت بچاؤ- پر ولائتی دھوبی سری صاف دیاں تھاناں (اشرافاں) نوں ای کھنب چاڑھ گیا- جس راج مال پت نوں بچاون کیتے سدیا ہا اوسے نوں ای ہونجا پھیر گیا اوہ- جوگی وی پردیسی ای ہوندے نیں پہاڑوں لتھے پر وسیب والے آپنی ڈر چتا نوں دھوون لئی ویڑھے واڑدے نیں اوہناں (آپ بھاویں جوگی میل خورے ای رہندے ہوون گھنے، ولائیتیاں سپاہیاں ہار-)

پر ولائتی دھاڑیاں دی سیاست والی گل اتھے ای نہیں مُکدی:

کھیڑے کابلی کتیاں وانگ اتھے وڈھوا کے کن تے دُنب گئے

شریف صابر ہوریں ایس رمز نوں احمد شاہ ابدالی دے 1748ء والے دھاڑے نال جوڑیندے نیں جد دِلی دی فوج احمد شاہ نوں ٹھاھ کے مُڑن تے مجبور کر دتا میر قمر دین وزیر دی اگوائی تے اوہدے پتر میر منو دی دلیری صدقہ- پر قمر دین تے میر منو جوگی نہ آہے کھیڑیاں وِچون ای آہے- نالے 1748ء وِچ احمد شاہ دی فوج نوں ایہو جیہی بھاج وی نہیں پئی جیہنوں نک تے کن وڈھواون آکھیا ونجے- بس مغل حکومت دی پت رہ گئی- نک تے کن وڈھوان دی رمز واہکاں کمیاں دے گھول دی گل کریندی اے- ایہہ گھول دوہرا ہا- کابلیاں نال وی تے مغلاں نال وی- جدوں ابدالی لشکر مغلاں مرہٹیاں نوں ڈھا جھاڑ کے مُڑدا ہا، ہیپیاں دے اُتھلکار جتھے اوہدے لئے وست ولیوے نوں پچھوں پے جاندے آہے- ایہہ ہا نک تے کن وڈھواون- ایسے اُتھل گھول پاروں ای مغل راج تے پٹیجیا ای ابدالی راج دا بوٹا وی اِتھاں نہ لگ سکیا- کھیڑیاں نوں کابلیاں نال جوڑن وچ رمز ایہو اے جو ہیپیاں لئی ملوان اِکو نیں، اتھاویں کیہ تے باہر لے کیہ- پچھے وی ایہہ رمز آئی ہے جدوں سہتی تے اوہدی لونڈی جوگی نال بھڑیاں تے جوگی مار کھا کے جوابی حملہ کیتا:

اوہناں چُھٹدیاں ہال پکار کیتی پنج ست مشٹنڈیاں آ گلیاں
وانگ کابلی کتیاں گرد ہونیاں دو دوعلی الحساب لگا گلیاں

ایہہ مشٹنڈیاں احمد شاہی دھڑویلاں وانگ نیں- جدوں اتھاویاں اشرافاں نوں ویہریاں لوکاں ولوں خطرہ جاپنا اوہناں کابل والیاں نوں سد لینا، کابلیاں گرد ہو کے نابراں نوں باہر پہاڑاں ول دھک دینا-

وارث شاہ اچنبھا نواں ہویا سُتے پاہرو نوں چور ٹھب گئے

جے پاہرو سُتے رہن تے چوراں نوں ہور کیہ چاہیدا اے- ایہہ چنگے چور نیں

جیہڑے سُتیاں پاہرواں نوں آپ ٹمبدے نیں پئے بھئی پھڑ لئو سانوں- پر ایہو اُتھلکار جتھیاں دی لڑائی دا پینترا ہا- اوہ لشکراں نوں مگر لا کے چھائیں مائیں تھی ویندے آہے کھنڈ پُھٹ کے تے لشکری ہُٹن ہا کے تھی ویندے آہے وادھو ہانڈھ پاروں تے خرچ چُٹھے دی تُھڑ پاروں- (ٹنبن دے ارتھ چھیڑن، ہشیار کرن، ششکارن ترکھا ٹورن تے ہے ای نیں، پر رمز روپ وچ دھگانے بھوگ کر ونجن نوں دی ٹنبن آکھدے نیں- سو جوگی دا کھیڑیاں دی نونہہ نوں بھوگن دُگن اصلوں کھیڑیاں نوں ٹنبن ای اے-) لفظ پاہرو پچھلی سطر دیاں کُتیاں نوں وی ٹمبدا اے- کُتے راکھی لئی منگوائے گئے نیں ولائیتوں- ایہہ وی پاہرو نیں- کُتے آوندے نیں آپنی روزی دی مار تے، لُٹ سمیٹ دی واشنا تے، اشرافاں دا نابر ہییاں کولوں ڈر بہانہ بن ویندا اے کُتیاں لئی آون دا- راکھی اشرافاں دی اوہناں کیہ کرنی اے جیہڑے آپنی کھوہی وی کُھبا تُردے نیں نابراں ہتھوں- اِتھاں ہیر رانجھا سہتی تریوے اِک رمز نیں ہین نابراں نال- کُتے پاہرو والی سٹ اشرافاں نوں وی وجدی اے تے احمد شاہی دھڑویلاں نوں وی- احمد شاہی دھاڑویاں نال بکھیڑا گے ای تھئی اے-

فوجاں شاہ دیاں وارثا مار متھرا مُڑ پھیر لہور نوں آئیاں نیں

کیدو دی جُھگی اُتے ہیر دے ترنجن حملہ کیتا اے تے اوہدا تک سُک ناس کر چھڈیا اے- احمد شاہ دیاں فوجاں متھرا دے تیرتھ اُتے چڑھیاں نیں- ہاسے دے دو ہتھ نیں اِتھے- کیدو متھرا دیاں پروہتاں ورگاں اے تے احمد شاہی لشکر دی ایڈی فتح کیدو دی جُھگی ڈھاون برابر اے- دو پَیر وی نیں ہاسے دے- اِک تے ایہہ جو ظاہر احمد شاہ نوں لہور آپنی چھاونی اے- آپنے صوبے دا تخت- سو فوجاں جیویں گھر پرتیاں نیں، پر پھیر وچ ایہہ وی ہے بھئی جیہڑی متھرا نال تھئی لہور نال تے اگے وی ہو چکی اے تے بن رہندی کسر ایس پھیر نے کڈھنی اے- خاصاں لئی سَکھ اے احمد شاہ دا

پھیر آون پر عاماں لئی دُکھ اے- دُوجا پھیر ایہہ ہے ایس پھیر وچ بھی لہور متھرا نہیں، فوجاں مُڑ آ ئیاں تے نہیں مبارکاں لین خاصاں کولوں، پر ایس چڑھن مڑن وچ عاماں نے وی کُجھ ہتھ کرنا اے ایہناں نال-

ترنجن دی کاروائی نقل اے احمد شاہی کاروائیاں دی-

اگلا بند نیپڑ نوں ٹردا اے، شکنجیوں-

کِسے کِیہے نپیڑنے پیڑی ایں توں تیرا رنگ ہے توری دے پُھل دا نی

ڈھاکاں تیریاں کِسے مروڑیاں نی ایہہ تاں کم ہویا ہل مُجل دا نی

بھوگ دا آسن شکنجہ اے جنے دا جیہڑا جنی دے تت ست دا تیل کڈھیندا اے- تیل کڈھن نال جڑ گیا اے گاہن:

تیرا انگ کِسے پائمال کیتا تھکا کھلھے تے جیویں ہے کُھلدا نی

تھکا بدھی گھ اے وڈھی فصل دیاں بھریاں دی- تھکا کھلھے اُتے کھول کے کھلاریا ویندا اے گاہ گھتن والی تھاں اُتے- جنی انگ تھکا اے جیہدے وچوں جنے نے آپنی وارثی دا جھاڑ کڈھنا اے- گاہن رزق اپجاون دا کم اے پر ایتھے اُپج مُول نہیں دھگان مول اے- نہ تھکیاں دا کُھلن نہ گاہ گھتن، کوئی سہج سانجھ دا لچھن نہیں، تران وکھالا اے- پائمال کرن عام لتاڑن نہیں ایہہ شاہی لشکراں دی کیتی مدھ مدھول اے، پت لہائی اے- عشق وچ رزق وجوداں دے میل دی رمز بنیا اے ہیر دی چوری ہو کے، ایہہ اوہدا اُلٹاء اے- سریراں دا میل (گُمیل) ریتل نر دھگان اے- گاہن ایسے نردھگان دی رمز بنیا اے پر نال ای ایہہ گاہن رزق اُپاون وچ ورتیندے ماکی دھگان نوں وی رمز گیا اے- واہکاں کمیریاں دی کیتی نوں مالکاں دے پھلھے پائمال کریندے نیں- پھلھیار وی کمیرے ای نیں بھاویں پر ماکی ییٹھ اپج دی ساری کار وجوگی گئی اے- کمیرے آپ آپنا آپا پئے پائمال کریندے نیں، آپنی پت پئے لہاوندے نیں ست

گواوندے نیں جیو جامہ بچائی رکھن لئی- تھکیاں نوں سنے کھڑیاں فصلاں دے پائمال تے ولائیتیاں وی بتھیرا کیتا یا:

کھادا پیتا لاہے دا تے رہندا احمد شاہے دا

پر ولائیتیاں نک تے کن وی وڈھوائے راہکاں کولوں، سو ''پائمال'' اوہناں دی چڑھنی بڑھکنی اُتے ٹُچکر وی ہے متے- ایہو ٹُچکر اگلی سطر نوں وی رنگدی اے آپنی دو رنگی نال:

وارث شاہ میاں ایہو دعا منگو کُھل جائے بارا اج کل دانی

جے سٹھنی باراں چھوہراں وارث شاہ نوں میاں بنا کے دعا منگوائی اے چا تاں دعا اکواسی تے نہیں نہ ہو سکدی- اِک رنگ تے ٹُچکر دا ایہہ ہے جو کھیڑیاں دی نونہہ گُل واسطے کُھل گئی اے اڈے تخی نیں کھیڑے راتھ- جنا کھنا بھجا ترٹا (جوگی) ایہناں دے دان نال رنگیا گیا اے- اتنی گل تے ہے نر پردھان چوکھٹے دے اندر- پر اتھے بس نہیں کریندی ٹُچکر- باہرلیاں اندرلیاں شہانیاں رٹھانیاں کٹکاں نے بھجیاں ترٹیاں کنوں نک کن وڈھوائے نیں تاں گُل دا بارا (روک، ہٹک، ہوڑا) کُھل گیا اے- ہُن ایہہ بارا اُلٹا بارا واناں اُتے لگ گیا اے، اشرافاں اُتے، ہالہ خور شاہی دیاں لاٹریاں تے لاگیاں اُتے پر اجے خلقت دی کُھل پوری کُھل نہیں بنی- خبرے بنی وی ہے کوئی نہ، کہ کھولن والیاں اُتھلکاراں آپ بُجھ وینا اے پرانے بارے مُڑ اسار کے- ''ایہو دعا منگو'' وچ ایہہ چِتا وی رلکدی اے پئی بھاویں-

ایہہ دعا نقل وی ہے تے نقل دے ہیٹھ اصل وی- گُل دا بارا کُھلن دی گل اگے وی ٹُری آئی اے بھیت نال، اک بھابی دے ''بھابیاں'' تے اِک بھکھے دے ''بھکھیاں''، تھی ونجن وچ- گُل دا بارا کُھلن ناجائز بھوگ نوں بھنڈن دے ہیٹھو ہیٹھ نر پردھان مالکی والی ٹبرداری نوں بھنڈن وی ہے، ناجائز نوں جائز کرن- ایہہ نقل دا

پٹھلا پاسا ہے، تھلا اوہدا، جیہنوں آپ کتے کتے اُتھل ویکھالدی اے اوہ- ''چلو لیلۃ القدر دی کرو زیارت'' ورگیاں بولاں وچ وی ہے ایہہ گل- نر پردھان ماکی مُکے تے نال اوہدی بنائی ٹبرداری وی مُکے تاں وجوگ والا بارا کُھلدا اے کُل لئی-نقل نوں اُپروں ویکھو تے گل اِنج لگدی اے جیویں مانگتاں دے جُنڈ دا داء لگ گیا ہووے-

پر ایہہ گل وَل وَل آکھنی بنڈی اے جو ایتھے مُچکر دا کر بدھا ہویا اے نر پرتیت نال- کُڑیاں دی ساری جھیڈ دوالے سَٹھنی دا چوکھٹا اے، تے ایہہ چوکھٹا بھاویں ویاہ والے نر دھرو دھگان نوں بھنڈدا اے نر پردھان ٹبرداری نوں پُن کے، وت وی ہے- ایہہ چوکھٹا نار دی کال رُوپ نابری نوں کیلن دا حیلہ-

دُعا جیویں دُعا خیر وی ہے چھوہریں دے بیان چھیکڑے- اگوں ہیر بیان دیندی اے تے کُڑیاں ولدی ٹوک کریندیاں نیں- ہیر دے جواب دی سَٹھنی دی کھیڈ دے اندر ای نیں- ہیر آپ وی سَٹھیاراں وچ ای کھلی اوہناں دا دِتا پاتر پئی نبھیندی اے سٹھ نوں توڑ چاڑھن کیتے:

پرنیہاں دا مینوں اثر ہویا رنگ زرد ہویا ایسے واسطے نی
چھاپاں کُھب گئیاں گلھاں میریاں تے داغ لال پے ایسے واسطے نی
کٹے جاندے نوں بھج کے ملی ساں میں تنیاں چولی دیاں ڈھلیاں پاس تے نی
رُنی اتھرو ڈُلھے سن مکھڑے تے کھل گئے تنولڑے پاستے نی
مودھی پئی بنیرے تے ویکھدی ساں پیڈو لال ہویا ایسے واسطے نی
سرخی ہوٹھاں دی آپ میں چُوپ لئی رنگ اُڈ گیا ایسے واسطے نی
کنا کُھنیا وچ گلوکڑی دے دوکاں لال ہوئیاں ایسے واسطے نی
میرے پیڈو نوں کٹے نے ڈھڈ ماری لاساں پے گئیاں میرے ماس تے نی

ہور پُچھ وارث میں غریبنی نوں کیوں آ کھدے لوک مہاتے نی

بھاویں ایس بند وچ وارث شاہی سطراں چار ای ہوون، تریجی تے چھیکڑلیاں ترے (اکو تک ''ایسے واسطے نی'' دی دہرائی ایہوسہی کریندی اے-) ایہناں چونہہ سطراں وچ اِک پنج نال گذارا کیتا گیا اے- آپنے ولوں تے ہیر زمیندار سوانی دی کم کار وچ رُجھ نوں پنج بنیندی اے کھیڑیاں گھر آپنا وسیبا ویکھاون کیتے- پر کٹے نال ملن گھلن دا ویروا نرا ہساونا بن ویندا اے کیونجو کٹے دے وچوں اک بیا اتھرو پشو (جوگی) صاف پیا دسدا اے- ہیر آپ آپنا موجو بنا کے سٹھیاراں دا کم اگیرے ٹوریندی اے (یاں آکھو نقلیاں وچوں نقلیا ہے ہیر-) سریر بارے گڑیاں دی ٹوک دا اِک اِک کر کے جواب دتا گیا اے بھئی پیڈو لال ہوون دا کارن ایہہ ہے تے تنیاں ڈھلکن دا ایہہ- پر ایہہ چترائی ات بھولی وی اے تے صاف گھڑ جوڑی وی جاپدی اے جیویں ہور کُجھ اوہڑیا نہ ہووے- جے رہندیاں پنج سطراں نوں وی اصلی (نقلی) من گھنو تاں وی ودھان ای ہوندا اے ایسے گل وِچ- ودھان ہے وی نقل دا ضروری انگ تے خبرے ایسے ضروریوں بے ضرورا ودھان کرن دی اُشکل وی ہوندی اے پھلگ وادھا کاراں نوں-

ہیر دا جان بُجھ کے کچے جواب دینا کڑیاں دی کھیڈ وچ حصہ گھتن وی اے، جیویں ووہٹیاں آپ ایس رتیل کھیڈ وچ رلدیاں آہن- اِک اِک گل دا وکھرا وکھرا جواب وی ضروری اے کھیڈ دے خانے بھرن لئی- ایہہ خانے بھرنی ہاسے نوں ودھاون واسطے ہوندی اے پر اتھے ایہہ خانے بھرنی سوہرے گھر ہیر دے جیون دا نقشہ وی اے- وجوگے جیون دا ہاسوہینا نقشہ جانے میرا ایتھوں دی رہنی نال کوئی واہ نہیں جے، ایہہ بے ارتھ وہان اے ویلے دا میرا اتھے جوجیون وسن ایتا ای جُھڑدا بندا اے جتنیاں ایہہ گلاں-

اخیرلی سطر ہیر پولا مونہہ بنا کے ہور ہسیندی جاپدی اے سنئیراں نوں بھئی میں

جواب دے نہیں دِتا اِک اِک گل دا ہور پچھو جے کوئی رہ گئی اے تاں- شریف صابر آکھدے دی تھاویں "اَگھدے" (دوسدے، گناہی بنیندے) پڑھدے نیں- "کیوں" دے نال تے "اَگھدے" ای بندا اے گھنا- ہاں جے کیوں دی تھاویں کیہ ہووے، جیوں کجھ ہتھ لکھتاں دسدیاں نیں شیخ عزیز دیاں ویکھیاں، تاں بھاویں "آکھدے" ای ہووے، جانے ایہہ مہاتے (وڈے ست والے، عزت دار، وڈ پاک) مینوں ہور کیہ آکھدے نیں، وارث شاہ پچھو ایہناں نوں تانجو میں جواب دیواں نیں ہور- اُنج مہاتے نال "اَگھدے" وی ڈُھکدا اے- ایہہ جیہڑے مہاتے (مہاتی دا نر وڈ ہا سوہین روپ) میں غریبنی (1- دیسوں بدلیس تھئی 2- بینی) نوں اگھدے نیں دوسی بنیندے نیں، لکیندے نیں، پُندے نیں، ایہناں دا سارا مہاتا گوڑ سر کھلوتا ہویا اے پتہ وی ہے نیں ایس گل دا پر نہیں وی- "کیہ آکھدے" وِچ انج ہے جو ایہہ جے ساری گل دا جواب- "کیہ آکھدے" نال "ہور پُچھ" ات رمز بھریا تھی ویندا اے تے "مہاتے" وی ودھیرے ٹچکر بھریا- کیوں اگھدے نال گل سدھی تے تھی ویندی اے پر گھٹ باریک وی تے ٹچکر دی تھاویں تندیا تے روس ودھیرے اگانہہ آویندے نیں- ساری گل وچ آکھن والیاں کُڑیاں نوں، آپنی دِھر بنا کے پچھیا گیا اے بھئی ہور کیہ آکھدے نیں مہاتے مینوں- جو وی آکھنا نیں آکھ لین تے ایہو جیہا جواب سن گھدن میں غریبنی کولوں-

ہیر آپنے آپ نوں غریبنی آکھیا اے، مِلکھ ہین وی تے پردیسن وی، (دو معنے نیں غریبنی دے-) آپنا امیر پچھاوی تج بیٹھی اے تے سیال دلیس وی- اُنج وی راٹھا چاری وسیب اوہنوں پردیس اے- اگلے بند وِچ کڑیاں ایسے "غریبنی" دا اثناء کر کے چھیڑ چلاوندیاں نیں:

بھابی اکھیاں دے رنگ رت وِنے تینوں حسن چڑھیا انیاؤں دا نی
اج دھیان تیرا اسمان اُتے تینوں آدمی نظر نہ آوندا نی
تیرے سُرمے دیاں دھاریاں دوڑ پئیاں جیوں کاٹکو مال تے دھاوندا نی
راجپوت میدان وچ لڑن تیغاں اگے ڈھاڈیاں دا پُت گاوندا نی

ایتھے ہیر نوں حسن دے مان نال سنگار کے لڑائی دے پڑیں اتاردیاں نیں چھوہریں- پچھلا رُوپ لٹیجن والا پرتا کے ہیر نوں دھاوا کارلشکری تے راجپوت لڑاک بنا دِتا گیا اے- پرحسن انیاؤں دا نشان اے ایتھے- حاکم میل دی زوراوری ہی اوہدا سہپن اے- دربار شاعری ایس انیاؤں نوں وڈیاوندی اے- ایتھے سٹھ درباری شاعری دے ایس رنگ دی نقل راہیں بھنڈدی اے پئی پرانی بالہ خور جنگی ریت نوں- ایہہ جنگی ریت تے ایہدا اڈنبر ہیئیاں چھاپہ مار جھیاں کھوچل کر چھوڑیا اے-

راجپوت میدان وچ لڑن تیغاں اگے ڈاڈھیاں دا پُت گاوندا نی

ایہہ تصویر 1766ء وچ پاسو بنی تھی گئی اے- ایس سطر دی بنتر وِچ ولھیٹیا ہویا اے نقل دا پرھا سا- پہلی ادھواڑ دی ریتل چڑھت:

راجپوت میدان وِچ لڑن تیغاں

نوں دُوجی ادھواڑ نقل دے رنگ وِچ ٹکردی اے- جنگی جس گاون والیاں نوں ڈاڈھیاں دا پُت آکھ کے پوری سطر نوں ریتل سورمائی دے اسمانوں لاہ کے سیپ دیاں مجبور باندھاں وِچ اتار دِتا گیا اے تے انکھ پاروں مرن اتاولے بھولے راجپوت سورمیاں دیاں فارسی (مُغلئی) ''تیغاں'' ہوا وِچ وج کے تماشا بنیاں جاپدیاں نیں- اج ایہہ سطر ہیر دے رُوپ دی صفتوں تِلک کے کھیڑیاں نوں جا وجی اے، اوہناں دے رٹھوکے بھا بھرم تے بھارگور نوں ہیر سہتی رانجھے تے ترنجھاراں دیاں باریک چالاں نے جیویں پولا پھوکا کر چھوڑیا اے، اوہ نقشہ ویکھیندی اے- تے ہیر دا رُوپ راٹھا

چاری دے مان توں ہٹ کے ہین میل دی پرتدار ویہر دی رمز بن گیا اے:

رُخ ہور دا ہور ہے اج تیرا چالا نواں کوئی نظر نہ آوندا نی

نویاں چالاں ایس ویہر دیاں دِسدیاں ای نہیں سمجھ کیویں آون اوہناں نوں جیہڑے ریتل پینٹھریاں وِچ بدھے کھلوتے نیں- خلقت دیاں مناں توں پرانی حاکمی اشرافی دا رعب لہہ گیا اے:

اج آکھدے نیں وارث شاہ ہوریں کیہڑا کون گانڈوکس تھاؤں دا نی

پر ویکھو ایہہ گاہل آئی اے نر لِنگ دی دُوجیاں نر سریاں نوں (نار بنا کے) پَت ہین کر دین سکت وِچوں- سو ایہہ گاہل سَٹھ دوالے نر پرتیت دا چوکھٹا چڑھائی رکھدی اے- تے ایہہ سینت وی ہے ایس گاہل وِچ جو اِک رنگ دی مردانی بڑھکنی دی تھاں دُوجے رنگ دی مردانی بڑھکنی نہ لے لوے کِتے- ہین میل دے گھولاٹ دَل اگوں آپ ای پرانی حالاخور حاکمی والے چینترے نہ دھار بہن-

ہیر دے رُوپ وِچ ویہر والی رمز پچھ جھاتیاں ''حسن چڑھیا انیاوں دا'' وِچ وی سہی ہوندی اے- (انیاؤں دے بدل چڑھن دی رمز وی آئی اے ہیر وارث شاہ وِچ-) انیاؤں دا بدل قدرت ولوں چڑھدا اے کتے ورتے قہر دھرو دا تروڑ بن کے تے روڑھ کھڑدا اے سبھ کُجھ- اتھے ہیر دے حسن وِچ انیاؤں دی ہاٹھ چڑھی اے آپنے نال تھئے انیاں پاروں- آپنے نال تھیا انیاں جو کُل ہین مریڑ مخلوق نال واپرے اَنھیر دا مہاندرا اے- اتھے سُرمے دیاں دھاریاں درباری سراپے وِچوں نکل کے دوڑ پئیاں نیں (''دھوڑ'' پئیاں نہیں-) ایہہ دوڑ اوہو اے جیہڑی ترنجناں جمعے دے روز کیتی- ایہو کاتکو اوہو ہمر لتھ جتھے نیں جیہڑے ریتل جنگ بازاں (کیہ راجپوتی کیہ تُرک پٹھانی) دے لڑائی ڈھنگ نوں مخول بنائی آوندے نیں اِک نویں لڑائی ڈھنگ نال جیہدا رُخ تے ہور دا ہور ہے پر ظاہرا چالا نواں کوئی نظر نہیں آوندا- (''رُخ'' تے ''چالا'' جنگ

بازی وِچ وی ورتیندے نیں تے شطرنج بازی وِچ وی)

اگوں ہیر روگن دا پاتر دھاردی اے- روگ وی عام نہیں:

مُٹھی مُٹھی مینوں کوئی اثر ہویا اج کم تے جیو نہ لگدا نی

بُھلی وِسری بُوٹی اُلنگھ آئی اِکے پیا بھلاوڑا ٹھگ دا نی

پر ویکھو سٹھنی دی کھیڈ- جس دوس نوں ولاون لئی ایہہ بیج بنایا گیا اے اوسے نوں ای کُھل کے منوایا وی گیا اے ایسے بیج راہیں:

تیور لال مینوں اج کھیڑیاں دا جیویں لگے النبڑا اگ دا نی

اج یاد آئے مینوں سئی سجن جیندا مگر الانبڑا جگ دا نی

کُھل کُھل جاندے بند چولڑی دے اج گلے میرے کوئی لگدا نی

گھر بار وِچوں ڈرن آوندا اے جیویں کسے تارچہ وگدا نی

اِکے جوبنے دی نُیں ٹھاٹھ دِتی بوہبا آوندا پانی تے جھگ دا نی

وارث شاہ بلاؤ نہ مُول مینوں سانوں بھلا ناہیں کوئی لگدا نی

ایہہ بیج پچھلیاں کنوں اصلوں ای وکھرا اے ایس پاروں وی ہساونا اے سنئیراں لئی- سنئیر جانو نیں نقل دیاں رنگاں دے پر جانیاں بنتراں وچ نویاں اچنبھا جُگتاں پلیاں وڑدیاں نیں- اِک بیج وچ دُوجے بیج دی ہساونی چھپی وی لائی گئی اے-

اِکے جوبنے دی نُیں ٹھاٹھ دِتی بُوہبا آوندا پانی تے جھگ دا نی

آہونی سچیاں ہوئسیں وی خبرے ایہہ جوانی دا ای زور ہووے- پر آپنی حالت نوں پانی اُتے جھگ دا بُوہبا آکھ کے وڈھیرے ہساونا بنیندی اے ہیر- نالے لیتیاں کرسُن کے آکھنا

وارث شاہ بلاؤ نہ مُول مینوں سانوں بھلا ناہیں کوئی لگدا نی

ہیر آکھدی اے میں کسے ہِک بُوہن وِچ ہاں- کوئی بُوٹی اُلنگھ آئی ہاں آپنے آپ توں

باہر کر دیون والی (بوٹیاں لنگھن دے اثر ایہو جیہے ہوندے آئے نیں- دمودر وِچ ہیر رانجھا ''مُول بوٹی'' لنگھ کے اکو تھاں پئے بھنوے ساری رات) ہیر ہُن جِن چمبڑی کواری بن کھیڈدی اے پئی- جاپدا اے ترنجن والیاں دی آپسی کھیڈ کسے نویں پینترے وِچ پئی وڑدی اے-

ناناں اگلے بند وِچ ہیر دے بھوگ نوں وت ڈاڈھ واڈھ دیاں رمزاں نال رمزدیاں نیں:

اج کسے بھابی تیرے نال کیتی چور یار پھڑے گنہ گاریاں نوں
تیرے نیناں دے نوکاں دے خط بنے واڈھ مِلدی ہے جیویں کٹلیاں نوں
حکم ہور دا ہور اج ہو گیا اج ملی پنجاب قندھاریاں نوں
تیرے جوبن دا رنگ کسے کھس لیا ہنومان جیوں لنک اُتاریاں نوں

پر ڈاڈھ واڈھ دیاں ایہناں رمزاں دے رنگ ملویں وی نیں تے کاٹویں وی- پہلی سطر وِچ اوہ کیتی اے جوگی بھوگی نے جیویں چوراں یاراں نال تھیندی اے- پر دُوجی سطر حُسن دے مارو سنگار وِچ جا وڑی اے، ''انیاوں دے حسن'' وِچ- پر جے ایہہ کٹاریاں ویہروان دِلاں دیاں نیں تاں تے اوہناں نوں واڈھ ہیر دی ویہروں ای ملی اے- ''ملی پنجاب'' انج اے جیویں پنجاب کوئی مِلکھ اے یاں وست اے (جنج وی مِلکھ وَست اے) جیہڑی کدیں کسے نوں مِل ویندی اے کدیں کسے نوں- ابدالی دیاں دھاویاں پنجاب دے صوبیدار ٹھلن دی کریندے رہے پر دِلی والا پچھا ہولا ہوون پاروں اوہناں نوں احمد شاہ دی صوبیداری منی پئی- کُجھ تپیاں دا ہالہ تے سگواں ای احمد شاہ نوں تارنا کر دتو نیں- ناں دا لاگ بھاویں رکھیو نیں دِلی نال وی- پر باتشاہیاں دی ایس اولا بدلی تے حکماں دے ہور دا ہور ہوئی جاون دے پچھے اصل پنجاب اوہناں نوں پئی ''مِلدی'' اے، جیہناں دی اوہ ہے- خلقت وِچوں اُٹھے ہر لتھ اُتھلکاراں

ہولی ہولی گھٹیاں جُوہاں باتشاہی بندوبست پٹ دِتا اے- باتشاہی حکم تے ہُن ناں دا ای رہ گیا اے- دِنوں دِن ہور دا ہور ہوئی جاندا اے- سو ''نِملی پنجاب قندھاریاں نوں'' پچھے پرتدار سینیاں نیں وار دیاں-

جوگی ہنومان وی اے اتھے ویکھو ''تیرے جوبن دا رنگ کیسے کھس لیا'' والی ادھواڑ کیویں سرکدی اے دھینسروں ہنومان وَل- سیتا دے جوبن دا رنگ دھینسر کھسو ہا اوہنوں لنک اتار کے- پر ہنومان لنک اُتاریاں نوں چُھٹکاریا تے جوبن دا رنگ رکھیا- جوگی آپ ای رام اے تے آپ ای ہنومان تھی ٹکریا اے کھیڑیاں دھینسراں نوں- نمانے اُتھلکاروی ہنومان نیں واء جائے، قدرتوں پڑیں اتارے، باتشہاں بھانے جنور، اوہناں دالڑن ڈھنگ وی جناورا جاپدا اے سرکاراں نوں- اتھے ویکھو ''تیرے جوبن دا رنگ کیویں کھس لیا'' والی ادھواڑ تے ''ہنومان جیوں لنک اتاریاں نوں'' والی ادھواڑ کتنی وِتھ لانگھ کے جُڑدیاں نیں تے کتنا گُجھ ان آکھیا چھڈ کے کتنا گُجھ آکھدیاں نیں اوس وِتھ راہیں- نمانیاں دالڑن ڈھنگ شاعری دی بنتر وِچ اُتر آیا اے-

سیاسی رمزکاری دے وِچ دُھس ٹُھکیاں نیں دو ہور رمزاں- اِک کھائی ہنڈائی دی:

بھابی اج تیری گل اوہ بنی دُدھ ہتھ لگا دُدھا دھاریاں نوں

تے اِک وپار دی:

ہتھ لگ گئی سیں کسے یار تائیں جیوں کستوری دا بھار بپاریاں نوں

کستوری دی رمز پہلے وی جنی دے سِر لئی اوہدی نکھ لئی ورتیجی اے- کستوری دا بھار بپاریاں ہتھ لگے تے اوہناں اوہدا مُل وٹنا ہوندا اے ودھ توں ودھ، تھوڑا تھوڑا کر کے مہنگے توں مہنگا ویچ کے- کستوری نہ ہیڑیاں کول رکھنی ہوندی اے نہ وپاریاں- ایہناں نوں شوق اگانہہ ویچ کے مُل وَٹن دا ای ہوندا اے آپ کستوری نال کوئی لگن نہیں نیں ہوندی- ایویں ای کامیاں نوں جنی نال لاگ نہیں ہوندا آپنے کام نال ہوندا

اے- اوہ جنی سریر نوں انج ٹوہندے پرکھدے نیں جیویں بپاری وست نوں- ددھادھاریاں لئی دُدھ ای کھادھ اے دُدھ ڈھیوے تے اوہناں پِی مکاونا ای ہویا- سو کھائی ہنڈائی وِچ وپار وِچ تے دھرو دھگان وِچ سانجھ ہے وجوگ دی- جے دُوجے نوں مِلو ورت مکاون لئی تاں وجوگ ای ملدا اے، دُوجے کنوں وی تے آپنی بندیائی کنوں وی، وت وجوگ داجھس پے ویندا اے، وجوگ مانن آپ اِک آہر بن ویندا اے- بالہ خور حاکمی دی سیاست دے وِچ کھائی ہنڈائی تے وپار دِیاں رمزاں اُنیاں گلیاں نیں وجوگ دی سانجھ پاروں-

تیری تکڑی دیاں کساں ڈِھلیاں نیں کسے تولیا لونگ سپاریاں نوں

لونگ سپاری لِنگ تے یونی نیں- ایہہ انگ کیویں وپار وستاں بن گلیاں نیں تے بھوگ کنج وپاروتول بن گیا اے ایہناں انگاں دا- جنی دا سریر آپ ای تکڑی وی اے ایس تول دی- بھوگ وچ سریر نسل نہیں تھیا اصل وِچ تکڑی دیاں کساں ڈِھلیاں تھی گلیاں نیں گھنے تول پاروں-

پر نال ای ہین میلی اُتھلکاراں دی رمزا گیرے تھئی اے:

جیہڑے نت سواہ وِچ لیندے سن اج لے بیٹھے سرداریاں نوں

سواہ وِچ لیٹن والا جوگی اج کھیڑیاں دی سرداری نوں ''لے بیٹھا'' اے، لہائی کیتی سو اوہناں دی یاں نونہہ اوہناں دی نوں ویاہ کے اوہناں دی سرداری اُتے قابض تھی گیا اے- ایس گل وِچ اک آسرا رمز دے پیار لئی- رمز پسر کے پنجاب وِچ واپردی اُتھل نوں اِلیکدی اے- لے بیٹھن خراب کرن وی ہے پر مَل بیٹھن وی ہے- ایسے دوہر پاروں دُبدھا ہے اُتھل دی بھلک بارے- سرداریاں نوں مولوں مُکیسی ایہہ اُتھل کہ اُتھلکار آپ سرداریاں مل بہسن- نِت سواہ وچ لیٹن نرا ہین ہوون پاروں نہ ہا- ایہہ آپنی مرضی دی فقیری آہی، فقیری نوں جیون جاچ سمجھ کے سَت جُون سمجھ کے-

فقیری دا سرداری نوں ''لے بیٹھن'' سرداری نوں جڑوں پٹن ہے،فقیری نوں پوڑی بنا کے سرداری مَل بیٹھن نہیں- سو ایہہ سطر اِک پُچھ اِک ٹوک بن کے اُلر دی اے وار دے پڑ وَل-

اگلی سطر جوگی وِچوں کوارا رانجھا کڈھ گھندی اے:

اج سِکدیاں کواریاں کرم کُھل نت ڈھونڈدے سن جیہڑے یاریاں نوں

ایہہ کوارے گبھرو دا ڈکیا اُدماد اے جیہڑا کرم کُھلے والی سینتر وِچ کُھلیا اے جیہدے لئی یاری نری کام دا ٹھیکہ اے- ہیر رانجھے دے ساک دا مُول کام اے ایس سِٹھ وِچ- کام دیاں رمزاں سبھے ای مڑ وپار وچ ڈھلدیاں نیں اگلی سطرے:

چُوڑے بیڑے تے ہار سینگھار ہوئے ٹھوکر لگ گئی منہاریاں نوں

کواریاں دے کام دی نشاء جنی ہوند دی تروڑ بھن وِچ ای اے، ایہو اُدماد دا سچھل ہوون ہے- کام جنی ہوند آپنے لئی بنیندا اے، رَج میلیاں دی سجائی سنگاری دیہہ- آپ ای ایس ہوند نوں ساج کے آپ ای ورت ہنڈا کے بھن دیندا اے کام- اتھے جنی سریر سجاوٹی کچ گہنیاں دا کھارا اے- جنی آپ ایہہ کچ وتیچن والی منہاری اے- چوڑے بیڑے ہار ویاہ دے ریتل نشان وی نیں- اوہناں دا بھجن منہاری نوں ٹھوکر لگن اے- جیہڑے ویاہے نر نے وہاج کے بھنے سن اوہ چور یار کولوں بھنوا آئی اے- چوڑے بیڑے تے ہار، ''سنگار'' بندے بندے ''سینگھار'' (قتل) تھی گئے نیں- سنگار کیویں سر دا اے، کیویں جڑدا اے کس دھرو دھگان نال، ایہو بھیت ہے اتھے لفظاں دی بھلاونی ورتوں وِچ- کام تے وپار دوویں ویہار دے گھتے وِجوگ وِچوں نکلے نیں تے اوہنوں ای ودھیندے نیں اِک دُوجے نُوں ودھا کے-

ایہہ رمز ہیر رانجھے دے ناجائز بھوگ نال نبڑ کے اُٹھدی اے تے لہور دی جائز حاکمی دے حال نوں ونج ٹُھلدی اے:

وارث شاہ جیہناں ملے عطر شیشے اوہناں کیہ کرنا فوجداریاں نوں

پر ایہہ رمز حاکمی دی محل سرا وِچ وڑی کھیڑیاں دے بوہیوں ای اے- میہنا پوند کھیڑیاں نوں ای بھئی مہنگی رج مست رہنی پاروں اوہ گھر وِچ ہوندی چوری ولوں گہلے ہوئے پئے نیں- رانجھے نوںہہ کڈھ کھڑنی اے تے فوجداری وی اوہناں دی نہیں سر نی- میہنا ریتل انکھ مُب سُھنی ای ہے پر ویکھو کیویں ایہہ سُھنی سہج سبھا ای برکھول کے سیاست دے موکلیرے پڑ وچ پسر گئی اے- فوجداری ایتھے آپنے نال ہوئی ودھیکی نوں تھانے کچہری اگے دھراون ای نہیں حاکمی دے پورے کاج نوں چلاون والا تران اے- فوجدار ہالہ نابراں نوں نتھ گھتن لئی ہوندے نیں- ایتھے نابری دا رنگ اوہدی ویتر، فوجداری دے وسوں باہر تھی گئے نیں- ٹوک دی اک پرت ایہہ وی اے بھئی کم تے فوجداری دا ہویا حاکماں لئی رج مستی دا ڈھو بناونا، تے جے فوجداریوں ہنا ای عطر شیشے وافر نیں تاں کاہدے لئی کھچپل کرنی جی- پر عطر شیشے خالی پئے ہوندے نیں تے فوجداری ''نرا کیہ کرنا'' آکھن جوگی ای رہ گئی اے-

اگلے چھ بند چو سطرے نیں- سُھ مُکن تے پئی آوندی اے تاں متے ترکھی تھی گئی اے لے- ہیر کِھج ہاری واج بنا بولی اے:

کیہ چھنج گھتی اج تساں بھینا خوار کیتا جے میں نکھر جانڈری نوں
بھیا پٹڑی میں کدوں گئی کتے کیوں اُڈایا جے میں منس کھانڈری نوں
چھج چھانی گھت اُڈایا جے ماپے چٹی تے لُڑھ جانڈڑی نوں
وارث شاہ دے ڈھڈ وِچ سُول ہوندا سدن گئی ساں میں کسے ماندری ہوں

ایہہ کِھج ہاریا رنگ آپنے نال ہوئی ودھیکی وسن لئی بنایا جاندا اے- آپنے آپ نوں ماڑی بھیڑی آکھ کے دوجیاں دے تُھپے دوس وِچوں نکلن دا چارا لاوندی اے پئی ہیر- پر ویکھو مندے آپنے آپ نوں اوہ کڈھیندی اے جو ریتل ساکاں نوں ای

چھیکدے نیں- (بھیا پڑی، مَنس کھاندڑی، ماپے پٹنی) ماپیاں بھراواں نوں، منس (خاوند) نوں، رَد کے ہیر آپنی ریتل ہوند نوں پئی تجدی اے- اوس کنوں بَری پئی تھیندی اے آپنے آپ کوں لُڑھ جاندڑی، ہٹکھر جاندڑی آکھ کے- ایہو دوس اے سٹھنی ہاراں دا لایا، ہیر ایسے وس نوں رَد منیندی اے- اخیرلی سطرے وارث شاہ نوں وِچ لیا کے کھل ہسیندی اے سُنیہراں نوں- ''وارث شاہ'' دے مکھوٹے وِچ سنیئر آپ رل گئے نیں مندے پلوتے والی چترنقل وچ تے پٹاسدے نیں پئے آپنے آپ نوں- اُنج ''وارث شاہ'' سَرل مکھوٹا اے- جھٹ مُھک بہندا اے کسے وی موہنہ اُتے- اینتھے سیدے کھیڑے دے موہنہ اُتے ہے ایہہ مکھوٹا- ہیر گھرہست رَن دی نقل بنی کھلوتی اے جانے ویکھو نا میں تے خاوند دے اُپا دی چنتا وِچ رُجھی پئی ہاں، پر سُول سیدے نوں ایہو جے جو ووہٹی جوگی نال جاوسی اے تے ہُن ماندری کر کے وی اوسے جوگی نوں پئی سدنی آں-

سُرِیاں دی اگلی ٹوک وِچ بھوگ گھڑ سواری بن گیا اے:

کسے ہور بے درد لگام دِتی اڈیاں وَکھیاں وچ چبھائیاں نیں
ساہ کاہلا ہوٹھاں تے لہو لگا کسے نیلی نوں ٹھکراں لائیاں نیں

سوار کڈھب اے اتھرا اے بے درد- سواری اوہدی جیویں ہے ای بے دردی دا جھس پورا کرن لئی- نیلی گھوڑی مہنگی اے، راٹھاں دی دھی، جیہڑی بنی راٹھاں دی اسواری کیتے ای ہے پر چڑھ کوئی کڈھبا بیٹھا اے، پھِڑ کر چھوڑلیس نیلی- اسواری دے بیان وِچ میدان دی رمز آئی اے:

ویہلیاں ہوئیکے کسے میدان دِتا لئیاں کسے محبوب صفائیاں نیں

میدان دیون ہے فوجاں میدان وچوں پرتا گھنن، پڑ چھوڑ دیون- آپنا کم پورا کر کے میدان چھڈیا اے، دُوجی دِھر نوں مکا کے- دُوجی رمز صفائیاں لین دی ہے- میدان

تے دِتا اے صفایا پھیر کے- پر صفائی لین تھانے کچہری دا کم اے- محبوب نے ایتھے صفائی لیتی اے ہیر دے سریر دی پڑتال کر کے جو اوہ خاوند نال وسی تے کوئی نہیں، میرے نال سچی رہی اے- ایتھے محبوب دا لفظ آپ ٹوک دی مار وِچ اے- فارسی لفظ اے ریتل شاعری دا جیہڑا آپ منصف محتسب دی کرسی اُتے چڑھ بیٹھا اے جانے محبوبی ہے ای ایہو اصلوں- پر صفائی لین ایتھے پج اے کام مانن دا، سو محبوبی اصلوں حرص اے واشنا دی تے ایہہ حرص گِدی اے ڈاڈھ راہیں، دھگان ورت کے-

میہنے ہاراں ہیر دے جوابی پینترے نوں چگھدیاں نیں اوہدی نقل بنا کے:

وارث شاہ میاں ہوئی ہو رہی ہُن کیہڑیاں رکتاں چائیاں نیں

بھئی ویکھو ہن سانوں آہندی اے میرے نال جو ہوئی سو رہوں ہوئی تسیں کیوں کُوڑیاں تہمتاں لاوندیاں ہو- جانے آپنی کیتی نوں قدرت دا بھانا بنا کے بَری تھیندی جے پئی-

ہیر جواب وچ پیاریا اوسے بے گناہی والے پینترے نوں

لُدھ گئی جے دھرت پاٹ چلی کُڑیاں پنڈ دیاں اج دیوانیاں نیں

چوچی لاوندیاں دھیاں پرائیاں نوں بے درد تے انت بے گانیاں نیں

میں بے دوسڑی اتے تے بے خبر تائیں رنگ رنگ دیاں لاوندیاں کانیاں نیں

مست پھرن ادماد دے نال بھریاں ٹیڈھی چال چلن مستانیاں نیں

میہنے دا موڑیا ہیر کڑیاں ول موڑیا اے- کراہے میں نہیں پئی کُڑیاں آپ پئیاں نیں، آپنا اُدماد پئیاں پورا کریندیاں نیں میہنوں اگے دھر کے- ہیر دے جواب دا بھار ودھدا ویکھیا تے کُڑیاں وی پینترا وٹایا:

بھابی جاننے ہاں اسیں سبھ چالے جیہڑے مُنگ چنے کھڈاونی ہیں

آپ کھیڈنی ہیں توں کُٹال چالے سانوں مستیاں چا بناونی ہیں

چچو چچ کھڈولیاں آپ کھیڈیں چیڈے ٹاپیاں نال ولاونی ہیں
آپ رہیں بے دوس بے غرض بنی مال کھیڑیاں دا لٹواونی ہیں

کھیڈ ملوان رہریت وِچ کھیڈ نہیں رہندی، ملوانی دے آہر دا تروڑ نہیں بندی اوہدی رِیس بن ویندی اے یاں اوہدی تیاری یاں اوہدا بدل- ملوان رہریت وِچ کھیڈ لفظ دی ورتوں وی ہور ہو گئی- ٹھگی مکر فریب جیہڑے ملوانی آہر دے ای رنگ نیں کھیڈ اکھواون لگ پئے- ہیر تے تروڑ پئی کھیڈ یندی اے ملوان رہریت دا- ویہارو اکھ نوں اوہ فریب کھیڈ یندی جاپدی اے- یاں خبرے ویہارو اکھ نوں دِسدا اے پیا ہیر دا تروڑ تے اوہ اوس تروڑ کھیڈ نوں فریب کھیڈ بنا کے ویکھدی اے- جس سریر نوں ریت وچوں لنگھا کے کھیڑیاں دا مال بنایا ہا دوہاں راٹھ گھراں اوہنوں ہیر لٹواون لگ پئی اے- اوہدا سریر آپنا تے ہے نہیں سو لٹواون دا اوہنوں حق کوئی نہیں- ایہہ ٹھگی اے اوہدی- گھر ہست دا فریب کھیڈ کے ایہہ ناحقی پئی کریندی اے ہیر-

مُنگ چنے تے چچو چچ کھنڈولیاں وکھاوا بناون دیاں کھیڈاں نیں، اصل دے لکاء دیاں- مُنگ چنے دی کہانی شریف صابر دی سودھ وِچ ہے- چچو چچ کھنڈولیاں (یاں کچولیاں، گنڈیریاں) نکیاں دی من بھانی کھیڈ آہی پنجاہ سٹھ ورھے پہلوں- دو ڈھانیاں بن وینیاں چھوہراں چھوہراں دیاں- اک نے اِک بُو ملنی دُوجی نے دوئی- دوہاں متھے ویلے وِچ آپو آپنے پاسے کندھاں، اِٹاں، کاگتاں، رُکھاں دیاں پتراں اُتے یاں جیہڑی شے وی سرے اوہدے اُتے نکیاں نکیاں لیکاں واہنیاں (اکیے یاں بندیاں ای) مُڑ دوہاں ڈھانیاں چچو چچ گنڈیریاں دو تیریاں دو میریاں گاوندیاں اک دوئے دی جو ہے وڑنا تے پھولا پھالی کرنی، جو لیکاں لبھیاں اوہ چھیک دینیاں کاٹے مار کے- وت دوہاں ڈھانیاں ان چھیکیاں لیکاں اک دوجی نوں کڈھ ویکھالنیاں- جیہدیاں ودھ نِکلیاں اوہ ڈھانی جِت ویئی- ایس کھیڈ وچ داء ایہہ ہوندا ہا، جو دووے

دھراں کجھ لیکاں وکھاوے لئی مار چھوڑیندیاں آہیاں جیہناں نوں چھیک کے ڈوتی رج ویندے آہے تے اصل لیکان دی بھال ولوں بے دھیانے تھی ویندے آہے- ایہہ لُکا لئی ویکھا ایس کھیڈ دا اصل تت ہا- اتھے نناناں کھیڑناں ہیر دیاں جواباں نوں ایہو لُکا ویکھاونی کھیڈ آکھیندیاں نیں، چیچو چیچ کھنڈولیاں ورگی- بھئی ویکھو لِنگ دیاں لائیاں لیکاں نوں جنوراں دیاں پائیاں لاساں پئی بنیندی اے- انکڑے گنن دی کھیڈ اے چیچو چیچ کھنڈولیاں سو ایہدی رمز وپار دیاں رمزاں نال رس ویندی اے- لیگ لاون اُنج وی نج لاون اے، پت لاہون- بھوگ وچ لنگ گھسیاں نوں لیکاں ای سمجھیا ویندا اے- چیچ خبرے چیچی توں بنیا اے یاں خبرے ایہہ ''چیز'' ہووے، مہنگی وست، مہنگا کھا جا- ہیر اگلے وَلدے وِچ چیچو چیچ کھنڈولیاں نوں اوسیاں دیاں لیکاں نال چھیکدی اے:

اڑیو قسم مینوں جے یقین کرو میں نزول بے غرض بے دوسیاں نی
جیہڑی آپ وِچ رمز سناوندیاں ہونہیں جاندی میں چاپلوسیاں نی
میں تاں پیکیاں نوں نت یاد کراں پئی پاوندی ہاں نت اوسیاں نی

نناناں لئی لِنگ لیکاں اُتے پیکے یاد دیاں اوسیاں ودھیرے ہساونیاں نیں، اوہدے ولوں جیہڑی آپنے مونہوں ماپے پٹّی آکھ بیٹھی اے آپنے آپ نوں- پر اُتھلو جتھیاراں دا وڈیاں اڈنبری کنکاں نوں چھاہنا وی وکھاونیاں لیکاں نوں لکاونیاں لیکاں نال ٹکرن ای ہے-

پر ایس بند دا ممکن ویکھو:

وارث شاہ کیوں تنہاں ارام آوے جیہڑیاں عشق دے تھلاں وچ توسیاں نی

''توسیاں'' ہے رَجیاں، بہوں خوش تھیاں- عشق تھل دی بے ارامی جیہناں نوں خوش کریندی ہووے اوہ ہور کسے ارام نوں ارام کیوں سمجھن- عشق تھل کیوں اے- چالو ویہار دا تروڑ ہن لئی عشق نوں بھڑنا پوندا اے چالو ویہار نال اوہدی رہریت نال- ایہہ

بھیڑ ہے تھل، جیہدے وِچ عاشقاں نوں سکھال اے، توس اے- ایس بھیڑوں باہر اوہناں نوں بے آرامی اے- کیونجو بھیڑوں باہر تھی ونجن ویہار نال رس ونجن ہے، بے عشق تھیون ہے- ایہہ گل ہیر سئیاں نوں سنا کے پئی کریندی اے، ننانان کھیڑیاں ولوں جیویں کنڈ کر کے، یاں ترنجن نوں نناناں کھیڑیاں دے پاتروں رمز نال کڈھ کے- (سئیاں وِچ وارث شاہ ہوریں وی نیں-) ہیر آہندی اے جیہڑے سواد دا میہنا کڑیاں مینوں پیاں مریندیاں نیں اوہ تے مینوں بے سوادی اے- ایہناں بھانے عشق دی کمائی ویہاری بھوگ اے جیہدی ایہہ آپ وِچ رمز سناوندیاں نیں- اوس بھوگ نوں نہ بھوگن ای تے عشق دے تھلاں وِچ ٹھہن اے-

سُھیاراں ایہہ اخیرلی سطر تے نہیں نیں سنی یاں ان سنی کر دِتیو نیں- پر اوہ ہیر دی قسم پاروں اوہدے گل کرن دے صدق بھرے ڈھنگ پاروں اک پیر پچھانہہ ہٹ گئیاں جاپدیاں نیں ٹوک وِچ:

بھابی دس کھاں اسیں بے جھوٹھ بولاں تیری ایہو جیہی کل ڈول سی نی

باغوں تھرکدی گھرکدی آن پئی ایں دس کھیڑیاں دا تینوں ہول سی نی

آپ بچاواں جیہا پینترا دھارنا پیا اے کڑیاں نوں- آپنی بچاویں جیہی پُچھ دا ولدا اوہ آپ ای دیندیاں نیں:

اج گھوڑی تیری نوں ارام آیا جیہڑی نت کردی پئی اول سی نی

بُوٹا سکھنا اج کرا آئی ایں کسے توڑ لیا جیہڑا مُول سی نی

ایتھے اوہ وت آپنی ہتھ دی پرانی رمزالی ول پرتیاں نیں بھوگ نوں جناوری کار تے زوراوری آکھ کے- گھوڑی جنی دا سریر اے یاں اوہدا میل انگ، جیہڑا کھسم نال ملنوں اول کریندا ہا- اج گھوڑے (جوگی) دے انگ نے لوڑیندی زبردستی کر کے اوہدی اول مکائی اے تے اوہنوں ارام آیا ہے- دوجی پرانی رمز اے کھائی ہنڈائی دی- جنی سریر

دے مُول نوں اوہدے پُنگار نوں تروڑ کھڑن ہے بھوگ- جنی نوں ایہو آپنا آپ گُھماون ای سوادلا اے، ایسے وِچ تُھّن ہے اوہدا-

ہیر ایہناں دوہاں رمزاں دے ودھان نال ای اک ہور خیال (کھیال) کھیڈ دِکھیندی اے- نالے دلیندی اے سٹھیارناں دے میہنے نوں نالے چڑھیندی ای اوسے نوں ودھیرے- سٹھیاراں دی کھیڈ وِچ رلدی اے جانے وت اکواری:

راہ جاندی میں جھوٹی نے ڈھا لئی ساہن تھل کُتھل کے ماریاں نی
ہوں کھوں گواء کے بھن چوڑا پاڑ سٹیاں چنیاں ساریاں نی
ڈاڈھا ماڑیاں نوں ڈھاءِ مار کردا زوراوراں اگے نت ہاریاں نی
نس چلی ساں اوس نوں ویکھ کے میں جیویں ولہڑے تھوں جان کواریاں نی
سینہ بھن کے بھنیوس پاسیاں نوں دونہاں سنگھاں اُتے چاءِ چاڑھیاں نی
رڑھے ڈھا کے کھائے بتاک میری شینہہ ڈھالیندے جیویں پاڑھیاں نی
میرے کرماں نوں آن ملنگ ملیا جس جیوندی پنڈ وچ واڑیاں نی
وارث شاہ میاں نویں گل سُنی ہیڑی ہرن میں تڑی داڑھیاں نی

ایتھے ہیر کُڑیاں دِیاں سٹھیاں نوں ای سچ بنا کے کھیڈ نوں اگانہہ توردی اے- جوگی نال بھوگ نوں جیویں اوہ وکھالدیاں نیں تیویں ای وکھالدی اے، جنورکی زوراوری بنا کے- جنا ساہن ہے- جنی دی اصل ہستی جھوٹی ہے اِک، جیہڑی اوہدی ظاہر ہستی نوں اوہدی ''میں'' نوں ڈھا کے ساہن اگے دھریندی اے- وَلہڑا (باہڑا) لاڑا وی اے تے عاشق وی- کواریاں دا لوکاں ساہمنے نَس ای بندا اے منگیتراں کنوں یا عاشقاں کنوں- پر ولہڑا بوہلے متھے والا ساہن وی اے- سو جھوگی جنا جناور اِک نیں-

ساہن جنی وی میں نوں اوہدی وسیلی ہوند (چُنی، چُوڑا، ساری) نوں پاڑدا اے- اوہدے سریر نوں بھندا اے، سنگاں (لنگ) اُتے چاڑھدا اے- وت ساہن شینہہ تھی

ویندا اے- جنی دی بتاک (شکتی) نوں وِچ میدان دے ڈھا کھاندا اے- ایہہ کم قدرتی ہے جیویں شینہہ دا پاڑھے نوں کھاون- اخیرلی سطر وچ درباری شاعری دی نقل بنائی گئی ہے اوہدا الٹاء کر کے- میں ہیڑی (شکارن) ہرن نے داڑھی (ڈب کھادی) ہاں- ایہہ نویں گل اے- شکاری تے ہرناں نوں داڑھدے ای نیں- درباری شاعری وچ معشوق شکاری اے تے عاشق ہرن- باتشاہ معشوق اے تے خلقت عاشق- ہیر اچانک ای ایس پرانے سُوتر نوں الٹا دیندی اے تے ویلے دی وار دے پڑیں آن کھلہاردی اے سانوں، جتھے ترکھیاں ہرناں پرانیاں شکاریاں نوں ڈھا گھدا اے- ہیر ملکڑے ای چھوہریں دی ریتل ستھنی نوں وی اُلٹا دیندی اے، اوہناں نال کھلو کے اوہناں وچ تھی کے- یاں آکھو ہیر تے کڑیاں مِل کے ریتل ستھنی والی کھیڈ بنا کھلہیاردیاں نیں تے آپ ای ایس کھیڈ کوں الٹا دیندیاں نیں- پر ایہہ الٹاون ہے اصلوں گُجھا تے پیچل تے سردا وی ایہہ ہاسے بھانے ای اے- ویکھو پچھلی سطرے ملنگ والی گل- چھوہریں آپ جوگی کوں ملنگ آکھ بیٹھیاں نیں اگے:

لایا رنگ نسنگ ملنگ بھاویں انگ نال تیرے انگ بھیڑیا ای

تے

تیریاں نیناں نے چا ملنگ کیتا

ہُن

میرے کرماں نوں آن ملنگ ملیا جس جیوندی پنڈ وِچ واڑیاں نی

سن کے ہس پوسن چھوہریں وی تے سنئیر وی- جوگی نے پنڈوں کڈھنا اے ہیر نوں جیوندی نوں- سگوں ہیر آپ سدیا ہے جوگی جیوندی پنڈوں نکلن واسطے-

کڑیاں ہُن ہیر مگر لگ ٹریاں نیں ستھنی دی ڈور ہُن اوہدے ہتھ اے:

بھابی ساہن تیرے پچھے ڈھروں آیا ہلیا ہویا قدیم دا ماردا ای

تُوں وی ووہٹڑی پُت سردار دے دی اوس دُدھ پیتا سرکار دا ای

جنے دا جَنور پا، اوہدا جنی نوں بھوگ مارن یاں مار بھوگن ''دُھروں'' ہے ''قدیم دا''- دُھر قدیم نوں چپروکنی چلدی رہریت نوں ربوں قدرتوں ای سمجھیا ویندا اے، پر اتھاں ویکھو نالدی سطر کیویں ایس دُھر قدیم نوں قدرتوں ہٹا کے وسیب دی وار نال آن جوڑیندی اے- دُھر قدیم ہے جدوکنیاں سرداریاں سرکاراں نیں، جدوکنا ہالہ خور راج اے یا جدوکنی مَل وانی اے- تدوکنی ای نَر ساہنی اے- چھیڑ ہیر نوں ایہہ ہوئی اے جو تُوں کھیڑے سردار دی دے پُت دی ووہٹی ہیں تے اوہ (جوگی) سیالاں دا راکھواں ساہن رہیا اے دُدھ پیون چاک سو ایہہ لاگ اوہدا تینڈا ''قدرتی'' اے- رانجھے دے پیو موجو چودھری دا وی چیتا آوندا اے جیہڑا ''مَلیا چونترے اُتے سرکار آہا-''

چودھری سارے ای سرکاری دُدھ پی کے ساہن تھئے نیں- ''دُدھ پت'' نال وی کھیڈ ہے اتھاں- دُدھ دھی دھیان دی رمز اے سو ''دُدھ پیتا'' وِچ سیال سرکار دی دھی نوں بھوگن وَل سینتر ہے- دُدھ پت اکٹھا وی ورتیندا اے، دھی پتر آکھنا ہووے تے دُدھ پت آکھ لیندے نیں- اتھے سردار دے پت دے ساہمنے سرکار دا جوائی کھلہاریا گیا اے- دُدھ پت دی قسم وی کھاندے نیں اصلوں سچیاں تھیون لئی- اتھے ہیر نوں جھوٹھیاں کرن لئی ''دُدھ پُت'' دا ایہہ اَت وگاڑ ساہمنے کیتا اے گڑیاں-

ہیر اگلے ولدے وِچ دو رنگ دی رمزالی ورتی اے- اِک روگ دی:

انی بھیڑو مَتھیں اوہ اوہ مُٹھی برہوں تے ڈھڈ وِچ سول ہویا

لہر پیڈوں اُٹھ کے پوے سینے میرے جیو دے وِچ ڈنڈول ہویا

روگ سول دا بج اگے وی لاہا ہس ہن وِچ برہوں وی رَلایوس- بھوگ دا میہنا ٹالدی نے برہوں من گھدا اے- ہساونی کڑیاں لئی اِک تے ایہہ ہے دُوجی ایہہ جو برہوں دا تے سُول سینیوں اُٹھدا اے ایہہ پیڈوں اُٹھیا سُول تے اوہو اے جو اسیں

پئیاں پُندیاں ہاں- دُوجے رنگ دی رمزالی ہے گھاٹے دی:

طلب ڈُب گئی سرکار میری مینوں اِک نہ دام وصول ہویا

لوک نفعے دے واسطے لین تر لے میرا سنے پونجی چوڑ مُول ہویا

گھاٹا دو رنگا ہے اِک نوکری کیتی سرکار دی تے تنخواہ نہ ملی- دُوجا وپار وِچ لائی مُوڑی (مول) وی چوڑ تھئی تے نال پونجی وی- پونجی تے مُول اِکو وی سمجھ لیندے نیں، وپار وچ لایا زر- پر پونجی مُول نالوں وکھری گنی ہووے تاں اوہنوں ہتھ وچ رکھی روکڑ، جائداد، سمیان سمجھ گھنو- کُجھ لکھتاں وِچ شیخ عزیز نے ''وہی'' وی دیکھیا اے- شریف صابر ''وہی'' نوں مَندے نیں- وہی روز دا لیکھا اے وپاری دا یاں ساہوکار دا- ہیر نقل بنائی اے سٹھنی ہاراں دی- اوہناں جھوگ نوں وپار نال، سرکاری نوکری نال رمزیا اے تے ایہہ عشق نوں اوسے رنگ رمز کے چگھدی اے اوہناں نوں- پر طلباں دا ڈُبن تے وہیاں دا سنے مُول چوڑتھیون واپردا وی پیا اے اوسے ویلے- ہینیاں دے گھول صدقہ سرکاراں نوں وی بھیڑ بنی کھلی اے تے ساہوکاراں نوں وی- طلب دا پربندھ وی بہہ گیا اے تے ویاج دا وی- دوویں پر بندھ ہالے تے کردی اگراہی سِر ای کھلوتے آہے- زور ہووے تاں اگراہی ڈھیوندی اے، اگراہی ڈھیوے تاں زور بندا اے- ہُن سرکاری زور ترٹدا ویکھ کے زمیندار اُگراہی چھاپے مار جتھیاراں نوں تارن لگ پئے نیں، تے جتھیاراں دے راج وِچوں کِتے کِتے باتشاہی والی ہمک دا شک وی پون لگ پیا اے- متاں ہیر دی چاگھ وِچ ایہہ شک ای تے نہیں پیا بولیندا جیہڑا آونے رنگ نوں اگونہا پُئی جھوریندی اے اوہ:

انب بیج کے ددھ دے نال پالے بھاتی دے انت ببول ہویا

کھیڑیاں وِچ نہ پرچدا جیو میرا شاہد حال دا رب رسول ہویا

جیویں چھوہریں دیوں موہنوں سرکار والی گل چائی اے ہیر تیویں دُدھ والی چائیوس-

چھوہریں ہیر دے حال کوں نہ روگ مندیاں نیں نہ برہوں- اوہ اوہدی گھاٹے ٹوٹے والی رمزالی نوں گوڑ سمجھ کے اوہنوں وت درباری شاعری والا سراپا پوہندیاں نیں:

بھابی زلف گلھاں اُتے پیچ کھاوے اکھیں تیریاں سُرمے دیاں دھاریاں نی

گلھاں اُتے بھمبریاں اڈیاں نیں نیناں سان کٹاریاں چاڑھیاں نی

تیرے نیناں نے شاہ فقیر کیتے سنے ہاتھیاں فوج عماریاں نی

وارث شاہ زلفاں خال نین لباں فوجاں قتل اُتے چا چاڑھیاں نی

ایہہ ایویں ہے جیویں کسے راجے رانی دی مونجھ ہٹاون لئی شاعر قصیدے پڑھن یاں کسی درباری جس دی مہارنی چھوہ کے سرکاری دِل دی سوڑ مکاون- اوس ویلے درباراں محلاں وِچ ایہہ عام ورتن ہوسی- ہیر چھیکڑے ولدے وِچ ایسے درباری پینترے نوں ہسدی اے:

فوجدار تغیر بحال ہویا جھاڑ تمبواں اُتے غلیچیاں نوں

آ ہو جھاڑو پرانے تنبو غلیچے چاپلوسیاں دے- پر باتشاہ ت صوبیدار تے ہُن لہندے بہندے نیں گدیاں تے جیویں فوجدار تغیر بحال پئے ہوندے نیں- اسیں تمبواں غلیچیاں اُتے چڑھیا گھٹا ویکھ بیٹھے آں- تُہاڈی جھاڑ پونجھ نال مُردیاں وِچ جان نہیں پینی- فوجدار اکھوتا رانجھے نوں پہلے وی پوایا ہانقل نے جدوں سیالاں ہیر کھیڑیاں نال ٹوری

فوجدار تغیر ہو آن بیٹھا کوئی رانجھے دے پاس نہ پائے پھیرے

ایہہ گل رانجھے دے دکھی حال نوں ہس جھاگن دا چارا ہے جیویں رانجھا نالدیاں چاکاں تے ہور چوچکانیاں اہلکاراں دا بدلیا ورتارا ویکھ کے آپ پیا آکھدا ہووے- پر نال حاکمی نوں چاگھ وی اے- ویکھو کیویں عشق کہانی جیہڑی حاضر ویہار دا تروڑ اے، نقل روپ وِچ حاضر ویہار دا جوڑ بن کے ہسدی اے- ویکھو کتنے ہتھ نیں نقل دی شاعری دے- ایہہ سطر جس بند وِچ آئی اے اُتھاں ہیر آپنا اصل حال دے کے مکاون لگی

اے سکھنی نوں:

باراں برساں دی اوڑ سی مینہہ وُٹھا لگا رنگ پھیر خشک بغیچیاں نوں
فوجدار تغیر بحال ہویا جھاڑ تمبواں اُتے غلیچیاں نوں
وَلاں سکیاں پھیر مڑ سبز ہوئیاں ویکھ حُسن زمین دیاں پچیاں نوں
وارث وانگ کشتی پریشان ساں میں پانی پہنچیا نوح دیاں ُچیاں نوں

اصل حال ہیر دے اندر دا رمزیا گیا اے اوڑ تے مینہہ نال، سو کے تے سبزی نال، خشکی تے رنگ نال- میل پیچا ہے، وتر- زمین ہے تے حسن پر رنگ ایہنوں عشق دا پیچا لاوندا اے- پانی والی رمز مینہہ تے پچھے توں اُٹھ کے طوفان بن ویندی اے- طوفان وی نوح دا- جس ڈوبنا ہے حاضر وسیب نوں تے ایہدی تھاویں نواں وسیب اُسارنا ہے- ایہہ عشق اُتھل اے، پُج پلیت ورتارے نوں مُولوں مکاون چڑھی اے- عشق والیاں دی نویں واس دی آس اے کشتی جیہڑی گھڑ لائی نیں اُچیری تھاویں- اُتھل ہڑ دی سکھر نوں پئی اُڈیکدی اے کشتی، ہیر دا وجود بن کے- رانجھن ملنی سہاونا مُچیا اے- اُتھل لہر سکھر نوں پُج پئی اے پرانے ویہار نوں غرقا کے- کشتی ٹھل پئی اے، ایس اوڑک سچ واس نوں اپڑنا اے- ایہہ کشتی اوہو چناہہ والی بیڑی اے جس تے لڈن دیاں رناں رانجھے نوں چاڑھ ٹھیلیا ہا- ہیر آپ ای اوہ بیڑی اے تے آپ ای پار واس- بیڑی بھاویں وارث شاہ دی لکھت وی اے، جیہدے وِچ ہیر رانجھا سہتی ترنجن، نویں ہوونہار روح چڑھے نیں، نویں آس لکھیار دی متاں وارث نوں وی اُڈیک ہے اُتھل طوفان دی جس ایہہ لکھت تارنی اے- نوح دا مُچیا قدرت دا متا اے- نوح وارث آپ اے کہ نوح ویلا اے؟

مینہہ طوفان دی ایہہ رمزلڑی جھیڑ مُکن تے مُڑ اُگھڑی اے- تُری ایہہ جھیڑوں رتہ پہلوں آ ہی ویکھو ہیر دی سہتی نال صلاح:

ویہن لوڑھ پیا بیڑا ڈُبھدیاں دا نال کرم دے بنڑے لائیے نی

اوس توں پہلوں ہیر دی جوگی نال صلاح:

تُسیں کرو جے حکم تے گھریں جائیے نال سہتی دے ساز بنائیے جی

بحرِ عشق دا خشک غم نال ہویا مینہہ عقل دے نال بھرائیے جی

پر مُڈھ ایس رمزلڑی دا اوہ گھڑی اے جدن ہیر رانجھے نوں ملن باغ آئی:

رانجھا آکھدا ابر بہار آیا بیلا جنگلا لالو ہی لال ہووے

ہاٹھ جوڑ کے بدلاں ہانجھ بدھی ویکھاں کیہڑا دیس نہال ہووے

ایہہ بدل بہار دا کُل خلقت جوگا ہے- بیلا جنگلا (کوئی اِک رُکھ نہیں) لالو ہی لال ہووے، پُورن لال، اندروں باہروں- لال رنگ نشان ہے فقیری عشق دی سُرخروئی دا:

نہ میلا نہ دُھندلا نہ بھگوا نہ کچ

نانک لالو لال ہے سچ رتا سچ

لُکاویں دُھوں وِچ لُکیا وی رہندا اے سچ مُچ:

دھواں ڈُھکھے میرے دلبر والا جاں پھولاں تاں لال

پر ہُن اوہ گھڑی اے جد خلقت دی تکھ قدرت دا دان بن کے ڈُھکی اے:

ویکھاں کیہڑا دیس نہال ہووے

جُھڑی ہاٹھ کُل جگت نوں نہال کر سکدی اے- قدرت دیال اے، بھاری اے کیہڑا دیس نہال کراں- وت وی، "ویکھاں"- کنیں بھیت نیں ایس "ویکھاں" وِچ- کرنی اُتے پک ہوندیاں اُپک وی ہے، ہونی تے-

ہیر آوندی نوں ویکھدیاں وی رانجھے وِچ اِک دو دلیلی جیہی اے بھاویں سہاونی ای- یار دے نویں رنگ دی اوپر وی ہے گھنی اپنیت دے نالو نال:

رانجھا ویکھ کے آکھدا پری کوئی اِکے بھاویں تاں ہیر سیال ہووے

کوئی ہیر کہ موہنی اندرانی ہیر ہووے تاں سیاں دے نال ہووے

رانجھے لئی ہیر دی پچھان ایہہ ہے جو اوہ ذت سیاں دے نال اے- ہیر جوڑیندی اے سیاں نوں تری جِن نوں، خلق نوں- ہیر ہے سچ واس جیہدی سنجان خلقت گوں اِک کریندی اے- رانجھا ڈبدھا وچ ہے- ایہہ ہکلی سچی سنگاری سوانی کوئی پری اے حور اے کہ موہنی اندرانی- ہیر جے ہو سکدی اے تاں متے ہیر سیال ہو سکدی اے سیال راٹھاں دی جائی- اوہو سراپے والی ہیر نہ ہووے ایہہ کتے- پر پوری پچھان تھئی نیڑے آون نال تاں ہیر خلقت دی جُڑت جاپی جو اوہ ہے:

ہاٹھ جوڑ کے بدلاں ہانجھ بدھی

ہیر دا ایہہ ہکلڑا سجاوٹی رُوپ جدوں بنیا تاں وچ سراپے والے رنگ اچیچا آئے:

ہیر نہائیکے پٹ دا پہن تیور والیس عطر پھلیل ملاوندی اے
ول پائیکے میڈھیاں خونیاں نوں گورے مُکھ تے زلف پلماوندی اے
کجل بھنڑے نین اپرادھ لٹے دووےں حُسن دے کٹک چڑھاوندی ہے
گھت جھانجراں لوڑھ دے ہرے چڑھ کے ہیر سیال لٹکدی آوندی ہے
ہاتھی مست چُھٹا چھن چھنکے قتل عام خلقت ہوندی آوندی ہے

ایہہ روپ ہیر کیوں دھاریا:

ہیر آکھیا جائیکے کھول بُکل اوہدے ویس نوں پھوک وکھاونی ہاں
نیناں چاڑھ کے سان تے کراں پرزے قتل عاشقاں دے اُتے دھاونی ہاں
اِکے چاک سی خاک کر ساڑ سٹاں اوہدے عشق نوں صقل چڑھاونی ہاں
اوہدے پیراں دی خاک ہے جان میری سارے سچ دی نشا دے آونی ہاں
مویا پیا ہے نال فراق رانجھا عیسیٰ وانگ مڑ پھیر جواونی ہاں
وارث شاہ پتنگ نوں شمع وانگوں اگ لا کے ساڑ وکھاونی ہاں

ہیر ویس بنایا ہے رانجھے دے ویس نوں پھوک وکھاون واسطے- جے رانجھا جوگی والا ویس بنا کے باغ وچ بیٹھا اے تے اوہنوں اوہو پہلا راٹھانی والا روپ بنا کے ملنی آں چنانہہ دی کندھی والا- ایہہ کھیڈ اے نقل دی، پچھلے پینترے دوہراون دی- دوہرایا پینترا رانجھے نال اِک چوہل تے ہے ای چیتیا جگاون واسطے اوہناں راہواں دا جتھوں ٹرے جتھوں لنگھ کے اتھے پجے- پر نال ای دسیا گیا اے جو ایہہ روپ ایویں کھیڈ ای ہے- ایہدا ویلا لد گیا- ہاری ہوئی باتشاہ گردی مُڑ مُڑ ایہہ پینترا ساج کے لوکاں ساہویں تھیندی اے پر اثر ایہدا کوئی نہیں ہاں ایہہ ڈر ضرور ہے جو آپ اُتھلکار ایس رُوپے نہ وڑ بہن، جیہنوں مکاون لئی اُٹھے اوہو نہ بن بہن- ہیر دیاں بولاں وِچ اچیچا زور درباری شاعری والیاں بنتراں اُتے دَسدا اے جو ایہہ سارا ودھان ایس پینترے دا بے اصل اصلا وکھاون کیتے ہے- ویکھو ودھان لاہیا کیویں ہے:

اوہدے پیراں دی خاک ہے جان میری سارے سچ دی نشا دے آونی ہاں

سچ دی نشا کوڑ رُوپ کھیڈ کے دینی اے- اگے راٹھاں دی دھی آئی ہی ایس رُوپے ہُن راٹھاں دی نونہہ ویکھ- دوویں بے اصل نیں- ویہار لوائے بہروپ- خاک لفظ نال کھیڈ اچیچا تھئی اے ایہنوں گوہ گوچرے دھرن لئی- پہلا خاک چاک نال تُک میلدار اے- چاک تے آپ خاک اے ویہار دے حساب وِچ- پاتشاہی پینترا تے ہے ای خلقت نوں خاک (کُجھ نہ) بناون لئی- پر دُوجی گل پاتشاہی پینترے دے تے درباری شاعری دے واریوں باہر ہے- خاک بنن، خاک تیکر اپڑن تے مُڈھ مول ہے عشق دا- خاک تے تت ست ہے جیون دا- اوہدے پیراں دی خاک ہے جان میری- میری جان ہر کھلوتی ہے اوہدی ہوند- خاک بنن خاک رہن ای ٹُچا اے خلقت دا، لوک اُتھل دا- ہیر دا آپنے میل نوں چھڈن ہے ایہہ خاک تھیون-

بنھ ماپیاں ظالماں ٹور دِتی تیرے عشق نے مار کے خاک کیتا

ماں باپ تے انگ بُھلا بیٹھی اساں چاک نوں آپنا ساک کیتا

ایتھے چاک تے خاک دا اصلوں اِک ہوون ویکھو تے ہیر دا آپنا پہل آپا چھڈ کے خاک ہوون وی- ایتھے نرائگاں دا میل نہیں چاک دا ساک-

ہیر بُکل کھول کے آپ اِک ویس وِچوں باہر آئی اے- بُکل ویس اے ویہار کولوں بچن لئی، آپنے تت ست نوں ویہاروں اوہلے رکھن لئی- بُکل کھولن گھنڈ لاہون اے:

گھنڈ لاہ کے ہیر دیدار دِتا رہا ہوش نہ عقل تھیں طاق کیتا

ایہہ دیدار پرانے دا ہوش گواوندا اے تے ویہاری عقل نوں ''طاق'' کریندا اے، پاسے دھریندا اے پر ہیٹھ وی ڈھنگ بن ایس وارثی گھنڈ نوں پڑھ کھولن دے- اِک: رہا ہوش، نہ عقل تھیں طاق کیتا- ایہہ دیدار اوہ ہے جو ہوش تے عقل نوں قائم کریندا اے- دوجا: رہا ہوش نہ، عقل تھیں طاق کیتا- ویہاری ہوش تے نہ رہیوس پر عقل تھیں طاق (نویکلا، انوکھا) کیتا جانے ویہاروں وکھری عقل جا دتیوس-

بُکل وِچ چج اے- چج ہیر دی ہوندا اے، اوہدا تت ست- ایہہ اگ وی اے تے اوہدیاں پَیراں دی خاک وی- ویس ملن دا ڈھنگ اے سو ملاپ نال مُکدا اے- ویس کوڑ ویہارؤ ساکاں پاروں ہے، اوہناں نوں ولاون لئی- ویس کوڑ ساکاں وانگ کوڑ رنگ ہے پر ہے ایہہ عشق دا ہتھ ٹھوکا، مِلن وسیلہ- ہے کوڑ پر چج بچاونا، چج پُجاونا-

ہیر تے رانجھے دے میل وِچ اگ تے خاک اِک تھئے نیں- ناری خاکی دے ریتل ٹکرا دا تروڑ ہے ایہہ یک تھیون- ابلیسی میں نے، مَل وانی دی سوا سیری مستی نے کھڑا کیتا تے خاکی ناری دا وٹکرا- عشق تے ٹُھپیا اے اوہ وٹکرا تے اِک کیتا اے اگ تے خاک نوں، عشق جو ہیر رانجھے دا میل وی اے تے بیلیاں دی اُتھل وی- اگ تے خاک اِک تھی گئے، نویں بے مَل ''میں'' ہوند اُسری- ساڑی تے ہیر رانجھے دے

جوگی والے ویس نوں ٹری پر پچھانہہ جھاک کے چاک والے ویس نوں وی ساڑ گئی- ویساں نوں خاک کریندی اگ آپ خاک نال اک تھی گئی-

ہیر دی تیاری ویس ہے ویس نوں پُھوکن کیتے- ایہہ کھیڈ اے، رنگ- ہیر رانجھے نوں ملنوں پہلاں والی دکھ بنا کے ایس نویں ملنی نوں پہل ملنی دے چیتے وِچوں لنگھیندی اے- آپنے اوس نویں ہوون نوں مُڑ کھیڈ یاس، جیہڑی ریتل سج دھج وِچ اوہنوں ویکھن لئی کھیڑے سہکدے رہے اوہ کھیڈ لاہیوس- اوہو پہل چڑھتل والیاں رمزاں مُڑ آئیاں: لوڑھ دنداسڑے دا، قتل عام خلقت، ہاتھی مست، شاہ پری، خونی، میڈھیاں، حسن دے کٹک- ایہہ ریتل درباری شاعری والے باتشاہی معشوق دی چڑھتل دی نقل تے ہے ای، ہیباں دے گھول پاروں چڑھی جھٹکی چڑھتل دے باتشاہی ول الار اُتے اخیرلی ٹوک وی اے، اوہنوں اوہدے فقیری اصلے ول موڑن دا حیلہ وی اے- جیہڑی وار پر چول ہیر دے سراپے وِڈی آہی اِتھاں توڑ چڑھی اے-

ویس کیہ اے؟ ویس عاشقی دا پہراوا اے پر عاشقی دے ویس مل وانی والے ویس نہیں- مل وان عاشق نہیں تھی سکدے کیونجو مل وان میں راہ ڈک کھلوندی اے- مل وان میں آپ نہار اے ''من مکھ'' اے- دُوجے ول الار اوہنوں موت اے- سو اوہ دوجے کنوں تریہندی اے- دُوجے نوں دوت ویری کر کے ویکھدی اے- مل وانی کوئی نہ کوئی ویس پائی رکھدی اے مرضی دے ''ملاپ'' سودے کرن لئی- عاشقی دے بنائے رنگ ملوانی والیاں ویساں دا سانگ نیں، اوہناں دا تروڑ نیں- عاشقی دا کم اوڑک کُل ویساں نوں پُھوک کے سچ دی نِشا دینا ہے، سچ دا یقین، سچ دی گواہی آپ آپنی گواہی، آپ سچائی جو ہوئی عاشقی-

عاشقی دے اِک ہور روپ (بھیکھ) دا وی چیتا کریندا اے ایہہ نواں کیتا پرانا ویس- حسن دے مارو روپ دیاں رمزاں نال ہیر دی ٹوک ٹچکر پرانی اے- جد اوس

رنگپور اپڑ کے رانجھے نوں چٹھی لِکھ سدیا تاں وی ایہہ گل آئی وچ:

اگے چونڈیاں نال ہنڈایا ای زلف کنڈلاں دار ہُن ویکھ میاں
گھت کنڈلی ناگ سیاہ پلمے ویکھے اوہ بھلا جس لیکھ میاں
ملے وٹنے لوڑھ دنداسڑے دا نین خونیاں دے بھرن بھیکھ میاں
آ حسن دی دید کر ویکھ زلفاں خونی نیناں دے بھیکھ نوں ویکھ میاں

ایہہ نویں منزل اے عشق دے پندھ دی جتھے حسن دیاں کتابی درباری رمزاں ویہار دا اصلا بن کے اصل ہو گئیاں نیں- زلفاں دے سپ ہیر لئی اصل سپ نیں، کنڈل پھاہیاں اصل پھاہ، خون ورگا سنگھار اصل خون- پر اک سینتر اخیرلی ڈولی ہے- خون تے آپنا ہو گیا ہے- اکھاں دا خونیاں والا بھیکھ ہن بھیکھ نہیں رہیا- ایس لئی وی جو ہسدی کھیڈدی ہیر ہُن ویہار نال جنگ دے پڑ وچ اپڑ پئی اے جتھے اوہ رانجھے نوں پئی ونگاردی اے- ایتھے باہوڑن، ایس سچ درشن نوں پاون اوہدے لئی ہے ''جس لیکھ میاں-''

رانجھے نوں وی ہیر دی نویں ولیس وکھالی ہیر دی پرانی ہستی دے گمان وِچوں لنگھیندی اے:

رانجھا ویکھ کے آکھدا پری کوئی اِکے بھاویں تاں ہیر سیال ہووے
کوئی ہیر کہ موہنی اندرانی ہیر ہووے تاں سیاں دے نال ہووے

جے ایہہ ہیر دی پرانی دکھ اے تاں اوہ تے آہی سیاں دے نال- ایہہ کوئی موہنی نہ ہووے- پُراتن دیو کہانیاں وِچ موہنیاں آوندیاں نیں- (موہنی وی اِک ولیس ہے جنے دا جنی نوں پوایا-) اِک موہنی آسراں نوں بھرما کے کھیر سمندروں اوہناں دی محنت دا کڈھیا امرت دیوتیاں نوں دین آوندی اے- ایہہ زور والیاں چاتراں (دیوتیاں) دا دھاریا ولیس ہا- ماڑیاں دی محنت دا امرت جے اوہ زوروں نہ کھوہ سکے تاں اوہناں موہ

نال ٹھگ لیتا- رانجھے دا وی ایہو سہنسا اے- اوہدے نالو نال رہیا اے ایہہ سہنسا- اوہدے عشق دے اندر رڑکدا- نالو نال اوہ ہیر نوں آپنی رڑک دَسدا وی آیا اے- ہیر کول آئی تاں ویس دا بھرم مُکا، شک چُکا- کلیجے وِچ دھاون ملن ہے، اِک تھیون، ویسوں باجھ، ویسوں پار، اصل تھیون، سگویں تھیون- ایہو نویاں ہوون ہے- اوڑ مُکی، ابر بہار آیا-

ہیر دے ''بن کے'' جوگی کول آون دا کیہ جوڑ اے جھیڈ والے گھسن ہنڈن گھٹیون نال؟ تے جھیڈ دے اندر جیہڑا بن ہے گھسن دے وِچ وِچ اوہدے نال کیہ جوڑ اے ایس بن کے آون دا؟ جوڑ نہیں جوڑ دی جھکائی اے- ہیر دا بن کے آون تے عاشق دا ویس اے ملاپ واسطے- جھیڈ ملاپ نوں بھوگ بنا کے پُندی اے- ایہہ بھوگ جثیاں دا میل نہیں انگاں دا میل اے- جثیاں دے قدرتی سہج سنجوگ کنوں وکھرایا انگ میل- چالو وپہار دی لُٹ کھوہ تے دھرو دھگان دا رنگایا انگ کُمیل- اتھے انگ جثیاں دے انگ نہیں وپہار دے سندنیں- اندریاں وِچ دُھس ورتیا ہے وپہار- وپہار دے رج ورتن دی اندر باہر مچ ورتن دی رمز ہے ایہہ بھوگ- جھیڈ ایس انگ کُمیل نوں ایس بھوگ نوں عاشق کنوں نکھیڑ ویکھیندی اے، نکھیڑ بھنڈیندی اے-

جھیڈ ایس پُچھ توں ٹُری آ ہی:

موئی گئی سیں جیوندی آوڑی ایں سچ آکھ کیہ سہج سہیڑیا ای

سہج قدرت اے، قدرت دا وپہار- سہج سنجوگ اے جیہڑا مویاں نوں جوال سکدا اے- کُڑیاں ایہہ پُچھ کر کے جھیڈ چلاوندیاں نیں- نر پردھان مالک میں دے بھوگ دیاں پرتاں کھولدیاں نیں- کھوہ لُٹ، وپار، کھائی ہنڈائی دیاں رمزاں دی لڑی پھیری گئی اے ایہناں پرتاں نوں کھولن لئی- درباری اڈمبر دیاں، راج کاج دیاں رمزاں وِچ اُنیاں گئیاں نیں- ایہہ ہے سہج؟ چھوہریں آپ ای جھیڈ دے بوہے اُتے پُچھ بنا کے ٹنگ

گئیاں نیں ''سچ'' نوں- جواب رانجھے ولوں ہے پانی نال رمزیا: اکھے نہیں، وتر پیچ
مینہہ ہے سچ- جتھاں ایہہ نہ پہنچے، جد ایہہ نہ سرے، تد، اُتھاں، نوح ولا طوفان ای
ہے سچ-

اصلی تے وڈی ہیر کہ ''نقلی'' تے نکی ہیر

1947ء دے نیڑے امرتا پریتم وارث شاہ بارے لکھیا:

اِک روئی سی دِھی پنجاب دی توں لکھ لکھ مارے وین

1860-70ء دے نیڑے اوس ویلے دے مشہور شاعر فضل شاہ لکھیا:

وارث شاہ ہسایا جگ عاماں خاصاں اسیں رواونا زار پیارے

اِکو لکھیار بارے ایڈے اڈ وِچار کیوں تے ایڈے ٹکراویں۔ فضل شاہ دے ویلے عاماں نُوں ہساون والا امرتا پریتم ویلے وین مار کے رُواون والا کیویں بن گیا۔

1960ء وِچ شیخ عبدالعزیز دی سودھی ہیر وارث پہلی وار چھپی۔ ڈاکٹر موہن سنگھ دی سودھ 1947ء وچ چھپ چکی سی۔ ایہہ سودھاں پچھلی صدی دے پہلے ادھ تائیں دیاں ہتھ لکھیاں دا لاہ ٹکرا کر کے کیتیاں گئیاں۔ ایہہ سودھاں آئیاں تے خلقت نُوں پوہیاں کوئی نہ۔ وارث شاہ دے مَنن والے بُہتے اج وی اصلی تے وڈی ہیر نوں ای ہیر وارث مندے نیں۔ سودھاں نُوں نویاں پڑھیاں لکھیاں ای منیا۔ اوہناں وِچوں وی ڈھڈوں گھٹ ای منے۔ گھنیاں دا دِل اصلی تے وڈی ہیر تے ای وجدا اے بھاویں اُتوں اوہ سودھاں نُوں سلاہوندے وی ہوون پئے۔

سودھاں سُجھاوندیاں نیں جو اصلی تے وڈی ہیر ہیر وارث شاہ نہیں۔ ایہہ چھاپہ آون مگروں لگاتار وادھیاں نال چھپن والیاں کتاباں دا اشتہاری ناں اے۔ وادھے کدوں ٹُرے تے کدوں تیک پئے ہوئے ایہہ کھوج پوری خبرے کِسے کیتی اے کہ

نہیں- شریف صابر ہوراں آپنی سودھ نال دِتے مضمون وِچ جو کچھ لکھیا اوہو ای ہے ساڈے گوچرے- پہلی وار ہیر وارث چھاپے کدوں چڑھی ایہہ پک نہیں شریف صابر نُوں- ہوپ پریس لہور توں ہیر 1865ء وچ چھپی- ڈاکٹر موہن سنگھ 1851ء تے 1863ء وِچ چھپیاں دی وی دس پاوندے نیں- ہوپ پریس دی جیہڑی چھپت پنجابی ادبی اکیڈمی لہور نے 1973ء وِچ کڈھی اوہدے وچ 749 بند گنے نیں شریف صابر ہوراں پر پرانیاں ہتھ لکھتاں وچ 635 توں ودھ نہیں ویکھے اوہناں- جے پنجابی ادبی اکیڈمی دی ایہہ کتاب اصلوں ہوپ پریس والی ای ہے (شریف صابر ہوراں نُوں شک اے) تاں کیہ سمجھیئے جو وادھے 1865ء توں شروع ہوئے- 1885ء وِچ میاں ہدایت اللہ دی ہیر چھپی- اوہناں بھلی کیتی جو آپنیاں وادھیاں اُتے نمبر وی لا دِتے- 1910ء وِچ پیراں دِتہ تر گڑ دی ہیر آئی جیہدے وِچ ہور وادھے تھئے- تے اگوں چل سو چل- شریف صابر ہوراں 1934ء تیکر چھپیاں لگاتار وادھیاں والیاں چھے اصلی تے وڈیاں ہیراں گنیاں نیں- وادھے 1851ء توں ہوون لگے کہ 1865ء توں کہ 1885ء توں، پر ایہہ ہُن تائیں تھئی کھوج توں سہی ہوندا اے جو وادھیاں دی وڈی پرت چھاپہ آون نال ای ٹُری- ہتھ لکھتاں 1820ء توں 1850ء تائیں دیاں جو سودھکاراں ویکھیاں ورتیاں نیں اوہناں وِچ بنداں دی گنتی گھٹ ودھ اِکو جتنی ای ٹری آئی- وارث شاہ ہوراں کتاب 67-1766ء وِچ پوری کیتی- 67-1766ء توں 1820ء تیکر کتاب نال کیہ تھیا ایہہ اجے کِسے کھوجیا نہیں- سو اصل ہیر وارث پڑھن دا دعویٰ تے اجے متے کوئی کر وی سکدا اے کہ نہیں، ہاں اجوکی ہیر وارث دے دو رُوپ اسیں نکھیڑ سکنے آں اک چھاپہ آون مگروں وادھیاں والا رُوپ تے اِک چھاپہ آون توں پہلاں دیاں ہتھ لکھیاں ہمر جوڑیا رُوپ-

پر ایہہ گل تے پکی اے جو فضل شاہ دی پیڑھی جیہڑی ہیر وارث پڑھدی سُندی

آہی امرتا پریتم دی پیڑھی تائیں اوہ نہ پُجی تے جد پُجی وی تے گولی ورلیاں ای۔ فضل شاہ دی پڑھی سُنی وِچ موہرلا رنگ ہاسے دا آہا تے امرتا پریتم دی پڑھی سُنی وِچ رووَن دا۔

رنگ کیوں وٹیا، ہاسے دی جاٗ رووَن کیوں ملی، فضل شاہ والا ہاسا آہا کیہ تے امرتا پریتم والا رووَن کیہ، ایہہ نری شاعری دی گل اے کہ گل واہ ورتن دی اے، وندیاں سجاواں دی اے، وندیاں سوچاں سمجھاں دی اے؟ کیہ اسیں نِرا وارث شاہ دی کتاب تے پیراں دِتے دی کتاب دے ٹکرے وِچ ای بھالیئے ایس گل نوں کہ نال آپنے وسیب دی وار نوں وی جوڑ پڑ چھیے؟ چلو جو سرے سو ہو۔

ہیر وارث وِچ ہاسا کیویں اُگھڑدا اے تے کیہ کریندا اے ایہدا کجھ بھوگ اسیں پا آئے آں پچھے۔ فضل شاہ ایہہ ہاسا سُنیا تے سہی پر سُنے نُوں ''پڑھیا'' کیوں:

وارث شاہ ہسایا جگ عاماں خاصاں اسیں رواونا زار پیارے

ہسن والیاں نُوں ہسن لوک دانے اتے روندیاں کرن پیار پیارے

آپوں وی ہسدے ہساوندے تے ہوسن ای فضل شاہ ہوریں وی کسے ویلے پر ہاسے نوں چنگا کم نہیں جاندے اوہ ایہنوں عاماں دا کم سمجھدے نیں ہاسوہینا۔ ہاں دانیاں دا عاماں دے ہاسے اُتے ہسن چنگا اے، عاماں دا ہاسا چنگا نہیں۔ عاماں دا تے جاپدا اے رووَن وی نکما اے کیونجو فضل شاہ نرا خاصاں نوں ای رواون دا کم کرنا چاہوندے نیں۔ رونیاں (خاصاں) نُوں دانے پیار جو کردے ہوئے۔ شاعری دا کم تے مُولوں نہیں ہساون، شاعری دا کم ہے رواون تے اوہ وی خاصاں نوں۔ فضل شاہ ہوریں آکھدے ایہہ نیں پئے جو وارث شاہ دی شاعری عاماں جوگی اے تے میری اے خاصاں لئی جیویں شاعری ہونی چاہیدی اے۔

ایہہ عام خاص دی وَنڈ کیہ اے۔ وارث شاہ تے عام آکھیا اے مَل بیناں درجہ

پیناں نوں، تے خاص آکھیا اے مل واناں درجے والاں نوں:

بیڑی وِچ وجاء کے وَنجھلی نوں جا پلنگھ اُتے عام خاص کیتا

سرکاری ورتوں وِچ وی مُغل تُرک راج توں ایویں ای ٹُری آئی اے ایہہ ونڈ تے ہُن وی ایویں ای اے- پر فضل شاہ ہوراں دی ونڈ ظاہرا ایہہ نہیں جاپدی- اوہ ظاہرا تے مورکھاں دانیاں وی ونڈ پئے کریندے نیں بھئی میری شاعری دانیاں لئی اے مُورکھاں لئی کوئی نہیں- میاں محمد بخش فضل شاہ دے ہانی نیں اوہ وی ایویں کریندے نیں عام خاص ونڈ ایس شعر وِچ:

خاصاں دی گل نہیں مُناسب عاماں اگے کرنی

مِٹھی کھیر پکا محمد کُتیاں اگے دھرنی

پر میاں صاحب عاماں خاصاں دی ونڈ کُجھ ہوروِیں ویں کریندے نیں- آپنی پہلی کتاب سوہنی مہینوال بارے دسدے نیں جو ایہہ میں اُچیچا سادی رکھی اے عاماں لئی- صنعتاں لفظاں معنیاں دے پیچ پا تے سکناں پر نہیں پائے کیونجو اوہ خاصاں لئی ہوندے نیں- ایتھے میاں صاحب دے عام اوہ نیں جیہڑے فارسی شاعری نہیں پڑھے ہوئے، فارسی رِیت وِچوں آنیاں گھنیاں باریکیاں نہیں گول سکدے سادے قصے دا سواد مان سکدے نیں، سادے قصے راہیں عشق دے بھیت پچھان سکدے نیں- سو عام خاص دیاں ایہہ رنگو رنگ ونڈاں نالو نال ای رہیاں نیں: مل پینے تے مل وان دی، سگھڑ تے ان گھڑ دی، دانے تے مُورکھ دی، پُنج والے تے ان پُنج دی، پڑھے لِکھے سُوجھوان تے سادے دی- اُنھویں صدی دے دُوجے ادھ وِچ انگریز راج دے آون مگروں وی ایہہ ونڈاں نالو نال نیں تے نویں رنگ وی پیاں پھڑدیاں نیں- ایہناں دی آپس دی وِتھ وی تِلکویں جیہی اے کدے رہندی اے کدے نہیں-

فضل شاہ دے شعر وِچ ''عاماں'' دے نال ''جگ'' وی جُڑیا ہویا اے- جگ اِک

تے گھن گنتر اے لوکاں دی، کھلاروِیں- ایہہ ''عام'' گھنے نیں، تھاوَں تھائیں کھلرے پئے نیں پر جگ دُنیا وی اے، دُنیا چاری، چالو ویہار دی واہ ورتن- فضل شاہ دے خاص، دانے سُگھڑ تے گُنی، درد والے جی نیں- دُنیا چاری تے کریندے ای نیں پر آپنے آپ نُوں وکھ گِندے نیں آپنے گُن پاروں تے درد یلے سبھا پاروں- ایس وکھ گِنن وِچ، آپنے آپ نُوں اندروں گھنی خلقت کنوں وکھ جُھن وچ ای سُکھال جاپدا نیں- ایہو مان تران اے آسرا اوہناں دا- عام خاص دی کوئی ونڈ وی ہووے اوہ ہوندی دُوجیاں کنوں وکھریاں اُچیریاں رہن دا آہر ای اے- تے جیہڑا اِک واری اِک رنگ وِچ دُوجیاں نالوں وکھرے اُچیرے رہن نُوں جیون دا مُول من لوے، اوہدا دُوجے رنگ وِچ وکھرا اُچیرا ہوون سہج سبھا ای ہو ویندا اے- گُنی بے گُن دی ونڈ سُچجے کُچجے دی ونڈ جے کِسے جی نُوں خلقت کنوں وکھرا اُچیرا کریندی اے تاں اوس جی لئی مِلکھوانی تے بے مِلکھی والی ونڈ بہتی اوپری نہیں رہندی، قدرتی جاپدی اے سگوں- مخلوق دی گھن گنتر کنوں نویکلے تھیون مخلوق اُتے بھارُو تھیون دا ای آہر ہے- مِلکھ، زور، درجے راہیں نہیں تے کِسے منی پروَنی وڈیائی راہیں سہی- کِسے وکھریویں راہیں سہی بھاویں اوگن دا ای ہووے- جے گُن وکھریواں اے تاں وکھریویں نُوں گُن بن کھلوون وِچ چِر نہیں لگدا-

فضل شاہ ہوریں آکھدے نیں میں عاماں لئی نہیں خاصاں لئی لِکھناں- خاص خلقت دے دُوروں دردی تے ہو سکدے نیں، کتابی رنگ وِچ- پر اوہ ڈھڈوں خلقت دا جیون نہیں جال سکدے- خاصاں دی شاعری کتابی کاراگری دا وکھالا تے باہلا ہوندا اے پر اوہ خلقت دے گھن رنگے لگ لیہڑوں وانجھی رہندی اے-

ایہہ کیہڑے خاص نیں فضل شاہ دی شاعری پڑھن والے- اوس ویلے فارسی شاعری پڑھن والے خاص وی نیں پُرانے رنگ دے تے نویں خاص وی اُگھڑدے

نیں پئے اُردو انگریزی پڑھن والے- فارسی پڑھے پُرانیاں اشرافاں دے نویں پوچ وِچوں وی گھنے اُردو انگریزی نُوں خاصاں دا نواں میدان اوہناں دی نویں پچھان مَنن لگ پئے نیں-

انگریز راج دے آندے ماکی تے اثر رسوخ دیاں نویاں رنگاں دا انگ اے اُردو انگریزی دا شوق- فارسی نہ سرکاری نوکری لئی ضروری اے ہُن نہ سرکار نال لاگ بناون لئی- نویں سکولاں پُرانیاں مدرسیاں دا اگھ مار دِتا اے- خاص دا فارسی ول اُلار ہن گھٹن ہار اے، پچھلی رہریت دی رہند پاروں اجے چلنا تے ہس گھٹدیاں گھٹدیاں وی پر ایہہ ہونی ہُن مِتھی گئی اے جو ایس اُلار ہُن ہت ڈھلنا تے اوڑک مکنا اے ایہدی نینہہ جو پیچ گئی اے وسیبوں-

لوک بولی لکھن پڑھن دی نہ پُرانیاں خاصاں نُوں لوڑ آہی تے نہ نویاں نُوں ہے- سگوں لوک بولی کنوں وِتھ کیتی آون دی لوڑ ہے اوہناں نُوں- ایہہ لوڑ خاص بنن دے کم دا ای انگ اے- عاماں کنوں وِتھ جتنی ودھے اوتنی ای خاصاں دی ''خاصی'' گھنیری تھیندی اے- سو بولی والی نُوں رکھن ودھاون ''خاصی'' نُوں رکھن ودھاون اے- پر خاصاں نُوں عاماں نال گل تے کرنی پوندی اے- ایہہ وی اوہناں دی مِلکھ تے درجے دی لوڑ ہوئی- سو سیانے خاص لوک بولی نال اِک اُتلا جیہا واہ وی رکھدے نیں- لوک لِکھتاں نال آپنے لاگ دا وکھالا وی کریندے نیں وِچ وِچ- خاصاں دے عالم پنڈت وِچ وِچ خاصاں دے ڈھو دی لِکھت وی کر ورتاوندے نیں عاماں نُوں لوک بولی وِچ- عاماں ولوں لِکھن والیاں سُوجھواناں وِچ وی گھنے اوہ نیں جیہڑے عالماں پنڈتاں کنوں پڑھے نیں- پر پڑھن نہ پڑھن اصل گل نہیں- اصل گل ہے اندروں خاصاں دی رہریت دی موہ، ایس رہریت دے مُول دی، جانے مِلکھ دی موہ، مَل دی موہ- ایہہ موہ عاماں لئی لِکھن والیاں دی لِکھت وِچ وی خاصاں دا کجھ

دھریندی اے، کدے اچتیں کدے سچتیں- فضل شاہ ہوراں دے اعلان وِچ ایسے پکھ دی چھٹ اے- خبرے اچیتی-

ایس پکھ دا سچ سبھا ای اندر آوڑن اچنبھا نہیں- کیونجو لکھن والا پیا لوک بول وِچ لکھے، لوکاں لئی لکھے آپنے پاروں، جد تائیں اوہنوں کرنہاراں تے سانھنہاراں دا چر جُگا دو پھیڑ نہیں پوہندا، اوہدے کم دی ہنتر وِچ نہیں رچدی ایہدی پوہ کسے رنگ، اوہ خاصاں دے پکھ دِیاں چھتاں چھٹیاں نوں ولا نہیں سکدا نہ ای اوہدے لکھے وِچوں لوک ہت بول سکدا اے لوک وِچ ہوندیاں سُندیاں-

خاصان دا روون رواون ہے کیہ فضل شاہ ویلے- کیہ لاگ اے ایہدا اوس روون رواون نال جس اگوں ویہاں پنجیہاں ورھیاں وِچ ہیر وارث نُوں ہساونی توں رواونی بنا ٹوریا-

لوک بولی دی شاعری پڑھن سُنن والے بھلیو بھلی نیں فضل شاہ ویلے- کامے وا ہک کسبی سیپی پنڈاں دے، شہراں دے ماڑے کسبی، محنتی، دیہاڑی دار- پر پنڈاں وِچ وی تے شہراں وِچ وی نِکی ماکی والے واہی وان، ہٹی وال، دفتراں دے نِکے موٹے آہری وی بہوں نیں جیہڑے لوک بولی وی شاعری دے وجری نیں- فضل شاہ آپ لہور دے اِک سرکاری دفتر وِچ دفتری دا کم کردے سن- رج پنجیاں وِچ اگے وی وِرلا ای ہا لوک بولی دی شاعری دا شوق، جیہڑا آہا اوہ وی دینہو دینہہ پیا گھٹدا اے- پر نویں وسیب وِچ نویاں رُولیاں پاروں ایس رج پچھے میل دی سوچنی جیہڑیاں لیہاں تے لگدی اے پئی، اوہ ماڑیاں میلاں دیاں شاعراں سُوجھواناں دی سوچنی نُوں وی ولدیاں نیں پئیاں- لوک بولی وِچ لکھن والیاں دیاں گھنیاں لکھتاں وِچ ایہناں لیہاں دے پرچھاویں پئے اُتردے نیں-

مل وانی دا مُول وکھرپ اے- کسے رنگ دی ہووے مل وانی سانجھوں (پُوری

سانجھوں) انکاری ہوندی اے، میں ٹوں پالدی اے، میں تے پہرا دیندی اے- پر دُوجے پاسیوں ویکھو تے جگ ہے ای سانجھ- ہر ہون ہر بنتر سانجھ سر ای اُسردی اے، سانجھ وچ ای ڈھلدی اے- ہر ہوند ہر بنتر اِک ساک اے اِک جُڑت، بت ٹُردی سردی رُوپ وٹاوٗنی جُڑت-مَل وانی کِسے اِک پَل ٹُوں ایس سانجھ ٹورے وچوں وکھرا کر کھلوندی اے- اوہنوں آپنے آپ وِچ پوری وکھری ان وٹویں اساک ہوند سمجھ بہندی اے، اوہنوں آپنا کیتا سمجھدی اے، آپنا آپ، آپنی میں- ایسے سمجھ نوں سیانے چھل آکھدے آئے نیں تے مَل وانی نوں اوہدی میں ٹوں بُھلیکھا، موہ- ایسے ٹُوں بندے دے دُکھ دا مُول دسدے آئے نیں- میں کِسے رنگ دی ہووے، ناں گُن کرت شکل، کھلوندی اوہ سانجھ انکار اُتے ہے، دُوجے نالوں وکھریاں ہوون اُتے، ایس وکھریویں دے ودھاء ٹکاء اُتے- ایہہ میں مَل وانی دی جمی پالی اے تے مَل وانی ٹُوں جمدی پالدی اے- ایہہ جگ جیون دے سانجھ بھنڈار وِچوں گُجھ آپنے جوگا تروڑدی اے، تروڑ کے آپنا آکھدی اے اوہنوں تے آپنا کر کے ورتدی اے-مل وانی وی میں دا بُھلایا سانجھ دے وہن وِچوں نکل کھلوون پاروں دُکھدا تپدا اے پر ایس دُکھ ٹُوں مَل دی ٹُھر مَل دا گوچا جان کے مُڑ ودھیرے جُندا اے مَلن دے آہر وِچ- موئی مچھی مریندا اے تے آپ وی پانیوں باہر مچھی ہو مردا اے-

پر ہر وارے مل وانی دا مل وان میں دا رنگ ہورواں رہیا اے- پشو پال ٹابریاں وچ ہو واہی وان ڈھانیاں وِچ ہور- انہویں صدی دے دُوجے ادھ وِچ انگریز راج پُرانے مل وان وِیہار ٹُوں آپنیاں لوڑاں سر نویں ڈھالے ڈھالیا اے- ایہہ نویں ڈھال کیہ اے، ایس مَل وانی دا کیہڑا نواں رنگ چلایا اے، میں دے کیہڑے نویں رُوپ کڈھے نیں، پُرانیاں رُوپاں دا نواں سنگھار کیہ اے، ایس نویں ڈھال بندے دے جیون دے چِروکے دُکھ ٹُوں کیویں نویاں کیتا اے- ایہہ پُچھاں نیں جو پرتاوا

منگدیاں نیں جی جی کولوں پر پرتاوا منگدا اے کھوج تے گھن پرتی سنبھال-

دومُدھلے پواڑے ہن ملوانی دے پرانے- اِک ایہو جو حاکمی نوں کیویں ورتیا جاوے آپنی مَل میں دی راکھی تے ودھا لئی- پچھلیاں حاکمیاں اُسریاں آہیاں اِتھوکی مَل وانی وِچوں، ایہدیاں لوڑاں تھوڑاں ہر ای اُبھریاں تے ڈھلیاں- پر ہُن جیہڑی حاکمی آئی اے اوہ انگریز وپاریاں تے گھاڑ والاں دے جگت لاہے دی راکھی تے ودھا لئی آئی اے- نویاں حاکماں دا لاہا وی وکھرا اے تے رہریت وی- اتھوکے مل وان کیہ نویں کیہ پرانے سوچیں پئے نیں جو کیویں نویاں حاکماں دے لاہے نوں آپنے لاہے نال سُر کیتا ونجے یاں کیویں آپنے لاہے نوں اوہناں دے لاہے نال، تے کیویں اوہناں دی رہریت نال آپنی رہریت نوں سر کیتا ونجے- دُوجا مُدھلا پواڑا وی مَل وانی دا ہمیشکا اے- کامیاں کرنہاراں وِچ کیویں آپنی اگوانی بـــنیـــجـــے تے رکھیـــجـــے — مل وان ویہار نوں کیویں اوہناں دا راکھا بنا وکھاویئے تے منواویئے- ایہہ دونویں پواڑے جوڑے نیں- حاکماں تائیں پُج حاکمی وِچ ہتھ لوک اُتے اثر پاروں اے تے لوک اُتے اثر حاکمی تائیں پُج پاروں- ہُن انگریز راج دیاں لوڑاں ہر وٹدے ویبی رُولے وِچ کیویں رکھیئے لوک اُتے آپنا اثر، تے کیویں لوک اگوانی دا دعوا نویاں حاکماں اگے دھر کے اوہناں دی نیڑ مانیے تے حاکمی وِچ نونہہ اڑاییے- ایہہ پئے سوچدے نیں اِتھوکے مَل وان، نویں تے پُرانے-

پہلا آہر تے پُرانیاں ٹابریاں نوں ای آپنے مُہاڑ ہر جوڑن دا کیتا ملواناں، جات برادریاں نوں، تے آپ جات برادریاں دے اگوان تھئے- پر جات برادری سوڑی نینبہہ اے لوک اگوانی دی- ایہدا مُل وی تھوڑا ای پے سکدا اے- سو وڈیریاں جُڑتاں علاقیاں تے مذہباں ہر جُڑن لگیاں قوم دا لفظ جات برادری واسطے ورتیندا ہا ہُتا- ہولی ہولی ایہہ ہُتا مذہب یاں علاقے ہر گنی وسوں لئی ورتیون لگ پیا- دُوجا آہر تھیا بولی

دی نویں ونڈ ورتوں دا- بولی دی ونڈ اگے جوہاں برادریاں کسباں ہر آہی ہُن سرکاری صوبیاں ہریاں مذہباں ہر ونڈیون لگی بولی- انگریز راج آون نال انگریزی اُردو سرکاری بولیاں تھی گئیاں- لوک بولی تے اگے وی سرکاری بولی نہ آہی، سرکاری بولی تے آہی فارسی، پر ہُن نویں رِزق ویہار پاروں سرکاری بولی دا کم ہور تھی گیا اے تے اوہدا اثر وی- نویں رزق ویہار دے پچھے نویں پڑھائی اے، وسیب دیاں آنداں تائیں بندے دے چِت چیتے تائیں پُجّن دے نویں وسیلے نیں-

پُرانیاں حاکم ڈھانیاں آپنی رہریت دی وڈیائی دا وکھالا اُچیاں بُرجاں فصیلاں محلاں تے درباراں دیاں سجاوٹی آہراں راہیں کریندیاں آہیاں- نویں حاکم رہریت دی وڈیائی اُبج دیاں نویاں وسیلیاں نویں جندراں اٹکلاں تے پربندھاں ہر کھلو کے پئی بولدی اے- نویاں سرکاری بولیاں وی حاکم رہریت دا مُڈھلا انگ نیں- حاکم رہریت دی وڈیائی اوہدی منتا سرکاری بولیاں دی وڈیائی تے منتا اے- جتنی ایہہ وڈیائی تے منتا ودھنہار اے اوتنا ای لوک بولی دا آدر گھٹنہار اے- نویاں ملوان میلاں نُوں لوک بولی دی نیڑ وِچ خطرہ اے حاکم رہریت کنوں دُوری دا- حاکم رہریت دی نیڑ اوہناں دی نویں پچھان اے، اوہناں دی نویں ملوانی دا مُہاندرا اے- ایہہ نواں مُہاندرا اوہناں دے جیون دا نواں مُول اے- جتنی لوک بولی کنوں وِتھ ودھے اوتنا ای ایس مُہاندرے دا ٹکا پکیرا جاپدا نیں- نویاں اُردو انگریزی پڑھیاں لئی بولی وِچ لِکھن لِکھن ہے ای نہیں کیونجو لِکھن تے اوہناں لئی ہے آپنے نویں مُہاندرے نُوں لِکھت وِچ پچھاننا، اوہدے اُتے لِکھت دی مُہر لاونی، اوہنوں لِکھت وِچ ڈھال ٹکسال کے چلاونا-

سرکاری بولی دیاں لکھیاراں دی لوک بولی کنوں دُوری نِری لفظاں دی دُوری نہیں لِکھن دی لوک ریت کنوں دُوری وی اے- لوک ریت وِچ جیہڑا نت چلدا ٹکرا ہا حاکمی تے ملوانی دی پُرانی رہریت نال، اوہدا درشن نِری موت آہی نویں حاکم ملوان رہریت

دی نیڑ لوچدے لکھیاراں نوں- پر جیہڑے پواڑے دا ویروا اسیں کرن ٹرے آں اوہ سرکاری بولی دیاں لکھیاراں دی لوک ریت کنوں ڈوری نہیں، اوہ تے ہونی ای ہونی سی- پواڑا تے ہے لوک بولی دیاں لکھیاراں دی لوک ریت کنوں ڈوری- ظاہرا لوک ریت وچ کھلوتیاں دی اندروں دوری- ایہہ ڈوری پئی بولدی اے اوس ٹوک وچ جیہڑی فضل شاہ ہوراں وارث شاہ نوں کیتی تے ایہو ڈوری اے جس ہیر وارث نوں پیراں دتے دی ہیر بنا ٹوریا-

فضل شاہ دی ٹوک وچ اک گل اچیچا گوہ گوچری اے- اوہناں بھانے شاعری آپ ہسن رووَن نہیں، دوجیاں نوں ہساون رواون دا کسب اے- شاعر اُچیچا آہر کر کے اوہ پربندھ بنیندا اے جیہڑا پڑھن سُنن والیاں دے جانے پچھانے ہاسے رووَنے نوں اُلیلے- شاعری وسیلہ اے بندے نوں کسے رَوں وچ وگاون دا- دُوجی گل ایس ٹوک وچ ایہہ ہے جو شاعری عاماں دی ہڈورتی اُتے اوہناں دے جاچن جاپن اُتے خاصاں دے ورتارے دا پہرا بٹھاوندی اے- شاعری عاماں نوں دسدی اے جو خاصاں دی خاصی جیون دا تت اے- تُہاڈے اُلیل تُہاڈی واہ ورتن سوجھ سُجان سبھ کچ گوڑ ہے- تُہانوں خاصاں دی نظر بھالنی چاہیدی اے اوہناں دیاں دسیاں لیہاں اُتے لگنا چاہیدا اے- خاصاں دی شاعری اصل شاعری اے- عاماں دی شاعری ایانیاں دا کچ پکا آہر اے- ایہنوں اصل شاعری بنن لئی خاصاں دی شاعری دی شاگردی کرنی پوسی، اوہدی بنتر ویتر سکھنی پوسی اوہدیاں ٹچیاں نوں اپناونا پوسی- ایہہ گلاں گُجھ فضل شاہ دی ٹوک دے وچ نیں گُجھ اوہدے پچھوکڑے- ایہو نواں بھار اے لوک بولی دیاں لکھیاراں اُتے خاص کر اوہناں لکھیاریاں اُتے جیہڑے کسے سوبوں خاصاں دی رہبریت دے نیڑے نیں- ایس نویں بھار اوہناں اک نویں چنتا لائی اے آپنے کم بارے- جیویں کسے نویں اوپری پڑتالے چڑھیا ہووے اوہناں دا کم- ایسے چنتا نال

نیڑ دے میاں محمد صاحب کنیاں رنگاں وِچ- ''شاعر بہت پنجاب زمیں دے ہوئے دانش والے'' آکھ کے آپنے بھارے گورے پِچھے نُوں اگیرے کریندے نیں- آپنیاں پُرکھیاں دی سنگت جوڑ کے اوہدے وِچ بہندے نیں- پر پڑھن سُنن والیاں ولوں بے وساہی وی نالو نال اے- فارسی لِکھتاں نال فارسی بنتراں نال آپنے لاگے نُوں تھاؤں تھائیں چیتے کردے نیں پر خلقت دے سِر تے اوہدا بُہتا بھار وی نہیں پاونا چاہوندے- آپ سِر تے کھلو کے 'سیف الملوک'' دی چھپائی کرویندے نیں کیونجو لوک بولی دی لِکھت وی ہُن چھاپے چڑھ کے ورتیونی اے پر چھاپے والاں کول کاتب ای نہیں جیہڑا لوک بولی دی لِکھت ٹھیک لِکھ سکے- میاں صاحب نُوں کئیں واری کتاب سودھنی پوندی اے وت وی چھپی کتاب وِچ ڈھیر غلطیاں رہن پاروں دُکھی ہوندے نیں اوہ-

چھاپہ نویں حاکماں دی رہریت دا انگ بن کے آیا ہے، اوہدا وکھالا- کتاب بناون ورتاون دا ایہہ نوں ڈھنگ کتاب نُوں حاکم رہریت دی چھوہ وی لاوندا اے- چھاپہ آیا سرکاری بولیاں لئی اے- اوہناں دی پردھانی جماوندا اے- چھپواکاں آپنے لاہے لئی لوک بولی دِیاں لِکھتا ں وی چھاپے چاڑھ ورتائیاں نیں، کیونجو اوہناں دی وِکری گھنی اے- پر چھاپے وِچوں اوہناں دا چھپ نِکلن انج جیویں سرکاری بولیاں دِیاں چھپتاں دا صدقہ دِتا ہووے- جیویں بختاوراں دا اتار ماڑیاں دا سنگھار بنیا ہووے- چھپواک تے اوہناں دے صلاحکار عالم لوک بولی دِیاں لِکھتاں نُوں حاکم رہریت دی چھتر چھاں بیٹھ رکھ ورتاونا چاہوندے نیں، اوہدا پر چھاواں کر کے- سو اوہناں دی چوکھٹے بندی اوہناں دی مُکھڑا کاری اونویں ای اے جیویں سرکاری بولیاں دا رنگ اے لکھنؤ وں کلکتیوں آیا- پر گل بڑی مُکھڑے چوکھٹے دی ای نہیں- لِکھت دی بنتر تے اوہدے مُول نُوں وی حاکم رہریت دی مار وِچ لیاون سولا کر دِتا اے چھاپے-

عاماں دی نویں قوم بندی کر کے اوہناں نُوں آپنی اگوائی وِچ لیا وکھاون لئی

خاصاں نُوں آپنی شاعری دی بنتر وی گُجھ وٹاونی پئی اے- شاعری وِچ غزل والیاں پرانیاں بنتراں کُجھ پچھیرے کر کے اعلان تقریر خطبے والیاں بنتراں اگیرے تھیاں نیں- روز ورتوں دی لفظالی دی تھاویں پُرانی کتابی لفظالی دی ورتوں ودھدی اے پئی کیونجو ایس شاعری نے گل نہیں کھولنی پینترا سکھاونا اے، پُرانی ہندی حاکم رہریت دی خشبو پُجاونی اے- نویں قوم بندی اوسے پچھے اُتے جو پئی اُسریندی اے- چکنا اُبھارنا اے پڑھن سُنن ہاراں نُوں- ایہہ گل نہیں گُھلن دینی جو ایہہ چک اُبھار ہے کیہدے لاہے لئی- آپ سوچن سمجھن دی ویہل نہیں دیونی- پینتریاں دا کھا جا ڈاہ دینا اے اوہناں اگے- خاصاں دی شاعری دا ایہہ رنگ چھاپے راہیں مشاعریاں جلسیاں راہیں عاماں دیاں لِکھتاں نُوں پیا پوہندا اے- اوہناں دی لِکھت وِچ پیا لہندا اے پَیر پَیر- ایسے رنگ پاروں فضل شاہ ہوراں نُوں جاپیا جو شاعری دا کم بندے نُوں کسے وِیگے وگاون اے یا کِسے بنے بنا تے کتابی پینترے وِچ ٹھوکن- وارث شاہ عاماں نُوں ہسایا اسیں خاصاں نُوں رواونا اے، زار رواونا اے-

وارث شاہ آپ کیہ دسیا آپنی شاعری دا کم:

یاراں اساں نُوں آن سوال کیتا عشق ہیر دا نواں بنائیے جی
ایس پریم دی جھوک دا سبھ قصہ ڈھب سوہنے نال سُنائیے جی
نال عجب بہار دے شعر کر کے ہیر رانجھے دا میل ملائیے جی
یاراں نال مجالساں وِچ بہہ کے مزا ہیر دے عشق دا پائیے جی

ایتھے ہساون رواون دی گل ای نہیں- شاعر دا کم اے رل بہن دا ڈھو بناون، رل بہہ کہ پُرانی عشق کہانی نوں نویاں کرن- نری کہانی ای نہیں نویں تھیندی عشق آپ نواں تھیندا اے- وار دے نویں گیڑ دا ہانی ایہہ نواں عشق نویں مزے راہیں مناں وِچ اُتردا اے چِت چیتیاں وِچ رسدا اے رل بیٹھیاں دی نویں ہستی دی نویں بہار بندا

اے۔ سنئیر قصے دے سرجنہار وی نیں۔ اوہ یار نین، گھنی اپنایت اے اوہناں وِچ۔ کوئی دھڑ کا نہیں شاعر نوں رَل بیٹھیاں دے اُکھڑ جاون دا جیہڑا میاں محمد صاحب دے ویلے سی:

رل بیٹھن دی گھڑی غنیمت پوگ فراق عزیزاں

کوئی سہنسا نہیں سُنیئراں دے رمزاں نہ پُن سکن دا، عاماں وِچوں خاص ٹولن دی کوئی چِنتا نہیں۔ ایہہ سنئیر تے ہن ای عام۔ ایہہ تے سگوں خاص نوں عام کرؤ نیں رل بہہ کے ہس کھیڈ کے عشق دا مزا پا کے۔ ''جی'' والی تک وِچ رچی ہوئی اے رل کھیڈن دی چس۔ ہیر دے عشق دیاں رمزاں تے پُن ای عام سکدے نیں خاصاں نُوں تے وارا ای نہیں کھاندا ایہہ۔ ایہہ عشق اُتھلنہار اے۔ ایہدا بھیت ای خاصاں دے مُٹھکے ویہار دے اُلٹن وِچ اے۔ ایس اُلٹاء دا چھیکڑلا ہرا وارث شاہ ہوراں ویکھیا ورتیا اٹھارویں صدی دے دُوجے ادھے، تے موہرلا بُلھے شاہ ہوراں ستارھویں دے چھیکڑے۔

ہتھ کھونڈی میرے اگے منگو موڈھے بھورا لوئی
بُلھا ویکھو ہیر سلیٹی کتھے جا کھلوئی

ہیر پہلوں آپنا آپ اُتھلیا اے، راٹھ ہوند تج کے چاکر ہوند اپنائیس، ہُن اوہ آپ اُتھل موہری اے۔ آپ اُتھل اے۔ اوہ جنی جنے والی رِیتل ویڑھ دے تڑٹن دا نشان اے تے نال ای چاک مالک والی ویڑھ دے ٹُرٹن دا وی۔ وار دے ہر وارے نواں کرنا پوندا اے ایہہ عشق تے کرن ہاراں دے لمیرے گھول پاروں ای نواں تھیندا اے ایہہ۔ ایہو اوہ سار اے جیہنوں بُلھے شاہ سجن دا بھیت آکھیا:

اُلٹے ہور زمانے آئے
تاں میں بھیت سجن دے پائے

کاں لگڑ نوں مارن لگے
چڑیاں جُھرے ڈھائے
گھوڑے چگن اروڑیاں اُتے
گدوں خوید پوائے

زمانے دا اُلٹن ویہار دا اُلٹن اے، وسیب دے پورے ورتارے دا- چڑیاں کاواں دا لگڑاں جُھریاں اُتے بھارُو تھیون- ایس اُلٹاء دے وِچ ای سمجھ اے تجن دی، وِچ ای اکسر تھیون اے شوہ نال- وارث شاہ دیاں یاراں سئیراں دے رل بہن وچ جُھر قصہ جوڑن وچ جیہڑا بھرواسا اے اوہ ماڑیاں ہینیاں دے ایسے لمی جُھر کرنی پاروں اے- تے ایسے جُھر کرنی وچوں بنتــــردی اے نقل دیاں پرتاں دی اوہ سانجھی سمجھ جس پاروں رل ہسدی اے وارث شاہ دی سنگت، جیہنوں فضل شاہ ہوریں ''ہسایا جگ عاماں'' سمجھدے نیں- ایہو رل ہسن، رل کھیڈن بُلھے شاہ دیاں کافیاں وِچ اے- ہیر دا آپ مہار ہوون جگ موہری تھیون اِک کھیڈ اے جیویں، سانگ جوڑیا ہووے جیویں آتن والیاں رَل کے تے آپے رل ہسدیاں وی ہوون پئیاں- ''بُلھا ویکھو'' وِچ تے ''کتھے جا کھلوئی'' وِچ ایہو اچنبھے بھریا رَل ہسن ہے- ایہو ''الٹے ہور زمانے آئے'' وِچ اے- گھن پرتی کھیڈ ہے ایہناں بولاں وِچ- اِک تے سانگ اے نویں اُتھل دی مار وِچ آوندیاں حاکماں ملواناں دا جیہڑا ڈردے کھجدے نیں پئے، ویکھو جی کیہا اُلٹا زمانہ آ گیا اے، کمی کارے باتشاہاں سرداراں دی تھاں ملن تے تُلے پئے نیں، اوہناں نُوں ذلیل پئے کردے نیں- دُوجی اِک کھلی اے، آہو اُلٹے، ہُن الٹ گئے پچھلے زور زر والے، تے ویلے نے ہور رنگ کڈھیا اے- ''اُلٹے'' نُوں ''ہور زمانے'' نالوں وکھرا کر پڑھیاں اُگھڑدی اے ایہہ کھلی- اگے کھلی واری لاوندی اے حاکماں ملواناں دی کھج نال- تے نال ای نمانے جیہناں آپ ایہہ کھیڈ بنائی اے تے آپ ایہدے ویکھنہار

وی نیں آپو وِچ رَل ہسدے وی نیں اچنبھے بھریا ہاسا جیویں بال ہوون وڈیاں سیانیاں کولوں اوہلے ہو جوڑی کھیڈ دے سر جاون تے ہسدے- بال آپس وِچ رَل ہسدے نیں تے وڈے سیانے سمجھدے نیں اوہناں اُتے ہسدے نیں بال- پر ٹھیک ای سمجھدے نیں اوہ وی-

ہدایت اللہ والیاں وادھیاں توں پہلاں ہیر وارث کتنی واریں چھپی ایہدی پوری کھوج تے اجے ہوئی کوئی نہیں- پر وادھا کاری نال چھاپے دا جوڑ کیویں بنیا ایہہ گل گُجھ تے ہدایت اللہ دی سودھ نُوں ساہمنے رکھ کے وی ٹوری جا سکدی اے- چھاپیوں نکلدیاں کتاباں دی جیویں جیویں شہراں تے اگے وستیاں گراواں وِچ منگ ودھدی گئی چھپواکاں ولوں نویاں پرانیاں لکھتاں دی بھال وی ودھدی گئی- وڈا چھپواک گڑھ لہور دا کشمیری بزار ہا- امرتسر ملتان جالندھر جہلم وِچ وی بنے چھپواک اڈے- استاد شاعراں کولوں قصے لکھواون دا کم ترکھا تھی گیا- استاداں دے نال نال ڈھیر سارے کچ پکے شاعر وی کم تے لگ گئے- پرانیاں لکھتاں نوں نویاں اشتہاری چوکھٹیاں وچ جڑ کے اِکدوجے کولوں ودھ چڑھ کے چھاپ ورتاون دا آہر ہوون لگ پیا- ہیر وارث دے جگت چرچے وچ گاہکی ودھیری دِسی چھپواکاں نُوں-

جیہڑے لکھیار سوجھوان ہیر وارث شاہ نوں ''جگ عاماں'' ہساونی کتاب سمجھن لگ پئے سن پر کتاب دے جگت چرچے توں وی انکاری نہیں سن اوہناں لئی ایس جگت چرچے نوں آپنے حساب دی لیہہ تے لاون دا ڈھو بن گیا- چھپواکاں دی کھار خوری منگ نے بنایا ایہہ ڈھو- مالک میلاں دی رہبریت نے سرکاری بولی دیاں لکھتاں وچ جیہڑا رنگ دھاریا آہا لوک بولی دیاں ایہناں لکھیاراں لئی ہیر نوں اوسے رنگ رنگن دا راہ آپنے آپ نکل آیا- چھپواک بزار دی منگ تے مالک میلاں دی سوچنی جاچنی اکسر ہو گئیاں (اکسر ہوون تے بندا ای سی ایہناں دا) تے ہیر وارث شاہ دی اِک نویں

جون ٹُری- وڈی ہیر- سبھے ای ایہہ اصلی ہیر بن گئی- اصلی تے وڈی- وڈی لفظ ''ودھائی ہوئی'' نوں گِن دا بزاری داء آہا- پر ایس داء صدقہ ایہہ لفظ آپ وی گِنیا گیا وڈیائی والی رُتبے وچ وڈی دے معنے پہن کے تے ''اصلی'' دے گَر کھلو کے- وادھے اصل دے انگ ای نہیں بن گئے وادھیاں دا ہوون ای اصلے دی گواہی بن گیا- وادھا ای اصلا تے وادھا ای وڈیائی- ایہہ بزار دی رہریت دے پوائے ہوئے معنے نیں- وڈا اوہ اے جیہڑا ودھیا ہویا اے تے اصلی وی اوہو ای ہے، جیہنوں بزار دیاں لوڑاں آپیوں باہر کیتا اے- پچھلے حاکم میل مغل ترک تے ہور وی وِچوں تے ودھن نُوں ای وڈیائی سمجھدے سن تے ودھن دی لوڑ ای اصلا سی اوہناں دا- پر اوہناں دا ودھن آہا جُوہاں ملن، ودھ توں ودھ بھوئیں اُتے قبضہ کر کے سلطنت ودھاون- نویں حاکم وی جُوہاں تے مل مار کے وڈے بنے نیں پر ایہہ پچھوں وپاری نیں- جوہاں ملیاں نیں ایہناں آپنا بزار ودھاون لئی- لفظ اصلی تے وڈا پہلوں دربار دا سرناواں آہے ہُن بزار دیاں وستاں دے متھے تے اکر آئے نیں- ایہہ درباری رہریت تے بزاری رہریت دا وٹاسٹا اے نویں انگریز حاکمی وِچ-

ہیر وارث دی ایہہ نویں جُون تدوں ٹُری جدوں لفظ کتاب دے وی معنے بدلے وٹدے آہے، لوک ریت وچ شاعری کتاب آہی- آدر جوگ ہا ایہہ لفظ- لوک ریت دی جائی کتاب اگوں لوک ریت دا سوما بندی آہی- کتاب لکھیاں کاگداں دی بیڑ نہ آہی کتاب ناں ہا اِک ویہن دا- ہُن نوں وہانے تے آونے نال جوڑن والا ویہن- ایہہ اِک دے بہہ پڑھن جوگی نہ آہی نری- سبھ نُوں واچ سناون لئی آہی- تے واچ سناون وِچ نالو نال ای آہا سبھ پرتاوا- سبھ دی نویں کیتی پڑھت- ایسے پاروں آہا کتاب دا آدر- ایہو سبھ سانجھا ہوون ای ہا اوہدا پاک ہوون- کتاب جس کول ہووے اوہدا آدر وی سانجھ سنبھال تے سانجھ ورتاون پاروں ای ہا- بزاروں چھپ نکلیاں

لوک بولی دیاں کتاباں پوند تے ایسے رنگ وِچ ای پنجیاں لوک نوں- پر نریاں ایسے رنگ وِچ ای نہیں- چھپن چھپاون ایتھے ٹُریا تے ہا نویاں حاکماں تے نویاں ملواناں دے زور تے اپڑ دا وکھالا بن کے- سو ایہہ وکھالا ہر چھپی کتاب وِچوں پڑھن والے نوں جھاکدا ہا- نال ای جھاکدا ہا چھپواکاں دا لاہا- چھپواکاں لیکھے کتاب اِک منافعے والی وست آہی، وِیچن وِکن جوگی- کتاب لین والے نوں ایہہ دونویں جھاکاں پوہندیاں سن- اوہدے لئی کتاب حاکم ورتارے دے وکھالے دا نشان وی ہو سکدی سی تے مُل وہاجی وست وی، آپنی نجی مَل جیہڑی اوہنوں حاکم ورتارے نال جوڑیندی وی اے- اُنہویں صدی دے دُوجے ادھے کتاب دے دونویں مطلب آہمو ساہمنے تھئے لوک ریت والا پُرانا وی تے ایہہ نواں وی- ایہہ دو ورتناں آہیاں کتاب دِیاں- نالو نال ٹُریاں ایہہ دونویں پر ویہویں صدی چڑھدیاں نویں ورتن پُرانی اُتے بھاروتھیون لگ پئی- پُرانی تگی تے سہی پر نت سُنگڑویں ہو کے-

اصلی تے وڈی ہیر کول چھاپے دی سرکاری ساکھ وی آہی تے نویں بزاری وست ہوون دی ساکھ وی- ایہہ دونویں ساکھاں نال لے کے اصلی تے وڈی ہیر لوک ریت دا پرانا کم بھگتاون اُتری ڈیریاں سنگتاں وچ تے ایس تھوڑے چر وِچ ای پرانیاں ہتھ لکھیاں ہیراں دا اگھ مار دِتا- پرانیاں ہتھ لکھتاں ہولی ہولی داریاں سنگتاں وِچوں چوتج گئیاں تے کشمیر بزار دی نویں چھپی نوں لوک واچ سناون لگ پئے اصلی تے وڈی کر کے- پُرانے پڑھن سُنہار ہولی ہولی پڑ چھڈ دے گئے- اوہناں دیاں پچھلیاں وِچوں ورلیاں نوں دھیان رہیا وڈکیاں دِیاں چھڈیاں ہتھ لکھیاں سانبھن دا-

پیراں دتہ ترگڑ ہیر پرانیاں ہتھ لکھیاں دِیاں سطراں نوں وچ رکھدی اے، کتے سالم کتے گھاٹے وادھے نال- پر اِک وڈا فرق پرانیاں ہتھ لکھیاں نالوں ہے بند دی ویتر دا- ہتھ لکھتاں (تے پہل چھپیاں) وچ بند دو سطرے شعراں دا اکٹھ نہیں- ہر اگلی

سطر آپ ای شعر اے تے ہر شعر دا پورے بند دیاں شعراں نال لین دین ہے- پورے بند وِچ چار سطراں وی ہو سکدیاں نیں تے پنج یا ست وی- بند دیاں سطراں اُپروں تھلّے آوندیاں نیں- پیراں دِتے ہوراں دا بند دو سطرے شعراں دا اکٹھ اے- دو دو سطراں آہمو ساہمنے نیں جیویں مصرعے ہوون اِکو شعر دے- بند دی ایہہ نویں ویتر نبھاون واسطے پیراں دِتے ہوراں نُوں سطراں دی پُرانی جُڑت اُکھیڑ کے وِچ نویاں سطراں ٹھوکنیاں پئیاں- پر نری ایہو اوکڑ ناہی پیراں دِتے ہوراں نُوں ہور وی آہن جیہناں پاروں اوہناں نوں کئیں واریں اِک بند دیاں سطراں دو جے وِچ واڑ کھپاونیاں پئیاں تُلک وٹا کے- ہتھ لکھیاں وِچ رانجھے دا لڈن نال ٹکراء ایویں ہے:

رانجھے آکھیا پار لنگھا ابا میکوں چاڑھ لے رب دے واسطے تے

اسیں رب کیہ جاندے بھیں پاڑا بیڑا اُٹھیلدے لب دے واسطے تے

اسیں رزق کماونا نال حیلے بیڑی کھچدے ڈھب دے واسطے تے

ہتھ جوڑ کے منتاں کرے رانجھا ترلا کراں میں جھب دے واسطے تے

رُس آیا ہاں نال بھائیاں دے جھٹ کراں سبب دے واسطے تے

ہُن پنج سطراں نُوں چھ بنا کے تن شعر پورے کرنے تے پیراں دِتے ہوراں لئی گل ای کوئی نہیں سی- اوہناں پوری کتاب وِچ ایہہ آہر کیتا اے- ایتھے جاپدا اے اوکڑاں دو ہور آہیاں- اِک تے ایہہ جو اِکو بند وِچ سوال جواب دی گُتھی ہوئی بنتر اوہناں نُوں سکھاوندی نہیں بھتی- اوہناں دا مہاڑ گل نُوں کھولن کھلارن ول رہندا اے- دُوجی ایہہ جو شعر وِچ ننگی گاہل پچاونا خاص کر لفظ رب دے گوانڈھ اوہناں دے وارے نہیں مِتے- ویکھو ایہہ دونویں اوکڑاں اوہناں نبیڑیاں کیویں نیں-

منت رانجھا پیش ملاحاں

رانجھے آکھیا پار لنگھا ابا مینوں چاڑھ لے رب دے واسطے تے

تُسیں چاڑھ لوو مینوں وِچ بیڑی چپا دھکساں لبھ دے واسطے تے
ہتھ جوڑ کے مِنتاں کرے رانجھا ترلے کراں میں جھب دے واسطے تے
وارث رُس آئیاں نال بھائیاں دے منتاں کراں سبب دے واسطے تے

جواب ملاح با رانجھا

لبھ واسطے بیڑی دے وِچ بیٹھے بیے پار ہی پار پکارنے ہاں
چور دھاڑوی آن کے لبھ دیوے پردا اوسدا نہ اوکھاڑنے ہاں
پیسہ کھول کے تلی تے دھرے جیہڑا گودی چا کے پار اتارنے ہاں
زوراوری جے آن کے چڑھے بیڑی ادھ واہڑے ڈوب کے مارنے ہاں
ڈوماں اتے فقیراں تے مفت خوراں دوروں کتیاں وانگ درکارنے ہاں
وارث شاہ جیہاں پیر زادیاں نوں ڈھوں بیڑی دے وچ نہ واڑنے ہاں

پیراں دِتے ہوراں پہلے بند وِچوں لڈن دا جواب کڈھ کے دُوجے وِچ پا دِتا اے- ایہدے لئی پہلے وِچوں دو سطراں دُوجے وِچ لیاونیاں پیاں تے اوہناں دِیاں تکاں وی وٹاونیاں پیاں- گاہل والی سطر دی تھاویں پہلے بند وِچ ایہہ سطر آ گئی اے:

تُسیں چاڑھ لوو مینوں وِچ بیڑی چپا دھکساں لبھ دے واسطے تے

رانجھے آکھیا اے مینوں رب دے واسطے چاڑھ لے تے بھاڑے (لبھ) دے وٹے وِچ میں تیرا ہتھ وٹا دیساں چپو مار کے- پرانے بند وِچ لبھ بھاڑا وی اے تے لالچ وی- دونویں معنے جُڑے ہوئے نیں- اِک دُوجے نوں آس پے دیندے نیں، اِک دُوجے وِڑدے نکلدے نیں- اوتھے رب تے لبھ دا ٹکرا ای رانجھے دے موہنہ تے ماریا اے لڈن تے ایہو ٹکرا گاہل دے موڈھے چڑھ کے لڈن دی ننگی بینکرو بن کھلوندا اے، آپنے رزق ویہار دے تت بارے اوہدا ننگا اعلان- وت گاہل دیاں ہور کُجھ رمزاں وی نیں جیہناں دا ایس رزق ویہار نال گھن پرتا ساک اے (اساں پچھے کُجھ

پھرولیاں وی نیں ایہہ رمزاں)- پیراں دِتے دے شعر وِچ رب تے لبھ اوتنے ٹکراویں نہیں رہے- سگوں کُجھ انکسار ای ہو گئے نیں رانجھے دی عاجزی دے دو انگ بن کے- پرانے بند وِچ لالچ تے بھاڑ اِک دوجے نال گتھے ہوئے نیں- بھاڑا جائز محنتوں ودھ وصولی اے کوئی- تے ایہہ ودھ ای تت اے ایس رزق ویہار دا- ایتھے بھاڑا جائز محنت نوں بھاڑے سوواں کر کے- ہُن جھگڑا نرا ایتا اے جو لڈن نوں بھاڑا نقد چاہیدا اے رانجھے دی محنت دے رُوپ وِچ نہیں چاہیدا- جے لبھ (بھاڑا) لڈن دی جائز محنت دا ناں اے تاں اوہ رب دے قانون ہر ای اے- لبھ دے لالچ والے معنے پچھوکڑے تھی گئے نیں، مولوں مُکے تے نہیں پچھوکڑے تھیون نال پر اوہ کم نہیں پئے کریندے جیہڑا گاہل والی سطر وِچ موہرے کھلو کے کریندے آئے سن رب دی ٹکر تے کھلو کے- لڈن اجے وی ادھ سچی اے پر ادھ بیڑی وال ہوون پاروں اوہدی سوچنی نوں زر والی دی پُٹھ چڑھ گئی اے- اوہ وڈھی لے کے وپاریاں دے مال نوں سرکاری پکڑ توں لگان مسول توں بچا لنگھاوندا اے، ایس پاروں مریڑا جیہا بھائی وال وی ہے زروالاں دا- پیراں دِتے ہوراں وڈھی کپن نوں وڈا کپّن کر دِتا اے ایہدے نال لڈن دی بانیاں نال بھائی والی وی پچھوکڑے تھی گئی اے کُجھ- رب تے لبھ دے سدھے ٹکراء نال تے گاہل دے وِچ ہوون نال لڈن دا اُپّا ہاسا کھنڈیا اے پتن تے- ایسے اُچے ہاسے ای اگوں ٹکراونا اے لڈن دیاں ترلیاں نال تے ''جگ عاماں'' نوں ہساونا اے جدوں لڈن دیاں رناں رانجھے دا پکھ پوریا- پر ہاسے دیاں دو رنگاں دا پرانا تانا پیٹا پیراں دِتے ہوراں دی سودھ دی کھچ تان پاروں چھج گیا اے- پہلوں

اسیں رب کیہ جاندے بھین پاڑا بیڑا ٹھیلدے لبھ دے واسطے تے

والی سطر دے وِچوں ہٹ جاون نال تے اگوں لڈن دیاں رناں نوں جیویں پڑ

وِچوں ہٹایا گیا اے اوہدے نال- ہتھ لکھیاں وِچ رناں رانجھے نوں چنانہہ وِچ ٹھلھنوں ورجدیاں نیں تے اوہنوں آپ بیڑی چاڑھدیاں نیں- پیراں دتے ہوراں رناں نُوں وِچوں کڈھ کے ایہہ سارا کم ''لوکاں'' دے لیکھے لا دِتا اے-

ہتھ لکھیاں دیاں کاتباں منشیاں وی فارسی سرناویاں وِچ ایہہ رناں دا کم منیا ہا- ''تسلی نمودن زناں رانجھا را-'' ''داخل نمودن در کشتی زنان ملاح رانجھا را-'' پیراں دِتے ہوراں نُوں ایہناں بنداں دے فارسی سرناویں وی بدلنے پئے- فارسی سرناویں منشیاں کاتباں دے لائے ہوئے سن جیہناں لیکھے لکھت ہوندی ای فارسی آہی- جے لوک بولی نُوں لکھنا پے ای ونجے کسے کارن تاں وی سرناویاں نال اوہنوں فارسی لکھت دے وڈیرے کھیتر وِچ کھپایا جا سکدا اے- ایہہ سرناویں واچنہاراں یاں سنئیراں لئی نہ آہے ایہہ کاتباں منشیاں دی آپنی کِسبی تسلا لئی آ ہے- واچنہاراں لئی وی آ ہے ایہہ سہی کراون کیتے جو تہاڈی بولی دی لکھت آپ کوئی لکھت نہیں ایہہ فارسی چھتر چھاں ہیٹھ ای لکھت اے- ایہہ سرناویں پروانے نیں لوک بولی نُوں لکھت پڑ وچ پیر دھرن لئی- ایہہ اوہ ٹوپیاں نیں جیہڑیاں سر تے اڑا کے لوک بولی دی اڑھب نفری جھٹ دا جھٹ پڑھ گڑھے با ادب سرکاری عملے وِچ کھلہیاری جا سکدی اے- پر سرناویاں وچ جو گل آکھی گئی اوہ واچنہاراں سنئیراں کولوں ای پچھ دس کے لکھی ہوسی کاتباں پوند- اوہناں دی دسی نُوں ای فارسی وِچ اُلتھیا ہوسی نیں یاں آکھو کاتباں منشیاں دے اندر وی ادھا پونا عام سنئیر ہوسی ای جس آپنے سمجھے دی فارسی کیتی- پیراں دِتے ہوراں ہیر نوں ''اصلی'' رکھن لئی فارسی سرناویاں دی رِیت تے نبھائی پر ہیر نوں ''وڈی'' کرن پاروں اوہناں نوں پرانیاں سرناویاں وچ وی وادھا گھاٹا کرنا پیا- لڈن دیاں رناں نُوں پڑوں کڈھن لئی بنداں دا رنگ وٹایا گیا تے سرناویں وی نال ای وٹاونے پئے پر اِک تے پورا بند ای وچوں نکل گیا جیہڑا رناں دی کیتی وکھاوندا ہا:

لڈن کرے وسواس جیوں آدمی نُوں یارو وسوسا آن شیطان کیتا

ویکھو شور فساد جھبیل سندا مییں رانجھے نے جیو حیران کیتا

بنھ سرے تے واہل تیار ہویا ترت ٹھلنے دا سمیان کیتا

رناں لڈن دیاں دیکھ کے رحم کیتا جو کجھ نبی نے نال مہمان کیتا

ایہو جیہے جے آدمی ہتھ آون جان مال پروار قربان کیتا

آؤ کریہیں ایس دی منت زاری وارث کاس تھوں دل پریشان کیتا

شیخ عبدالعزیز آپنی سودھ وِچ ایہہ بند دِتا اے تے دسیا نیں جو ایہہ بزا دو ہتھ لکھیاں وِچ ہے (1 الف تے 18 ص) کسے ہور ہتھ لکھی یاں چھپی وِچ نہیں ڈِٹھا اوہناں- ایہہ دو ہتھ لکھیاں (خاص کر 1الف) شیخ عزیز ہوراں دے بھرواسے دِیاں مُول ہتھ لکھیاں نیں سو ایس بند نُوں ٹھیک جاتو نیں- پیراں دِتے ہوراں دے بند ''در دریا رفتن رانجھا'' دی پہلی سطر دَسدی اے جو اوہناں وی ایہہ بند سُنیا پڑھیا ہوسی کتے:

رانجھا بنھ کے واہل تیار ہویا کیتا پار دا چا سامان میاں

ایہہ شیخ عزیز والے بند دی ایس سطر دی بھن گھڑ اے:

بنھ سرے تے واہل تیار ہویا تُرت ٹھلنے دا سمیان کیتا

پر رہ کیوں گیا ایہہ بند گھنیاں ہتھ لکھیاں وِچوں- ایہہ وی ہو سکدا اے جو کسے اِک وِچوں چُھٹ گیا تے اگوں نقلوں نقل ہوون والیاں ہور ہتھ لکھیاں وچ وی رہندا ای گیا- پر ایہ وی ہو سکدا اے جو پیراں دِتیوں پہلاں وی کسے منشی کاتب نُوں چنگا نہ جاپیا ہووے نمانیاں رناں دا انج آپ مہار ہو ونجن، انج نابر ہو کھلوون ریت پرتیتوں-

ہتھ لکھیاں وچ جیویں بینکرو بھریا لڈن ترت ای ہاسو ہینا ہو گیا اوہ رناں دی کاروائی پاروں ای ہے- رناں نریاں لڈن دے ہتھوں نکل کے اوہدی گُمردی دا ڈھنڈورا ای نہیں بن گئیاں اوہناں مرد جھبیلاں کولوں پتن دی اگوانی ای کھس لیتی اے- کمیریاں

جتھیاں پتن پردھان ہو کھلوتیاں- اوہناں قدرت دیاں بانہاں بن کے آدمی نوں مُڑ بہشت واڑیا- ایس گل وِچ رمزاں وی اِک پوری لڑی کُھلدی اے (جیہڑی اسیں گُجھ پرچول آئے آں پچھے-) ایس رمز لڑی دا قصے دی بنتر نال اوہدے مول نال کیڈا گوڑھا ساک اے-

بار واس پشو پال ٹبریاں وِچ جنی دی ادھین تے آہی پر اونویں نہیں جیویں پکیری واہی وانی وِچ تھئی- لہندے دی واہی اُتے وی پشو پال ورتارے دے گھنی چھاں آہی- مینہہ گھٹ ہا- بیٹاں ہتھاڑاں دا سلابا ای واہی دا سوما آہا پر بیٹ ہتھاڑ نت ہڑ دی مار وِچ آہن- دریا دی نیڑ ای فصل دیندی وی آہی تے فصل اُجاڑدی وی آہی سو واہی وانی دے ایس کچ دا تروڑ کرن کیتے پشو پالی وی نال رکھنی پئی- پشو پال ورتارے وِچ جنی دی جنے نال اِک رنگ دی برابری منیندی آہی کم وِچ ہتھ چوکھیرا ہوون پاروں- کُھل وی جنی نُوں آہی اِک رنگ دی لہندے دی واہی وان وسوں وِچ- ایہہ برابری تے کھل پشو پالی دی سانجھ پاروں ای آہی- ویلے نال واہی وانی دا پسار ودھیار تے شہر نال واہ ورتن وی- شہری رہریت دے نت ودھنہار پرچھاویں وِچ جنی دی کُھل برابری جت ودھدے دباء ہیٹھ پئی آئی- ہیر دا قصہ ایسے ویہی دو پھیڑ وِچوں ای اُبھریا- پر قصیاراں ایس ہڈ ورتے دو پھیڑ دیاں جڑاں وی پھرولیاں، اعلان بیان راہیں نہیں، رمزالی دے مہین کیرے راہیں- رمزاں سینتاں راہیں جُنی دی دبیل ہستی دے ہرے اوہناں وسیب دے آدجُگاد نال جوڑے تے رمزاں سینتاں راہیں ای جُنی دی نت نابری نُوں جیون دے ٹورے دا دُھرا بنا وکھایو نیں-

نر پردھانی تے مالکی دے پرانے رُوپ جیہناں نال پرانیاں قصیاراں دا واہ پیا اُنھویں صدی دے اخیرلے پاء ہردے ڈھیندے نیں پئے- اوہناں دی تھاں نویں روپ نر پردھانی تے مالکی دے پئے بتردے نیں- نویں مالکی وان پرانیاں نویاں جاگاں

رلا کے سوچنی رہنی کرنی دا نواں اُسار پئے اُساردے نیں- انگریز حاکمی دی چھتر چھاویں نویں پڑھائی تے نویاں پرچار وسیلیاں پاروں ایس نویں اُسار دی چڑھ پئی مچدی اے- ایہہ چڑھ جیڈی مُونہہ زور اے اوڈی کچی وی اے- سرکاروں منظوریاں بولیاں وِچ لکھن والے ایس کچ نُوں کیہ پھولدے تے کیوں پھولدے اوہ تے آپ ایہدے ڈھائے چڑھے ہوئے آہے- اوہناں تے مالکی وان رہریت دے نویں اُسار نوں ودھیرے چڑھاون دی ای کم کرنا سی- سو پیا کیتا کملیاں ولاویاں جھکاویاں ڈھنگاں نال (ایہہ گل کھولن دی ایتھے ویہل نہیں-) پر لوک بولی وِچ لکھن والیاں لئی وی نویں اسار دی پرتداری نال سمجھن ایہدا کچ پچھانن ایہدی مونہہ زوری نوں ولاون اوکھیرا ہوندا گیا، اوہناں دی لکھنی دے وِچ راہ کڈھدیاں گلیاں ایہدیاں پرتاں- پیراں دِتے ہوراں ہیر دی جیہڑی نویں ویتر کیتی اے اوہدے پچھے اِک نویں سوچنی اے، گل سمجھن کرن دا نواں ڈھنگ- اوہ ایہہ جو لفظ دے اِک ویلے اِکو معنے ہوندے نیں تے گل سمجھن کرن وچ اوہو ای آونے چاہیدے نیں، تے ایہہ جو گل کرن وِچ سواہری جُڑت ہونی چاہیدی اے، اکاہری لیہہ ہونی چاہیدی اے- اِک گل دا دُوجی نال جوڑ صاف دِسنا چاہیدا اے، نت ساہمنے ہونا چاہیدا اے- تے ایہہ وی جو ہر معاملے دا آپنا وکھرا خانہ ہوندا اے- وکھ وکھ خانیاں نُوں وکھو وکھرا سمجھیا نبیڑیا جا سکدا اے- نویاں حاکماں دی چلائی نویں پڑھائی وِچ اوہناں دے پرچار وِچ ایہو ڈھنگ پردھان آہا سوچن سمجھن دا- سرکاری بولی دی نویں لِکھت نویں شاعری وِچ وی- پیراں دِتے ہوراں ایسے ڈھنگ نال سوچیا تے وارث شاہی بنتر دے وَٹ کڈھن دا چارا کیتا-

سوچن سمجھن دا گل کرن دا ایہہ ظاہرا سرل ڈھنگ یورپ وِچ وپاری میل دے اُبھار نال اُبھریا ہا پندرھویں سولھویں صدی وچ، تے ستارھویں اٹھارویں صدی وچ ایس میل دے ودھارے نال ایہہ ودھ کے پکیرا اتھی گیا- انہویں صدی یورپی وپار شاہی

دے جگت پیار پاروں ایہہ بندے دی نویں ہستی اوہدے نویں تران دا نشان بن کے ڈھمیا- جگ نوں آپنے وپار دا بزار بناون لئی وپار شاہی نے ایہنوں ہتھیار بنا کے ورتیا، رنگو رنگ مخلوق نوں آپنی لوڑ دی سیدھ وچ کھلہیارن لئی- اتھاویں ملواناں دے ہتھ وچ ایہو سوچ ڈھنگ باندر دے ہتھ اُسترا وی بنیا-

گل سوچن کرن دا اکاہرا سواہرا ڈھنگ پرانیاں حاکماں ملواناں دا وی ہتھیار ہا، آپنی منواون لئی دوجے نوں آپنی مرضی دی سیدھے ٹورن لئی- آپنے لاہے دا لاٹو بناون لئی- ہیر وارث شاہ وچ لڈن دی آکھنی ویکھو اوہدی گل دے جوڑ ویکھو- ملاح بھاڑے واسطے بیڑی ٹھیلدے نیں- بھاڑا ہے تے وچ بہہ نہیں تے ویلا نہ کھنجا مفت گلاں کر کے- جیہڑے بھاڑیوں بنا بیڑی وچ بہن لئی آوندے نیں اوہناں دے ایہہ ایہہ رنگ ہوندے نیں ہر رنگ نال نبڑن دا ڈھنگ وکھرا اے- مینوں سارے آوندے نیں- وارث شاہ ہوریں ایس سواہرے بیان نوں سواہرا کر کے نہیں اُلیکدے ایہدے وچ اُندے نیں ایہدا اُلٹاء، ایہدی پکی سواہراکا نوں ای ایہدا کچ بنا وکھالدے نیں، ایس بیان دوالے بنائی کھیڈ راہیں ایہدے اندر تے ایہدے دوالے کیریاں رمزاں راہیں ویہار دیاں گجھ پرتاں وکھالدے نیں- سواہرے بیان دا تروڑ سواہرا بیان نہیں گھن پرتی کھیڈ اے- ایس کھیڈ وچ سوال جواباں نال گنڈاوڈ نیں، لفظاں دے ٹوکویں رنگ اِک دوجے وچ وڑدے نکلدے نیں، ویلیاں دی ونڈ تھاواں دی ونڈ مُک گئی اے- حاضر ویلا بندے دی پوری وار وچوں لنگھدا اے- چنانہہ دے پتن اُتے حاضر وسیب دیاں کئیں جُوہاں آن ڈُھکدیاں نیں تے بہشت دوزخ وی- بندے دی دبیل ہستی اوہدی دباؤ ہستی دے موہرے ہو کھلوندی اے- اتھے لڈن دی گُھرک جھڑک نوں ترلا بندیاں رانجھے دے ترلے نوں تران بندیاں چر نہیں لگدا- اتھے نہ عام خاص دوالے واہیاں حداں کھلوندیاں نیں نہ ہاسے رووݨے دوالے-

ایہہ وی آکھیا جا سکدا اے جو پیراں دِتہ ترگڑ ہوریں تے اوہناں ورگے ہور وادھا کار ہیر سودھی ماڑیاں میلاں دے لوک ریت دا پکھ پُورن والے جی آہے- آپنے ولوں اوہناں لوک ریت دا ای پرچار کیتا- نویاں پرچار وسیلیاں وِچوں لنگھایا ہیر وارث نُوں چھپواکاں دی منگ ساواں کرکے، نویں پڑھاکاں دے سبھا ساواں کر کے- پر ایہدے نال (پرانی ہتھ لکھیاں والی) ہیر وارث دی جنتر دے اوہ انگ جیہڑے ویہار پرچول دا موہرلا رچھ آہے، گُھنڈے ہو گئے خلقت دی پڑھائی وِچ حاضر تے رہے ایہہ رچھ، سوجھ والے ایہناں نُوں گولدے وی رہے پر ایہناں دی پرانی کاٹ مٹھی پے گئی- پڑھت دا مونہہ چالو ویہار ول اوہدی چلائی سیاست ول نہ رہیا گھنا کتابی تھی گیا-

ایہہ ریتل کتابی پڑھت اِک رنگ دی لوک ویہر وی بنی- نویں پڑھائی پڑھیاں دی لوک بولی دِیاں کتاباں کنوں دوری تے ودھدی گئی دینہو دینہہ پر مریڑیاں میلاں وِچ منظور پڑھائی عام نہ ہوون پاروں ویہویں صدی دے پہلے ادھے تائیں لوک بولی دِیاں لکھتاں پیاں پـــڑھیــجیـــاں- اصلی تے وڈی ہیر دے ونووَن رُوپ ہر ورھے ہزاراں دی گنتی وِچ چھپ کے پِنڈاں وستیاں شہراں وِچ پے پُجے- کتاب پڑھن دا ڈھنگ وی پرانا ای رہیا بُہتا- سُنیئراں دیاں ڈھانیاں رَل کے کتاب لینی بزاروں یاں کسے اِک لے لینی کِسے چنگا پڑھن والے کول رکھوا دینی، ویلے ویلے جُڑ سُننی ساریاں- کمیر میلاں دے گھنے جی سرکاروں لاگو پڑھائی دے حساب ان پڑھ گنیندے آہے- ("چٹے" ان پڑھ پر "چٹے" کیوں "کالے" کیوں نہیں- متے "کالے لکھ نہ لیکھ" والے کالے ان پڑھ ہور آہے- "چٹے" والی رمز اَن پڑھاں آپ گھڑی آپنے بارے، کیوں؟) ان پڑھتا دا ایہہ ٹھپا سَل وی آہا وڈا، آپنے ہین تے ہتھل ہوون دا- ایس سَل وِچ پلدی آہی لوک بولی کنوں وکھتیون دی سدھر- ان پڑھ دے مہینے پاروں

اک ویہر وی اُبھر دی آہی نویں پڑھائی ولوں- نویاں پڑھیاں نوں لوک آپا دھاپی تے میں پال چالاکی دے ورتارے دا جم پل وی سمجھدے آہے تے حاکماں دے ہتھ ٹھوکے وی، تے آپنی پرانی رہریت دا سنے لوک بولی دے ایس نویں پڑھائی نال ٹکرا وی کریندے آہے- پڑاں وِچ ہیر دی پڑھائی جس حساب وی ہووِنی اوتھے پرانی رہریت دا چیتا جاگنا، آپنی ڈھیندی وِسردی ہوند دا درد- ایس رواونا سُنیہڑاں نوں- ایہہ درد ایہہ رووِن آپ اِک پڑھت بندا گیا ہیر دی- چھپواکاں تے سودھیاں رووِن رواون نُوں دم دیون لئی رواونے ٹوٹے گھڑ ہیر وِچ جوڑے- پیراں دِتے ہوراں دا گنڈھیا ٹوٹا ہا:

ڈولی چڑھدیاں ماریاں ہیر چیکاں میں گھمائی وے رانجھنا سائیاں وے

اِک ہور وادھا کار لکھیا:

ڈولی چڑھدیاں ماریاں ہیر چیکاں مینوں لے چلے بابلا لے چلے وے

ایس وادھا کار نوں دھیان ای نہ رہیا جو ہیر دی تے ساری لڑائی ای بابل نال اے، بابل پردھان راٹھا چاری نال- ایسے دا تے تروڑ اے اوہدا عشق- بابل ای تے پیا بنھ تورِیندا اے تے لے چلے دی دھروئی وی اوسے اگے؟ پر وادھا کاراں تے رووِن ویکھنا ہا پڑھن والیاں نوں، ایہہ دھیان اوہ کیوں کریندے- رووِن وِکدا گیا تے ایہہ رواونے ٹوٹے ہیر دی مشہوری بندے گئے، ہیر دا نشان اوہدا مُول تت، خاص کر اوہناں نویاں سوجھواناں لئی جیہناں آپ ہیر گھٹ پڑھی آہی تے اوہدی مشہوری نوں ای اوہدی پڑھت مندے آہے- ایہناں سوجھواناں وِچوں ای لوک بولی دے نویں لکھیار اُبھرے- پر اوہناں دی ہیر نوں آپ پڑھ پرچولن والی لکھت گھٹ ای جاتا کیونجو ہیر ہولی ہولی اِک گواچی رہریت دا ایرا بن گئی آہی تے لکھت رہی ای نہ آہی-

نویاں پڑھیاں لکھیاں دی ہیر دی ایہہ ڈراڈی جیہی پچھان کدیں سبھیں اِک عجب جیہی میٹر وِچ وی وٹ ویندی اے- شیخ عبدالعزیز 1927ء وِچ لائلپور دے ضلعے بار

دے اِک پنڈ وِچ رہندے سن، نویں اباد کار مالکی والے مربعیاں اُتے- مزیریاں کسے ہیر پڑھن والے دی دس پائی- مزیریاں دا چاء ویکھ کے شیخ صاحب سدوا لیا اوہنوں- پر اوس اِک رات دی سُنی ہیر شیخ صاحب نوں نویاں کر گئی- بہوں رُنے اوس رات- دِنیں شہروں چھپیاں ہیراں انوا کے پڑھن لگ پئے- کُجھ پڑھ کے سہی کیتو نیں جو چھپیاں ہیراں وِچ گھنا فرق اے تے ایہہ فرق رلے پاروں اے- سو اصل ہیر وارث گولن دی لگن لگ گئی- تے اگوں تریہہ ورھے ایہو لگن ویاہیو نیں- (خورشید کمال عزیز دا لکھیا ''پنچم'' وِچ چھپیا حال) ''اوس رات میں مُڑ کے جمیا ساں خورشید جان'' شیخ صاحب آپنے پُتر نُوں دسدے ہوندے سن-

پتہ نہیں جیہڑی ہیر شیخ عزیز 1927ء وِچ سُنی اوہ ہتھ لکھیاں والی آہی کہ اصلی تے وڈی- 1927ء تیکر اصلی تے وڈی پنڈاں تھاواں وِچ دُھم تے گئی آہی پر اجے پرانیاں پوتھیاں والے وی وِرلے لبھ ای جاندے سن-

خبرے سُنی تے چھپی دا فرق ویکھ کے رَلے دا خیال آیا شیخ صاحب نُوں- جو وی سُنیو نیں روون اوہناں دا کوئی نویکلا نہ آہا-

شیخ عزیز دا ٹبر انگریز راج آون مگروں اُٹھے نویں اشرافاں وِچوں سی- دادے ہوریں اوہناں دے شہر وٹالے نیڑے کاہنووان پنڈ دے سوکھیرے مالکی وال آہے پُرانے پڑھے- انگریز راج آون مگروں اوہناں دی پرانی سُوجھ نویں تھی گئی- پُتر نُوں وٹالے مشنری سکولے پایا تے آپ وی وٹالے آوسے- پُتر نُوں ڈاکٹر بنایو نیں- پنجاب دیاں پہلیاں ڈاکٹراں وِچوں سن ڈاکٹر غلام نبی- اوہناں ملکھ وی ودھائی تے رسوخ وی- تے اگوں آپنے پُتر عبدالعزیز نُوں بیرسٹری کرن ولائت گھلیا- شیخ عزیز ہوریں لندن وِچ شیخ عبدالقادر تے شیخ محمد اقبال نال رہے اِکو گھر وِچ- اُردو فارسی انگریزی لیکھ دا چیٹک تے پہلوں سای سی- لندن وِچ ہور ودھیا- بیرسٹری تے کر ای لئی پر اصل

پڑھائی تے کیتی وار، سلیکھ تے وچار سار دی- ہور یورپی بولیاں وی سکھیاں جرمن، فرنچ- دلیس پرتے تے وکالت کیتی پر جی پڑھن پڑھاون وِچ آہا- سو وکالت چھڈ کالج وِچ وار پڑھاون لگے- مُڑ مربعیاں دا مُل تاریا تے بار وِچ آلتھے- زمینداری دی سُر سار تے آہی کوئی نہ، پر بیٹھے رہے شہر وسوں توں وِتھیکے جتھے نہ سڑک آہی نہ ریل نہ ہور کوئی نویں سہولت- خبرے پرانی رہت دیاں ہتھیں کرکھاون والیاں دی نیڑ سُکھا گئی اوہناں نوں تے ایسے نیڑ صدقہ ہیر کنیں پئیو نیں اوس رات- سو جاپدا تے ایہو اے جو پوند تے شیخ عزیز دا رووَن وی آپنی ٹُرت گواچدی پرانی رہریت دی اِک اُگھی نشانی نُوں مُڑ سنجانن دا رُووَن ای ہا- آپنی وِسردی رہریت دے اچیتی سہی ہوئے وچھوڑے دا رووَن، جیہدی اسیں گل کیتی اے- نویکلی گل ایہہ آہی جو ایہہ وچھوڑا پوہیا نویں اشرافاں وِچوں نویں پڑھائی پنج پڑھے ولایت گُڑھے اِک جی نُوں- نویکلی گل ایہہ وی آہی جو شیخ صاحب ایس رووَن تے مُکے کوئی نہ- اوہناں ہیر وارث شاہ نُوں نرا پرانا رووَن جوگ ایرا ای نہ جاتا- ایس اَیرے پیٹھ دبی جیوندی لِکھت وی سنجان گھدیو نیں تے رہندی عمر ایس سنجان نُوں پکیریاں کرن تے پُن چھان کے ورتاون دے آہر وِچ لگ گئے- شیخ عزیز ہوراں نُوں ایہہ سنجان کرائی اوہناں دی نویں پڑھائی نے- نہیں متے، نویں پڑھائی دے اندروں اُگھڑی اوس پرچولنی وِتھ نے (پرانیاں ارتھاں وِچ ایس وِتھ نُوں ''اُداسی'' آکھو گھنو) جتھے آپنے ویلے دی وار وی سمجھ اُگدی اے-

نویں پڑھے تے ڈھیر آہے اوس ویلے- شیخ عزیز دے نالدے- ولایت پاس وی بھلیو بھلی آہے- جیہڑے جُٹے رہے وکیلی کماون وِچ، ججیاں تے ہور اُچ نوکریاں دی ٹوہ وِچ، سرکار وَنڈیاں وڈیائیاں بھالن وِچ تے منظور بولیاں دی لِکھت راہیں آپنی نویں ہوند مانن منواون وِچ- عزیز ہوراں وِچ آہی کوئی گل وکھری جس اوہناں نُوں آپنے ورگیاں دے مُہاڑ دے اُلٹ وگایا تے لوک رِیت دے نیڑے ڈُھکایا- اوس ویلے تے

جیہڑا مہاڑ نویں مالک میل دا اُنہویں صدی دے دُوجے ادھے وِچ بنیا اوہ آپنی سکھر نُوں چھوہن تے آیا پیا ہا- ایہہ مہاڑ آہا ماکی دی سنبھال تے ماکی دی سنبھال راہیں لوک چودھر دی سنبھال، ناں ناویں راہیں لوک اگوانی دا دعوا تے ایس دعوے راہیں حاکماں دی نیڑ- بھاویں ایہہ نیڑ ظاہرا حاکماں نال کھیہڑ دے رُوپ ای ہووے اندروں سچیت اچیت ایہہ حاکم رہریت نال رسن ای آہا، اوہدی منظوری ہوند بنا ہنڈاون- ویہویں صدی دے دُوجے پاء پُجدیاں مالک میل دی اگوانی نے خلقت نُوں کئیاں رنگاں وِچ ونڈ کے آپنے لاہے ہر نورن دا کم پکیاں لیہاں تے چاڑھ دِتا سی- پرانی جات برادری دی ونڈ تے مذہب فرقے دی ونڈ نوں نویں سیاسی رنگ وِچ پکا کے چت چیتے اندر اُتار دِتا گیا سی- آپنی دِتی بے وساہی تے اِکل ونج وِچوں نکلن دا ایہہ راہ نویں ماکی ویہار کڈھ وکھالیا خلقت نُوں آپنے بچاء واسطے- متے اِکل تے بے وساہی دے مُول ماکی ویہار نوں ای سدھی نہ ہو پوے خلقت- نویاں ونڈاں بے وساہی تے اکل ونج دا دوہرا اُپا دسیندیاں آہیاں- نویاں نوکریاں تے کاروبار وِچ حصہ وی جات برادری فرقے مذہب دی ونڈ ہر ای ڈھیونا اے نالے ایس ونڈ نے پرانی رہریت دی جاگ چُھہا کے اِک نویں جُڑت دا سپنا جگاونا اے بندے دے اندر- ایس نویں جُڑت دا مُول نکھیڑا اے- کجھ نال ہت تے کُجھ نال وِتھ- ہت تے وِتھ سادسولا کم اے- ہت تے وتھ سر سجے ای اِک نویں اُدم بھری ہستی بن کھلوندی اے بندے دی- آپنی اِک نویں پچھان سوکھی ای اُگھڑ کھلوندی اے جیہڑی بے وساہی تے اکل ونج نوں پچھانہہ دھک دیندی اے من وِچوں- مل کے رنگ دی وی ہووے دوجیاں کولوں نکھڑن اے، کُل کنوں وکھ تھیون، سو نکھیڑا آپ وی اِک مل جاپدا ہے بندے نوں- وکھری ہوئی ہستی آپ اِک مِلکھ سہی ہوندی اے جیہڑی مِلکھ وانگ آپنی سنبھال منگدی اے- اِک نویں بے وساہی تے نویں اِکل چمبڑ ویندی اے ایس نویں

دھاری ہستی نوں۔ اُپا آپ اِک روگ بن ویندا اے یاں آکھو پرانا روگ نویں اُپا راہیں مُڑ اُگھڑ آوندا اے۔ ماکی دا دِتا روگ ماکی دے دِتے اُپا راہیں ودھیرے مچ کھلوندا اے۔

لوک ریت ماکی دے روگ دا اُپا دسیندی آہی گل نال اِک تھیون، گل سانجھ۔ نری ناں دی نہیں وسن ورتن دی سانجھ، رزق دی سانجھ، ویہار وِچ زوراوری اُتے وتکرا نہ ہوون پاروں کم دے کھیڈ ہوون پاروں تن من وِچ نسری سانجھ۔ نویں ماکی ویہار نے ویہویں صدی دے دُوجے پاء تائیں جیہڑے سوچ ڈھنگ تے چج چالو کر دِتے آہے اوہناں نویں پڑھائی والیاں وِچ لوک ریت دا اگھ مار چھوڑیا ہا۔ نویاں پڑھیاں نُوں لوک ریت اِک چھچھڑی ہنڈی لیہہ جاپدی آہی جس ول ویکھنا آپنی نویں ہستی نُوں نج لاون والی گل آہی۔ سو جے شیخ عزیز جیہے نویں پڑھے لکھے مِلکھوال اشراف گھر دے سرکارے پچ والے بندے وِچ لوک ریت دی سنجان دی کنی جاگی تے اوہ کس نویکلی گل پاروں جاگی۔ ایہدی سمجھ تے متاں تاں ای آوے جے عزیز ہوراں دی پوری اندرورتی ساڈے ساہمنے ہووے۔ ایتنا ضرور اے جو ہیر سُن کے اوہناں آپنا جیہڑا مُڑ جمن دسیا اے اوہ اچن چیت اوسے ای رات تے نہ تھیا ہوسی۔ اوہدی جاگ اوہناں نُوں چروکنی پئی لگدی ہوسی اچیت سچیت، جیہڑی اوہناں نُوں بیرسٹری پروفیسری زمینداری نال رسن وسن نہ آہی دیندی۔ ورتارے ولوں کوئی اندرلی ''اُداسی'' ہوسی جس پاروں ایہہ جاگ لگن لگی۔ (''اداسی'' ہُن اودریویں نُوں آکھدے نیں، مونجھ نوں۔ پہلے ویہاروں الگ اٹنک تھیون نُوں آکھدے سن۔) جیون دے کسے ہور رنگ دی طلب وی ہوسی اندر متے، جیہڑا اوس رات ہیر دیاں بولاں وِچ سنجانیو نیں۔ روون اوہناں دا وچھوڑا سہی کرن پاروں تے ہا ای ملاپ وی ہا (جمن ویلے دا روون متے نِرا وچھوڑے پاروں ہوندا اے۔) ایہہ مڑ جمن، نواں جمن لوک ریت نال میل ہا متے۔

حاضر ویہار دِتی ہوند گوا کے لوک ریت سُجھائی ہوند دالبھن- گواچی عمر دا وگوچا وی ہا رووِن وِچ تے نویں میل دا سُکھ وی-

شیخ عبدالعزیز دی سودھی ہیر تے چھپی کتے سن 60ء وِچ جا کے تے چھپی وی اونویں نہ جیویں اوہناں سوچی جاپی آہی- پر جیہڑا کم اوہناں سن 27ء وچ چھوہنا، اثر اوہدا ہولی ہولی ہور نویں کھوجکاراں تائیں پیا پُجیا تے اصلی تے وڈی ہیر کنوں وکھری پرانیاں پوتھیاں سر سودھی ہیر بنا چھاپن دی اک تِپلی پر مُٹھ بھری لہر ٹُر پئی-

1940ء وِچ ایس ایس اَمول دی ہیر وارث چھپی ملاوٹی شعراں توں پاک ہوون دا ہوکا دے کے تے 1947ء وِچ ڈاکٹر موہن سنگھ دی سودھ چھپ گئی- اگوں شمشیر سنگھ اشوک، جیت سنگھ سیتل تے شریف صابر دیاں سودھاں چھپیاں- سودھ دا ایہہ کم سدا چل اے- ایہہ لوک ریت نُوں پچھانن مانن دا آہر اے اوہنوں نویاں کرن دا- سدا چل ایس پاروں جو شیخ عزیز نُوں جیہڑی سبھ توں پُرانی ہتھ لکھی جُڑی اوہ 20-1818ء دے نیڑے دی دسیندی اے- ایس توں پچھے اجے کوئی کھوجی اپڑیا نہیں- ہیر وارث 67-1766ء وِچ پوری تھئی- ایہناں پنجاہ ورھیاں وِچ کیہ تھیا اوس نال- ایہہ تے ٹھیک اے جو وادھیاں دی ریڑھ تے چھاپے مگروں ای چلی پر 1820ء توں 1850ء دِیاں ہتھ لکھیاں وِچ وی لفظاں سطراں دے فرق تے ہن- بنداں دا وادھا گھاٹا وی ہے کجھناں وِچ-

سُلیئر ڈھنگ لکھت ورتاون دا پکا وی ہا اک پاسیوں تے اِک پاسیوں کچا وی- ہتھ لکھیاں ہتھ لکھیاں توں وی بنیاں تے سُن پکائیاں توں وی- سُن پکائیاں آپ وی پیڑھیو پیڑھی پلیاں ٹُرنیاں- چیتا ٹھیک رہنا تے سُناون والیاں دیاں شگرواں وی ٹھیک سُننا تے ٹھیک پکاونا، چیتا تھڑک وینا تے شگرداں دا سُن پکاون تے پکا سناون ہور دا ہور پیا ہوونا- بُھلیاں لفظاں جوڑاں دی تھاویں نویں گھڑ گھڑا کے کم سارن لگ پونا

اوہناں- جیہناں نُوں پرانی چیتے ہوونی اوہناں نویں نوں ٹوکنا، بعضیاں بُھلاں لاون دا جتن کرنا، بعضیاں اڑ کھلونا تے آپنی بُھل نُوں اصل دسنا- پواڑے بَن ٹُرنے- ہتھ لکھیاں ول وی ہوونا بعضیاں سودھ کرن لئی پر ہتھ لکھیاں وچ وی وادھے گھاٹے ہو ویندے آہے- اِک تے کاتباں دی بے سمجھی بے پرواہی پاروں جتھے ہتھ لکھی ہتھ لکھی توں نقل ہوئی، دُوجے سنن سُناون والیاں دیاں بُھلاں پاروں جتھے ہتھ لکھی سُن کے لِکھیجی - سولکھت ورتاون دے سنئیر ڈھنگ نے سنبھال تے کیتی لوک ریت دی پر ایس ڈھنگ دیاں ایہناں تھُڑاں پاروں ڈھیر لکھتاں اصلوں مُک گئیاں تے رہندیاں اندر وادھے گھاٹے ہو گئے- پر نِریاں سنئیر ڈھنگ دیاں تھُڑاں پاروں ای نہیں لکھتاں مکیاں تے وگڑیاں- ہور وی کارن آہے- ہر لکھت بھاویں اوہ کیڈی ای جگ پسری کیوں نہ ہووے کوئی اِک جوہ اوہدی آپنی گھر وانگ وی ہوندی آہی جتھے اوہدے وجری گھنیرے ہوندے آہے- جد ایس جُوہے کوئی اُجاڑا پونا یاں اوتھے لوک مہاڑ کسے نویں لکھت ول ہووینا تاں اوس لکھت دے سناونہار وی ہولی ہولی مُک وینے تے اوہدیاں نقلاں وی- مادھو لال حسین تے دمودر دیاں لکھتاں نال ایویں تھئی متے تے ہور خبرے کتنیاں نال، جیہناں دے ناں وی نہ رہے-

لوک ریت نُوں نویاں کرن نِت دا کم اے- گھنے انگ نیں ایہدے- لوک لکھتاں بارے کھوج پرچول وی اِک انگ اے ایہدا- سو ہیر وارث دی سودھ مُکی نہیں- نویں سودھ اجے لوک پروان وی نہیں- پروان تھیوے ایہہ تاں جے لوک تائیں پجے تے لوک ریت بارے نویں سمجھ اُسارن دے آہر وِچ رلے- پر کیوں پجے لوک تائیں، ایہہ بزار دی سولی چھپت راہوں تے آئی ای نہیں، مہنگی چھپت راہواں آئی اے تے پنج والیاں کول پجی اے- آئی اے اوس ویلے جدوں لوک بولی دی سستی چھپت اخیر لے دماں تے آہی- لہور دا کشمیری بزار اجڑدا پیا ہا- لوک بولی دیاں لکھتاں ورتاون دا اوہ

پورا پربندھ مَلدا ہا پیا جیہڑا اُنھویں صدی دے ترتیجے پاء ٹُریا- اوس پربندھ راہیں لوک بولی دِیاں لِکھتاں چھپّن سار ای تھاواں تھائیں اپڑ ویندیاں سن لوک پُجدے مُل تے، دور دراڈیاں پنڈاں جھوکاں تے ڈیریاں تے وی- لوک پُجدے مُل تے کتاب چھاپن ورتاون نہ اَجدے چھپواک دے وارے اے نہ دُکاندار دے- اصلی تے وڈی ہیر وی جتھوں کتوں ملدی اے پئی نویں حساب ہر ای مِلدی اے، ایڈی سستی کوئی نہیں تے ہے وی اوہو پرانی چھپت جیہدی لکھائی چھپائی اصلوں گوڑ ہوگئی ہوئی اے- گاہکی دی سوڑ وِکری گھٹیندی اے- اتھے وِکری دی سوڑ نے گاہکی مُکا دِتی اے- بزار دے مہاڑ نے منگ مار دِتی اے- ایہہ گل ٹھیک اے جو نویں پڑھائی دے پسار نے لوک بولی دِیاں پُرانیاں لکھتاں دے پڑھیار گھٹائے نیں پر ایہہ وی ٹھیک اے جو سولی چھپت دے حاضر نہ ہوون پاروں نویں پڑھیار بنے ای کوئی نہیں- پرانی ہتھ لکھی ہیر تے اصلی تے وڈی ہیر اوہناں کول اپڑ ویندیاں آہن جیہڑے پڑھائی وِیہاروں باہر آہے، مدرسیاں سکولاں توں باہر- داریاں ڈیریاں میلیاں تے پہلیاں بنیاں تے ہٹیاں تھڑیاں تے پُج ویندی آہی ہیر سولی- سو ہالی پالی، کمی کسبی، دیہاڑی دار، ریڑھی پھیری والے، چھیڑو، گاڈی، نویاں کارخانیاں وِچ جُڑے محنتی ہیر دے پڑھاک تے سنئیر آہے- نویں سودھی ہیر اوہناں دی پُج وِچ اے جیہڑے پڑھائی وِیہار دے اندر نیں، ایہدیاں اُپرلیاں پرتاں وِچ نیں سگوں، کالجوں پڑھ نکلے نیں تے آپنے ورگ دِیاں نویاں لکھاریاں دے اثر پاروں لوک بولی ول پرتے نیں-

نویں سودھ خاصاں نوں زار رواون جوگی تے ہے ای نہیں، ''جگ عاماں'' نوں ہساون جوگی ایس پاروں نہیں جو اوہناں دی پُج وِچ نہیں- پُج وِچ ہو ونجے تاں وی سہج سبھا تے نہیں پوہنا ایس اوہناں نوں- بولی دِیاں گُجھ بنتراں ہُن اوہناں لئی اوپریاں پیّاں تھیندیاں نیں ویکھو ویکھیا- پرانے قصے نوں نواں کرنا اوہدے وِچوں

اجوکے ورتارے دی تروڑویں سمجھ نتارنا گُجھ بنتراں دی سنجان باجھوں نہیں سَر سکدا- سو نویں ہیر ہووے لوک گوچرے تے ایہنوں پڑھن دے نویں رَچھ ہون کول تاں سَردی اے-

پر پچھن والے نہیں رہندے- اکھے سوکھی اے گلِ کرنی سو تساں کر دِتی- ہوسی کیویں- کیوں پجّسی خلقت کول نویں ہیر تے کیویں پجّسن نویں پڑھن رَچھ- اگے جیہڑی اصلی تے وڈی پجّی خلقت کول کوئی آپنے آپ تے نہیں پجّی- عاشقاں صادقاں نہیں اپڑائی- اپڑائی تے وپاریاں ای، کتاباں چھاپ کے وچّن والیاں کسبیاں، کشمیری بزار، مائی سیواں تے بوڑھ گیٹ کیاں- چھاپہ تے انگریز آندا- نویں دکانداری وی انگریز آندی پر نواں ورتارا اجے چھا نہیں ہا سکیا پورا سو پرانے ڈھنگ سودے ورتاون دے نالو نال پئے ٹُرے- پِنڈاں گراواں وِچ سودے ونجارے پاندھی ای کھڑدے سن قدیم توں سو کشمیری بزاروں پِنڈ والیاں دی لوڑ دِیاں کتاباں وی اوہناں ڈھو ورتائیاں- تے انگریزاں توں پہلوں وی جیہڑی سُنیَر لوک ریت دا وِرد تُسیں کر کر سناوندے او ہر ویلے اوہ عاشقاں صادقاں دے سر تے نہیں سی چلدی- ہیر سناون والے تے اوہناں نوں پوتھیاں نقل کر کے دیون والے کسبی ای ہوندے سن بُہتے تے کسب دا ای کھاندے سن- پڑھن سُنن والے مُل تاردے سن اوہناں دا- سو وپار نالو نال ای رِہا اے تہاڈی عاشقی صادقی دے- تُسیں تے نِرا تروڑ ای بنا کھلوندے او عشق نوں وپار دا- ایہناں دوہناں دا جوڑ وی رہا اے قدیموں- اجے مُک نہیں گئے پاندھی ویچدے نیں میلیاں تے پلاسٹک دے بھانڈے تے کھڈونے- کتاباں وی ویچدے نیں چیدراں وچھا کے پر ہُن سستا قصہ گھٹ ای ہوندا اے اوہناں کول مہنگیاں سنہری جلد بند کتاباں ہوندیاں نیں کیوں ہن ایڈے مہنگ وِچ سستیاں قصیاں دی پنڈ چک کے پنج ست وٹن وارا نہیں کھاندا کسے نوں تے سستے قصے لین والے کتھے رہے ہُن- جیہنوں تُسیں خلقت

کہندے او اوہ ٹی وی، وی سی آر تے وِکی پئی اے ہُن- جے کسے نُوں پڑھن دا خیال آوی جاوے تے اوہ لاگو بولیاں دی لکھت پڑھدا اے جیہڑی کوئی نواں سُر سواد دیندی اے اوہنوں نالے پڑھیاں لکھیاں رَج پُجیاں دی بہنی بہاوندی اے اوہدے مَن نوں- سو جے وپار دے وارے نہیں تُہاڈی ہیر نوں ورتاونا نہ ایس پُجنا اے تہاڈی خلقت کول تے نہ اوس ایہنوں موُنہہ لاونا اے-

پچھن والیاں پچھن بندا اے تے جو اوہ پچھدے نیں اوہدے وِچ وی سچائی اے پر اِک سچائی ہوندی اے جو پئی ورتیندی اے تے اِک ہوندی اے جیہدی آس ہووے- ہوندیاں دونویں سچائیاں نیں پر اِک دُوجی دا تروڑ- پچھن والے جو پئے دسدے نیں اوہ ورتیندا آیا اے تے پیا ورتیندا اے تے پیا ورتیونا اے- اسیں جیہڑی لوک ریت دی گل کریئے آں اوہ ورتیندے دی پرچول کر دی اے تے ایس پرچول وِچوں آس جماوندی اے ورتیندے دے تروڑ دی، ورتیندے دے تروڑویں رنگ وِچ نواں وسیب وساون دی- جاگ ایس آس دی پچھلیاں پرچولاں وچوں آئی ہوندی اے- پچھلی آس جاگ دہے سِر تے اجوکی پرچول تھیندی اے تے نویں آس لگدی اے- ٹھیک آکھدے نیں پچھن والے- لوک ریت والے وی چالو ویہار دے اندر ای رہندے نیں ایہدا ورتایا رزق ای ورتدے نیں ایہدی چلائی رہریت نال ای نبھاوندے نیں او کسے سو کھے-

جگاں بدھی بندے مِل ویہار وِچ تگدے آئے نیں- مِل واٹی تے ٹر چودھر دی ویتری میں ہنڈاوندے آئے نیں- پیڑھیو پیڑھی ایس میں دے بی نویاں جمیاں نال جمدے اوہناں دے اندر پُھٹدے تے نسردے آئے نیں- پر جُگاں بدھی ایس میں دا تروڑواں کن وی ایہدے وِچے ای جمبڑیا ٹُریا آیا اے ایہدے وِچ رلدا گلدا وِچے مر کے مُڑ جمدا- ایس کن دی سیوا دا حیلہ کریندے نیں لوک ریت والے، سِر دا حیلہ-

سِر دا ایس پاروں جو نہ ویب اوہناں دے دس ہوندا اے تے نہ پورا آپنا آپ ای- ویہارلی میں کولوں کھسی چراِئی ویہل ہِر حیلہ کریندے نیں اوہ، ترہکا ترہکا کیردے نیں لوک ریت دے وگدے ویہن وِچ، آپنی آکھنی کرنی دا ترہکا ترہکا- پر ایہو ترہکے ٹوردے نیں لوک ریت دے وِیہن نُوں-

ٹھیک ای آکھدے نیں پچھن والے- وپار راہیں پُجدی اے لوک ریت خلقت تائیں- پر ٹھیک نہیں وی آکھدے- وپار نہیں ورتیندا لوک ریت- وپار سودا ورتیندا اے- جو کُجھ وی ہووے جتھوں اُگیا بنیا ہووے سودا بنیندا اے اوہنوں تاں ورتیندا اے وپار- یاں آکھو وپار دے ورتیون نال ای بندیاں نیں سودے، قدرت تے بندے دِیاں کیتیاں- سودے نُوں مُڑ کرت بناون مُڑ کرت بنا ورتن پورا بندے دے وس نہیں ہوندا- جدوں لوک ریت والیاں دیاں لکھتاں وپار دی ڈولی بہہ لوک ویڑھے لہندیاں تاں اوہ نال مَل ویہار دا دِتا وی لیاوندیاں نیں، مل ویہار دی پرتیت وی ورتاوندیاں نیں نال- جیہنوں کُھلن نکلیاں اوسے موت نُوں ماسی وی پلیاں آکھدیاں نیں- مل ویہار دا لگ لبیڑ کیاں رنگاں وچ آوندا اے لکھت دے نال- اک تاں ایہہ جو لکھت کتاب بن کے آئی اے- کتاب بناونا تے ورتاونا ہویا ہستی والاں دا کم- سو نمانیاں بھانے کتاب جیویں وی ڈھیوے کسے نہ کسے حساب ہستی والیاں نال جُڑی ہوندی اے، اوہناں دے زور تے پُج نال- دوجا وپار والے کتاب دا بنا انج دا بنیندے نیں جیہڑا گھلن والے نوں ہستی تے پُج دی خشبو سُنگھا بھرماوے- تریجا ایہہ جو لکھت دے اندر وی وِکری نُوں وارا کھاندے وادھے گھاٹے ہو سکدے نیں جیویں ہیر وچ ہوئے- اوہ وادھے گھاٹے جو ورتیندے دے نال وگن اوہنوں پرچولن نہ، جے پرچولن وی تے ورتیندے دے آپنے گھیر دے وِچ وِچ ای، اوہدیاں جڑھاں نُوں واء نہ لگن دین- نری کتاب ای نہیں ایہہ گل لوک لکھت ورتاون دے ہر رنگ بارے بارے ہے جیہڑا وپار

بھر ٹُردا اے یاں حاکمی دے حکم بھر- ٹی وی، سینما، ریڈیو، تھیٹر، کیسٹ، وڈیو بھاویں میلیاں وِچ ہووے بھاویں سرکاری ہالاں وِچ- کتاب ہار سگوں کتاب نالوں کتے ودھ ایہہ سارے ڈھنگ مل ویہار دے پیار دے ڈھنگ بنے کھلوتے نیں- اوہ ہے تے ایہہ ہن ایہہ ہن تے اوہ ہے- پرچار دے نویں جندر کتاب نالوں کتے ودھ آپ نشان نیں ہستی والیاں تے زور والیاں دی رہریت دے، ایس پاروں سوے نیں اوہدے رعب تے موہ دے-

لوک لکھت نوں مل ویہار دے لگ لبیڑوں کڈھن کم ہوندا اے نویں سودھ دا تے نویں پڑھت دا- وارث شاہ ہوراں دی لکھت تے آپ اِک نویں پڑھت آہی ہیر دے قصے دی

یاراں اساں نوں آن سوال کیتا قصہ ہیر دا نواں بنائے جی

تے ایہہ پڑھت اوہناں آپ ورتی تے ورتائی ''یاراں نال مجالساں وِچ بہہ کے-'' ہیر دی نویں سودھ تاں ای سر سکدی اے جے ایہہ مل ویہار دا تروڑ بھالن والیاں یاراں دِیاں مجالساں وِچ پڑھیجے تے پڑھن سُنن والے ہیر دے نویں عشق دا مزا پاون- ایہو راہ اے لوک لِکھتاں نوں وپار دے ڈھائے چڑھن توں بچاون دا، وپار ڈھائے چڑھائے دا لگ لبیڑ نروارن دا- لوک رِیت لوک لِکھت ای نہیں لوک جُڑت اے- اِک دوجی پاروں نیں لوک لِکھت تے لوک جڑت- اِک ہے تے دُوجی ہے- پر کیویں جُڑن ایہہ مجالساں تھاوں تھائیں؟

پُچھن والے پُچھدے نیں-

خبرے پُچھدیاں دَسدیاں آپ آہر کرن بہہ جاون پُچھن دَسن والے تاں-

289

ایس کتاب دی چھپائی سید اجمل حسین میموریل سوسائٹی ولوں لوک بولی بھنڈار دی سیوا۔